

Őskori emberi kultúrák kialakulása

Az emberiség kialakulásának kiinduló állomása az Archanthropus és a Pithecanthropus, vagy más megnevezéssel az előember. Az emberiség kialakulásának első lépcsőjét úgy kell elképzelni, hogy a fejlődés sokirányúságát figyelembevéve a világ számos pontján kialakulhatott alkatilag egy homogén fejlődési folyamat, amely meghatározta a rasszok kialakulását. Igaz sokan a kutatók közül azt állítják, hogy az ember egy őstől származik, amely a fejlődést figyelembevéve nem bizonyítható. Sőt egyesek azt a tételt is megfogalmazzák, hogy a bizonyítás lehetősége ma még lappang, de az elsődleges ember már rekonstruálható. Azt gondolom ez a megközelítés csupán az elképzelések szintjén marad, hiszen csak egy olyan koncepciót vet fel, amely ma bizonyíthatósága igen hangsúlyosan vitatható! Az igaz az ember korai fejlettség szakaszában termete szerint bizonyíthatóan alacsony termettel rendelkezett, de erős test felépítéssel és erős izomzat volt rá a jellemző, az agykaponyája 750-800 Cm³ lehetett, vagyis a koponya térfogata nem összehasonlítható a ma élő emberek átlagos koponya méretével. Az előembert könnyen fel lehet ismerni a koponya homloklebenyéről, mert nagyméretű a homlokeresze és a szemöldök csontja még nem válik el egymástól, tehát nem osztott a szemöldök csontja. Az viszont tény, hogy az előember már használt szerszámokat még akkor is, ha valaki ezt meg kérdőjelezi. A tüzet ismerte és bizonyítottan hordákban élt, közösen gyűjtögettek, talán már vadásztak is és így elmondható, hogy kezdetleges kultúrával rendelkezett. Az előember fogazata sok esetben vitákat gerjeszt, mert a fogazata eltér a mai ember fogazatától. Erős fogazat a jellemző és nagyobbak a fogközők (diasztémák). A leginkább vitatott az az állítás, hogy az ember kizárólagosan Afrikából származik, mert Mari Leakey fogalmazta meg, hogy afrikában kétmillió évvel ezelőtt járhattak először két lábon azok az Antropus formák, amelyek az ember elődei voltak. Ez ellent mond annak, hogy a fejlődés csak is egyirányú lehetett, mert a Jávai előember legalább két és félmillió éves, tehát már nem anthropus formát képvisel, hanem már emberről kell beszélni. Olyan emberről beszélünk, amely már szerszámot is használt és a terep adta lehetőségeket ki tudta használni, a túlélés miatt hordákban élt. Vitatkoznom kell azokkal a kutatókkal, akik azt állítják, hogy az előemberek fosszilis maradványai azért találhatók „szét-szórtan”, mert a kannibalizmus volt rájuk a jellemző. Azért kell az ilyen elmélet ellen tiltakozni, mert az állításra nincsen semmi bizonyíték. Az igazság valójában az lehet ebben az esetben, hogy az elhaltat nem temették el, hanem a halál beálltának helyszínén hagyták a tetemet és a vadállatok felfalták és a csontmaradványaik szétszóródtak. Vegyünk példának egy emberszabású őst (homoidát), az elhalálózását a társai helyben hagyják, az idő megoldja a feladatát, vagy a ragadozók felfalják. Ennek okát nem kell másban keresni, mint a kultúra alacsony voltában. Az is igaz idővel az ellenségek legyőzésével az ellenség koponyáját feltörték és a koponyából szertartásszerűen fogyasztottak és a koponyát ivóedénynek kialakították, ezt nevezték a korai kultúrákban kupának. Az ősi magyar mondás is meg erősíti ezt: idézem „úgy kupán váglak...” stb. Ebből is látható a kultúra kialakulása egy igen hosszú fejlődési folyamatnak a terméke. Az előember csoportok kialakulása a Föld számos helyén kialakult, amely azt bizonyítja, hogy a fejlődés az emberréválás folyamatában töretlenül tudott fejlődni, mert az afrikai származás elmélet a fejlődési kort tekintve kétséges. Mire alapozom a véleményem? Elsősorban arra, hogy a fejlődés feltételei a glaciális idejében milyen lehetett a Föld egyes területein, amely a fejlődés elősegítője és egyben a gátja is lehetett. Az elősegítő elemek közé kell sorolni a geoföldrajzi viszonyokat, amelyek a fejlődés egyik motorja lehetett, mert a jégvilága nem alkalmas az emberi egyedek fejlődésére, vagy kultúra kialakulására. Azonban a világ számos pontján megtalálhatók azok a fosszilis maradványok, amelyek azt bizonyítják, hogy az emberréválásnak a folyamatai miként tudtak alakulni Afrikában, Kárpát-medencében, a mai Kína területének déli tartományában, de ugyan ezt lehet elemezni Örményország és Grúzia területén meg talált fossziliák anyagából. Azt

gondolom a földrajzi és életföldrajzi (geoföldrajzi) viszonyok elemzése elvezet bennünket arra a következtetésre, hogy a geológiai és a fent említett tudományok eredményeit is figyelembe véve vonjunk le olyan következtetéseket, amelyek az analízis és a már vizsgált fossziliák tudományos vizsgálatai biztosítanak számunkra. Meg kell jegyezni a Kína területéről előkerült fosszilis leletek száma miatt is kétséges az az elmélet, amely szerint ma egyértelműsíteni szeretnék az egy anyától való származás elméletét, vagyis a Leakey család afrikai származás elméletét. Pontosan a Mary Leakey fogalmazta meg, hogy afrikában az emberelődök legalább másfél - két millió évvel ezelőtt már két lábon jártak. Az is igaz a világ számos pontján az emberréválás folyamata legalább húsz és tíz millió évvel ezelőtt elkezdődött, ami azt is jelenti, hogy az emberréválás folyamata a fenti helyeken sokkal hamarabb el kezdődött, mint afrikában. Tény az is, hogy az Olduvai leletek nem egyebek, mint Australopithecusok, amelyek a fejlődés egy késői szakasza, vagyis ezek a Hominidák egy végpontot jelentettek a fejlődés folyamatában. Ez azt jelenti, hogy ez a faj kihalásra van ítélve, hiszen már nem tud megújulni, vagyis új egyedek létrehozására alkalmatlan. Kína területéről számos Sinanthropus (előember) lelet került elő, így 1927-1937 között Csou-Kou-Tienben annyi fosszilis lelet került elő, hogy megállapították, a leletek száma legalább 40 - egyéntől származik, tehát volt összehasonlítási lehetőség? Ezeknek a leleteknek a koponyaméretük meghaladta a 800 cm³, a leletek többsége viszont elérte a 975 cm³. Láthatóan a fejlődés hosszú szakaszának az eredményét felfedezték a kutatók, azonban voltak olyan koponya méretek, amelyek már az 1000 cm³ is meghaladták. Ez azt bizonyítja, hogy a Sinanthropusok együtt éltek már a korai ősemberekkel, tehát így az együttélés szinte bizonyítottan fogadható el. A koponya felépítése is jelentősen eltér a korábban bemutatott koponyától, mert a vizsgált koponyánk határozottan alacsony volt, azonban a homlokeresz és a nyakszirti taraj erőteljes. Az is megállapítást nyert, hogy a nyakszirti taraj nyílirányú (gerinc irányú) volt. Megállapították továbbá, hogy a koponya alakban egységes, de nagyságában eltérő csoportot képvisel. A koponyaalap széles, felfelé kerekedik, ebből következik az, hogy a koponyafal vastag, az állkapocsi árok mély, valamint az állkapocs előreugró állapotot mutat. Az is megállapítást nyert, hogy az állcsúcs fejletlen és az állkapocs szélessége feltűnően nagy. A fosszilis maradványokból megállapították a kutatók, hogy a hallójárata tágas és a csecsnyúlvány az átlagostól kisebb, az orrcsontok szélesebbek, mint a mai ember esetében. A koponyavarratok egyszerűek, a fogak viszonylagosan nagyok, a zománcreteg finoman redőzött, a szemfogak síkban állnak és nem fedik egymást, a fogsorív a mai emberre is jellemző, vagyis szinte teljesen megegyező (parabolikus). Feltűnően vastagok a combcsontok, több csont esetében a vastagscsontok közepén megvastagodtak, míg másoknál a combcsont lapos, de ezt a típust ma is megtaláljuk egyes rasszoknál (jellemzően a fekete rasszoknál tapasztalható). A hosszú csontok esetében még egy jelenségre felfigyelhetünk, így a combcsont nem oly görbe, mint a Neandervölgyi esetében, tehát ez a jelenség is azt bizonyítja, hogy a fajok egymás melletti együttélése lehetséges volt. Ebben az átmeneti korban a temetések bizonyítása nem lehetséges, mert valószínűsíthetően ebben az időben még a korai emberek nem temették el a halottaikat, hanem a halál beállta után helyben hagyták a halottaikat, így az idő és a vadállatok a tetemet eltüntették. Egyes kutatók tudni vélik, hogy a kínai ember fejjavadász volt, azonban az ilyen feltevéseket meghagynám azoknak, akik regényt, vagy más irodalmi alkotást készítenek, mert az ilyen cselekedetre nincsen semmi bizonyítékunk. Azonban itt is meg kell említenem azokat a kiváló őskor kutatókat, akiknek elévülhetetlen érdemeik vannak az őskor kutatása terén. Ilyenek voltak Dubois, akiről az előző munkámban részletesen számoltam, úgy a kutatásai tekintetében, mint az emberi magatartását elemezve, de ne feledkezzünk meg a fiatalabb Koenigswald - ról, aki ugyan úgy Közép- és Kelet-Jáván dolgozott és jelentős eredményeket publikált számos folyóiratban és önálló kötetekben, szintén részletes elemzést adok az előző „Őskori élet a földön” c. munkámban.

Az emberiség történelmének kialakulása tekintetében a legrégebbi történelmi események feltárásához nem tudunk egyértelműen hozzáférni. Ezért nem tehetünk egyebet, mint a régészet tudományának az eredményeit vagyunk kénytelenek felhasználni, mert a régészeti leletek ismereteiből kell levonni azokat a következtetéseket, amelyek eligazítanak bennünket az emberi kultúra fejlődésének ősi világába. A történelemtudomány az emberiség fejlődésének és anyagi kultúrájának fejlődését a régészeti leletek alapján vizsgálja, így az ősi idők emberének, anyagi kultúrájának lassú, de biztos fejlődésének az alakulásának a tükrében. A történelmi korok ismeretében vizsgáljuk az anyagi kultúra mellett azokat a tényezőket, amelyek a fejlődés lehetőségeit elősegíthették, valamint az ember munkavégzéséhez szükséges eszközök fejlődésének a menetét biztosították. Azt is megfogalmazhatnánk, hogy a történelemszemlélet kialakításához elengedhetetlen az ősi néprajz feltárása, amelyből következtethető a történelem. Mondjuk ki bátran azt aényt, hogy a történelem nem egyéb, mint a néprajzi adatok halmazának az elemzése, melyből levonható a történelmi fejlődésnek a viszonyai, vagyis a néprajzi adatok analizálásából megállapítható a kor történelme. A régészetről megállapítható, hogy egyben történelemtudomány, így a kutatási módszerei is történetiek, tehát minél régebbi korok kutatásaiban végzi a munkát, annál inkább használja fel a tudományágak eredményeit. A régészetnek a célja nem is lehet más, mint a leletek korának az egyszerű meghatározása, így a letűnt társadalmak újbóli életre keltése és ez a feladat csak is a tudományágak együttes munkájával képzelhető el. Éppen ezért fejlődik oly rohamosan a régészet, mert a fejlődése során egyre több tudománnyal kerül kapcsolatba, így a természettudományokkal, a geológiával, az őslénytantal, az embertannal, valamint a geófolddrajzzal, genetikával és számos olyan tudományággal, amelyről pillanatnyilag nem beszélünk. Számos elméleti és gyakorlati módszer összesített eredménye vezet el a régészeti ásatásoktól az évezredes lakóhelyekig, vagy az őstörténet évmilliói felé. Az ilyen módszerek alkalmazásával megállapítható a fejlődés iránya, az ember élete, valamint a népcsoportok élete, gazdálkodása, szellemi életének a társadalmi mozgástörvényszerűségének megismerése, fejlődésének az iránya.

Az ősrégi korok megismeréséhez kell a fejlődés ismerete, mert a régi korok, így az ősember korának az ismerte messze visszanyúlik a történelemelőtti korokba, valamint a kormeghatározást is a geológiai korokhoz viszonyítjuk, így a földtörténeti negyedkorba lehet datálni az emberréválás kezdeti szakaszait. Elmondható a fejlődés leghosszabb korát élte meg az ember ebben az időben, mert több százezer év telt el úgy, hogy az emberi kultúrát ki lehessen mutatni, tehát a fejlődés a kezdeti szakaszban igen lassú volt. Ez a kor teljesen eltérő volt a mai fejlődés ütemétől és a fejlődés lassúságát abban kell látni, hogy az embernek meg kellett ismerni a természet törvényeit és ahhoz alkalmazkodni tudni kellett, hiszen az ember élete függött attól, hogy mennyire ismeri a természeti jelenségeket. Különösen érdekes ez abból a szempontból, hogy a természeti törvényeket hogyan tudta az ember a maga javára felhasználni, hiszen a léte függött a tapasztalatától, az ismereteitől. Az ember történelme a földtörténeti negyedkor kezdeti szakaszára datálható, vagyis a pleisztocén elején jelenik meg az ember a mai ismereteink szerint, amely azt is jelenti a történelemtudomány mai állása szerint a fejlődés eredményeként a földön az ember megjelenése erre a korra tehető, vagyis a korai jégkorszakok kezdeti szakaszára. Azt feltételezzük az ember megjelenése a földön, mint egy kettő, vagy másfél millió évvel ezelőtt jelent meg először a Föld valamely területén. Az ismereteink szerint a legkorábbi ember a Jáva szigetén jelent meg kb. két millió évvel ezelőtt. A fejlődés igen hosszú folyamatai a Földön szakaszos lehetett, melyre igazán nincsenek pontos bizonyítékaink, de az tény, hogy az ember megjelenésének a kora után alakult ki a Földön a jégkorszakok kora, vagyis az Itergalciális kora, amely igen hosszú folyamat volt a földtörténet során. A földtörténeti fejlődés az ember szempontjából robbanásszerű megindulása kb. ie. 15 000 évvel ezelőtt indult el, korábban alig észrevehető volt a fejlődés. A Földünk természetrajza a történelmi idők emberének színtere. A geológiai

vizsgálatok egyértelművé teszik azt, hogy Eurázsia területe, egy bizonyos sávját trópusi növényzet borította, majd egy jelentős változás bekövetkezett és ugyan ezt a területet jég borította, tehát ebből az következett, hogy az ember részben arra a területre helyezte át a tevékenységét ahol a megélhetése biztosított volt, így a jéggel borított területek szinte lakatlanok voltak. Új geológiai rétegek keletkeztek ebben az időben, jól látható volt az éghajlati változások fejlődése, mert ahol korábban trópusi növények tenyésztek ott később hideg égvői növényeket találunk, de ugyan ez igaz az állatvilágra is. Azt is megfigyelhettük, hogy azokban a rétegekben ahol a jégvilága volt az uralkodó, ott alig lehet emberi maradványokat találni, így csontokat, vagy kőszerszámokat stb. A megértés pontosítása miatt el kell mondani, hogy az emberréválás folyamata legalább 100 millió évre vezethető vissza. A fejlődés igen lassú volta egyértelmű, igaz egy korábbi munkámban részletesen ezt a folyamatot kifejtettem most erre nem is térek ki, de egyet tudni kell, a fejlődés folyamatából nem hagyhatjuk ki a Kárpát-medencét, mert kb. 40 és 10 millió év között ezen a területen szintén szubtrópusi idő volt, amely a vizsgálatok során fokozatosan keletre tevődött át. Az sem véletlen, hogy ezen a területen talált ős maradványok az emberréválás folyamatának az egyik meghatározója, ez nem más, mint a *Rudapithecus hungaricus* esete, amely a korát tekintve is jelentős, kb. 13, vagy 10 millió éves, tehát korai szakasz legősibb emberi fejlődés vonalába tartozó emberelőd lelete. A ma ismert legrégebbi emberelőd lelete, a kort tekintve viszont a legfejlettebb emberelőd lelete. Az is tény minél inkább keletre haladunk egyre fiatalabb leletekre bukkanunk egészen a Jávai előemberig, ennek megvannak a csillagászati magyarázatai, amelyre itt nem kívánok kitérni, mert egy korábbi munkámban ezt kifejtettem. Figyelembe kell venni Koenigswald prof kutatásait, amely eligazít a pithecusok világába. Az emberi fejlődés folyamatába beletartozik az is, hogy az élete miként alakul, milyen a létfenntartásának a lehetőségei, milyen az anyagi javakkal való gazdálkodása, következésképpen a kialakult gondolkodása és még azt sem felejtethetjük el milyen is lehetett a művészete, a vallása, vagy a világszemlélete. Miért is említem mind ezt? Azért, mert az ember szorosan kötve volt a környezetéhez, valamint a természethez. Egy-egy népcsoport kialakulásának az volt a függvénye, hogy milyen volt a környezetének az időjárása, mert a fejlődés egyik tényezője volt az, hogyan képes az ember a természettel úgy együtt élni, hogy a fejlődése biztosított legyen, vagyis szerszámokat tudott e készíteni, volt e kő, amely a szerszámkészítést elősegítette. Ha ezek a feltételek nem álltak rendelkezésre, akkor az emberek csoportjának nagy valószínűséggel odébb kellett állni, vagyis a vándorlás egyik ilyen tényezőjét kell látni a vándorlások kialakulásában. A másik ilyen feltétel az volt, hogy mennyi állat állt a csoport rendelkezésére, mert tudjuk azt, hogy a kezdeti időkben nem az állattenyésztés volt a meghatározó tevékenység, sőt a letelepült életforma sem, hanem a természet adta vadászat lehetősége, amely a csoportnak biztosította az élelmet. Ennek az okát megvizsgálva láthatjuk a gazdálkodás ebben az időben és fejlettségi fokon még nem volt a mai értelemben produktív, vagyis élelemtermelő gazdálkodás. Az ember kialakulását követő korokban először gyűjtögető, majd egyre inkább halász, vadász népek történetéről beszélhetünk. A vadász társadalmak történeti néprajza igen érdekes és szemléltető, amely sok közös vonást mutat a ma is élő, vagy már kihalt, átalakult produktív, természeti népekkel. Látni kell a maitól eltérő természeti környezetet, valamint az ember és a természet szoros kapcsolata nem egyéb, mint két olyan tényező, amely a régebbi kőkor kultúrájához szükségessé tette a természettudományok alkalmazását és ma is szükségessé teszi azt, hogy a vizsgált korszak éghajlati, geológiai viszonyokról valamilyen képet kapjunk, mert az állatvilágról és az emberről és azok fejlődéséről megalapozottan képet lehessen alkotni.

Földtörténeti fejlődés és kultúra kialakulása

A földtörténeti fejlődés részletes kifejtését egy korábbi munkámban megtettem, de a mai kérdések megvitatása tárgyában ismét foglalkozni kell a felvetett kérdésekkel, mert e nélkül nem lesz érthető az emberi kultúra kialakulása. A földtörténeti fejlődés nagy korszakai nem egyebek, mit geológiai korszakok, ezek nagyvonalakban mindenhol azonosak, de az általuk tapasztalható megnyilvánulásai, így a geológiai rétegek, ezek történeti kialakulásai, jellegzetességei, koruk területenként eltérőek lehetnek. Ebből következően nem is szeretnék más területről beszélni, csak is Eurázsia, Kárpát-medence, Ázsia északi területeiről, amelyről egy leszűkített területről szeretnék képet adni, amely szemléltetővé teszi az Eurázsiai kontinens emberi fejlődésének folyamatait, vagyis az emberréválás szükségszerű létrejöttét. Az emberi kultúra kialakulásának azon tényezőinek a figyelembe vételét, amely elősegítette az emberi kultúra létrejöttét. Ennek a bemutatása az egyik legfontosabb feladat, mert a fejlődési folyamatokat a mai viszonyok között teljesen máshonnan eredeztetik, azonban a bizonyítékokat a kutató társadalom nem veszi teljes körűen figyelembe. A mai kutatók minden kritika nélkül elfogadják azt, hogy az emberréválás folyamata nem is indulhatott el máshonnan, csak is Afrikából. Ezt a nézetet tesszük a vitáink tárgyává, azért, hogy bebizonyítsuk azt, hogy az emberréválás folyamata a világ számos pontján elindulhatott a fejlődés útján, hiszen tudjuk azt, hogy a fejlődés e tekintetben igen lassú folyamat eredménye. Az vitán felüli, hogy a pitheciadék kialakulása és a korok meghatározása nem is lehet más, mint a földtörténeti korok függvénye. A viták elkerülése érdekében rögtön le kell szögezni, a mai ismereteink szerint az előembert, vagy más szóval a korai ősembert, amely nyilvánvalóan nem kizárólagosan ösztönösen cselekedett, hanem már a tevékenysége a tudatosságra épült. Ez az ember a Jávai előember, amely a vizsgálatok szerint legalább 2 000 000 éves, tehát tudatossággal rendelkezett. Az ősemberei korok határait megmondani pontosan nem tudjuk, mert ez a korszak a történelemelőtti időkre esik, azt viszont tudjuk az ember megjelenését csak is a pleisztocén kezdeti szakaszára tehetjük, mert az ősi leletek ebből a földtani rétegekből kerültek elő. Ennek a kifejtését most nem teszem meg, mert az előző munkám gerincét képezi az ilyen elemzés (Őskori élet a Földön). Az egyértelmű ember megjelenését a csillagászati és geológiai vizsgálatok legalább 800 000 évre teszi, de vannak kutatók, akik azt fogadják el, hogy az fejlett ember megjelenése a Földön 600 000 évvel ez előttől rendelkezik tudatos kultúrához tartozó olyan tevékenységgel, amely megalapozta az ember fejlődését. A modern ember megjelenését egy igen késői korra teszik egyes kutatók, mindössze 20-15 000 évre holocénig tartott, amely a mai ismeretünk szerint igen rövid idő az olyan fejlődés eléréséhez, amely ma már ismertek az emberi kultúrából. Azért is érdekes ennek a kornak a vitáiba bele menni, mert ma igen sok lelet megmagyarázhatatlan a mai tudomány számára. Az őskor kultúrája tovább élt és fejlődött egészen a pleisztocén utáni időkből egészen a fiatal kőkorig. Ez az igen hosszú időszak alatt a kultúra fejlődése folyamatosságot mutat a pleisztocéntól egészen a paleolitikumig, tehát ezt a hosszú folyamatot lehet részleteire bontani, de valójában egy egységes egésznek képvisel, de a kettőt nem szabad összekeverni, mert a fogalmak nem azonosak. A pleisztocén az geológiai folyamatot „harmadkor” (tertiaer), e korai szakasz Európában igen kedvező folyamatokat, éghajlati viszonyokat alakított ki, így az emberi civilizáció kialakulásának a feltételeit is megteremtve. Ez miben nyilvánul meg? Egészen a mai sarkkörig sűrű trópusi (melegéővi) erdőségek uralták ezeket a területeket, ennek megfelelő volt a növény és az állatvilága is. Ebben az optimális környezetben fejlődik ki az ember, vagyis az emberréválás folyamata itt ezeken a területeken alakulhatott ki, hiszen a Kárpát-medencében bizonyítottan soha sem volt jégkorszak. A régészeti leletek azt bizonyítják, hogy a harmad és a negyedkor fordulóján már bizonyosan emberekről beszélhetünk ezen a hatalmas területen. Egy dolog biztos, hogy nem egy azonos időben

alakult ki az emberréválás folyamata ezen a hatalmas területen, de vegyük figyelembe a csillagászati következményeket és már is megkapjuk erre a magyarázatot. A lényege ennek a hatalmas területnek a szubtrópusi éghajlatból, nyugati irányból fokozatosan a melegedés keleti irányba halad, ezzel párhuzamosan nyugaton az éghajlati viszonyok kezdenek fokozatosan lehűlni, vagyis a szubtrópusi világot felváltja a trópusi, majd azt a kontinentális viszonyok. Az is tény a régészeti leletek alapján, hogy az emberi ős a harmad és a negyedkor fordulóján már bizonyítottan eszközkészítő lény volt, egy biztos, hogy a testi felépítése még eltért a mai ember testi felépítésétől. A negyedkorban olyan változás állt be az ember fejlődésébe, amely egyértelműen visszavezethető az éghajlati változásokra, tehát bekövetkezett a jégkorszakok időszakai. A jégkorszakok időszakai alatt leginkább az Európában az Alpokig, a Skandináv, Ázsia területén Észak-Szibéria területét, ettől délebbre a magas hegységeket jégtakaró borította. A fent említett területeken a jégtakaró (kb.4000 m vastag) fokozatosan gleccserekké változott és Eurázsianak csak egy keskeny a déli területen volt élhető terület, ahol a növények és az állatvilág is meg tudott élni. A jégkorszak ciklikusságát jelzi az is, hogy a hideg és a melegebb periódusok rendszeresen váltották egymást. A geológiai és az életföldrajzi adatok tárták fel ezt a ciklikusságot, azért bizonyított, mert a hidegégővi növények eltűnnek és helyettük ismét megtalálhatók a mérsékelt égővi növények és ezek pollenjei. Helyenként ismét megjelennek a trópusi viszonyok is, mert a növényzet ezt egyértelműen bizonyítja, majd egy későbbi változás ismét a gleccserek világát mutatják, amely a ciklikusság egyértelmű jele.

A pleisztocén hullámzó viszonyai között jön létre az-az emberi kultúra, amely az ember jelenlétét bizonyítja, mert a kőeszközök megtalálhatóak azokon a lelőhelyeken, ahol az ős elődünk élt és tevékenykedett. Ezt az időszakot változatos kornak nevezzük, még akkor is, ha viszonylag keveset tudunk róla. A jégkorszakok (glaciálisok) és a köztük lévő enyhébb időszak (interglaciálisok) rendszeresen ismétlődtek, amelyre csak a csillagászati számítások adnak megfelelő választ. A Föld három változó állása és a naphoz mért szöge az ebből adódó éghajlati változások alakították ki a jégkorszakokat, melyek ismétlődően követték egymást a Föld történetében. Nem nehéz ma megállapítani, hogy a fent említettek hogyan hatottak a Föld történetére, valamint a Föld felszínének geológiailag jól megfigyelhető alakulására. Ebben az esetben még nem is szóltunk a jégkorszakok másodlagos okairól, amely magába foglalta a vastag jégtakarót és ez által megemelkedett a felszín magassága, amely egy újabb lehűlést okozott. Az említett jégtakaró óriási kiterjedése megváltoztatta a tőle délre található a jégtől mentes vidékeknek az éghajlatát, ebből következően a növény és az állatvilágát is. Ebből levonható az a következtetés, hogy az ember életét nagyban befolyásolta az időjárás periódikus változása, de vele együtt a természeti körülmények változása is. A negyedkor során négy jégkorszakot ismerünk, a Günz, Mindel, Riss, Würm, és ezek is több szakaszra oszthatók. Az utolsó jégkorszak a Würm erősségében és kiterjedésében is a leghidegebb és ma már tudjuk ebben a szakaszban éltek a vadász társadalmak. Mivel korban ez (Würm) esik legközelebb hozzánk, ezért a lefolyását is jól ismerjük, korát megközelítőleg be tudjuk határolni (néhány ezer év), a természettudományok segítségével éghajlati naptárt tudunk készíteni, a történelemtudomány és ez a régészet rendelkezésére áll, különféle éghajlati periódusokkal és évszámokkal együtt. Az Európa területén kialakult utolsó nagy jégkorszak egyben a kőkor kialakulásának is a kora. Ezt a kort a kőszerszámok korának is nevezzük. A korának meghatározása a vizsgálatok alapján legalább 120 000 évvel ezelőtt kezdődött, mint egy 10 000 évvel ezelőtt lett vége itt Európában. Ennek a hosszú időszaknak a kronológiáját a csillagászat adja, valamint a régészet (Archeológia) számára biztosítja a kronológiát, így a történelmi korszakokat és azok beosztását is.

Az emberi kultúra nyomaira bukkanhatunk már a **Mindel** (második szakasz) korában, hiszen az első kőszerszámokat ebben a rétegben megtalálták a kutatók, amely azt jelenti, hogy létezett olyan emberi kultúra, amely a szerszám használatára szakosodott. Ennek a

kezdetleges emberi kultúrának a fejlődése igen lassú és folyamat eredménye, mert a gyorsabb fejlődési folyamatot a Riss és a Würm szakaszában tapasztaljuk, még a korábbi ősműveltség fejlődésének adatait kevésbé ismerjük területi bontással, de valószínűsíthető, hogy a fejlődés erősen differenciált volt. Az őskultúra fejlődésének lehettek olyan akadályai, amelyeket ma még felfogni sem tudunk, hiszen a fejlődés lehetőségeit a ciklikusság erősen befolyásolhatta, vagyis lehetséges, hogy éppen ezért hiányoznak a kőkultúrának azok a legrégebbi nyomai, amelyekkel más területeken már találkozhatunk. A kezdetleges köeszközök hiánya nem is annak a függvénye, hogy hol találták meg azokat az eszközöket, hanem azt kell figyelembe venni milyen is volt egy azon területen a fent említett korokban az időjárási tényezők, valamint a földtani lehetőségek és a geoföldrajzi viszonyok. Ha ezek összeállnak, akkor a kutatás lehet célirányos és eredményes. Az életfeltételek figyelembe vétele alkalmából Európában nagy jelentőségű a **Kárpát-medence**, mert tudjuk a geológiai vizsgálatokból ezen a területen nem volt jégkorszak, tehát egy védett terület volt az ember megtelepedése szempontjából. Azt gondolom az ősemberkutatás terén értünk el eredményeket, de nem eleget, hiszen Magyarországon a kutatásokra soha nem volt elég pénz és akarat. Így sok esetben úgy tekintünk erre a területre, mint ha nem is lenne hozzáfűzött érdekünk, mert a feltárások szinte véletlenszerűek. Meg kell említeni a Kárpát-medencéből a Vértesszőlősi leletet (Samu), amelynek a korát Vértes László kitűnő régészünk eredetileg 40 000 évesnek határozta meg, ma már tudjuk a kora legalább 350-450 000 éves, vagy még több, de ugyan ezt elmondhatjuk az Érdi lelettel kapcsolatosan is. Az Érdi lelet megállapított kora is igen kétséges, mert a megállapításokat semmi érdemleges adattal nem támasztja alá a feltáró régész, tehát a pontos korát a tudomány nem állapította meg. A korábbiakban említésre került a jégkorszakok periódikussága, amely nagy jelentőséggel bír a földtörténet vonatkozásában, mert tisztában kell lenni azzal a ténnyel, hogy egy felmelegedési folyamatnak a kezdetén vagyunk. Ez azt jelent egy interglaciális kezdete alig kezdődött el a földtörténet szempontjából, ebből az következik, hogy egy ismétlődési folyamat alakul ki, amely újból megnyilvánul a fentebb említett területeken. Látni kell az előző interglaciális alkalmával mely helyeken alakultak ki azok az élhető területek, ahol az emberi kultúra fejlődni tudott, ilyen volt Dél-Szibéria a pleisztocén korában, vagy Belső-Ázsia területe, továbbá az indiai Schiwalik területe a Himalája déli oldalán. A jégkorok változásai a fent említett területeken nem minden esetben tartották meg a kontinentális jellegüket, mert a jég északról Dél irányába fokozódó jegesedése, folyamatosan lehűtötte a déli területeket, tehát a kontinentális viszonyok is hidegebbek voltak a mainál, így az életfeltételek is az ember számára csak viszonylagosak voltak. Európa területén ebben az időszakban az időjárás az északi területein erős eljegesedés mellett a déli területek csapadékos hűvös jellege (pluviális korszakok) érvényesült. Az emberi megtelepedésnek a déli területek kedveztek, de ugyan ezt tapasztaljuk a Kárpát-medencében is, mert a hűvös jelleg érvényesült, azonban itt soha nem volt a belső területeken eljegesedés, vagyis nem érvényesült a jégvilága. Ez a hűvös jelleg nagyban befolyásolta a korai emberi kultúrának a fejlődését, így a hidegebb területeken az emberi kultúra későbbi megjelenését.

A geológiai kormeghatározás számos vizsgálati módszert ismer, elsősorban a saját módszereinek alkalmazását használja. Először is a geológia párhuzamba állítja föld rétegeit csillagászati kronológia évszámaival, korszakaival, hasonlóan alkalmazza, mint a régészet a kormeghatározásait. A földtani rétegek ugyan úgy megnyílnak, mint egy könyv lapjai, a hasonlatnál maradványok, mint ha visszafelé lapoznánk, és egyre inkább visszakerülünk a történelmi távlatok távolába. Az egymás alatt fekvő rétegek vizsgálata elárulja a korát, mert a rétegek összetétele eltérnek egymástól, tehát különböznek bennük az állat és növénymaradványok mennyisége, minősége, egyre régebb bennük a régészeti lelet is. A rétegtanról csak minimális ismeret kell megérteni, a rétegtan (stratigráfia) abból indul ki, hogy a föld minden egyes rétege egykoron a talajfelszínét képezte, tehát megismerhető belőle

a jellegzetessége, valamint kémiai és fizikai vizsgálatokkal megállapítható a kora, a korra jellemző éghajlati viszonyok, továbbá a fossziliákból egyes élőlények száma, %-os aránya. Az is megállapítható, hogy a vizsgált réteg barlangi, vagy egymás alatt lévő réteg volt, ebből megállapítható az éghajlati viszonyok uralkodása, megmutatják a földtörténeti korszakokat, amelyek alapján láthatóvá válik az ember megtelepedése lakóhelyével együtt. Ezekben a rétegekben lehet megtalálni azokat a szerszámokat, amelyeket az ember korábban használt. Az ilyen leletek megtalálása utat mutat, mely korban kell keresni az emberi település korát, mert minél mélyebbről való a lelet, annál régebbi korból származik. A leletekből kiolvasható a kor szellemi, kulturális fejlettség minősége, amely alapja az emberi társadalomnak. Ezek a leletek az alsó rétegektől felfelé haladva változást mutatnak és ebből kiolvashatók a korok közötti változások. Ez a megfigyelés segíti a régészet (archeológia) munkáját, tehát a geológia nélkül ma már nincsen régészet, a geó földrajzi viszonyokat segíti a feltárt leletek, és annak a ma ismert módszertani vizsgálatait, állat és növénymaradványok elemzése, vagy az egykori talajfelszínre hullott virágpórnak (pollen) meghatározása, a leletek radiocarbon vizsgálata C14, a szerves anyagok szénizotópos vizsgálata. E vizsgálatok eredményeit párhuzamba kell állítani és a megfelelő következtetéseket le kell vonni, korszakokat korszakokkal hasonlítani össze.

Az ember környezetének fejlődését figyelembevéve az élő világ alkalmazkodott az éghajlat változásaihoz. Az alkalmazkodóképesség tekintetében meg indul egy szelekciós folyamat, amely a fejlődést olyan irányba tereli, amelynek következtében az ember és az állatvilág is alkalmazkodott, ilyen a hidegégővi állatok, valamint az ember megtelepedése a hidegégővön. Az állatfajok közül, amelyek nem tudtak alkalmazkodni a hideghez azok vagy elpusztultak, vagy délebbre a melegebb éghajlatra költöztek át és alakították ki az életterüket. Előfordult az is, hogy a felmelegedéssel egyetemben az állatfajok északra húzódtak, de ugyan ezt az emberek is megtették. Ha a jégkori periódusokat részletesebben megvizsgáljuk, akkor láthatóvá válik az enyhébb szakaszok állatvilága és a hidegebb periódusoknak a változásai, mert a fosszilis anyagok fajok vonatkozásában eltérőek, de ugyan ez mondható el a pollen vizsgálatokról is. Az állat fossziliák meghatározzák a fajokat, amelyek ma szinte egyáltalán nem találhatók meg a földünkön, tehát már régen kihaltak, ilyenek a mamutok, a kardfogú tigrisek, az óriás farkasok stb.

Azt is látni kell, hogy az északi jégtakarótól délre eső területeken az interglaciális (melegebb időszakok) idején az évi középhőmérséklet alig volt hidegebb, mint a mai interkontinentális viszonyok között, az eltérés alig három-négy C-fokkal volt hidegebb. Az évszakok megoszlása mégis arktikus volt (hidegégővi), a sarki hideg az állatvilágot és a növényzetet a sarkvidéki klímának megfelelően alakította. A tél közepesen hideg és hosszú, a nyár rövid és gyengén meleg, tehát megközelítőleg a mai tundra éghajlatára hasonlított, azzal a különbséggel, a hideg jóval enyhébb volt a tundrainál. Ha a glaciális korok éghajlatát figyeljük meg, akkor látjuk a kontinentálisan hideg mellett száraz és csapadékszegény volt az időjárás. A másik ilyen megfigyelés Kelet és Közép-Európában a sárga színű lösz megjelenése, ilyen a magyarországi lösz, amelynek a rétegeiből száz számra kerülnek elő régi korok ember alkotta leletei. A jégkorszakok közötti időszakok éghajlata lassan a nyár növekedésével a felmelegedési folyamat változik, amely egyre inkább kezd ismét hasonlítani a kontinentális éghajlati viszonyokhoz. Ez a folyamat emberi léptékkal alig észrevehető, mert az ilyen változások évszázadokon keresztül tart, vagyis a változások ciklikusságát a tartalmi változásokba be kell fogadni, tehát a változások nem egy egyenes irányú változást mutat, hanem egyszer melegebb, míg máskor valamivel hidegebb változások lépnek fel. Ezek a változások hosszú távon mégis elvezetnek egy kimutatható felmelegedési folyamathoz, mert a hosszú távú megfigyelésekből a folyamat levezethető. Az ősidők időjárás viszonyait pontosan lehet követni a növényzet megmaradt pollen vizsgálataival, valamint a növények víz igényének ismeretével, tehát a területen adott időszakban milyen növényzet volt az uralkodó.

Ebből adódóan meg lehet állapítani az adott területen milyen volt a klíma, óceáni jellegét, valamint az állatvilágát a már **negyedkor** említett módszereinek felhasználásával.

Az első szakaszának, jellegzetes állatvilágának az állatait jól el lehet különíteni, de ma már ezek az állatok szinte kivétel nélkül mind kihaltak. Ilyenek az elefánt félek, mamutok, orrszarvú fajok, bölény ősi fajai, erdei szarvas fajok, medve félek, vadló fajok, óriás gim félek, vad disznók ősi fajai stb. A felsorolt állatok egyrésze már a negyedkor második felében kipusztult, a negyedkor fiatalabb szakaszának állatai a mamut, az ősbölény, gyapjas orrszarvú, a vadló, vaddisznó, barlangi medve, barlangi oroszlán, barlangi hiéna, stb. Az enyhébb időszakok állatai az óriás gim, erdei szarvas, őz. A hidegidőszak állatai között kell emelni a rénszarvast. A Paleontológiai kutatások számára főleg az apróbb állatok maradványai az érdekesebbek, mert ebből azt is lehet látni, hogy milyen sűrűséggel találhatók meg az apró gerincesek és milyenfokú az elterjedésük egy azonos területen. Azért szükséges az apró állatok vizsgálata, mert ezek az állatok sokkal jobban reagálnak minden egyes apró időjárás változásra, mint a nagy vadak, mint láthattuk fentebb a korszakok a régészet számára évszámokat jelent, vagyis felhasználható a korok beazonosításához. Az sem mindegy, hogy a leleteket szabad felszín alatt, vagy barlangokban találjuk meg, mert tudjuk azt, hogy ezek a kisméretű állatok igen érzékenyen reagálnak minden egyes időjárási változásra, az őslénytan kutatás igen fejlett statisztikai adatokkal rendelkezik és táblázatok készítésével a korok azonosítását szinte pontosan és a tudománynak megfelelően tudja végezni. Azt is meg kell említeni, hogy Európában a felsorolt állatok közül melyek azok, amelyek megtalálhatóak, legalább is a legfontosabbak. Ilyenek a barlangi medve és a rénszarvas, tehát ez is mutatja Európa időjárását, amely számunkra egyértelmű, hogy ebben a korban fagyos jeges időjárás uralkodott szinte teljes Európa területén, néhány kivételtől eltekintve. Ilyen kivétel volt a már említett Kárpát-medence, ahol a nem volt jelen a jégvilága. Azért is fontos megemlíteni, mert a felsorolt állatok nagy szerepet játszanak az ember fejlődésében, valamint az emberi kultúra kialakulása tekintetében, így az ember történelmében is. A fejlődés későbbi szakaszában az akkori emberiség élelmezési bázisát jelentette a területen élő állatállomány, vagyis ennek következtében alakult ki a vadászat, de azt is megfigyelhetjük, hogy a korai ember kultúrája szintén az állatvilágra épült, mert a terület eltartó képessége az állatok mennyiségétől függött. A vadászat kialakulásának a kezdeti szakaszában a vadászat technikája az úgy nevezett követéses vadászat volt, felhasználva a csapdák lehetőségét, valamint a letaglózás eszközét. A későbbiben a hidegégövön a követéses vadászat elsősorban a rénszarvas vadásztára koncentrált, tehát egy specializált vadászat alakult ki. A korai emberi történelem nagyon összefügg a természettudományokkal, hiszen ez az a kor, amelyet a történelemelőtti kornak nevezünk. A tudományos megfigyelések adják azt a kronológiát, amely alapján az emberi történelmet és kultúrát követni tudjuk. Az ősember és annak, kultúrájának vizsgálata nem is képzelhető el a régészet eszközeinek a megállapításai nélkül, mert a történelemtudomány önmagában nem képes feltárni azokat a folyamatokat, amelyek az ember emberré válásának folyamatában végbement. A fejlődés menetét csak is a régészet tudományából tudjuk követni, de az is tény a táv régészet önmagában kevés a tudományos feltárások eredményeinek pontosításában, mert a társtudományok eredményeit folyamatosan fel kell használni. A társtudományok nélkül tévútra juthatunk, mert a korábbi elképzelések szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a geológiai eredményeket, de még az életföldrajzi viszonyokat is és ezek a torzulások miatt téves értelmezések is megjelentek az ember kultúrájával kapcsolatban. Magyarul megfogalmazva az őstörténelem nem egyéb, mint az őslénytan korokra vetített következtetései. Az 1800-as évek végén a geológusok és az őslénytan kutatók (paleontológusok) kezdték el vizsgálni mi is történhetett az „özönvíz” előtti korokban, vagy olyan kutatók munkái mutattak új utat e vonatkozásban, akik nem elégedtek meg a Biblia, vagy egyéb mondák és visszaemlékezések leírásaival, hanem a leleteket kezdték besorolni kronológiai korokba. Élen jártak az Angol, Francia és Német régészek e

folyamat megerősítésében, különösen igaz ez a Mezopotámiai feltárásokra és az ott dolgozó régészekre, akik nem csak ősi leleteket gyűjtöttek múzeumok részére, hanem már a logikai feltárási sémákat elfogadva a kor technikai és kulturális viszonyait vizsgálta. A régészet tudománya igen gyors fejlődésnek indult, amikor a régészet számára vizsgálándónak tekintették azokat az ősi csont maradványokat, amelyek barlangok és folyó medrek és teraszok mélyéről kerültek elő. Megállapításaik helytállósága megkérdőjelezhetetlen volt, mert olyan kihalt állatok csontvázait és maradványait tárták fel, amely korábban ismeretlen volt a tudomány számára. Ez az az időszak, amikor a feltárások során számos csont és kőeszközt hoztak a felszínre, amely annak a bizonyítéka, hogy a feltárt területen emberi kultúra virágzott valaha, vagyis az azonosított korban. Ennek a jelenségnek és a felismerésnek köszönhetjük azt, hogy a tudomány az emberi fejlődés irányába fordult és megindulhatott az ősemberkutatás. A nagy evolucionisták elméletei és a kutatásokra épített megállapítások adták a másik olyan lendületet, amely elősegítette jobban kibontani az emberi kultúra fejlődésének folyamatait. A tudomány központjának számított az evolúció kérdése, mert az emberi fejlődés hiányzó láncszemeit nem tudták másként magyarázni, csak is az evolúció elméletével, ma már tudjuk, mindent ezzel az elmélettel nem lehet megmagyarázni. Éppen ezért ma egyre nagyobb a bizonytalanság különösen az őskor kutatások terén, mert az elméletek nem minden esetben igazítják el a kutatót, hanem az igazi támasz a segédtudományok eredményeiben keresendő, vagyis ma már nem elhanyagolható a geológia, a földtörténet szempontjából, valamint a geoföldrajzi viszonyok ismerete, paleontológia, vagy az antropológia, és számos más segédtudomány. Azt is tudjuk az őslénytanból kialakult az őskor régészete, valamint a paleolit kutatás és ehhez kapcsolódott az embertankutatás is.

Kárpát-medence kialakulása (Összefoglaló)

Ezzel a kérdéssel már foglalkoztam egy olyan szegmenset figyelembe véve, hogy a munkám gerincét képezte a téma feldolgozása. Azt gondolom a mai viszonyokat figyelembe véve, látni kell, hogy a téma ma sem kerülhető meg, éppen ezért röviden összefoglalom miként is alakult ki a Kárpát-medence.

A harmadkor hajnalán az eocén korban alakultak ki azok az Európát jellemző medencék, mint a Párizsi, Londoni, Belgiumi, az Erdélyi medencék, ezen belül is a Kárpát-medencével foglalkozunk az átlagnál egy kicsit többet. A Tatai a Mainczi és a Bécsi medence az oligocénben kerültek először víz alá, majd következett egy kiszáradási folyamat, amely az emberi lények megtelepedésének adott lehetőséget. A növényi maradványok vizsgálatai azt bizonyítják, hogy a területen trópusi, majd szubtrópusi időjárás uralkodott. A hosszú folyamatnak köszönhetően a Kárpát-medencét újra elöntötte a víz, amellyel egy időben a Bécsi medence is víz alá került. Azt kell látni ebben az esetben, bennünket jobban érdekel a miocén korszaknak az ösföldrajzi viszonyai, mi alakult ki a korábbi korokból. Ma már a kutatások eredményei meggyőzően bizonyítják azt a feltevést, hogy a Kárpát-medencét mely korszakban öntötte el a víz, hiszen a fejlődési szakaszok megfogalmazását részleteiben az „Őskori élet a földön” c munkámban részletesen kifejtettem. Azt hiszem a korábbi ismert elméletekkel ellentétben meg kell jegyezni, hogy a Földközi-tenger nem szélesedett, hanem folyamatosan szűkült. Ennek is meg vannak az okai, amelyet teljes részletességgel nem kívánok most kifejteni, hiszen ha valaki tanult „Geológiát” az tudja a Föld kéregmozgások és a tektonikus rétegek hogyan mozdulnak el egymástól és a Földön hol vannak a törésvonalak. Nem igaz az az állítás, hogy Afrika távolodott el Euráziától, mint azt gondolták még az 1800-as években, hanem pont a fordítottja igaz. A hosszú fejlődésnek köszönhetően a klíma lassan, de biztosan fokozatosan a 40. szélességi fok vonalán keletre húzódott, amelynek meg vannak az okai, hiszen csillagászati számításokkal bizonyítható módon igazolható, de most ezzel nem kívánok foglalkozni, hiszen az említett munkámban részletesen foglalkoztam a témával. A miocén szubtrópusi klíma lassan keletnek tolódásával lassan mediterrán viszonyokat alakított ki, amely azt hozta magával, hogy a Kárpát-medence növény és állatvilága is lassan és fokozatosan megváltozott a klímának megfelelően. Az enyhe mediterrán éghajlat messze északon uralkodott, amely a változásoknak köszönhetően fokozatosan délnek húzódott le, míg a trópusi fokozatosan keletnek haladt. Ennek a bizonyítékait meg ismerhetjük, ha valaki veszi a fáradságot és a geológiai és földtani rétegek vizsgálatát figyelembe veszi. A Spitzbergák, Izland, Grönland és a Kanada északi területei miocén rétegeiből előkerült növényi maradványok, valamint a növények pollenjei adják a bizonyítékokat arra vonatkozóan, hogy milyen időjárási viszonyok uralkodtak. A fent említett területekről, kb. 400 - fajt ismerünk, közöttük tavirózsák néhány fajtát, ciprusfélét, cédrusfélét, valamint Sequoia, melyek az északi szélesség 78-81 fokáig megtalálhatóak voltak. Azt be kell látni a fejlődés folyamatában a miocén korszak vége felé olyan jelenségek is megfigyelhetők, hogy a tengerek elzáródtak az óceánoktól és helyenként elindult olyan folyamat, hogy a kiszáradás lehetősége megindult. Ez történt a Kárpát-medence esetében is, mert a magaslatok lassan kiemelkedtek és az élet elindulhatott a fejlődés folyamatában. Ezt a folyamatot lehet geológiailag követni a Kárpát-medencében az északi hegyek lejtős lankáinak geológiai rétegeiben, az Al-Duna torkolati vidékein, Dél-Oroszországban a Fekete-tenger vidékén, valamint az Égei tenger és Trója Chalkidike felső sós vizű beltengerek területén, a régi megnevezésük szerint a Szarmata tenger területén alakultak ki a kiszáradási folyamatok. Meg kell jegyezni, hogy a mai folyók és azok rendszereinek kialakulásában ez a folyamat

döntő volt. A területen fenn maradt sós víz lassan a folyók kialakulásával kimosódtak és a folyók a sót a tengerbe mosták, lassan kialakultak az édesvíz lelőhelyek a felsorolt területeken, de ahol a folyók nem tették lehetővé a lefolyást ott a sós víz továbbra is megmaradt, lásd a Kaspi tót, amely ma is sós vizű, mert nincs lefolyása a tenger irányába. A kiédesedés folyamata már a pliocén korszakban meg történt, lásd azokat a só lerakódásokat, amelyek ez által létre jöttek, így az Erdélyi só hegyeket, pl. Parajd és más helyiségek. Ezek a sósvízű üledékek miatt vannak az ősi tengerek határvidékein a só bányák, amelyek kialakultak. Ebből az is meg állapítható, hogy az uralkodó széljárás milyen volt, hiszen a széljárásnak megfelelően rakódtak le a sókristályok, tehát Kárpát-medence széljárási viszonyai nyugat keleti irányú volt, mert a só lerakódások Erdély területén vannak.

A miocén elején még Európa és Ázsia nagy része mediterrán klíma hatása alatt állt, Pireneusi félszigettől Mongóliáig hatalmas füves puszták terültek el, amelynek sokkal hasonlóbb növény és állatvilága volt, mint ma. A pliocén korszak folyamán az éghajlat fokozatosan hűlt le és a klíma fokozatosan tagolódott és ezzel egyidejűleg a növény és az állatvilága vidékenkénti elhatárolódása figyelhető meg. A pliocén leg végén Közép-Európa élővilágának a képe még hasonlított a Földközi-tenger vidékének növény és állatvilágához, de már megjelentek a hidegebb égővi növények és ezzel párhuzamosan a hideg égővön megélni tudó állatok is. Az is tény a vizsgálatok szerint, hogy új törzsek alakultak ki, az is megfigyelhető, hogy a tengerek helyváltoztatása is meg állt, vagyis Európa szerte a vulkánok vulkanikus tevékenysége lelassult és idővel meg is szűnt, amely azt is jelenti, hogy a kéregmozgások lelassultak és a földkéreg rétegei részben nyugvópontra jutottak. Ez az átmeneti időszak, amely a pliocéntól alig észrevehetően vezet át a negyedkorba, vagyis már az ember megjelenésének a korába. Ez előhírnöke egy újkornak, amely elvezet bennünket az ember korába, ez hírnöke egy újabb kornak, amely merőben eltérő földtörténeti eseményeknek ad helyet, amely a legfiatalabb földrétegekre erőteljesen rányomja a bélyegét, a földi élet határaiban olyan eltolódásokat hozott létre, amelyek a hatásukat ma is kifejtik.

A tudós társadalom úgy is szokott fogalmazni ez az új jelenség nem egyéb, mint a jégkorszak. A megfogalmazások szerint a földi életnek egy tüneményes korszaka, amely az emberi fejlődésnek új irányt szabott és kényszerítő hatásaival bizonyára oka van annak, hogy az emberi lét a maga valójában ki tudott bontakozni és a maga teljességében.

Jégkorszakok kialakulásának okai

Egy Lyell nevű angol geológus a negyed időszaktól a **pliocén**-től a csiszolt kőkorig terjedő kort **pleisztocén**-nak nevezte, ennek megfelelően az „alluvium” korát pleisztocén utáni kornak, vagyis holocénnek nevezte, melyet ma is a tudomány ilyen elnevezéssel használ.

A pleisztocén korszakot viszont a francia származású Lartet (1839) bontotta további három részre, így a korai, vagy alsó, középső és felső szintre osztotta. A meghatározásait az akkor élő állatfajokra osztotta, így az alsó szakasz állata volt a Merck- orrszarvú kora, a második szakasz (középső) a mammut, a gyapjas orrszarvú, barlangi medve, ősbölgény kora, a harmadik a rénszarvas, pézsmatulok, sarki róka, leming, és egyéb sarkköri állatok jellemzik.

A pleisztocén jellemzője a jégkorszak, amely nem az első ilyen tünemény a földünk életében, mert a jégkorszakok a Föld fejlődésének folyamatában jelenlévő jelenség, amely a csillagászati viszonyokat foglalja magába. Az északi féltekén, de ma már tudjuk a délin is kimutathatók azok a jelek, amelyek azt bizonyítják, hogy a történelem előtti időkben is létezett az eljegesedés, melynek a nyomait megtalálták a kutatók. Ezeket a bizonyítékokat megtaláljuk az északi területeken, így a Skandináv területeken, Kínában, Ausztráliában, (erre majd kitérek a későbbiek során). Mit is tapasztalunk a fejlődés vonalában? Először is az első eljegesedés után egy felmelegedési folyamatot figyelhetünk meg, amely geológiailag elvezet bennünket a kőszén kialakulásának a korába, majd ezt követően a perm korszak elején (permokorban) a déli féltekén az akkori Indoaustráliai (Ausztrál) kontinens területén újra beáll a jégkorszak, amelynek nyomait megtalálhatjuk Ausztrália fennsíkjain és közeteiben. A föld történetében kimutatható változások egyben időjárás, vagy éghajlatváltozásokat is mutat. Így a geológiában heroikus korának is szoktuk nevezni, az is tény, hogy a korai kutatók, így a Werner, Neumayer Humboldt is azt gondolták, hogy az éghajlati viszonyok a második időszak derekáig a Föld belső melegének hatása alatt állt. A felszíni viszonyokat nem a belső meleg határozza meg döntően, így a meleg, vagy éppenséggel a hideg és jég világának a megjelenése, hanem a csillagászati viszonyok, amelyek a világmindenségben való keringésnek a viszonyaiból adódnak. Ma már tudjuk elsősorban a csillagászati tényezők a meghatározók és nem a magma méterben kifejezett közelsége a meghatározó a felszíni viszonyokra. Azt azért nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magma feletti földkéreg vastagsága sem elhanyagolható, hiszen a Kárpát-medence esetében figyelemreméltó a földkéreg vastagsága, mert a ma ismert földkéreg vastagság éppen itt a Kárpát-medencében a legvékonyabb, amely azt jelenti, hogy alig húsz-huszonöt ezer méter vastagságot ér el. A fent felsorolt kutatók még azt hitték, hogy a Föld kérgének a vastagsága a döntő meghatározója a felmelegedésnek, vagyis a Föld belső melegének a hatására a meleg a felszínre kerül, amennyiben a hősugarak még akkor vékony szilárd kérgen át a magma melege a felületre jut. Ma már tudjuk ez nem egészen így van, mert a csillagászati viszonyok nem elhanyagolhatóak a lehülés, vagy a felmelegedést figyelembe véve.

Most vissza kell térni az Ausztrália kérdésére, mert sokan azt hiszik az eljegesedésnek ebben az esetben más okai vannak, de figyelembe kell venni azt, hogy ez a kontinens az, amelyik a leggyorsabban vándorolt a Föld története során az Indiai kontinenssel egyetemben. Addig, ameddig ez a két kontinens a déli féltekén tartózkodott, ugyan úgy a felmelegedés időszakát élte, mint bár mely Északi félteke 71.- fokától délre, a déli féltekén 71. – fokától északra az egyenlítő irányába elhelyezkedő más területek, tehát ezeken a területeken megtalálható volt, úgy északon, mint délen a mediterrán, vagy a trópusi, és a szubtrópusi viszonyok, vagyis a lehülés időszakában a felsoroltak fordítottan működtek. A másik ilyen kérdés Ausztráliával kapcsolatos, mert az Ausztrál kontinens a Déli – sarkról szakadt le és indult el észak- északkeleti irányba. Hasonlóan India esetében is, mert az Indiai kontinens az Afrika déli pereméről

szakadt le és indult el észak, észak keleti irányba és kb 70-50 millió évvel ezelőtt bele ütközött az Eurázsiai ősmasszívumba, és ennek következtében meg kezdődött a földkéreg felgyűrődése, amely a Himaláját hozta létre, valamint a déli területek termékeny síkságát alakította ki, amely a korai fejlődésnek az egyik motorja volt, ez nem más, mint a Shivalic. Ma az a kérdés, hogy a kutatók számára mennyire hozzáférhetők a leg régebbi képződmények és annak keletkezésének a korának a tudományos módszerekkel való mérése. Azt már tudjuk a Föld szilárd kérge már több ezer méter vastag volt akkor, amikor a Föld magma izzó felületétől való elszigetelése elegendő volt ahhoz, hogy az élet kialakulhasson a földön. Ez az a tényező, amely meghatározza az élet feltételeit, hiszen a belső meleg hatása már kevésbé érvényesült, hanem a Föld domborzati viszonyai az elsődlegesek és természetesen számos más tényezőt is figyelembe kell venni. Mondhatjuk úgy is, hogy a Föld éghajlatát meghatározó az **algonkiuntól** kezdve csak is a domborzati viszonyok és a meteorológiai, továbbá a kozmikus okok és nem utolsó sorban a napsugárzás határozzák meg a földünk időjárását, de még ebben az esetben sem szabad figyelmen kívül hagyni a Föld hajlasi szögének az alakulását, amely ismételt nagy befolyással van a földi élet kialakulására, valamint az időjárási viszonyokra. Az éghajlat kialakulása a napsugárzás intenzitásától, valamint a Föld alakjától, tengelyének állásától, a nappal szembeni elfoglalt helyzetétől, tengerek és a szárazföldek eloszlásától, a térszíni magasságoktól, a légkör összetételétől függ. A fent említett összefüggések szoros kapcsolatban állnak és igen bonyolult az összefüggés közöttük, és mind ez a Föld felmelegedésének a befolyásolási tényezőit erősítik, továbbá a légnyomás és a légmozgások befolyásoló tényezőként a tenger áramlások és a légkör páratartalmának a csapadékviszonyok kialakulását idézik elő.

Azt gondolom nem elég arról beszélni, hogy a felsorolt szegmensek közül melyik a fontosabb, hanem azt kell figyelembe venni, hogy együttesen milyen hatások érik a földet. Azt már részleteiben lehet elemezni, hogy egyes szegmensek milyen hatást váltanak ki a fejlődésben, vagy elősegítik a változásokat, vagy éppenséggel akadályozó tényezőként hatnak a fejlődésre. Azt mindannyian tudjuk, hogy a nap fénysugarakat, vagy hősugarakat bocsát a földre. A Föld tengelyének ferde állása és a pályájának állandóan párvonalas tengellyel való haladása okozza az évszakok változásait. A Föld gömb formátuma (geoid forma) miatt viszont övek képződnek ez a jelenség hozza létre a passzát szeleket és ezzel párhuzamosan tengeráramlatok alakulnak ki. A légnyomási tényezőket alakítják a légmozgások, amelyek meghatározzák a terület csapadék mennyiségét, további befolyásoló tényezőként kell meg említeni térszíni különbségeket, amelyek ismét befolyásolási tényezőket alkotnak. Ilyen térszíni különbségek lehetnek a hegyek, vagy mélyedések, hosszan elnyúló horhosok, amelyek az uralkodó széljárásokkal ellentétesen alakultak ki. A fent említett hatások szabályozzák a felmelegedés lehetőségét a földön, ennek következtében a magas hegyekben és a sarkokon, pólusokon jég tömegek alakulnak ki, amelyek megjelenésükkel a levegő lehűlését okozzák. A lehűlést elősegíti a csapadék is, eső, vagy hó formában, csak az eső kevésbé, mint a hó. Azt viszont meg kell jegyezni, a párolgás a felmelegedést segíti elő, ez által a csapadék mennyiség alakulásában játszott szerepe nem elhanyagolható, az akadályozó tényezők viszont egyes területek csapadékmennyiségének csökkenését idézik elő és ez okozzák a szárazságot. Azt gondolom a földet körülvevő hatásoknak az elemzése nem egy egyszerű feladat, mert minden mindennel összefügg, nem elhanyagolható az egymásra ható hatások, amelyek egyes jelenségeket módosítja és ezzel egy újabb hatást válthat ki. Erre szoktuk azt mondani, hogy egy végeláthatatlan körforgásnak vagyunk a részesei, ezek a hatások csak is a Föld egy azonos területére lehetnek érvényesek, mert egy bizonyos területnek, az éghajlatának az időjárási viszonyai jutnak kifejezésre. Az is tény a földtörténet középkorában már felismerhetőek a klíma övek, így a tengerek és trópusi állatvilága (lásd a Schivalik területét), a felső krétában a mediterrán és az egyenlítői övekre szorítkozik, tehát a **boreális** övekben szinte teljesen hiányzik.

A föld történetének az újkorába a harmadidőszak elején, északon melegebbé vált az időjárás, vagyis az éghajlat, így a klímaövek is fennmaradtak és a sarkvidék éghajlata valamivel kedvezőbbé vált hideggé a korábbi időszakhoz képest, mint volt a krétakorban.

Az újkorban és annak is a második felében süllyedő tendenciát mutat a klímagörbe, ennek következtében a miocénben a sarkvidék mérsékelt éghajlatú téli fagyokkal és viszonylag hűvös nyárral volt jellemző az éves időjárási viszonyai. Ennek a vizsgálatát megtaláljuk a barnaszénből származó bükkfalevelekben, a leveleken jól láthatók a fagy nyomai.

A pleisztocénban ismét jég képződik a sarkokon és ezzel egyidejűleg megindulnak a hideg áramlatok déli irányba. A lehülés egyelőre, nem nagy intenzitású, de fokozatosan válik érezhetővé a változás, melynek bizonyítéka, hogy a szubtrópusi elemek, mint a majmok, a víziló, elefánt, antilopok, Közép-Európában megtalálhatóak voltak, de a pleisztocén végére már egyre délebbre húzódtak. Ez az a korszak, amikor a jégvilága elérte az Alpok vonalát és a hideg egyre jobban terjedt dél irányába. Ebből már látható a Föld történetének a negyedik lehülési folyamata, amely intenzívebb volt minden idáig ismert lehüléstől. Ez az a korszak, amely időrendben hozzánk a leg közelebb esik, így ez a tüneményes időszak minden eddiginél nagyobb nyomokat hagyott a Föld történetének időszakaihoz képest, jelentős változások nyomait hagyta a történeti korokra és nem utolsósorban a föld arculatán. Azok a hegységek, amelyek a hóhatár fölé emelkedtek, ennek a feltétele az volt, hogy eléggé nagy területek emelkedjenek a hóhatár fölé, vagyis az a vonal fölé, amely fölött a hó nagy része nyáron is megmarad. A következő feltétel az, hogy bő csapadék keletkezzen azokon a vidékeken, ahol a hóhatár felett ki tud alakulni a vastag hó és jégtakaró. Ehhez még az is szükséges, hogy a levegő páratartalma magasabb legyen, mint egyéb helyeken, ebből következően szinte állandósulhat a hóesés és az eljegesedés. A vastag hótakaró azt is jelenti, hogy az alsó rétegek a nagy nyomástól kezd eljegesedni, vagyis jéggé tömörül. Azt is látni kell, ha a hóhullás megszűnne az eljegesedési folyamat is megállna. Ha ellenben a folyamat tovább tart ebben az esetben mindig újabb és újabb hórétegek válnak jéggé, így a párolgás a hóhatár felett alárendelt jelentőségű, ebből következően a felgyülemlett és jéggé préselődött hótömeg más úton kénytelen eltávozni. Így jön létre az a folyamat, amelyet jégfolyóknak nevezünk, vagy más néven „GLECSER”. A jéggé tömörült hó megkönnyíti a mozgás képesség kialakulását, mert a jég a felülről ránehezető nyomás a hótömegek sajátossága, így a saját súlya és a ránehezető nehézségi erő hatására a magas régiókból megindul és valósággal folyóként viselkedve áradatként lefelé hömpölyög.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a jégárak idővel egyesülnek és jégmezőket hoznak létre, amely azt jelenti, hogy a jég összefüggő nagy területeket borít el, ez a jelenség azt bizonyítja, hogy jégtakaróval állunk szemben. A jégkorszak jégtakaróinak a vastagsága több ezer métert is elérte, de az átlagos vastagsága is el érte a 4 000 métert. Azt gondolom, a mai ember el sem tudja ma képzelni, hogy milyen élete lehetett az embernek a jég világában, az is tény az ember fejlődése vonatkozásában, hogy ez az a korszak, amely a fejlődés tekintetében a korai korszakokhoz képest egy gyorsuló fejlődést mutatott. A pleisztocén korszakban a sarkvidékből kiindulva, Eurázsia és Észak-Amerika óriási területei összefüggő jeges és fagyos havas jégtakaró borította. Bár a magas hegyekben és a sarkokon megfigyelhető a gleccserek, jégtakarók alárendelt szerepe, de jégkorszak pleisztocén szakaszában az alárendeltség mellett hihetetlen nagy volt az a jégtömeg, amelyek ekkor a földünket ellepték. A jégkorszakok jelenségeinek felismerése és tanulmányozása ebből a korból indult el, mert az ember szerette volna megtudni, hogy mi az oka annak, hogy a jég birtokba vette a földünk nagyobbik részét. Azt gondolom ma nem az a feladatunk, hogy a jégkorszakokat olyan módon elemezzük, amelyek beható tanulmányoknak is megfelelnének, hanem ismereteink felfrissítését kell megérteni. Nem térek ki azokra a fizikai jelenségekre, amelyek befolyásolták a klímaváltozásokat, minden esetre tudnunk kell azt, hogy a Kárpát-medence körül hogyan alakultak a jég viszonyok. Így nem mehetünk el szó nélkül az Alpok leg általánosabban

ismert gleccserei mellett, ezen kívül a Tian-san, vagy a Kaukázus, Új-zéland, vagy Afrika területén a Kilimandzsáró, Amerikában az Andokig terjedő hegyvonulatok és főbb területek, melyeken megtaláljuk a jégáradatokat, helyenként igen terjedelmes kiterjedésben. Megjegyzem ma is tanulmányozzák a kutatók ezeket a területeket.

Azt is figyelembe kell venni, hogy ma is a sarkokat összefüggő jégtakaró borítja, azt is észre kell venni a Grönland területének jégtakarója most is legalább kettő millió négyzetkilométer és ma is a jég vastagsága eléri megközelítőleg a 3-om km. vastagságot. Ha a mai jégvastagságot vesszük figyelembe, ebben az esetben el lehet képzelni a pleisztocén korában a jég kiterjedésének területe mekkora lehetett, hiszen Eurázsia északi területei egészen a 40.-ik szélességi fokig szinte mindet jégtakaró borította, ugyan ezt tapasztaljuk a déli féltekén is. Ennek az lett a következménye, hogy a jégárak és a jégtakarók a Föld mai áramlatainak kiformalásában jelentős szerepet töltött be. Csak a művészeteket figyelembe véve láthatjuk, ezt a csodálatos kialakult szépséget a művészet hogyan adja vissza, így a fjordok igazi tisztaságát, az északi tájakat, tengerszemeket, vagy éppenséggel a fjordok szikla szirtjeit, vagy a gecserskapuk, éles kőszirtek, és sok egyéb olyan hírvivőt találunk ezen a tájon, amely azt mutatja a jégkoptató és gyaluló tevékenysége hogyan érvényesült a jéggel borított hegyekben. A jégkorszak egyik tüneményét láthatjuk a hegyek legyalulásával és a másik ilyen jelenség nem egyéb, mint a hegyek belsejében megmutatkozó lerakódó sziklatörmelék, amelyet a jégár kiszállított a jéggel borított hegyekből. Ezekből a sziklatörmelékekből a törmelék lerakódás sokkal nagyobb területeket ölel fel, mint azt gondolnánk. Ennek következtében jöhetett létre a törmelék felhalmozódások öve, amely a jégen kívül, a jég hajdani elterjedésének megfelelően a hegységek lábaitól messze nyúló vidékeket borít be. Azt is megállapíthatjuk a jégpusztító ereje sokkal nagyobb a víznél, vagyis hatékonyabban rombolja a hegyeket, mint a kialakult folyó rendszer. Még annál is jobban, mint a hegyi zúgó patakok árja, mikor magával ragadja a köveket és a lejtők törmelékét a sziklához paskolja (tömörítse), tovább görgetve, így a folyók hordalékát gazdagítva és részt vett a mozgó jég utazásában is.

A jégkorszak vége felé megfigyelhető jelenségeket észlelhetünk, amely nem más, mint az olvadék víz beszivárgása a talajba és ott lassú kimosó tevékenység alakul ki, amely azt eredményezi, hogy a hegyek gyomráig beszivárgó vizek barlangokat hoznak létre és a víz a hegyek belsején keresztül a hegy oldalán hagyja el, forrás, vagy csermely, patak, folyó formájában a hegyeket. Lám ezeken a tájakon is meg élt az ember, sőt a fejlődése felgyorsult az időjárási viszonyok miatt, hiszen az élet megkövetelte az alkalmazkodást az embertől. Ez az alkalmazkodás volt a motorja a fejlődésnek, az ember kultúrájának folyamatos fejlődésének, valamint az élet szebbé és jobbá tételének. Az ember tudatossága nyilvánult meg a fejlődésben és nem csupán a túlélés lehetősége. Döntő befolyása volt annak, hogy az ember csoportosan társas lényként élte az életét és egymás tapasztalataira támaszkodott, ezzel létre hozta azt a kultúrát, amely az emberi fejlődés részét alkotják.

Mit kell tudni a glaciális időről (Összefoglaló)

A jégkorszak kezdetének idejét kutatva megállapíthatjuk azt, hogy a pleisztocén elejére tett „Günz” és az utána következő „Mindel” jégkorszak nyomai térszintileg magasan fekvő kavicstakarók régészetiileg igen csak kétségessé teszik azt, hogy az eljegesedés kezdete kizárólag erre az időre tehető. Azt kell figyelembe venni a jégkorszaknak ettől a korai szakaszától milyen bizonyítékok állnak rendelkezésre, amelyek hitelessé teszik azt az állítást, hogy a jégkorszak kezdetét nem lehet más időponthoz kötni, csak is a „Günz” időszakához. Azt gondolom, ma sincsen olyan bizonyítékunk, hogy ezt olyan konkrétan kijelentsük, mint ezt tették számosan. Ha egyesítjük azt, amiről tudjuk, hogy a **Riss** és a **Würm** eljegesedést egységes jégkorszakká egyesítjük, így elénk táruló tények már egységes és világosan látható, hogy mi is történt a glaciális időszakában. Ami eddig pre glaciális volt az ma interglaciálissá válik, tehát az I. és II. glaciális jégkorszak interglaciálissá válik.

Ha ezt a tényt egybe vetjük, akkor azt látjuk a biológiai fejlődés és a pliocén minden éles határ nélkül megy át a pleisztocénba, így felső pliocén élővilága részben, vagy talán egészben tovább él, ebből az következik a negyedidőszak elejétől kezdve fokozatosan alakul át a jégkorszak faunájává, flórájává válik.

Ha a fent említett tényeket egybe vetjük a törzsfajlódás biológiai tényeivel, akkor azt láthatjuk, hogy a pliocén minden éles határ nélkül észrevétlenül megy át a pleisztocénba, vagyis a leg felső pleisztocénba való átmenetben az élővilág tovább él, a negyedidőszak elején fokozatosan átalakul. Azt is meglehet figyelni a származás elsősorban a helyi tényezőktől függ, a változások minden vándorlás nélkül is levezethető. Fokozatos fejlődésnek köszönhető, hogy a pleisztocénra visszavezethető fauna és vele párhuzamosan a flóraelemek is azt látjuk, fokozatosan kihalnak, másrészt azt tapasztaljuk, hogy a növényzet fokozatosan alkalmazkodik az időjárási viszonyokhoz. Az is levonható az előbbiekből, hogy az összefüggés egyre jobban elmosódik, míg végül csak azt látjuk, hogy már megváltozott élővilággal állunk szemben. Ebből az is megállapítható, hogy az északi és a keleti bevándorló növényfajok mikén ismerhetőek fel. Az sem lehet kérdés, hogy igen sok megválaszolandó kérdést meg kell oldani, de azt látni kell a jövevények (növények és az emberanyag) Európai eredetűek, tehát az emberek **europid** fajhoz tartoznak. Azt is figyelembe véve lefelé a pleisztocén elején az volt a jellemző, hogy a mediterrán élővilág megelőzi a jégkorszakot, amely a hideg bekövetkeztenek hatására érezteti a változást. Az elhatárolás lefelé a pleisztocénnal szemben nem lehet éles, de talán nem egyedüli, mert a masztodon maradványok segítségével feldolgozható, tehát ha szükségünk van egy határra, akkor itt vonnám meg azt a határt, ahol a masztodonok el vannak már temetve, vagyis megtörtént a kihalásuk. Ezt az állításomat fenntartom, de megjegyzem ez az állítás csak is Európára vonatkozik, mert Amerikában bizonyítékaink vannak arra, hogy a masztodonok tovább éltek még a pleisztocén középső szakaszáig. Ebből az is levonható, hogy a preglaciális idő e tekintetben biogenetikai értelmezésből a pleisztocén élővilágának további egymásutánisága bekövetkezik.

A mediterrán faunával való kapcsolat megszakadt a jégkorszak beállásával, talán elfogadható az - az állítás, hogy Európában Dél Franciaország déli területei voltak olyan kedvező klímájúak, hogy az ott élő növényzet és állatvilág utolsó mohikánként tengődhetek egy bizonyos ideig. A klímaváltozásnak köszönhetően a hideg mind jobban előre nyomul és a déli területek sem tudják megőrizni a korábbi kedvező klímájukat, ennek következő az eredménye, előre nyomulnak a hidegégővi növények és állatok a déli területeken, így a hideg faunája és flórája virágzásának a tetőpontját a jégkorszak legnagyobb kiterjedésének idejében éri el. A jégkorszak jellemző állatfajai a következők, gyapjas orrszarvú, jávorszarvas,

óriásgim, bölény, vadló, őstulok, barlang medve kardfogú tigris, és azok a barlangi állatok, amelyeket itt most nem sorolok fel. Ennek a jeges faunának és az állatainak az elszaporodása a jégkorszak csúcsáig, majd a csökkenés beállta a jégkorszak végéig nyomon követhető. Azt is meg lehet állapítani, hogy a ma élő északi jeges vidékek állatvilága a jégkorszak második felében alakult ki, ilyenek a rénszarvas, vagy az északi területeken található apró rágcsálók, leming stb. Azt is megfigyelték, hogy ezek az állatok az élelem szűkében, vagy a bőségében ide - oda vándorolnak a szükségleteik kielégítésének érdekében, ez így volt a mousterien idejében is, csak ma még kevés nyomot találunk ennek igazolására. A jégkorszak vége felé a barlangi medve, oroszlán, hiéna, mammut, orrszarvú már kihalt félbe vannak ez az – az időszak, amikor az apró állatok rohamosan elszaporodnak, de a kérődző állatok elszaporodása is erre az időre datálható, tehát a rénszarvas, pézsmatulok, stb. ezt a kort postglaciális kornak szoktuk nevezni. Ezt azért tudjuk, mert ebből a korból igen sok olyan üledéket találunk, amely bizonyíték arra, hogy az elszaporodás kora ebben az időben ment végbe. A jégkorszak vége élesen nem határolható el geológiailag, mert a jég visszahúzódása, vagy az ingadozásai nem határolható el a postglaciális kortól, de biológiai értelemben majdnem azt mondhatjuk, hogy éles határ jelölhető ki, mert a mammut és a barlangi medve eltűnik, vagy egyes helyeken a számuk minimálisra csökken, a létük megszűnik.

Azt is látni kell, hogy egyes beosztások szerint a pleisztocén kort több részre osztották, így ópleisztocénra, ezek a kavics kultúrák, pleisztocén a nagy eljegesedés kora, vagy a lösz kialakulásának kora, felső pleisztocén az alacsony teraszok és a fiatalabb lösz kialakulásának kora, tehát nem kell meglepődni, ha ilyen felosztást találunk az olvasmányaink során, mert a pleisztocén is részekre van osztva.

A felső pleisztocén korába kell sorolni a preglaciális faunát, a másodikba a glaciális faunát, amely az állatvilág kialakulásának a kora, a harmadikba kell sorolni a rénszarvas megjelenésével az arktikus, vagy szub-arktikus mikrofauna megjelenését és a már korábban említett állatvilág állatait, ezeket nevezik postglaciális faunának is.

Az ember felemelkedése az állatvilágból (Áttekintés)

Ezzel a kérdéssel egy korábbi munkámban (Őskori élet a Földön c) részletesen foglalkoztam, hiszen egy teljes kötetnyi anyag került feldolgozásra, azonban ma sem lehet csak úgy, egyszerűen megkerülni ezt a kérdést, éppen ezért rövidítve ismét foglalkozni kell vele. Azt látnunk kell az ember felemelkedése egy olyan hosszú folyamatnak a terméke, amely emberi léptékekkel alig felfogható, de geológiai léptékekkel már jól behatárolható fejlődési folyamatokat kell látni. Az általunk ma ismert őseletek mind a geológiai rétegekből kerültek elő, amely ismételtelen bizonyíték arra, hogy a rétegtani rétegek valamikor a talaj felsőrétegeihez tartozott. Az ismeretek világa nem a legegyszerűbb feladat, mert a kutatások területe nem egy könnyen behatárolható területhez kapcsolható, hanem a legtöbb esetben a véletlen eredményeként vált ismerté. A forrásanyagok hozzáférhetőségét csak is a rétegtani vizsgálatok alapján tudjuk azonosítani, így a csontleletek, legyen az emberi, vagy állati, tervszerű, vagy véletlen eredményeként a Föld számos helyén váltak ismerté. A fejlődés folyamatait ma könnyebben értelmezhetjük, mert az évmilliók fejlődésének az iránya megállapítható, ezt annak köszönhetjük, hogy a csillagászati számítások és azok eredményei bizonyítják miért is alakultak ki a jégkorszakok és a nagymérvű felmelegedések. Ebbe a kérdésbe most ne menjünk bele, mert nem ez az érdekes a mi szempontunkból, hanem az a fejlődési folyamat, amelyet jól láthatóan be tudunk határolni. Ez a folyamat nem véletlenül alakult ki első sorban a 40. szélességi fok körül, nyugattól egészen a keleti irányba Indonéz-szigetvilágig. Az őskori fejlődés leg őszibb és a leg fejlettebb Hominidái nyugaton alakultak ki és minél keletebbre haladunk annál fiatalabb fossziliákat találunk, erre a kérdésre részleteibe nem térek ki, mert a fent említett kötetben részletes elemzéssel szolgállok. Az előember megjelenése nem véletlenül a keleti területen, a Jáva szigetén, vagy annak környezetében alakult ki, mert az időjárási viszonyok itt voltak leginkább alkalmasabbak arra, hogy az a lassú fejlődési folyamat fel tudjon gyorsulni, vele az emberréválás folyamatai is ennek a gyorsabb fejlődésnek az eredménye. Az ősi fossziliák előfordulására nincsen olyan tétel, hogy csak egy bizonyos területen lehetséges, mert ma is azt valljuk, a föld bármely területén lehetséges az előfordulásuk, azonban a fejlődés iránya egyre inkább látható, hol és milyen szintig fejlődhetett és hol lehettek azok az elváltozások, vagy elágazások, ahol a fejlődés valamilyen ok miatt megrekedt és a tovább fejlődésre alkalmatlan lett. Azt is látni kell, hogy a fejlődés iránya mindenkor megmaradt, még akkor is, ha azt tapasztaljuk, hogy megtorpanások vannak az emberréválás folyamatában, hiszen az oldalági fejlődés tovább élte a fejlődésre alkalmas egyedeket és egyre közelített az előemberre, vagyis lassan évmilliók alatt eljutunk az ember (őseember) kialakulásához. Az ősi fossziliák megjelenési területei a föld minden tájáról előkerültek, amely azt jelenti a fejlődés folyamata nem pontosan behatárolható, azonban vannak olyan tényezők, amelyek alapján az is látható, hol és milyen sebességgel fejlődtek ezek a Hominidák, hol volt időben a legfejlettebb és hol volt lassúbb fejlődési folyamat. A Hominidák fejlődési előfordulásuk nem egységes földrajzi területhez köthetők, ezért van az, hogy Európától Indonéziáig és egészen Dél-Afrikáig megtalálhatók, különösen igaz ez az embertani típuscsoportok esetében. Ebben az esetben már megkülönböztetünk őseember típusokat, ilyenek a **Neandervölgyi**, **Cromagnoni** (Kromanyoni) őseembertípus. Ezeket a leleteket anthropológusok vizsgálják, az is megállapítást nyert, hogy ezek a vizsgálatok az emberi testnek csak egy részletére vetnek fényt, vagyis a teljes feltárást nem tudják vizsgálni, mert nem áll a rendelkezésükre egy teljesen egész csontváz. Ezek a csontmaradványok csak

azt teszik lehetővé, hogy az ember magasságát, csont szerkezetét, mozgáskultúráját meg lehessen állapítani, azonban arra nem ad lehetőséget, hogy az ősember bőszínét, fajbéli hovatartozását meg lehessen állapítani. Az előbbi ismérvek azt is megengedik, hogy a kutatók bizonyos feltevéseket, elméleteket megengedhessenek maguknak, amelyekből számos és számtalan vita keletkezik. Felvetődik számtalan esetben az a kérdés, hogy az ember honnan került a földre? Azt gondolom a kérdés felvetése is hibás, mert az emberréválás folyamata legalább 200-150 millió éve elindult a földön. Egy másik munkámban erről részletes elemzést adok, de nem elég erről a fontos kérdéstről beszélni, hanem a kutatásoknak olyan szintre kell jutni, hogy egyértelműben meg lehessen határozni a fejlődés irányát. A hosszú fejlődési folyamatnak a végén megjelenik az előember, más néven a jávai előember, legalább 2- és 1,5 millió évvel ezelőtt. A fejlődési folyamat azóta is folyamatos, hiszen a modern ember ma is fejlődik. Az emberi kultúrának a kialakulására azt az időszakot tekintjük kiinduló pontnak, amikortól bizonyítani tudjuk azt, hogy az ember szerszámot használt. Ennek a korát 800- és 600 ezer évre tehető, mert ebből az időszakból rendelkezésünkre álló kőeszközök egyértelműen emberi kéz által alkotott eszközök voltak, azonban a kezdetekben az is elképzelhető, hogy a formára hasadt követ használták eszköz gyanánt. Azt megérteni miért is használt az ember szerszámot nem oly könnyű, mert azt látni kell, az ember munkáját a szerszám meg könnyítette, vagyis ezzel egyidejűleg egy olyan kultúra kezd kialakulni, ahol az ember használja a tapasztalatait, valamint a gondolatai alapján cselekszik. A tudatos szerszámhasználat korát földtörténeti kor szerint a harmadkor végére és a negyedkor kezdetére datálhatjuk, ezt **Crag** kornak is szoktuk nevezni. Az is tény, hogy a természettudomány és az ideológiák vonatkozásában az ember fejlődése az állatvilágon keresztül vezetett, de az már megkérdőjelezendő, hogy a ma élő főemlősök nagy családjától származik az ember, mert ha igaz lenne ma is lenne olyan lehetőség genetikailag, amely által ezt a folyamatot bizonyítani tudnánk, de ilyen nincsen, tehát a felvetés is hibás! Azt gondolom a főemlősök nagy családjának volt egy olyan ága, amely az emberréválás folyamatában igen nagy szerepet játszott ez nem egyéb, mint azok a Hominidák, amelyekből az előember is kifejlődött, de ne feledjük el nem minden pitheciade emberi vonal, csak is a Hominidákat tekinthetjük annak. A Homoidák azok a főemlősök családjának a tagjai, de nem az emberi vonalat képviselik, tehát a számomra nem elég csupán azt mondani, hogy a főemlősök az emberi ág fejlődésének a vonala, azt is meg kellene indokolni, miért és hogyan fejlődött ilyen módon, erre nincsen magyarázat. Ha az a vetülete igaz lenne, akkor nem lenne olyan eltérés, mint ma is van, legyen az genetikai, vagy kromoszómabeli eltérés, de a vér összetételét is ide kell sorolnom. Azt senki nem vitatja, hogy az ember az állatvilágból fejlődött ki, az sem vita tárgya, hogy a főemlősök nagy családjának a tagja, de nem azonos családból, nem azonos törzs tagjaként, hanem ezen belül egy önálló fejlődési vonalat követve alakult ki az ember. A pitheciadékat két nagy csoportra oszthatjuk fel, a Pithecusokat emberi vonalra, illetve az állati vonalra, így mind a kettő a főemlősök nagy családjának a tagjai. Abból kell kiindulni, hogy a származástan egy önálló tudományág, amelynek az egyik ága az ősembertan (paleoanthropologia) csak egy olyan folytatása, amely nem elválasztható a teljes körű vizsgálatoktól. A kutatási módszerek eltérőek is lehetnek, csak a vizsgálati alanyokat nem szabad összekeverni, mert akkor hibás eredményeket kapunk. A pitheciadék után az emberréválás folyamatában már az ember fejlődésének azon szakaszait vizsgáljuk, amelyekből megállapítható, hogy négy fejlődéstani korrendet, hogyan határozhatunk meg.

- I. **Anthropusok**, vagy korai formák (Sinanthropus, Javanthropus, Euanthropus, Africanthropus, ezeket az elnevezéseket a feltárásuk helyéről kapták azok a leletek, amelyekről itt említést tettem.
- II. **Primigenius** „előember”- ide tartoznak azok az ősember típusok, mint a Neandervölgyi, és annak különféle variánsai.

III. **Homosepiens** és a fosszilis formái, ilyenek az Aurignaci, Brúni, Grimaldi Cromagnoni, Érdi stb.

IV. **Homosepiens** és a recens formák, vagyis a ma létező emberformák, melyeknek a különböző formái és fajtái a fiatalabb kőkortól kezdve Európában, Ázsiában, Afrikában meghonosodott. A fiatalabb emberek a mai értelemben vett emberek kialakulása a fiatalabb kőkor kezdetén alakult ki, vagyis kb. 10 000-től 5 000 év között. Ez azt is jelenti, hogy a mai értelemben vett népek kialakulása, néppé formálódása általában a fiatalabb kőkorhoz köthető, ennek ellenére a korai szakaszban élő ember a régi kőkor végén már nagyszámú lakosságot alkotott és ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy egy bizonyos műveltséget ki tudott alakítani. Ez a műveltség nem egyéb, mint a „törzsi műveltség”, ebből a műveltségből fejlődött ki a területi igényeket hordozók műveltsége. Ilyen műveltség a Kárpát, Szvideri, Balatonfelvidéki stb. műveltség. Új kultúrák keletkeznek, és új népek jönnek létre ebben a korban, kialakul az a közösségi forma, amely a vadászat mellett a kert kultúrát hozza létre, ilyenek a Kárpát-medencében a kőkori faluközösségek, már nem a szétszórt település a jellemző, hanem a tömbösített faluközösségek kialakulását figyelhetjük meg. A régészeti feltárások bizonyítják milyenek voltak ezek a faluközösségek, lásd az Aszódi feltárásokat, ahol a kultúra fejlődésének számos apró mozzanatát lehetett észrevételezni, így a temetkezésekben tapasztalható eltéréseket, valamint a termelő tevékenység sokrétűségét. Az ősműveltségi formákat leginkább a régészeti leletek alapján tudjuk érzékeltetni, amelyek lehetnek agyagedények maradványi alapján, vagy temetkezési rítusok segítségével, a sírleletek egyéb jellegzetességeivel. Ezekből a leletekből azt nem tudjuk megállapítani, hogy milyen nyelven beszéltek, vagy kik voltak, mely törzs, vagy nép gyermekei voltak.

Az emberiség korai szakaszából igen kevés olyan lelet áll a rendelkezésünkre, amely alapján egyértelműen megállapítható lenne mely nép, vagy népcsoporthoz tartozó volt az a lelet, amely a vizsgálatok tárgyát képezi. Azok a csontmaradványok esetlegesen koponyák, állati csontok korát is elsősorban csak a geológiai vizsgálatok alapján tudjuk korban meghatározni, megfogalmazható úgy is, hogy a „rétegtani helyzetük határozza meg a korukat”. Az ember fejlődése során igen sokat változott, test felépítésében és a koponya felépítésében is, hiszen ma könnyen meg tudjuk különböztetni még ránézésre is az embert az emberszabásúaktól, ez nem mindig volt így, mert a korai szakaszokban alig voltak láthatók az eltérések a főemlősök és a korai emberek között. A korai embernek az agykoponyája kisebb volt a mai modern ember koponyájától, különösen az agy arányai tértek el a ma élő ember koponyájától. Jól látható különbségek a következők, az agykoponya kisebb, addig az arckoponya az állkapoccsal lényegesen nagyobb az áll előre ugró (prognát), ebből következően az agykoponya hosszúkás keskeny és alacsony, a homlok csapott és könnyen felismerhető a szemöldök erős fejlettsége (Torus supraorbitális), még nem egészen vált el a szemöldöksont egymástól, mint a modern ember esetében. Továbbiakban megfigyelhető, hogy a nyakizmok erősen fejlettek, a fogazat méretében eltér a mai emberétől (nagyobbak), valamint az alsó állkapocs hátrafelé csapott. Azt nem szabad feltételezni, hogy ezek az emberek nem voltak teljes értékű emberek, mert a fejlődés azon szakaszában már tudatosan cselekedtek és szerszámokat használtak, valamint a természeti erőket a maguk javára felhasználták, az agyuk viszont emberi felépítésű volt. A bizonyítékaink azt tárják elénk, hogy szerszámokat használtak, ismerték a tüzet, az ember létének fenntartásával rendelkeztek, amely visszahatott a testi felépítettségükre. Az emberi fejlődés során már a felépítés nem hasonlított oly mértékben a főemlősökre, tehát emberszerű volt a korai ember felépítése, ez az állítás nem feltevés, hanem ezt bizonyítani is tudjuk. Azonban nem szabad összekeverni a Homoida vonal fejlődését a Hominida fejlődési vonalával, mert nem azonos, még akkor sem, ha a hasonlóság igen közelit mutat, de a tény azt bizonyítja, hogy egymás mellett történő a fejlődés, de nem azonos gyökerű. Közeli hasonlóságot megfigyelünk, az nem egyéb, mint a

véletlen műve, ezt a hasonlóságot szakmai nyelven „missing link”-nek nevezzük, vagy más néven összekötő láncszemnek.

Néhány gondolat az Anthropus formákhoz (Áttekintés)

Anthropus formák leleteit szinte kizárólag Jáva szigetéről ismerjük, ilyenek a Pithecanthropus erectus, ebbe a csoportba tartozik a Dél-Kínai előember (Sinanthropus pkinienensis), továbbá az afrikai Nyassza tó környékéről ismert (Africanthropus), vagy az Európai (Heidelbergi) Heidelbergi ember. Az ember kialakulásának fejlődését jól követhetjük, mert a földön összefüggő területeit figyelembe véve Eurázsia és az Ázsiai szigetvilág területét lehet bizonyosan látni, hogy egy összefüggő területet alkotva fejlődött az ember, Afrikát is hasonlóképpen lehet értelmezni, de ott figyelembe kell venni a Tíret tenger meglétét, amely azt jelenti geológiailag Afrika teljesen különálló földrész volt a korai történelem során, úgy ie. 40.- millió évvel ezelőttig. Ez azt is jelenti az ember fejlődése vonatkozásában, hogy a déli 40. szélességi fokot figyelembe véve hasonló események zajlottak le, mint északon, tehát a fejlődés Afrikában is folyamatos volt. A fejlődésben tapasztalható eltérések azért érdekesek, mert Afrika elvált Indiától, valamint az Ausztrál földrésztől, így a fejlődés nem lehetett olyan nagy területre kihatással, mint azt tapasztaljuk Eurázsia esetében. Egyértelműen megállapítható, hogy Ausztráliát és Amerikát ez a fejlődés alig érte, legalábbis a mai ismereteink alapján ezt tapasztaljuk. Eurázsia területén talált ősi leletek a korai időszakban már szerszám használatát feltételezik, mert számos olyan leletet ismerünk, ahol a fossziliák mellett követ találunk, amely azt feltételezi, hogy a kő megjelent szerszámként az ember életében. A történelemelőtti korokból ismerünk számos olyan leletet, amelynek a kora legalább 600- 500- ezer éves és nincs arra utalás, hogy szerszámot használtak volna, de ugyanakkor olyat is ismerünk, ahol ebben a korban a hasított kőszerszám már megjelent. Valóban elfogadható kormeghatározás az, hogy a szerszám használat általában 500 és 300- ezer évre tehető, tehát ez az a kor, amikor az emberi kultúra olyan fejlődési szakaszon halad, amikortól már „szerszám kultúráról” beszélhetünk. Ez nem jelenti azt, hogy korábban egyáltalán nem használt az ősi kultúrában szerszámot az ember, de azt bizonyosan tudjuk a fent meghatározott időben már szerszámot használt az ember. A fejlődés első szakaszát figyelembe véve megállapítható, hogy az első szakaszban hol és milyen fejlődési szakasznak a terméke, vagyis ie. 600 000 évtől 300 000 évig terjedhetett. Ez a hosszú periódus a fejlődés tekintetében egy ugrásszerű változáson megy keresztül, úgy ie. 200 és 100 000 év közötti időszakban. Ennek okát kutatva megállapítható, hogy az időjárási viszonyok változása egy ugrásszerű változást okoztak, amely azt jelenti a fejlődés menete teljesen felgyorsult. Felvetődhet a kérdés, ezt mind honnan tudjuk? Ebből a korból a fosszilis leletek oly mértékben kerültek elő, hogy az embertani vizsgálatok egyértelművé tették az ember elterjedésének a tényét a Föld számos helyén. Ilyen helyeket kell megemlíteni, mint a primigenus, vagy a neandervölgyi emberhez tartozó legalább 100 fosszilis leletet, amely az egyik bizonyíték arra, hogy a területeket az ember belakta, vagyis a leletekből megállapítható, hogy ezeken a területeken már valóban népsűrűséggel lehet számolni. A régészeti leletek és a

lelőhelyek száma erre a bizonyíték, hiszen ma a lelőhelyek száma több ezerre tehető. Ez az a kor, amikor az agyméret növekedésének tényét megállapíthatjuk, sőt egyes esetekben nagyobb agytérfogattal találkozunk, mint a mai modern ember agytérfogata. Az arckoponya nem vesztett a térfogatából, de a durva arckoponyát vizsgálva megállapíthatjuk, kezd finomabb arcél kialakulni, amely a fejlődés voltát bizonyítja, azt is megfigyelték a kutatók, hogy az agyhoz képest az arckoponya látszatra kisebb lett, azonban a homlok továbbra is csapott, de az izomzat továbbra is erős maradt. A homlok koponyarész továbbra is csapott maradt és már jól megfigyelhető a szemöldöksont osztott formájának a lassú kialakulása, amely az arcüreg méretének változását adta, vagyis egyre inkább hasonlított a modern emberhez, egy dolgot még megfigyelhetünk a szemöldök dudor részben megmaradt. Azt is megfigyelhetjük, hogy nem minden neandervölgyi ember egy azonos fajhoz tartozott, mert a koponya felépítése jelentős eltéréseket mutat, vannak finomabb felépítésű koponyával rendelkezők és vannak a korábban említett durvább felépítésű koponyával rendelkezők. Azt is megfigyelhetjük a modernebb koponyával rendelkezőknél az arckoponya már nem aránytalan, hanem finomabb és arányosabb, mint az előzőekben említettek, sőt az is megfigyelhető a koponya elülső részén, hogy a szemöldöksont egyre kezd osztottá válni és a homlok a szemöldök dudor szinte teljesen eltűnik. Azt is meg kell fontolni, hogy az europoid ember nem e, ebből a finomabb alkatú ősből alakult ki, ma erre nincsenek meg a bizonyítékaink, de ezt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezt a feltevést erősítik a Közép-Keleti ősember leletek, vagy a Magyarországon talált leletek, Franciaországi leletek, Belgiumi, Németországi leletek. A Német leletek igazán érdekesek a számunkra, mert a Neander völgyről kapta a nevét ez az ősember, amelynek a korát a kutatók viszonylagosan egy késői korra tették. Ma már tudjuk a korát, legalább 150-200 ezer évre kell tenni, hiszen a Magyar leletek is azt mutatják a kormeghatározás terén túl késői kort határoztak meg, így a „Samu” esetében is a 30 ezer évet, amelyre az volt a véleményem, hogy legalább 10-el meg kell szorozni és az lehet a valós kora. Ime eljött az idő, amikor már nem a vita tárgya a „Samu” korának a meghatározása, szinte minden mértékadó kutató elfogadja a 300 000 évet, amely azt is jelenti, hogy a Kárpát-medencét az ember fejlődési folyamatából nem szabad kihagyni. A leletek összességét elsősorban Európában fedezték fel, így Franciaország, Németország, Belgium, és a Kárpát-medencében, az első három helyről kizárólagosan neandervölgyi leletek kerültek elő. Az is tény, hogy Európán kívül is számos leletet fedeztek fel, Irakban, Iránban, Pakisztánban, Afrika déli részén Rodéziában, de az utóbbi időben Örményország és Krim félszigeten is. A legújabb felfedezéseket sem hagyhatjuk ki a felsorolásból, hiszen Üzbegisztánban, Jáván, és a Távols-Keleten is, ami azt jelenti az elterjedése szinte a teljes világméretűvé nőtte ki magát.

A **neandervölgyi** embertípus a jégkorszakok során egy történelmi pillanat alatt eltűnt és ezt követően tűnt fel az új emberforma a „Homo sapiens fossilis”, amelyet csak is fosszilis (ásatag) állapotban találtak meg a kutatók, azt tudni kell, hogy ez a jelző különbözteti meg a mai embertípustól. A Homo sapiens is csak szakkifejezés, mert valójában ilyen ember soha sem élt a földön, magyarul ez a kifejezés nem egyebet jelöl, mint „gondolkodó embert”. Ez a jelölés azt is jelenti, hogy ez az embertípus már kultúrával rendelkező és egyben gondolkodó ember, amely már szellemi életet élt e korban. Ha belegondolunk az elődei ugyanolyan jellegű és minőségű volt a maga környezetében, mint majd látni fogjuk, a neandervölgyi embernek is sokoldalú műveltsége volt. Az emberi megjelenése igen hasonlított a mai embertípusokra, az agymérete azonos volt a mai emberével, de a különbség azért jól látható volt, mert a homloklebenye igaz már nem volt csapott, de jól láthatóan inkább meredek volt, tehát a homlok íveltsége még nem alakult ki teljesen, a szemöldök dudor már alig észrevehető, tehát már szinte teljesen eltűnt. A csontozat is árulkodik arról, hogy egy olyan fejlődési folyamatnak a részeit láthatjuk, ahol a durva csontozatot felváltotta a finomabb ívesebb csontozat, az állkapocs kisebb lett, tehát a ma ismert koponya méret áll előttünk. Ez

az ember már nem csak formailag, de biológiailag is a mai ember azonosságát mutatja. Ennek az embernek az ősi történelmi korokban már van történelme, van kultúrája, vándorlását lehet követni, így az elterjedését is, és mondjuk ki bátran fejlett kultúrával rendelkezett. Ennek az embernek a megjelenése 150 és 70-ezer év közé tehető, egy időben még együtt éltek a neandervölgyiekkel az egykori leletek ezt bizonyítják.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a finomabb csontozattal rendelkező embertípus, embertanilag régebbi, mint a neandervölgyinek nevezett embertípus. Feltehető az is, hogy a régebbi kőkor végére nem a neandervölgyi, hanem az Európában meghonosodott embertípus volt már az uralkodó, így joggal feltételezhetjük azt, hogy ebből az embertípusból fejlődhetett ki a mai modernnek nevezett Europoid embertípus. Egyes kutatók esküdnek arra, hogy ez az embertípus csak bevándorolt Európa területére. Azt gondolom, Európának van egy olyan területe ahol akadálytalanul fejlődhetett az ember, mert az időjárási viszonyok megfeleltek annak a követelménynek, így az emberré válás folyamata zavartalan legyen, fejlődése biztosított volt. A geológiai vizsgálatok azt bizonyítják, hogy Európa közepén a Kárpát-medencében a glaciálisok nem tudtak behatolni, vagyis ezen a területen nem volt soha jégkorszak. A hőmérséklet valamivel hidegebb volt a mai viszonyoktól, de elviselhető kontinentális éghajlattal kell számolni, ami azt jelenti az átlaghőmérséklet alig 4- az-az négy Celsius fokkal volt alacsonyabb a mai átlaghőmérsékletnek. Az éghajlati hőmérsékleti megoszlás nagy valószínűséggel úgy alakult, hogy rövid hűvös nyár és hosszú hidegebb tél váltották egymást, a hideg alig lehetett a maitól 1-2 fokkal hidegebb, ugyan ennyivel lehetett hűvösebb a nyár is. Azért érdekes ez a kérdés, mert a Homo sapiens a korai kőkorban egyszer csak készen lép elénk, az sem kétséges, hogy a fent említett változattal itt találkozunk először, ezt úgy foghatjuk fel, hogy az emberré válás folyamatának sikere, a mai embertípusoknak az utolsó láncszemét ismerjük fel benne. Azt kell látni az ember alkotta népsűrűség ekkor már jelentősnek mondható, a műveltségét határozott csoportokra oszthatjuk. A fejlődésüket tekintve sokoldalúnak lehet nevezni, mert ebben az időben bonyolult kapcsolatok alakulnak ki, amelynek a kutatását a régészet végzi, ebből levezhető az őstörténet kutatók számára a fejlődés lehetősége, iránya, valamint a településeik kialakulása. A fent említettekből következik, hogy ez a népesség a saját területén milyen munkát végzett, mert már azt látjuk, a területét folyamatosan alakítja, megváltoztatja a környezetének képét, megváltoznak a természettudományi alapok, amelyek a folyamatos fejlődést mutatják. Korábban már említettem az éghajlati változásokkal járó állatvilágot érintő változásokat, amelyek az ember életét segítették, vagy kevésbé járultak a fejlődés erősítéséhez. Ez a folyamat nem választható el a földtörténeti koroktól, mind ez az emberiség történelme szempontjából elsősorban állattani, majd az ember anthropológiai fejlődése szempontjából egy olyan fejlődési folyamat, amely a legősibb formától a mai emberig terjedt. Történelemnek csak is az ember és tevékenysége története nevezhető, tehát a kezdet elsősorban onnan számítható, amikor az ember szerszámként vesz a kezébe egy azonos tárgyat és azt eszközként használja. A másik ilyen tényező az, amikor az ember a természet erőit felhasználja a maga javára, az életének a könnyítése céljából. Ha mind ezt meg tudja tenni, ekkor válik az ember a sorsának irányítójává, a biológiai létből kilép és tudatos cselekvő emberré válik, vagyis kialakítja a saját kultúráját. A lehető legprimitívebb emberformának is van jelrendszere, ez lehet artikulált beszéd, hangokkal való kommunikáció, attól ez még emberi cselekvés. Egy tény, a szerszámhasználat és a tudatos cselekvés a társadalmi lét kialakulása vezette el az embert a tudatos cselekvéshez, amely arra készítette, hogy szerszámot használjon és legyen ura a társadalmi fejlődésének, valamint életformájának alakításáért vállaljon felelősséget.

Paleolitikum kultúrájának kialakulása

(rövid összefoglaló)

(kezdeti lépések)

Az **őskőkor**, vagy más néven a paleolithikum (palaios - régi, ős, a litos - kőt jelent) ez a kor az emberiség leg régebbi történelmét és egyben a leghosszabb fejlődési szakaszát vizsgálja. Az ember által alkalmazott szerszámokat szinte kizárólagosan ebből a korból, kőből készíve, vagy kő által használatban lévőket fogadunk el szerszámként, amelyet a korai ember használt. Ugyan ebből a korból ismeretesek azok a szerszám típusok, amelyek már nem kizárólagosan kőből, hanem csontból készültek ezek a szerszámok, már egy későbbi kort tükröznek, amely a fejlődést mutatja. Azt is világosan látni kell, a kő-és csont-szerszámokat még nem csiszolja, hanem csak kalapálással pattintja, legyen az kő, vagy csonteszköz alakítása. Ez az a kor ahol megjelennek a hajnal kövek ez a név görög névből történő össze illesztésnek az eredménye, mert az eos hajnalt jelent a kőnek lithos a jelentése és ezért nevezzük eolithoknak, vagy más néven hajnal köveknek. Az első ilyen kövek elnevezését a Mortillet nevezte el hajnal köveknek, mert a harmadkor rétegeiben találta meg azokat a kőszerszámokat, amelyek a meghatározása szerint „tercier” kor üledékeiből ástott ki. Ez azt jelentette, hogy a jégkorszak rétegei alól kerültek elő, vagyis ez az oka annak, hogy nem paleolitikumnak nevezzük, hanem eolithoknak. Meg kell jegyezni Sir Joseph Prestwich angol geológus a pattintott kőkorszak kultúráját megelőző, a ma ismert leg régebbi kultúrát fedezte fel és erre a kultúrára alkalmazta a Mortillet műszavát, amely nem más, mint a „hajnal kövek” kifejezés. Azt gondolom az Angol kutató fel sem tudta fogni, hogy az utókor mennyit fog vitatkozni az általa felvázolt kultúra hogyanjáról és a mikéntjéről. Az 1800-as évek első felében a kutatók azon vitatkoztak létezett e kultúra ilyen korai szakaszban, vagy csak egy hipotézissel van dolguk. Az áttörést a Louis Bourgeois abbé (1819-1878) Pontlevoy közelében fedezte fel a „thenayi” édesvízi üledékben 1863-ban az ember alkotta tűzköveket, amelyek vágó és fűrő, vakaró, kaparó szerszámok voltak. A megdöbbenést nem az okozta, hogy ezt megtalálta, hanem az, hogy a leletek a felsőoligocénkorú rétegekbe voltak beágyazva, amely azt jelentette volna, hogy az ember maga a thenayi kéziszerszámok alkotói a geológiai harmadkorban és annak is az első felében élt. Ez ellent mondott Bourgeois abbé által meghatározott kornak, de a mai elfogadott kornak is. Franciaország területén ebben az időben sok hajnal követ fedeztek fel, de a kormeghatározás nem biztos, hogy szerencsés volt, mert egy olyan tudomány eredményeit hagyták figyelmen kívül, amelyet ma már nem szabad megtenni, ez nem egyéb, mint a geológia tudománya. A vita tárgyát sokáig vitatták a kutatók, de egyben egyet értettek, és pedig abban, hogy a hajnal köveknek a kora jóval régebbi, mint a pattintott szerszámok kora, vagyis a vitát lezártnak tekinthetjük, mert Albert Gaudry „picrmy” felfedezője és feltárója az őseMBER tudomány kérdéseiben véleményt alkotott, amelyben elismerte, hogy a hajnalkövek sokkal régebbiek a pattintott szerszámok korától. Egy bizonyos kérdés maradt nyitottan és pedig emberi kéz alkotta ezeket a szerszámokat, vagy sem! Ebben a kérdésben a Professzor nem volt hajlandó nyilatkozni! Azonban egyértelművé tette, hogy ezek a szerszámok nem más alkotásai, mint a Dryopithecus keze munkájának az eredménye. A vita elkerülésének érdekében a 1872.-ben a brüsszeli kongresszuson tizenöt tagú anthropológiai bizottság elé utalta a vitatott kérdést, vizsgálati eredmények megállapítása miatt, amelynek eredményét a következőkben foglaljuk össze. A bizottsági tagok névszerint ismertek, azonban a vizsgálatokról felemás eredmény született, így Japetus Steestrup, Rudolf Virchow, Neyrinck, Oskár Fraas, és Doser nem tudtak emberi kéz

munkáját felfedezni a hajnalköveken, nyolcan viszont azt állapították meg, hogy a hajnalkövek pattintott szerszámok, ketten viszont nem voltak hajlandóak nyilatkozni, mert nem látták értelmét. Nem nyilatkozók névszerint a következők: de Vibraye és von Beneden. Ennek az lett a következménye, hogy a bizottság a hajnalköveket elismerte az ősember munkájának, vagyis az ősember alkotta szerszámoknak. A legérdekesebb az, hogy Bourgeois abbé leleteit emberi kéz alkotta szerszámoknak ismerték el, tehát azt a vitát a brüsszeli kongresszus eldöntötte, hogy a hajnalkövek valóban emberi kéz alkotta szerszámok és egyben azt is, hogy a legkorábbi kor termékei. Az is igaz a tudományos vitákat nem lehet szavazással eldönteni, éppen ezért kell a tudománynak feltárni azokat az ismérveket, amelyek az ilyen vitákban meggyőző erővel bírnak. Úgy gondolom, ma már kevésbé lehet ilyen leletekről vitatkozni, mert a világ számos pontján kerültek már elő ugyan ilyen, vagy hasonló leletek. A világ nem azon az úton jár, amelyen elindult valamikor a 1800-as években, de maradjunk egy másik komoly feltárás eredményeinél, amelyet Puy de Bondieu egyik ásatása során látott napvilágot. Ez az Aurillac melletti Cantal területén történt feltárás eredményét bizonyítja, amely a miocén kori homokra vulkáni hamu préselődött, így a két réteg között az érintkezési zónában a homokban lévő közettörmelék erősen összepréselődött és szét volt nyomva és részben a vulkáni kitörés hőhatásainak a nyomait hordozta. Itt Bondieu munkatársa a geológus H Hohne sok olyan kovakő darabot talált, amelyek alakilag teljesen megegyeznek a cantali kőszerszámokkal. A felmerülő vita eldöntése érdekében egy újabb terepszemlélt tartottak Boule és Obermaier, A Laville és Emil Cartailhac segítségével 1905.-ben. A felmerült vita anyagának indoklását elkészítette Obermaier egy terjedelmes tanulmányban, amelyben megerősítette a feltárt anyag megegyezik a korábban ismertett tűzkőszerszámok korának, vagyis a feltárt szerszámkészlet megelőzi korban a jégkorszakot, tehát ez a kultúra korábbi a felső paleolitikától. Ennek a kora legalább egy millió és hétszáz-ezer éves lehet a megállapítás szerint. Igaz ez a fent említett megállapítás támadások kereszttüzebe került, mert Rutot-vádat emelt, a megállapítások ellen, de maga már nem tudta bizonyítani a vádjait. A viták lezárásának érdekében Obermaier egy olyan javaslatot tett, amely megoldja a vitás kérdéseket. Ez nem volt más, mint a cementgyártáshoz használt krétatömböket kb. 1,5 méteres átmérőjű edényben darabolva eliszaposítják és forgatással a kovatuskók kiválnak és ezek a kovatuskók a letakarításnak köszönhetően a keverő turbina lapátjainak a munkája jól látható, mert a hengergetett kovadarabok szilánkosodását hozzák létre, amely azt is jelentheti, hogy a földtörténet során ezek a kovakő darabok ugyan így alakulhattak ki, tehát a korábban felvetett nézetet elutasították. Ez a vizsgálat nagyjából lecsillapította a kedélyeket, mert az eddig vitatott eolitokat mesterségesen is elő lehet állítani. Az ügygel kapcsolatosan az a konvenció alakult ki, hogy a világban számos helyen található eolitok nem képezik az emberi kultúra részét, tehát nincsen semmi köztük az ősember korai kultúrájához, tehát ilyen eolitokat a gleccserek is létre tudnak hozni, amely egyértelműen nem az ember keze munkáját dicséri. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fent bemutatott vizsgálati eredmény a tudósokat két táborra osztotta, van aki, hisz abban, hogy az ősember a korai szakaszban is készített kőszerszámokat és vannak olyanok, akik ezt a feltevést elutasítják, vagyis hisznek abban, hogy az ősember még nem létezett szerszámkészítő kultúrával. Azt gondolom, nem ilyen megítélés alá tartozik ennek a kérdésnek a megoldása, hanem a gondolkodó ember és a cselekvő ember problematikáját kell figyelembe venni, vagyis nem szabad figyelmen kívül hagyni annak a lehetőségét, hogy a korai ember is használt szerszámokat, legyen az kő, vagy csonteszköz! Ha ez nem így lett volna, akkor az emberi kultúra nem tudott volna kialakulni, mert az ősember nem jutott volna el a szerszámkészítés kultúrájához. Azt gondolom a korai ember, de még az ő Hominida is használt szerszámot, de még nem egy fejlett eszközt, hanem egy primitív és fejletlen eszköz rendszerrel rendelkezett, amelynek az lett a következménye, hogy egyre fejlettebb szerszámokat kezdtek készíteni. A világ számos pontján kerülnek elő olyan kőszerszámok,

amelyeken jól láthatóak az emberi kéznek a tevékenysége, sőt vannak olyan kőeszközök, ahol a szakma kialakulását is jól lehet látni. Az sem véletlen, hogy olyan helyeken is előkerültek, mint a Kárpát-medence ősleletei, nem csak kőszerszámok kerültek elő, hanem fosszilis leletek is, amelyek azt bizonyítják, hogy a Kárpát-medencében is létezett az őskultúra, vele együtt az emberi települések is. Ennek a kornak a foglalkozása, még mindig a gyűjtögetés és ahol lehetséges a vadállomány, ott a vadászat már fontos tevékenységnek számított. A foglalkozási tevékenységek bővülésének lehetősége, majd egy későbbi korra tehető, mert a halászat kialakulása a fejlődési folyamatnak egy újabb lépcsőjét jelenti. Ha ezeket a folyamatokat rendszerbe akarjuk foglalni, meg kell állapítani, hogy ez nem más, mint az „ősközösségi” forma, amely már kultúrával rendelkező társadalmat alakított ki, amely része egy lassú fejlődési folyamatnak. A gazdasági viszonyait vizsgálva látható, hogy ez a társadalom még nem él letelepedett életformát, hiszen a „demostikációs” folyamatok nem indultak el, csupán az irány állapítható meg. A természet adta lehetőségeket használja ki ennek a társadalomnak az embere, mert a természetben termő növényeket és a vadvilág állatait képes befogadni, vagyis a létfenntartására biztosítani. Ez az oka annak, hogy nem élt a kor embere letelepült életformát, mert a vadászatot és a gyűjtögetést nem lehet egy azonos területen letelepülten végezni, mert a vadon termése időszakonként is változatos, tehát a helyváltogatás elengedhetetlen formája ennek a gazdaságnak. Mint látható csak is a vadon gyümölcsseit és vadállományát tekinthetjük a gazdaság alapjának. Ez az a kultúra, amely a barlanglakásokat létrehozta, hiszen a lehetőségek adták, amelyet a kor embere kihasznált, illetve a barlang nyújtotta biztonság hajtja az embert, majd a letelepült életforma elfogadása felé. Az ősi civilizáció a fejlődést mutatja még akkor is, ha azt alig tudjuk érzékelni. Az emberiség fejlődésében a civilizáció nem is lehet más, mint egy siker történet, mert az emberi teljesítmény alapját képezi a civilizációnak a fejlődésre tett hatása. Gondoljunk bele az emberi tudatlanságból az emberiség elindult egy olyan úton, amely a kiteljesedés irányába hat, az nem lehet más, mint a végeláthatatlan küzdelemből születet újabb és újabb kultúrák kialakulása. Az emberiség fejlődése tekintetében erről a korról alig tudunk valamit és mégis a történelemtudomány egyszerűen elnagyolja, holott az emberiség történelmének a nagyobbik részét az ember a történelem előtti időkben élte le, vagyis ez a hosszú fejlődési folyamat ma sem zárult le, hanem a fejlődés iránya továbbra is előremutatóan halad a maga útján. Azt is figyelembe kell venni, hogy az emberiség őskora nem a történelem előjátéka, vagyis a történelem nem tekinthető az eseménydús és színes világ utószavának. Az ismert történelmi korok a valós emberi történelemnek alig néhány százalékát teszi ki, alig ismerjük az ember kialakulásának a folyamatait és azokat a kultúrákat, amelyek a fejlődés útjára tette az embert. Azt sem ismerjük, hogy az emberi faj milyen gazdag és sokoldalú tevékenységének köszönhető a történelemelőtti korok kultúráinak kialakulását, az a lassú fejlődési folyamat, amely a munka révén az embert emberré tette az nem utolsósorban társadalomépítő ember kialakulását eredményezte. Nem tudjuk azok az ősi kultúrák a szó nemes értelmében mennyire voltak civilizáltak és milyen hatásokat váltottak ki az emberekből. Ma azt mondjuk az őskultúrák embere vad és nomád volt, azonban nem ismerjük a kulturális felfogását és nem ismerjük azokat a tényezőket, amelyek a saját kultúrájukat mozgatta és elindította az emberiséget a folyamatos fejlődés útján. Az sem zárható ki, hogy ez a fejlődés ciklikus volt, sőt majdnem biztos, hogy ez a folyamat nem egyenes irányú volt, hanem számos kacsaringóval lehet azonosítani. Azt gondolom, az emberi társadalmak kialakulásának vannak olyan feltételei, amelyekről igen keveset tudunk. A kutatóktól azt várnánk, hogy a törzsi társadalmak vizsgálatánál kitérjenek minden olyan mozzanatra, amelyeket a vizsgálatok során megállapítottak az anthropológusok, akik csak is civilizált emberek lehetnek és egyben a tudomány képviselői. Nagyobb tisztelettel tartozunk a vizsgálataink tárgya iránt, mert azok a telepes csoportok, akikkel a kutatások során kapcsolatba kerülnek a közvetlen tapasztalatokat felhasználva, részben, vagy egészben a kutatások tárgyának a kibontását el

kell végezni. A feltárások anyagait az archeológusok legtöbbször csak száraz tényként közlik, és nem vonják le a megfelelő tapasztalatokat a feltárt leletekből, csupán utalásokat tesznek esetenként, amire nem találnak megfelelő magyarázatot, akkor következik az elhallgatás fegyvere, mert „amiről nem beszélünk, az nem is létezik”. Richard Burton régész fogalmazta meg, hogy az archeológiai társaságokban a magyarázat keresése helyett „az elhallgatott igazság menedékét” látja. Ez önmagáért beszélő megjegyzés, mert ma ugyan úgy vannak elhallgatott igazságok, amellyel a régész szakma egyáltalán nem akar foglalkozni, mert az igazság bizonyítására nem látják a megfelelő választ, így nem beszélnek róla, a legtöbb esetben még a feljegyzéseket sem teszik meg, hogy a bizonyítás még nehezebb legyen. Robert Cnox egy olyan fejlődési vonalat képviselt, amely a tudomány számára már nem volt elfogadható. Az álláspontjának védelmezhetősége már nem volt tartható, éppen ezért nem volt lehetséges megtartani a katedróját sem az Edinburghi egyetemen. Ez a kutató a társaival egyetemben olyan távolra került a tudománytól, hogy az állításaik a hamisítás igazi példájává vált. Megjegyzem ez a tevékenységük során olyan szintre súlyedtek, hogy bűncselekményeket is végrehajtottak, így a hullarablástól sem riadtak vissza. Ezt mind a tudomány nevében tették a saját véleményük alapján, amely természetesen nem felel meg a valóságnak. A kirobbant botrány miatt az állásukat el kellett hagyniuk, hiszen ma már tudjuk a kutatásaik az első szakaszban jó irányba haladt, de a tudomány felhasználásával minden emberi észt felülmúló cselekedeteket hajtottak végre. A fent említettek miatt ma sem vesszük komolyan a tevékenységüket. A tudomány egyik első úttörője volt Antropológia terén James Urry, aki a kutatásai terén olyan irányba vitte el a tudományos kutatást, hogy meg kérdőjeleződött a tevékenysége, ami azt jelenti a sikeres munkái mellé rendelt egy-egy rémtörténetet, amely nem felelt meg a kutatási eredményeinek. Egy Orosz (Nyikoláj Miklovo Malaj 1871-ben) néprajzkutató felfedező is hasonló utat járt be a kutatásai terén, hiszen azt gondolta a cél érdekében minden olyat megtehet, ami az eredményeit igazolja, de ezt a kutatótársak hamar észrevették és felszólították a morbid kísérleteinek a befejezésére. Az esetet nem kívánom ismételni, hiszen nem egy kultúremlékre valló cselekedetet hajtott végre, de az írásából egy rövid szemelvényt ismertetek.

Idézem: „Miközben a művelet legcélszerűbb végrehajtási módján gondolkodtam, legnagyobb bosszúságomra rádöbbsentem, nincs akkora edényem, amelyben elférne az egész agy. Mivel a bennszülöttek bár mely pillanatban felbukkanhattak, őszinte sajnálatomra le kellett mondanom arról, hogy a polinéziai agyát kivegyem. Ellenben minden feltétele meg volt annak, hogy ki preparáljam a gégét a hozzá tartozó izmokkal együtt, a nyelvet s egyéb kisebb szerveket. Már csak azért is meg kellett ezt tennem, mert megígértem korábbi tanáromnak, a jelenleg Strasbourgban élő H professzornak, hogy viszek neki egy fekete embertől származó teljes gégét. A megfelelő anatómiai eszközökkel, valamint egy kancsó alkohollal tértem vissza, a fiú szobájából kivágtam a gégét a nyelvvel és a többi izommal együtt”

Mit tehetett ez az érzéketlen kutató, mint kivitorlázott a tengerre és a megmaradt hullát a tengerbe dobta. A fent bemutatott néhány elrettentő példa is mutatja mennyire nem volt egyszerű a kutatás a kezdeti időszakokban, sokan azt gondolták a tudomány nevében még bűncselekményeket is végre lehet hajtani. Azt gondolom a kutatási eredményekkel párhuzamosan a kutatások színvonala is egyre tudományosabbá vált és a fent említett események már nem fordulhattak elő. Azt is látni kell, hogy a kutatások eredményeit felhasználva a mai kutatóknak az a feladatuk, hogy a megismert vizsgálati eredményeket mind jobban és tudományosabban mondjuk el az igen tisztelt olvasóinknak. Az is köztudott a kezdeti időkben a kutatók egy része tévúton járt, amikor az anthropológiai kutatásait a ma élő emberi fajokon akarták bebizonyítani. A fejlődés tannak vannak megfelelő kutatási területei és vannak fosszilis maradványok, amelyen a fejlődés menetét lehet vizsgálni, hiszen a csontmaradványok fejlettsége és kora mindent elárul a fejlődési folyamatokról. A korai

anthropológus ifjak azt gondolták a kutatásaik tárgyát képező természeti népekben kell keresni a kutatásaik tárgyát, vagyis a fossziliák helyett élő embereket kell megölni, vagy hullákat kell boncolgatni a tudomány nevében. Joggal tiltakoztak az ilyen vizsgálatok ellen azok a kutatók, akik elsősorban a fossziliák kutatását tartották szemelőtt.

Azonban térjünk vissza a tévelyedők világából olyan területre, amely a mai modernnek nevezett tudományt képviseli. A paleolitikum története nem lehet más, mint a munkaeszközök fejlődésének története, amelynek vizsgálatára alakult ki az a tudomány, amelynek segítségével meg tudjuk határozni, a vizsgálandó tárgyak korát, a csontokból kiolvasható a fejlődés kora, földtörténete. Az archeológia (régészet) sokoldalú fejlődése és a módszerei megteremtették azokat a feltételeket, amelyek alapján a használati tárgyak alapján a korukat meg lehet határozni. A kultúrák fejlődéséből kiolvasható a használati tárgyak egymásutánisága, a korok történelmi változásai, ezek nem egyebek, mint a szerszámok és a használati tárgyak kulturális színvonala. Ebből következik az, hogy az eszközök és használati tárgyak alapján különféle kultúrákról beszélhetünk, vagyis megállapítható a tárgyak milyen időben készültek, vagy a fejlődésből következően egymásutániságról lehet e, beszélni. Ezt abból lehet levezetni, hogy az emberi csoportok, amelyek kisebb, nagyobb néprajzi egységet alkotva a környezetéhez képest egy másik területen találunk e, hasonlóságokat, ha igen, akkor valószínűleg egy azonos csoportot képviselő kultúráról beszélhetünk, tehát a vizsgálatok eredményeihez leginkább a néprajzi elemek adnak megfelelő támpontot. Továbbá vizsgálni kell a kultúrán belül a szerszámok technikai fejlettségét, használati hasonlóságát, vagy összességében a szerszám készletek azonosságát, ha ezek a feltételek megállapíthatók, akkor beszélhetünk egy terület kultúrájáról. A későbbiek során meg kell ismerni a kultúrán belül milyen fegyvereket használhattak, ha igen milyen volt a fegyverek fejlettségi foka, ezek megfeleltek e, a természeti körülményeknek és a környezetben végzett foglalkozásnak és milyen szinten feleltek meg ezek a fegyverek a kor szellemének. A következő ilyen lépcsőfok, amelyet ismét vizsgálni kell, ez nem lehet egyéb, mint az ipar kialakulását vizsgálni, amely már a kezdeti időszakban létező valóság volt, megfelelt e, vagy sem a kor követelményeinek, vagy egy újabb fejlődési szakasz felé mutatott. Ez az ipari termék megfelelt e, annak az elvárásnak, amely jellemezte a vizsgált kultúrát, milyenek voltak az eszközfajtái, milyenek voltak a formái és az elkészítésük módja megfelelt e, a vizsgált kornak. Ezt azért kell vizsgálni, mert a kölcsönhatások a fejlődésben egymásra épülnek, ha ez kizárható, akkor nem egy és azonos kor leletéről beszélünk. A fejlődésnek a megfigyelése egyszerűbb feladat, ha egy olyan kultúrát vizsgálunk, amely nagycsoport jelenlétének a bizonyítékát hordozza magában, mert a következő terület csoportjától valószínűleg el lehet különíteni, mert megvannak azok az eltérések, amelyek alapján már lehet osztályozni, úgy forma, méret, megmunkálás szerint, meghatározható az előfordulásuk aránya. Kultúrák és kultúracsoportok életének rekonstruálása nem könnyű feladat, de figyelembe kell venni a gazdálkodás és a szellemi élet minden olyan megnyilvánulását, amely a kialakult kultúrára utal, így a vadászat alapjai és feltételei adottak, vagy sem, milyen volt a lakhatási lehetőségek, a legfontosabb megfigyelni a temetkezések módját, irányát, valamint a művészet jelenlétét, vagy annak hiányát. E gondolat továbbvitelében meg kell említeni azt, hogy a paleolitikumot három részre kell osztani, alsó, középső, és felső részre, mert a rétegtani szemlélet megköveteli, hogy alulról felfelé haladva mindig fiatalabb rétegeket találunk, tehát a felső réteg a legfiatalabb és a legmélyebb réteg a legidősebb. Ez mind igaz, de vannak olyan területek, ahol a rétegek összetöredeztek, mert a geológiai viszonyok olyanok voltak, és ebből az következik, hogy a rétegek is összekeveredtek, vagyis alá és fölé csúszások alakulhattak ki. Magyarországon is van ilyen terület, lásd a Rudabánya és vidéke földtani eredményeit. A régi kőkorszak kialakulása a paleolitikum régebbi korszakának idejében alakultak ki, vagyis a fejlődés kezdeti szakaszáról beszélhetünk. Viszonylag könnyű felismerni, mert alig található ezekben a rétegekben használható fosszilis lelet, vagyis a leletek nagyobb része már elporladt,

vagy megkövült, ha kőületek vannak, akkor a vizsgálatok lehetősége adottá válik. Ezek a vizsgálatok tudják felszínre hozni, hogy a vizsgált korban milyen kultúra lehetett. A fiatalabb kőkorok kultúrái már jobban hozzáférhetőek, mert a paleolitikum és a mezolitikum kultúrái különböző időszakokban alakultak ki, vagyis ezek a kultúrák már az egész világon elterjedtek, amely különböző ismérvekkel rendelkezhetnek, de a kultúrák fejlődésében meghatározható, mely korban és milyen körülmények között alakultak ki. A hasonló korú kultúrák műveltségükben eltérhetnek egymástól, de összefüggő fejlődési folyamat levonható belőlük, tehát nem azonosak az Ázsia területén találtak az Afrikában találtakal, mert a körülmények is eltérőek voltak. Azt gondolom, e tekintetben ki kell emelnem a Kárpát-kultúrát, mert az ősi kultúrák fejlődésének meg voltak azok a feltételei, amelyek alapján szinte akadály nélkül folyamatos fejlődés jöhetett létre itt a Kárpát-medencében.

Kárpát-medence és az őstengerek kialakulása (rövid összefoglaló)

A harmadkor hajnalán a Kárpát-medence, az eocénben a párizsi és londoni medencék alakultak ki, a második felében Belgium és Dél-Európa medencéi alakultak ki. A Kárpát-medence területén elsőként a Tatai és az Erdélyi-medence alakult ki. Oligocénben a Mainzi, a Miocénben a hazánk területére is benyúló Bécsi-medence alakult ki. Azt gondolom, bennünket elsősorban a miocén-korszak érdekel, mert az ösföldrajzi viszonyai összekötött bennünket a Földközi-tenger újbóli kialakulásával, amely szemmel láthatólag elválassza Európát Afrikától. Csak megjegyzem, a geológiai ismeretek alapján tudjuk azt, hogy a Földközi-tenger legalább hétszer kiszáradt és idővel újra feltöltődött vízzel, nem véletlen az, hogy a medrében számos helyen település nyomokat tudunk felfedezni. A miocén-időszakában a klíma enyhén szubtrópusi jelleget ölt, a mai viszonyoknak megfelelően a mediterrán éghajlati viszonyokhoz lehetne hasonlítani. Ennek következtében messze északon is sokkal melegebb éghajlat az uralkodó, amelynek nevezetes bizonyítéka a Spitzbergák, Izland, Grönland. A felsorolt területeken a növényvilág ismeretével rendelkezünk és természetesen a Kanada-miocénkori rétegeiből előkerült gazdag növényvilág, megközelítőleg négyszáz faj a növényvilágból, közöttük tavirozsa, ciprus-félék, cédrus, Sequoia, melyek elterjedési területét vizsgálva a 78 – 81. szélességi fokig felhatoltak, vagyis a melegévi növények elterjedése megtalálható volt a 81. szélességi fokig. A miocén-korszakban a tengerek mindjobban elzáródtak az óceánoktól, így a Pannon-medencében is megindult egy kiszáradási folyamat, melynek következtében a medencének a feltöltődése is elindult. Ennek okaként meg kell nevezni a tektonikai mozgások eredményeit, amely azt eredményezte, hogy a talaj felszíne felemelkedett és megkezdődött a humusz-lerakódások kora, amely az emberi lét megteremtésének az egyik feltétele, vagyis a medencében kialakul a termőtalaj. A világ számos más részén is a kiszáradási folyamatok beindulnak, így az Eurázsia-területén, az Al-Duna-vidéken, majd Dél-Oroszország területén a mai Fekete-tenger helyén, az Égei-tenger környékén, a Trója és Chalkidike-tájáig a sósvízű zárt beltengerek jöttek létre, de ide tartozik az egyik legnagyobb beltenger is, amelyet Szarmata-tengernek neveztek a korai időszakban, ma a neve Kaspi-tó. Ezek a beltengerek a mai folyórendszerek hálózatának kialakulásával mindjobban kiédesedtek és a pliocén-korszakban már csak a sósvízű partszakaszokban

képződnek sós vizű üledékek. Talán kivétel erősíti a szabályt, mert a Kaspi sótartalma ma is az egyik leg sósabb vizű beltenger, de ide kell sorolnom a Közel-Kelet egyik leg ismertebb beltengerét a Hol-tengert, és a Közép-Kelet beltengerét Razaza (Irak területén), és a Van, Urmia tavakat, mert a sótartalmuk megegyezik a nyílt tengerek sótartalmával. Általában a sótartalom eléri a 20 - 23 %, amely a legsósabb tengerek só szintjével azonosnak mondható. A pliocén korszak elején Eurázsia nagy részén még mediterrán éghajlat uralkodott, ez a hatás érvényesült egészen Pireneusoktól egészen a mai Mongóliáig, ezt a hatalmas füves pusztaságot nevezzük Euráziában sztyeppe, Amerikában préri, Afrikában szavanna néven. A pliocén korszak elején a hőmérséklet folyamatosan hűlt le, ennek következményeként az állatvilág és növényvilág elhatárolódása mindjobban fokozódott. A pliocén legvégén Európa élővilágának a képe megváltozott, valamivel eltérőbb lett a mediterrán világ állatvilágától. A harmadidőszak melegebb időszakához alkalmazkodott az állat és növényvilág, a melegéővi növények már csak tengődnek az Eurázsiai égöv alatt. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az új törzsek fejlődése is elindult, amely a fejlődés rendjének megfelelt, ezek az új törzsek az élet színpadán erősnek és fejlődőképesnek bizonyultak. A geológiai efektusok, rétegmozgások le lassultak, az alá és fölé csúszások lelassulásával a fejlődés egy új szakasza indulhatott meg, amely lassította a vulkánok kitörésének egymásutánosságát, amely olyan mértékű volt korábban, hogy a felszín változások sokaságát hozta létre. A megnyugvás időszaka következett be a földtörténet életében, kezdetét veszi a nagy letarolás, amely a szelek járásának a koptató hatását hozta el a Föld felszínének alakításában. Ez abban nyilvánult meg a hegyek lassan kopnak, addig a mélyebb területek fokozatosan feltöltődnek, vagyis a rombolásból építés következik be, amely a földtörténetben nézve egy igen lassú folyamat. Ez az a folyamat, amely alig észrevehető, de a pliocénből átvezet a negyedik szakaszba, vagyis az ember korába, ez az előhírnöke egy újabb, de az előzőektől jelentősen eltérő földtörténeti eseményeknek, amely a legfiatalabb korokra teljességgel rajtahagyta a nyomát. A földi élet határaiban olyan eltolódásokat hozott létre, amelyeknek a hatásait még ma is érezzük. Az ember megjelenésével szinte azonos időszakban egy újabb jelenségnek lehetünk a tanúi, ez nem más, mint a jégkorszakoknak a kora. Ez az az időszak, ahol az ember fejlődését vizsgálunk kell, mert ez szabott új irányt a fejlődésben, az emberi fejlődésnek egy olyan kikényszerítő hatása jött létre, amely bizonyítéka annak, hogy az emberi találékonyság szárba tudott szökni, hiszen földtörténetileg igen rövid idő alatt a maga teljességében ki tudott bontakozni és létre hozta az emberi kultúra első ismert lépcsőfokát.

Alsó paleolitikum kultúrái (kb. ie.800/500- 150 000 ig)

Ezt a kort nevezhetnénk az ember szempontjából korai ember történetének is, de maradjunk a tudományos megnevezésénél, amely a korok besorolásánál figyelembe veszi az ősi korok megoszlását. A korát igazán nem könnyű meghatározni, mert az ember megjelenésével az emberi történelem elkezdődött, amelyet figyelembe kell venni. Az ember megjelenése valójában ie. 2 000 000- az-az kettő millió évre tehető. Ezt a hosszú korszakot is több részre lehet bontani, amely a jobb megértés végett szükségessé teszi azt az elképzelést, hogy a kultúrák fejlődésének menetét meg lehessen érteni. A magam részéről nem osztom azt a véleményt, hogy az ember kifejlődése, kialakulása szempontjából - Afrikából származik, mert erre valójában semmi érdemleges bizonyíték nem áll a rendelkezésünkre. Ellentétben azzal a fejlődési folyamattal, amely azt bizonyítja, hogy Eurázsia területe volt az a földrész, ahol nagyarányú fejlődés ment végbe az emberréválás folyamatában. Figyelembe kell venni minden olyan momentumot, amely ebben a folyamatban meghatározó lehet. Tudjuk azt, hogy Európa az emberréválás folyamatában kiemelkedően magas szintet ért el. Ez a folyamat bizonyára nem Afrikában játszódott le, hanem Európában, ezt csillagászati számításokkal tudjuk bizonyítani, hiszen nem véletlen az a folyamat, amely 50- és 10 millió évvel ezelőtt lejátszódott Európában és ezen belül is a Kárpát-medencében. Tudjuk azt, hogy ezen a szűk területen szubtrópusi, majd trópusi időjárás uralkodott, azt is tudjuk a felmelegedés folyamata fokozatosan keleti irányba tolódott el. Mit értek ez alatt, nem mást, mint a kutatási eredmények összefüggéseit, amelyek azt bizonyítják kelet felé haladva a fosszilis leletek egyre fiatalabbak, de nem fejlettebbek arányaiban, mint a Kárpát- medencei leletek. Ezzel ellentétben a Leakey féle elmélet azt bizonygatja az ember kialakulása nem történhetett máshol, csak is Afrikában. Egyszerűen ez az elmélet figyelmen kívül hagy olyan ismérveket, amelyek miatt meg kérdőjeleződik a fent említett Afrikai származás elmélet. Azt állítjuk minden kötelezettség nélkül, hogy az ember kialakulása a világ bár mely pontján kialakulhatott, de a vizsgálatok szerint a kialakulásának a feltételei az északi féltekén a 40. szélességi fok környékén volt biztosított, nem az egyenlítő közelében. Azt sem állítja senki, hogy Afrika déli területein, úgy a Déli szélesség 40. foka körül hasonló viszonyok alakultak ki. A felvetésem részletes megvitatására nincs lehetőség, mert az előző munkámban (Őskori élet a Földön c.) ezt meg tettem. Az is tény a bizonyítékok sorában, hogy az Afrikai fosszilis leletek sokkal fiatalabbak, mint az Eurázsia területén találtak, valamint az Eurázsiaiakhoz viszonyítottan sokkal fejlettebbek, tehát a versenyt nem vehetik fel a Kárpát-medencéből ismert Rudapithecus hungaricussal, talán még a Bodvapithecus hungaricussal sem. Azt nem tudjuk a fenti pitheciadék rendelkeztek e, valamilyen kultúrával, vagy még azon fokon álltak, amely az emberréválás hosszú útjának egy olyan szakasza, amikor még egyáltalán nem használtak szerszámot. Ezt nem tudjuk, azt sem tudjuk cselekvőképességükben tudatosság vezérelte e, vagy csak az ösztönösség. Ezek azok a kérdések, amelyekre ma sem tudjuk a választ, mert ha tudnánk, a fejlődés mikéntje meghatározható lenne. A későbbi kutatásoknak kell eldönteni milyen is volt valójában a fent vázolt fejlődési szakasz. Látható módon a fejlődés iránya valójában fokozatosan a keletre való tolódással arányaiban egyre fejlettebbek lettek, amelynek következtében tudott kialakulni a „Jávai” előember. Az első kultúrával rendelkező emberelőd maradványait a Mindel előtti korból ismerjük, de a régészeti leletek alapján elmondható, hogy a melegégyövi területeken szinte mindenhol kialakult, hiszen Euráziában, Afrikában, sőt Angliában is elterjedt volt. Az is tény, hogy Európa közepén egy olyan hely alakult ki a történelmi korok előtt, majd a korai történelmi korokban, amely

területnek a feltáró munkálatok azt bizonyítják, hogy a védettsége miatt a Kárpát-medencét nem lehet kihagyni az emberreválás folyamatából. Ugyan ez igaz a fejlődésre is, amely azt bizonyítja, hogy a medencén belül élő embercsoportok egyre nagyobb létszámban foglalták el a medencének a belsejét. Ennek okairól csak néhány szóban kell megemlékezni, ilyen ismérvek alapján az időjárási feltételek adottak voltak egy gyorsabb ütemű fejlődés kialakulására, addig a korai szakaszban Európa más területein szinte alig maradt lehetőség a fejlődésre, talán Dk.- Európa területe a mai Görögország, vagy a Közel-kelet térsége. Ezzel szemben a Kárpát-medence időjárási viszonyai a fejlődés vonatkozásában kellemes és egyben mérsékelt volt, amelynek következtében kialakultak azok az őskultúrák, amelyekről számot kell adni. Az első kultúrák kialakulásának korszakára a gyűjtögető életmód megvalósulása volt a jellemző, amely nem tette lehetővé az egy helyben lakás lehetőségét, mert a növények érési ideje eltérő volt. A fejlődésnek köszönhető volt az is, hogy a gyűjtögetésből fokozatosan kialakult a vadászó gyűjtögető életmód, amely annak köszönhető, hogy a szerszámhasználat elérte azt a fejlődési fokot, amelynek következtében csapdákat és egyéb vadász technikákat tudtak kidolgozni és azt a gyakorlatban hasznosítani. Erre a korra a jellemző ismérv volt a kőszerszámok kezdetlegessége, amely már egy kultúrát feltételez. Ezt a kultúrát szilánk ipari kultúrának is szoktuk nevezni! A népesség növekedésével szinte bizonyossá válik az, hogy a túlnépesedett területekről a lakosság kirajzik a szélrózsa minden irányába, de a zöm a kultúrából adódóan keleti irányú, tehát a vándorlások iránya részben, vagy egészen behatárolható. Ugyan ez történhetett a Kárpát kultúra esetében is, mert a korai kultúrák hagyatékait számos más Eurázsiai területen megtaláljuk. Igaz a szerszámok ipari színvonalára mondható, hogy primitív, de a felhasználásból levont következtetések alapján azt látjuk, hogy a fejlődés lassúsága miatt is látható a fejlődés iránya. Ennek a kultúrának a fejlődését követve megállapítható a késői szakaszban egyre gyorsabb a fejlődés, egyre inkább látható a szerszámok készítése tervszerű, tehát tudatosság határozza meg a szerszámok készítésének módját, formáját. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az időben már ismerték a tüzet, valamint már a nagy vadakra is vadásztak, így elefántra, vaddisznóra, orrszarvúra stb. új vadászmodszereket alkalmaztak, amely azt jelzi, hogy egy új kultúra kezd kialakulni. Ez az a kor, amikor a csapdás vadászat kezd elterjedni, valószínűleg ez az a munka, ahol elválík a férfi és a nő tevékenysége a család ellátása terén, tehát egy új munkamegosztás kezd kialakulni. Ez a folyamat ellentétes a tűz használatával, hogy itt még a **NŐ** szerepe elsődleges volt, jól látható a munkanemek szerint a munkamegosztás egy új irányt vesz, tehát a fejlődés új csírát fedezhetjük fel ebben a fejlődési szakaszban. Korábban az ember lakása az égalja volt ezzel szemben azt látjuk, az ember még lakást nem épít, de kihasználja a természet adta lehetőségeket, mélyedéseket, horhosokat stb. később ágakból épített védettséget jelentő szélvédő helyeket, majd gallylakásokat épít és kihasználják a természet építette barlangokat, amelyek védettséget jelentett a kor emberének. Azonban szeretném tisztázni, hogy nincsen szó letelepült életformának a kialakulásáról, de egyfajta területhez való kötődés kezd kialakulni, amely elemét képezi annak, hogy a gyűjtögetés és a vadászat egy azonos terület birtoklását feltételezi. Ebben a korban az ember még kisebb csoportokban, kis és nagyobb családokban, esetleg hordákban él. Ezek a hordák már képesek voltak a közös feladatok ellátására, így a nagy vadak elejtésére, valamint annak a feldolgozására és így a hordának az életben tartására.

E kor társadalmi rendjéről, valamint a szellemi életéről adataink nincsenek, de a leletek előkerüléseiből azt tudjuk megállapítani, hogy miként élhettek, a csont maradványokból mit is fogyasztottak, tehát a régész olyan munkát végez, hogy a szemétből kihámozza mind azokat a feltételeket, amelyek alapján élte a közösség az életét. A feltárásoknál figyelembe kell venni, hogy a közösség használt e tüzet, vagy nyomát sem lehet találni, vagy a táborhely milyen következtetésekre ad okot, tartós telephely volt, vagy sem. A legkorábbi korokban is a halotti kultuszt kell figyelembe venni, mert a korai szakaszban a halott elhagyás volt jellemző, de a

későbbi korokban a temetés megjelenik. A temetkezések esetében a kultúrára van némi rálátás, azonban az elhagyásos halott kultuszban szinte semmi nem maradt meg az utókorra és ennek fényében igen nehéz megfelelő adatokra bukkanni. Az ilyen lelőhelyek közül meg kell említeni néhányat, közöttük is a legjelentősebbet Kína területéről a Csucuten (Kukuten, vagy Csucsuten), helyileg közel van a mai Peking-hez. Ezen a lelőhelyen számtalan ősember maradványt és kőszerszámot tártak fel a régészek, a meglepetés az, hogy a föld milyen jó állapotban konzerválta a csont maradványokat, hasonló helyzettel állunk szemben Indonéziában talált fosszilis maradványok esetében is, ezen a lelőhelyen elsősorban csont és koponya maradványok maradtak meg igen jó állapotban. Az is érdekes jelenség mind a két esetben, hogy a temetkezéseknek nincsen egyáltalán nyoma, a leletek a területen elszórtan találhatóak, tehát a halál beálltával valószínűleg a halott ott maradt, ahol meghalt.

A legismertebb kultúra ebből a korból a **CRAG**-kultúra, amelynek az ismertető jegyeit kell bemutatni. Ezt a kultúrát időnként kavics kultúrának is szoktuk nevezni, mert a szerszámokat elsősorban kavics alapanyagból készítették pattintással, vagy csak a kavicsok formája alapján használták, mint szerszámot. Ez a kultúra elterjedését figyelembevéve egész Európa és Ázsia területén elterjedt. Azt gondolom meg kell ismerni mit is jelent a crag kifejezés, mert sokan arra gondolnának, hogy ez is a felfedezés helyének a nevéből alakult ki, azonban ez nem így van, mert a crag tengeri üledéket jelent. Ez a kultúra a szerszámkészítés kultúrájában a legprimitívebb szerszámkészítő kultúrák egyike, azonban a fejlődés első olyan szakasza, amely a haladást szolgálta. E kultúra fejlődése olyan szintre fejlődött, hogy a történelem során egy iparról kell beszélnünk, mert láthatóvá válik az, hogy a szerszámkészítő önállóan és tervszerűen alkalmazza az ismereteit és ez alapján készíti el a szerszámait, tehát szerszámkészítő iparossá válik. Ez azt is jelenti, hogy a közösségen belül egyes emberek elválnak attól a tevékenységtől, amelyet korábban tapasztaltunk, így a vadász, halász tevékenységtől és az ezekhez szükséges szerszámokat készítik, vagyis az első ismert szakma kialakul. Az egyszerű kőszilánkok alakításával állítják elő a szerszámaikat, az esetleges kőgumókat leütik, letörlik a megmaradt mag körül és már is készen áll a szerszám. Azokon a területeken ahol az ősember megtelepedett ott sok ilyen szerszámot találunk, ilyen területek Európában Anglia, Németország völgyes területei, valamint igen nagy mennyiségben a Kárpát-medencében ezen belül is a Dunántúli területeken találhatóak. A kavics ipar elterjedése igen nagy területen elterjedt, Európától Ázsiáig, de Afrika területén is megtalálható. Az ember lakóterülete abból is megállapítható, hogy ebben a korban hol élte az ember az életét, mert ezt a kultúrát gyakorló népesség mindenkor folyók és patakok közvetlen közelében éltek, mert ott lehet megtalálni a leleteket, de kérdezhetné valaki mi az, ami bizonyítja a kultúra létezését? Elsősorban az, hogy olyan kő és kavics maradványokat lehet ezeken a területeken találni, amelyek a lakóhelyen nem honosak, tehát ezeket a köveket, kavicsokat oda kellett szállítani és meg is kellett munkálni. A kőszilánk maradványok, kő morzsalékok a legtöbb helyen megtalálhatóak, így a Vértesszőlős közelében lévő lelőhelyen is, valamint a Tatai Öregtó közelében, Budai hegyek lejtőin, csak ezekről a tényekről a mai kutatótársadalom nem szívesen beszél. Ezek az ismérvek is azt erősítik, hogy az élet kialakulásában nagy szerepe van a Kárpát-medencének, mert az ősmaradványok akkor miért is itt találhatóak meg? Azért, mert az élet kialakulásában és a fejlődésben olyan klíma állt az ember előtt, amelyet a fejlődésében hasznosítani tudott, vagyis az élete előmenetelének a feltételei adottak voltak ebben a glaciális korban, tehát az időjárási viszonyok nem a zord hideg világ létezését támasztják alá, hanem a melegebb kontinentális viszonyok létezését erősítik. Azt senki nem vitathatja el, hogy a környezetünkben a jégtakaró volt az uralkodó, amely a Kárpát-medencén belüli időjárás szabályozásában szerepet játszott, de az a tény, hogy nem tudott a medencébe betörni a jég világa. Ennek geológiai okai is megtalálhatóak, hiszen aki tanult geológiát látni fogja, a Föld magmája a földkéreg felső rétegéhez alig 20 000 méter, vagyis a földkéreg nem vastagabb, mint húsz kilométer. Ez azt is jelenti a Föld lehülése nem lehetséges olyan módon,

mint a Föld más területein, ahol a földkéreg sokkal vastagabb. Az sem véletlen, hogy a termőképessége a Kárpát-medence felső talajrétegének a világ egyik leg termékenyebb rétege, mert a lerakódások vastagsága ebben az esetben pont fordított, mint a Föld más pontjain. Ennek az egyik oka nem más, mint a korábban említett kéregvastagság, amely vonza a levegőből a porlerakódásokat, majd az alsó meleg biztosítja a sók elpárolgásának a gátját, amely a vizek esetében szintén a fordítottja. A csapadék kialakulásának is a motorját alkotják a fent bemutatott jelenségek, de azt is látni kell, hogy a párolgással egyetemben a kicsapódásnak a lehetősége a körbezárt hegyek miatt nagyobb eséllyel biztosított. Ez nem olyan, mint a monsun esetében tapasztalt világ a Siwalik esetében Indiában. Az sem véletlen, hogy a Kárpát-medencében alakult ki a barlanglakások alkalmazása ennek a crag kultúrának a vége felé, mert a fejlődés megával hozta az ember védelmének a szükségszerűségét a természeti viszonyok által való védelemre. Először kizárólagosan a barlangok nyújtottak menedéket az ősember, vagy az emberi populációinak az időjárási viszontagságok megoldására, ebben a korban még nem építettek házakat, vagy más építményeket. Ezeket az eszközkészítésekből is levonható tanulságot látni kell, mert a primitív szerszámok nem tették lehetővé a magasabb kultúrának az ugrásszerű változását. Mint már említésre került ebben a korban a fejlődés alig észrevehető, de hosszútávon látható a fejlődés iránya. A szerszámok alakításának technikája a következő, a kavicsokra mért ütésekkel hasított kavicsokat formálják, oly módon, hogy ütégetéssel egy életképezve hasított kavicsokat használnak és ez terjedt el a világban, és természetesen a Kárpát-medencében is. Miért is említem a Kárpát-medencét, mert a feltárások során rendszeresen találunk kavicsipari terméket a feltárások helyén, lásd az Érd határában feltárt őskori maradványokat, melyet Csánk Vera tárt fel. Azt is meg kell említeni, hogy a Kárpát-medencében feltárt leletek korát igen fiatalnak állapították meg a régészek, amelyek korát a tudomány megköveteli, hogy korrigálni kell, ugyan úgy, mint ez megtörtént a „Samu” esetében is. A szerszámok használatával kapcsolatban meg kell állapítani, hogy a kavics szerszámokat elsősorban bőr megmunkálásra, valamint a vadászatból keletkezett húsok feltrancsírozásához használták ezeket a kavics szerszámokat. A bőrökre az akkori lakosságnak igen nagy szüksége volt, mert a bőr adta a ruházat alapját, vagyis az emberek ruházta szinte kizárólagosan a bőrből készült ruha volt, de még a lábbeli is. A tengeri üledékek és kavicsok kultúrájának van egy olyan fejlődési szakasza, amelyet el kell különíteni az előző kavics Crag kultúrától.

Ez nem egység, mint a „**Kavics** iparok kultúrája”.

Az is tény, hogy az eszközök ebben a kultúrában még igen egyszerűek, de már el lehet különíteni a korábbi Crag kultúrától. Ezeket a szerszámokat gömbölyű kavicsokból készítették olyan módon, hogy a kavicsokat egymáshoz ütégetve formálták, így a morzsaléka a kőnek szinte elhanyagolható, mert a kalapács szerepét betöltő kő mindenkor ki volt téve e sérüléseknek, valamint jól látható módon a kalapács szerepét töltötte be. Ezeket a köveket a gyártás helyén meglehetősen találni, szemben a „minőségi kőszerszámokkal”, amelyeknek a felhasználási területe nem a gyártás helyén volt. A pattintott szerszámok éleit további pattintgatásokkal, ütégetésekkel munkálták meg, tehát a kavicsok megmunkálása területén már jól el választható volt az új kultúra, ezeket a szerszámokat is elsősorban a bőr megmunkálására használták. Meg kell jegyezni ez a „Kavics iparok kultúrája” Dk-Ázsia területén terjedt el, így a Csou-kou-tien, Burma, Elő-India, területén hosszú időn keresztül meghatározó kultúráként élt. A Csou-Kou-tien kultúrával kapcsolatban meg kell jegyezni egy magyar kiváló régésznek a tevékenységével kapcsolatban, hogy 1965-ben Vértes László régész az előembernek számos eszközét találta meg Vérteszőlősön, így egy gyermek 2 db. fogát és néhány fogtörődékét, továbbá egy férfi nyakszirtpikkelyét. Ez a lelet Európa legrégebbi lelete ma is az emberréválás folyamatában. Ez a lelet a Csou-kou-tien leletnél lényegesen fejlettebb fosszilis maradvány, amely az emberréválás folyamatában a kor legfejlettebb lelete. Ezt a leletet Európában mindenki ismeri, még annak dacára is, hogy az

azonosítása először rossz megállapítás miatt egy igen alacsony kormeghatározásba került, de a korrekció megtörtént, amely alapján már a leletet legalább 300- és 450 –ezer évre datálták. A koponya űrtartalma az ismeretek alapján a korhoz képest igen nagy, vagyis a koponya űrtartalma 1400 cm³, de még az agykéreg differenciálatlan. Az ásatások hiteles lelőhelyéről szerszámok mellett állatcsontok és tűzmaradványok is előkerültek. Az is tény, hogy 1970-ben a Pireneusok északkeleti részén Le Corbierie hegységben két előemberi maradvány került elő, mindkettő állkapocs-csont a leletekről tudományos körökben alig beszélnek, hiszen a kora lényegesen fiatalabb (kb. 200 000 éves), mint a vértesszőlősi lelet. A Vértesszőlősi leletet mindenki „Samu” néven ismeri. A Samu kultúrája a leletek alapján, csak is a fejlettebb kavics kultúrába tartozhat.

A **kavics** iparok kultúrája továbbélését látjuk az elterjedtségében ismert D-Szibéria keleti részén ugyan úgy megtalálható, mint Dél-Afrikában Dny. Európában, valamint a Kárpát-medencében ez utóbbi területen már valamivel fejlettebb formában található. Ennek is meg van az oka, mert az Európa területén talált kavics kultúra kora valamivel fiatalabb és egyben fejlettebb is. Ebből is meg tudjuk állapítani, hogy a kultúrák kialakulása csak is azokon a területeken tudott megfelelő módon fejlődni, ahol a feltételek adottak voltak. A gond csupán annyi, hogy a kutatás eredményeinek publikációi szinte teljesen elfelejtik a Kárpát-medence viszonyait vizsgálni és alig ismeri a világ a tudományos felfedezéseket, valamint a magyar publikációk alig jutnak el a mértékadó nyugati kutatókhoz.

Abbévillien kultúra: Ez a kultúra a kavicskultúrák fejlődésének olyan szakaszát jelentik, amelyben a fejlődés szemmel látható. A pleisztocén korai meleg periódusának a kultúrájáról beszélünk akkor, amikor a jellegzetesen durván megmunkált kőszerszámok az úgynevezett vaskos marokkövek, más néven szakócák olyan alakot öltenek, amelyek az ember marok formájába pontosan bele illenek, tehát pattintott gömbölyded formát mutatnak. Azt is mondhatnánk, hogy mandula alakúak ezek a szerszámok, amelyeknek a megmunkálása már fejlettebb, mint a korábbi kultúrák szerszámjai, mert nem csak az élet formázták meg a vágási funkció miatt, hanem a magkő oldalát is pattintással alakították ki. Ez az alakítás olyan módon történt, hogy a magkövet és annak oldal palástját ütögetéssel pattintották le úgy, hogy a szerszám oldala íves és vaskos maradjon és ezzel jobb fogást biztosítson. Az alakjukkal kapcsolatban el kell mondani, hogy a korábban ismertett szerszámokhoz képest szabályosabb és minőségében jobban megmunkált. Abbévillien kultúra elterjedési területe Eurázsia, Dél Nyugat Európa, Kárpát-medence területe, valamint Észak Afrika területe. A fent felsorolt területeken számtalan lelőhelyet ismerünk, de számunkra a Kárpát-medence a leg érdekesebb, mert a fejlődés szempontjai azért érdekesek, mert a tudós társadalom alig beszél a Kárpátokon belüli lelőhelyekről, pedig van belőle jó néhány. Ilyen lelőhelyet ismerünk a Bodrog környékéről, részben a Bodrogkeresztúr-ról, vagy a Szeleta barlang leletei között található nagyméretű szakócákat említhetném, de ugyan ezt megtalálták Óbuda területén is. Megjegyzem az 1893.-as Természettudományi Társulat ülésére Herman Ottó kutató ornitológus három db. magkövet vitt be és tartott előadást a magkő (szakóca) keletkezéséről, valamint arról az emberi kultúráról, amely korban ez a szakóca keletkezett. Ezen az ülésen három kőszerszámot mutatott be a hallgatóságnak, köztük egy tenyérnyi nagyságú, remekül megmunkált mandula alakú kőszakócát: idézem:

„a magyar földön egykoron élt ősember szerszámát mutatom be. Ezt a leletet a miskolci Alsó Papszer utca egyik telkéről, házalapozási munkálatok során bukkant napvilágra. A magyar föld ősembermaradványainak tárgyalása során látni fogjuk, mennyi vitát váltok ki az ősembermaradvánnyal”.

Azt is tudjuk, hogy évtizedes vita folyt a Herman Ottó által bemutatott ősemberi kultúrára vonatkozó leletével kapcsolatban.

Herman Ottó megjegyezte: „Az őskor emberének az ősemberkutatás terén minden ilyen pattintott, pusztán kézzel megmunkált kőszerszámát paleolitnak nevezik az archeológusok, szemben a fiatalabb kőkor csiszolt kőszerszámaival”.

Ebből azt látjuk sem ma, de korábban sem volt könnyű feladata annak, aki ilyen ősi emberi kultúrába tartozó leletet el szeretne fogadtatni a tudományos élettel. Ennek az ősi kultúrának néhány olyan híres magyar kutatóját meg kell említenem, mint Hillebrand Jenő, Kadic' Ottokárt, vagy Kormos Tivadart, mert ezeket a kiváló tudósokat a mai tudomány művelői szinte teljesen elfeledték. A Nature információi azt mutatják, hogy a hiedelem szerint Belső-Ázsiában ez a kultúra nem volt ismert, de az utóbbi cikkek és tanulmányok arról győznek meg bennünket, hogy igen is jelentős bázisa van ennek a kultúrának Közép és Dél-Kína területén, tehát ez a kultúra élt és létezett ezeken a területeken is. Azt is megfigyelték a feltáró régészek, hogy ezen a kultúrán belül is meg lehet különböztetni eltéréseket, vagy technológiai változásokat egyes csoportok és területek között. E kultúra kialakulása legalább ie. 600 000 évtől eltartott legalább ie. 350 000 évig, amely azt mutatja, hogy ez a fejlődés sem volt egy gyors szakasza a kultúrának.

Acheuléen kultúra: Az ismertető jegyei között meg kell említeni az előző kultúrával való hasonlóságát, hiszen annak a folytatásáról van szó. A kultúra jegyeit megfigyelve látható a változás és egyben a folytonosság jegyei is, de az Abbéwillient kultúrát követte, megállapítást nyert az, hogy a Mindel és a Riss jégkor közötti időszakban fejlődött ki kb. ie. 350 000 évvel, de a kor már sokkal rövidebb, mint az előző kultúráé, hiszen csak ie. 250 000 évig tartott. Azt tapasztaljuk, hogy az újabb jégkor idején ez a kultúra visszahúzódott, majd egy újabb lendülettel újra elterjedt. Ez a megtorpanás valószínűleg a hidegnek köszönhető és a sarki eredetű hideg beköszöntének tudható be, mert tudjuk a jégkorszakok természete periódikus, tehát hullámzó volt. A megtorpanást is figyelembe véve elmondható, hogy ez a kultúra kb. az ie. 150 000 évig eltartott. Az ismeret alapján meg tudjuk határozni a fő eszköz fajtáit, továbbra is a fő szerszám a szakóca (magkő) a kezdeti szakaszban durvább, de már finomítottabb a korábbi kultúrák eszközeinél, azonban megmaradt vaskosnak, de a késői szakaszban oválissá válik, amely azt mutatja, hogy fokozatosan fejlődik és idővel azt is megfigyelhetjük, hogy megnyúlik és fokozatosan kialakul a hegyes kőszerszámok kultúrája. Azt is megfigyelhetjük, ezek a szerszámok fokozatosan egyre szabályosabb alakot öltenek, mai modern szóval úgy jellemezhetnénk, hogy már „tervezettek” voltak. Különböző változatok fordulnak elő és ezeket a szerszámokat különböző célokra lehetett használni. A már korábban említett területeken használt szerszámokat használták, amely azt jelenti az ember már megteremtette a kor kultúráját, amely elvitathatatlan. Ebből az következik, hogy a kor kultúrája keveredik más jellegzetességekkel, így azt is megfigyelhetjük az Acheuléen kultúra végén az eszközök egyre kisebbek lesznek és megjelennek a kőből pattintott eszközök, pengék.

Micoquien kultúra: Ebben a kultúrában fejeződik ki a használati eszközök új formája, amelyek a paleolitikum középső szakaszának a megtestesítője lesz. Ezt a kultúrát szakóca kultúrának is szoktuk nevezni. Ez az új forma a szerszámkészítésben új elemeket is tartalmaz, amely meghatározza, hol tudott ez elsősorban kialakulni. A kutatások eredményei azt mutatják, hogy Afrika Északi területein fejlődtek ki, de a kormeghatározás tekintetében nem lehetünk teljesen bizonyosak, mert ez nem azt jelenti, mikor és hol találták meg a vizsgált leletet, hanem korban hova és mikorra datálhatók a feltárt leletek. Azt gondolom nem szabad egyből azt állítani, hogy ez a kultúra hol alakult ki, mert nem állnak rendelkezésünkre azok az adatok, amelyek alapján hitelesen dönteni lehetne. A Kárpát-medence területe mennyire van feltárva, nem tudjuk? Azt tudjuk a feltáró régészet tevékenységére soha nem volt pénz és az eredmények igen hiányosak, de látható az ismeretekből, hogy a fejlődés lehetősége adott volt ezen a területen, mert vannak eredmények, csak nem elegendőek ahhoz, hogy általánosan elfogadottá lehessen tenni a fejlődés bizonyosságát. Ha megnézzük, egész Európa területén a

fenti kultúra nem egyedülként jelenik meg, hanem keverednek más szilánkipari kultúrákkal. Ez lehet annak is a következménye, hogy korábban a fejlődés bekövetkezett és nem egyedi stílus jegyekkel, hanem magán hordozza a kultúrák más jegyeit is. Azt látjuk, a korban alig van eltérés és mégis más a fejlődés útja, ennek okait kutatva pontos választ erre nem tudunk adni. Ugyan ezt a kultúrát „penge” kultúrának is nevezzük, mert azonos helyeken új stílusok jönnek létre, amely a szakszerűséget feltételezve alakultak ki. Az Európai fejlődésben azt is megfigyelték a kutatók, hogy a kor kultúrája nem egyedülként jelenik meg, hanem rendszerint egy-egy lelőhelyen a korábbi kultúrákra vonatkozó jegyeket is megtaláljuk a feltárt kőszerszámokon. Ezt úgy nevezzük, hogy Európában kialakultak a „szilák-iparok”. Az ember eszközkészlete nem egy azonos eszközből áll, hanem már eszközkészlettel rendelkezik, ez azt is jelenti a fejlődés sebessége más területekhez képest valamelyest felgyorsult. Az is nyilvánvaló, hogy az embercsoportok már egyéb fa, vagy csont szerszámokat is használtak. A kultúra elterjedésének területe szinte teljes Európára kiterjedt, igaz elsősorban a korai szakaszban Dél-Nyugat-Európára, majd ugyan ezt a kultúra hagyatékát megtalálták Közép-Európában és ezen belül a Kárpát-medencében is. Ez az a kultúra, amely hatásában és fejlődésében átvezet egy újabb kultúrába.

Clactonien kultúra: Ez a kultúra egész Nyugat-Európában megtalálható. Ennek a műveltségnek az eszközkészítésre tett hatása egy azon műveltségen belül is az eltérések kimutathatóak, ezt azért lehet ilyen módon meghatározni, mert a fejlődést figyelembe véve három szakaszt tudunk elkülöníteni, így a durva szerszámok korát, ahol a penge minősége eltérő a korábbiaktól, ez azt mutatja, hogy a kultúrán belül a foglalkozások már eltérőek, vagyis a fejlődés következtében a foglalkozások többoldalúvá váltak, specializálódtak, újabb eszközfajták jöttek létre. Ennek a műveltségnek Európában és azon kívül is számtalan lelőhelyét ismerjük, a kutatások egyre több helyen tárja fel a civilizáció legkorábbi emlékeit. Európán belüli elterjedése lassan, de kiterjed azokra a területekre is, ahol korábban az időjárási viszonyok miatt nem volt megtalálható. A késői szakaszban a jégvilága kezdett visszahúzódni és ezzel párhuzamosan a kultúra terjedésének ez kedvezett. Nehéz lenne meghatározni, hogy helyileg hol alakult ki ez a műveltség, de azt tudjuk, hogy a Kárpát-medencén belül a Dunántúlon a hőforrások közelében megtalálható volt. Az is igaz a korábban említett kultúrák hagyatékát ugyan úgy megtaláljuk, mint Európa azon területein, ahol az időjárási viszonyok meg feleltek az emberi kultúra kialakulásának. Ezt a kultúrát, vagy műveltséget Dél-Franciaországtól egészen az Észak-Afrikáig szinte mindenhol megtaláljuk, sőt Angliától egészen Indiáig. Ez már olyan összefüggő emberi műveltséget jelent, amely az azonosságát bizonyítja az emberi fejlődésnek. Az is tény az emberi kultúrák tekintetében minél közelebb kerülünk, a modern emberi kultúrákhoz annál többet tudunk a kultúrák fejlődéséről. Azt is jól látjuk, hogy a helyi műveltségek hogyan befolyásolják a korszakot jellemző nagy műveltségeket, tehát helyenként megjelennek a helyi adottságok, amelyek elvezetnek az egyetlen olyan területek fejlődésének kialakulásához, amely már nagyobb eltéréseket mutat. Ez az a kor ahol a tudomány számára nem csak a kőszerszám áll a rendelkezésére, hanem már emberi csontok is megtalálhatóak, amelyek alapján a vizsgálatok sok érdekes fejlődési menetet határoztak meg a kutatók. Ezek az ősember leletek segítik a tudományt tekintetben, hogy el lehessen különíteni az ember fejlődési szakaszában azokat az ismérveket, amelyek meghatározzák a kultúrák fejlődésének a menetét, korát és a kultúráját. Azt is meg kell állapítani, hogy ezek a kultúrák folyamatosan kapcsolatban álltak egymással a távolságok ellenére is. Meg kell jegyezni, hogy ez a fent felsorolt kultúrák szoros kapcsolatban álltak az Acheuléen kultúrával. Sok esetben nem is választják ilyenén szét, mert a közbülső kultúrákat sok kutató nem is tartja önálló kultúrának. Azt viszont meg kell említeni, hogy ez a kultúra sokkal magasabb szintet képviselt, mint a Neandervölgyi kultúra. Az utóbbi időben számos helyről kerültek elő olyan leletek, legyen az emberi maradványok, vagy szerszámok, amelyek azt mutatják, hogy Afrika Északi területein is létezett ez a kultúra,

de a világ szárazulatai nincsenek feltérképezve és kutatva, hogy mely területeken volt a legnagyobb az elterjedése. Az is ténymegállapítás, hogy a kultúrát jobban ismerjük a szerszámok elterjedéséből, mint a kor emberét, mert fosszilis anyagok igen ritkán kerülnek felszínre, amit komolyan lehetne vizsgálni. Ennek megvannak az okai, miért nem találunk megfelelő mennyiségű fossziliát, hiszen az időjárási viszonyok folyamatos változásaival a fossziliák is annak megfelelően tönkre mennek. Annyit tudunk, hogy a társadalmi fejlődés odáig jutott el, hogy gyűjtögető ősközösségi társadalom a vadász társadalom kialakulásának a kapujáig eljutott. A következő társadalmak már az alsó fokú vadász társadalmak lesznek.

Középső–paleolitikum kultúrája (kb. ie.150 000 és 80 000 között)

Középső paleolitikum kultúrája hasonló, mint az előző felsorolt kultúrák, viszont annyiban eltér, hogy a korai kultúrákból kialakult új kultúrák már fejlettebbek és egyben az eszközök megmunkálása jobb minőséget képvisel. Nyugodtan kijelenthetjük az új kultúrák alapjaiban nem térnek el a korábbiaktól, de a fejlődés új korszakának jobban megfelelnek. Azt is látni kell, hogy a korábbi kultúrák töretlenül tovább fejlődnek, tehát nem tapasztalunk törést a fejlődés menetében. Az eszközök jelentős fejlődése az eltelt kor gazdasági és szellemi fejlődésének meghatározottan fejlődött, ami miatt azt feltételezhetjük, hogy a változások az anyagok jobb megmunkálásának tükrében a szerszámok tovább finomodtak, úgy formájuk, mint használhatóságuk tekintetében. Egy jelentős különbséget azért meg tudunk állapítani, és pedig azt, hogy az emberek egyre inkább a barlanglakásokat kezdték el használni. Valószínű ennek az-az oka, hogy az emberek a vadászat kialakulásával hosszabb ideig meg tudtak telepedni egy azonos helyen, vagyis a változás megjelenik a kultúra kialakulásában, hiszen már nem a gyűjtögetés a fő gazdasági tevékenység, hanem az élelemtermelés a természeti adottságok adta biztosítással. Ezt úgy kell értelmezni, hogy ahol sok volt a vadállomány, ott a megtelepedésnek ezt a minimális feltételét a barlanglakások felhasználásával egy azonos helyben-életben lehetett tartani. A másik ilyen tényező az, hogy a barlanglakásokban a kor leletei jobban megmaradtak, mint a korábbi kultúrák bár melyikében, mert az időjárási viszonyoknak nem voltak kitéve, tehát mondhatjuk úgy is, hogy védelmet élveztek a korábbiakkal szemben. Ez azt is jelenti, hogy a vadásztársadalmaknak az anyagi kultúrája jobban megőrződött, lényegesen nagyobb a lelőhelyek száma, így a kor műveltségéről is többet megtudhatunk. Az előbbi felvetéssel kapcsolatban a kutatók között kialakult egy olyan polémia, hogy ezek a korai kultúrák helyben, vagy betelepüléssel alakultak ki. Egyes kutatók azt fogalmazzák meg, hogy Európában nem alakulhattak ki azok az őskultúrák, amelyekről beszélünk, mert a kor időjárása nem felelt meg a fejlődés irányának. Azt gondolom, a mai ismereteink azt bizonyítják, hogy a bevándorlás elméletét elfogadók nem biztos, hogy jó úton járnak, mert a föld számos helyén feltárt ősi civilizációk egyre inkább azt bizonyítják, hogy döntő többségükben-helyben alakultak ki, ott ahol az időjárási viszonyok olyanok voltak, ott az emberi élet biztosított volt. Nem véletlen az, hogy Európa számos területén kultúr

központokat lehet meghatározni Franciaország, Spanyolország Olaszország, Görögország területe, de a Kárpát medencét sem szabad kihagyni, a déli területeken ilyenek, Palesztína, Mezopotámia, Halis hajlata, Kaukázus déli területei, Görögország déli területe. Azt is jól megfigyelhetjük az emberi megtelepedés az első időszakban a meleg hóforrások környékén találhatóak, ilyenek Kárpát-medencében bőven van. Azt is látni kell, hogy az Ural-hegységen túl ebben az időben jelenik meg az ember, ez azt is jelenti, hogy erre a területre bizonyosan a bevándorlás volt a jellemző, nem a helyben kialakult kultúrának a létre jötte. A Közép-ázsiai területek hasonlóképpen népesedtek be, de a déli területek a fentiekől már eltérnek. A déli területek azért kivételek, mert a régészeti feltárások egyértelműen azt bizonyítják, hogy a kialakuló kultúra korábban is létezett és annak a tovább fejlődött változatával állunk szemben. Az lehet, hogy a fejlődés sebessége lassúbb volt más területekhez képest, de ezt ma még nem tudjuk bizonyítani. Azt sem szabad kizárni, hogy a helyi kialakult kultúrának a fejlődését nagyban segítette a déli beáramlás, azonban tény az, hogy jelentős eltéréseket a kutatás nem tud felmutatni. Elvi egyetértés lehet ezekben a kérdésekben, de ez nem mérvadó és nem is jelenthetjük ki, hogy az északabbra eső területek kultúrája csakis déli lehet, azt gondolom gondolat ébresztőnek jó a felvetés, de elfogadni csak akkor lehet, ha megfelelő bizonyítékok állnak rendelkezésünkre. Az Európában kialakult kultúrát úgy kell elfogadni, hogy a meglévő ősi kultúrák tovább fejlődtek és az Európai területeken tovább terebélyesedett. Azzal nem lehet egyet érteni, hogy Közép-Európában nem alakulhatott ki önálló kultúra, mert a jégkorszak hidege ezt nem tette lehetővé! Azt gondolom, azoknak a kutatóknak van igazuk, akik figyelembe veszik a geológiai és a geó földrajzi viszonyokat és elemzik, mert ebben az esetben látható lesz az emberi kultúrának, és kialakulásának az egyik olyan feltétele már adott, amely a megélhetést biztosítani tudta, nevezetesen a hóforrások, valamint az időjárási viszonyok kedvezőbbek voltak, mint a mai Spanyolország területének barlangi kultúrájának időjárási viszonyai. Nem igazán hihető az, hogy a Kárpát-medencébe úgy kellett be hozni az őskultúrát, mert a régészeti leletek nem ezt bizonyítják (lásd a Szeleta, Érdi, Tatai, Balaton felvidéki kultúrát.) Az is tény, hogy a Kárpát-medencében a kultúrák kialakulása kissé bonyolultabb, mint azt sokan gondolnák. Tudomásul kell venni azokat a tényezőket, amelyek a kutatásokat behatárolják, hiszen tudjuk itt az állami támogatások minimális volta sokmindent eldönt. Magyarul semmire nincsen pénz, így a kutatásokra, a tudományos elemzésekre, feltárásokra és lehetne sorolni, hogy mire nem jut még elég anyagi forrás. Ismerünk olyan területeket, ahol rendszeres feltárásokkal a Kárpát-medence kultúrájának a feltárása eredményes lehetne, de ma az állam illetékesei nem teremtik meg a lehetőséget a feltárások folytatására és inkább kimondják azt, hogy a terület régészeti feltárás tilalma alá esik. Ilyen terület található, – Gödöllő, Aszód, Vácszentlászló, Galgamente környékén- a korábbi feltárások bizonyossága szerint a felsorolt területek az őskori kultúra aranybányája az őskori régészetnek. Az őskori kultúra maradványai azt bizonyítják, hogy a középső (paleolitikum) kőkorban a felsorolt területek már lakottak és egyben kimutatható kultúrával rendelkeztek. Igaz az 1960 – as években Kalicz Nándor őskor régész dolgozott ezen a területen, de az óta szinte folyamatosan a tiltott listán szerepel. Az őskori kultúra a Kárpát – medencében nem csak arra a néhány település által határolt területekre vonatkozik, hanem a Dunántúli területekre, valamint a ma már a medencén belüli államok területére, így Erdély, Szerbia északi területeire, a Bécsi – medence, Szlovákia déli területei, Kárpátalja területére. A kultúra kialakulásával a gazdálkodásnak a feltételei is meg változnak oly módon, hogy a szerszámok használata és azok kialakulása egy új minőséget hozott létre, amely a fejlődést meghatározza, de vele párhuzamosan a szellemi kultúra is fejlődik. Erre az összetett kérdésekre részletesen ki fogok térni, hiszen a technikai fejlődés előidézője a tapasztalat és a szellemi fejlődés együttes eredménye. A gazdálkodás minőségét meghatározza a tapasztalat, a szellemi felkészültség, valamint a technikai fejlettségnek a foka, továbbá a technológiai ismeretek alkalmazásának a képessége. A Középső - paleolitikum kultúrájának a leg

szembetűnőbb ismérve, hogy a korábitól alig, helyenként azonos alapismeretekből táplálkozik, vagyis nincsen új a nap alatt: - a korábban tárgyalt kultúrák kifinomultabb változataival találkozunk, amely már egy minőségi különbségen alapul. Addig, ameddig nem történik egy minőségi változás addig követni lehet a fejlődés menetét, lehet új neveket adni a fejlődés bizonyos szakaszainak, de attól még a tény az tény marad, tehát felbonthatjuk fejlődési szakaszokra, mint ezt tettem az Alsó – paleolitikum esetében, de az alap kultúra és a gyökerek azonosak maradtak. Az újonnan megjelenő kultúrák részben, vagy egészben eltérhetnek a fentiektől, akkor viszont a gyökerek is mások voltak. Nem véletlenül bontottam fel a fejlődési szakaszokat, mert így vissza tudunk nyúlni ahhoz a fejlődési szakaszhoz, amelyből az új irány és az új kultúra kialakult.

Ha már az új kultúrák kialakulásának kérdéseinél tartunk, akkor vizsgáljuk meg a kultúrának azon területét, ahol lemérhető az a fejlődés, amely meghatározza az ember gondolkodását, valamint az életről alkotott véleményét. Ilyenek a természeti jelenségek megítélése, lásd a természet által kialakult formákat, amelyek az embereknek a gondolkodását befolyásolta. Lássunk erre néhány példát: ilyen volt az 1900 – as évek elején, az amerikai területeken felfedezett őslények csontmaradványai, amelyek a világ közvéleményét jelentősen befolyásolta, de meg kell jegyezni milyen felzúdulást váltott ki a colorádói ősgyík rajza, melyet képzeletbeli állatra vonatkoztatva magyarázta a század elejei tudományos közösség. Az ősműveltség megismerése nem egy egyszerű feladat, azonban az úttörőknek mindenkor megvan az a veszélyes területük, hogy a felismerésük mennyire ültethető be a tudományos élet területére, vagy egyszerűen hipotézis szintjén maradnak az elképzelések. Példának okáért megemlítem az 1925 évben indított oaklandi (Kalifornia állam) régészeti felméréseket végző kutató csoportot, akiknek az volt a feladatuk, hogy a közeli Hava Supai Canyon barlangi rajzait tanulmányozzák. Ezek a tanulmányok igen fontosak voltak a tudomány számára, mert itt teremtődtek meg annak az alapjai, hogy az Európa területén talált barlangrajzokat megfelelő felkészültséggel tudják vizsgálni. Ezek a barlangrajzok magukban nem lehettek meglepőek, mert bőven van idő az elemzések elvégzésére, valamint a tudomány által elfogadott nézeteket tisztázni. Franciaország és Spanyolország területén talált barlangrajzok magukba véve nem lehettek meglepőek, mert ezekről a freskókból kiolvashatók az emberi kultúrára vonatkozó fejlődésnek a mondanivalója, vagyis már egyértelművé válik az emberi közlésnek a funkciója és annak mondanivalója. Ugyan ez elmondható azokról a kezdetleges szobrokról, amelyeket ismerünk ebből a korai szakaszból, hiszen a művész bele álmodta azokat az üzeneteket, amely a kifejezés tárgyát képviselik. Jegyezzük meg a colorádói leletnek vannak meglepő jelenei, ilyen például az ősgyík ábrázolása, amely elképzelhetetlen volt a századelőn, vagy annak az ismerete hiányzott még, hogy a földön dinosaurus félek éltek volna. Egy azonban biztos az őslényeknek a rajzát megtalálták, amelyet a kor embere elképzelni sem tudott, hogy valaha a Földön ilyen állatok éltek volna. Nézzük meg a feltárás körülményeit, amely részben a véletlennek is köszönhető, hiszen a Harva Supai Canyon vörös homokkővét vékony vasoxid réteg borította, a feltárók megállapították a művész a rajzot egy hegyes tűzkő szilánkkal vonta meg az ősgyík kontúr rajzát, vagyis a körvonalait, úgy hogy a bekarcolás után jól látható legyen a bekarcolt felületből kiemelkedő vörös színű homokkő, tehát a rajz úgy mutat, mint ha reliefet készített volna az ősművész. Ennek a barlangnak van egy másik érdekessége, és pedig az, hogy az ősgyíktől nem távol megtalálták a kutatók azt a lábnyomot, amely azt bizonyítja, hogy élt egy olyan dinosaurus, amely a barlangban ott hagyta a lábnyomát. Ha már beszéltem erről a feltárásról, akkor meg említem a feltáró régész nevét, mert a kutatások indulásának igen nagy lökést adott. Neve: Ch. W Gilmore. Az is tény, hogy ennek a felfedezésnek volt egy olyan sarkalatos vitája, amely szerint az embernek és az őslénynek egy azonos időben kellett élni, vagy az a híressé vált ősművész nem létezett és visszautasítják a karcolt rajz eredetiségét. Egyértelműen először úgy foglaltak állást, hogy az ősművész nem létezhetett ebben a korban, mert az ősszállatokkal együtt nem élhetett ember.

Nézzük meg hogyan fogadták a felfedezést a világ tudósai. Az Európai tudós társaság kiadott egy állásfoglalást erről a felfedezésről, amelyet részben idézek:

„Amilyen késséggel elfogadjuk ezeket a hiteles lábnyomokat, ugyan oly határozottan utasítjuk vissza a vörös homokkőbe karcolt ősgyík rajz magyarázatát. Mert ha valóban az ősemberi társadalom egyik művészi tehetséggel megáldott tagja rajzolta volna, ez annyit jelentene, hogy az ősgyík kortársa volt az ősembernek. Ez pedig annyira bizarr, minden ismeretünknek ellent mondó állítás, hogy csak a rekordok vizein evező, szenzációkat hajhászó amerikai agyvelőben születhetett meg. Az ősgyíkok a földtörténet középkorában éltek, virágkorukat a kréta időszak végén élték, de hirtelen nyomuk veszett, tehát kihaltak. A kihalásuk oly gyorsan történt, hogy az már katasztrófális gyorsasággal történt meg, a geológiai újkorban már hírmondójuk sem volt. Legfeljebb a harmadkor legelejének, az eocén időszakának hajnali félhomályában tengődött egy-két utolsó mohikánjuk. Hol volt ekkor még az ember? Hát még a művész?”

A fent közölt anyagból jól látható mennyire nem ismerték azokat a fosszilis leleteket, amelyek a kutatók felfogását oly nagymértékben a későbbiek során megváltoztatta. Ma már nem lepődünk meg azon, ha őslények fossziliái közelében, vagy mellette találunk emberi fossziliákat, mert az ilyen jelenségek lehetnek a véletlen művei, vagy ténylegesen a kor társadalmának korában élő őszállatok és azok maradványai, hiszen ma is halnak ki állatfajok, amelyekre szinte egyáltalán nem figyelünk oda, ez ugyan úgy megtörténhetett a kor emberével is.

Meg kell jegyeznem a barlangi festészet korából származó festmények, nem jelentik azt, hogy minden területen megmaradtak volna, mert a barlangok páratartalma, valamint a légjáratának működése döntötte el, hogy a falfestmények milyen hosszú életűek lehetnek. A páras-vizes barlangok nehezen tudják megtartani a festés és a festékek anyagait, mert idővel a víz megteszi a hatását, vagyis a festés eltűnik a falról és elhalványul, vagy teljesen megsemmisül. Sajnos a Kárpát-medencei barlangok általában vizesek és ezért nem találhatunk benne falfestéseket. Ez nem jelenti azt, hogy itt nem közvetített a korai ember az ismert jelrendszerével, csupán arról van szó, hogy az ilyen körülmények között nem maradt meg az utókor számára. A barlangfestészet kultúráját külön fejezetben fogjuk elemezni, amely egy olyan fejlődési szakaszt mutat be, ahol már kialakult az emberek között a rendszeres jelrendszer alkalmazása. Az őskőkorszaki kultúrák által készített eszközök anyaga, formája és megmunkálása alapján különböztetjük meg az eltérő kultúráktól. Ennek megfelelően a szerszámok anyaga nem is lehet más csak is a kő. A földtörténeti koroknak különböző szakaszait lehet elkülöníteni, így a paleolitikum (őskőkör), a mezolitikum (átmeneti kőkor), és a neolitikum (új kőkor).

Ősművészet kialakulása

Az ősművészetéről általában keveset beszélünk, pedig a kultúránk fejlődésének általános ismertető jege az ősiségben rejlik. Mindennek az alapja az ősiség kultúrájának az ismerete, mert ez alapozza meg a kulturális fejlődést. Azt is meg állapíthatjuk, hogy a művészetek kialakulásának a nyomait a „diluvium” kezdetén, vagyis a régebbi kőkorban keresendők, tehát a Palaeoliticumban, vagy annak hajnalán találkozhatunk vele először. Ez az a korszak, amikor az ember a szerszámjainak határozott formát ad és azt tartja szem előtt, vagyis a szerszám megfeleljen annak a követelménynek, amellyel hasznosan és könnyebben el lehet végezni azt a munkát, amelyre a szerszámot készítették. Az időben kialakult kultúrák ugyan úgy léteztek korábban, csak még olyan primitívek voltak, hogy alig észrevehetően fejlődtek. Azt is látni kell, a kultúrák kialakulásának a pontos idejét meghatározni nem tudjuk, mert a kezdeti lépéseket nem ismerjük, csupán a kor határozható meg. Ez azért van így, mert ez a kor messze a történelemelőtti korra nyúlik vissza. Ezt a korai kort döntően csak feltételezni tudjuk, hiszen ebben a korban is használt az ember szerszámot, de a feltételezéseink szerint a követ még nem formálta, alakította az ember szerszámmá. A kultúrák alakulására azt a választ lehet adni, hogy a fejlődés következő szakasza az „archeoliticum”, amely korban a szerszámok megmunkálása tekintetében látható már a szerszámok felületén a primitív megmunkálás nyomai, amely már bizonyíték arra, hogy az ember a maga javát szolgáló szerszámokat nem csak elvette a természetből, hanem maga készítette. Ebben a fejlődési szakaszban az eszközökön jól láthatók a megmunkálás nyomai, de minden határozott formálás nélkül. Azt gondolom összefoglalva megállapítható, hogy az őskor kultúráját, művészetét úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a „diluvium”, a palaeoliticum az a korszak, amelytől az ősművészet kezdetét számíthatjuk. A régebbi kőkorszakok sok-sok tíz ezer, vagy néhány száz-ezer évre tehető, így osztályozni is tudjuk, „Ősi”, „Középső”, és „Új”, vagy palaeoliticumra lehet felosztani. A fenti meghatározást is kisebb korszakokra lehet osztani, amely segíti a kutatókat abban, hogy a lelet beazonosítása egyszerűbbé váljon azért, mert nem a nagy egységhez kell hasonlítani, hanem csak egy szűkebb korhoz, amely jól be van tudományosan határolva. Ezeket a szűkebb korokat általában a feltárások helyéről nevezték el a kutatók, hiszen így szokás. Mielőtt a művészetek összetett voltára rátérnék meg kell ismerni a művészetek közvetítő szerepét, valamint azt, hogy a művészet nem utánzás, hanem olyan kifejező erő, amellyel megszólítják az embereket, az emberi társadalmat.

Az élet örök törvénye nem is lehet más, mint a változások soha meg nem szakadó sora, amely a fejlődés szakadatlanágában keresendő. A világban nincsen olyan dolog, amely eredendő lenne, hiszen a fejlődés hosszú és megelőző folyamatok eredményeként áll elő. Így lehet az, hogy a fejlődés lépcsőfokain lépcsőről-lépésre haladjon előre a tökéletesedés felé és vele azonosan a megsemmisülés felé! Ez a tétel igaz az anyagi világ alakulására, így a növényi, állatvilági, továbbá az emberi élet formaváltozásaira és minden másra, ami az ember szellemi életéből teremtődött meg. Ugyan ez vonatkozik a művészetekre, amelynek a gyökerei igen mélyen hatoltak be az ember lelki világának a talajába. Megjegyzem: a művészet minden magyarázata hamisságra vezet, ha csak egy pillanatra figyelmen kívül hagyjuk azt az igazságot, amely az ember és az emberiség vonatkozásában nem teremtett semmit a maga született hajlamából. Sok esetben úgy érzékeljük, hogy látszatra velünk született hajlamok, így a hosszú fejlődési folyamatok eredményének tudható be, de ezek nem kizárólagosak, hanem a legtöbb esetben nem a tudatos fejlődési folyamatok határolják be.

Nem szabad szem elől téveszteni, hogy az ember néhány száz-ezer évvel ezelőtt megjelent a földön, lelkében már e korai szakaszban esztétikai törekvéseket rejtett. Megvoltak az ösztönös hajlamai, hogy a belső érzékeléseit, elképzeléseit érzékelhető módon kifejezze. Ugyan úgy az érzelmeit, érzéseit, valamint a környezetében lévő külvilágot ábrázolja, ebbe beletartoznak az állatok ábrázolása, így az embereket és a természet egyéb jelenségeinek az ábrázolásait is. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a mai emberek erős emberi kultúrában nőnek fel, de az ősember, vagy az előember eredetéről gondolkodunk, abba a tévedésbe eshetünk, hogy valami olyasmit tulajdonítunk neki, ami a modern emberben már több száz-ezer éve benne lappang és ez a fejlődés egyszer csak a felszínre tör. Ezt nevezzük őserőnek, vagy más néven őstehetségnek! E tekintetben nem gondolunk arra, hogy a modern ember, mit és mennyit örökölt az őseitől, különösen nem gondolunk arra, hogy azt a tudást valakitől meg is kellett örökölni. A művészetet nem elég önkényes művészi hajlammal magyarázni, ez a magyarázat olyan lenne, mint egy sportoló esetében az őstehetségre hivatkozni, hol ott a felkészülést az edzések mikéntjét nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ugyan ez érvényes a művészetekre is, figyelembe kell venni az ember kétségtelenül a legmagasabb rendű tevékenységét, fogékonyságát a szépre és az ősi iránt, de nem összehasonlítható semmi mással, csak is önmagával. Azért sem szabad, mert a játékban és a művészetekben megnyilatkoznak állati és emberi hajlamok, de a tudomány még ezt a területet nem tudta bizonyítani. A játékot és a művészetet megteremtése pillanatától külsőleg egyezőnek kell tekinteni, de egyikben sem látható a hasznosságra való törekvés. Azonban egy biztos, mind a kettő catartikus élményt ad a szemlélőnek. Azt is látni kell, hogy mind a kettő élettani értelemben másodlagos jelentőségű, mert a fent említettek nem feltétlenül szükségesek az élet fenntartásához. Az ehhez hasonló gondolkodás alapján azt is el kell fogadni, hogy a művészi alkotások rokonságban állnak a semmit tevessel, hiszen a biológiai esztétikum eszméje és felfogása szerint a művészi alkotás ösztöne testvéri kapcsolatban van a lazítással, vagy más szóval a semmittevés ösztönével. Remélem nem egészen így kell felfogni az egész filozófiai eszmefuttatást, hiszen a mű készítése catartikus érzés mellett újat teremt, míg a semmittevés nem alkot újat a catartikus élmény mellé. Ha a fenti gondolatokat mélyebben elemezzük, akkor azt is látni fogjuk miként a művészi alkotás azonossága, a művész akaratából készül, valójában semmivel többet nem tudunk meg, mint a művészi alkotó képessége, vagy az alkotó ösztön miként keletkezett. Az is igaz ez az eszmefuttatás semmire nem ad magyarázatot, csak is áttolja a kérdésfelvetést egy másik kérdés csoportba. Ha a játék alap fogalmait faggatjuk, rá kell jönni, hogy a játék nem egyéb tevékenység, mint az életre való felkészülés. Tudatos játék nem létezik fiatal korban csupán örökölt tevékenységről beszélhetünk, azonban egy bizonyos idő elteltével tudatos cselekvésre készítő tevékenységgé válik, amely az embert az életre készíti fel. Az is igaz a játék az életben új értéket kevésbé hoz létre, de olyan catartikus élményeket biztosít, amely miatt az emberi képességeket fejleszti és tudatosságra nevel, de a hasznossága szinte alig mérhető. Az ősművészet terén is a művek készítése nem egyéb miatt készültek, mint a közvetítő szerep miatt, amely nem egyéb volt annál, mint az élményeket megjelenítése, mert ebben az időben nem volt írás, csupán képi megjelenítés. Azt is meg kell állapítani, hogy minél többet tudunk a játékokról, annál közelebb kerülünk a művészetek világához, vagyis közelebb kerülnek azok a távolságok, amelyek egymásra épülve alkotják a művészetet. Ez a művészet nem azonos a másolással, mert ebben a kategóriában nem lehet művészetnek nevezni! A hasznosság tekintetében igen távol esik mind a két műfaj a cselekvési hasznosságtól és mégis az eredetét illetően jelentős és egyben az életre való felkészülést szolgálja. Az élet legegyszerűbb példájával élve a gyermek szülője a gyermekével ösztönösen játszik azért, hogy az életre játékaival egyetemben felkészítse, vagyis a mesék világa és azok képi megjelenítése az élet egy olyan elvonatkoztatott része, melyet csak az tud meg érteni, aki az elvont gondolatokat helyesen tudja értelmezni. Ebből is jól látható milyen hatalmas szerepe van az emberréválás folyamatában az elvonatkoztatott

világnak, gondolatoknak és vele egyetemben a művészeteknek. Kezdetben a gyermek nem tudatosan rajzol, vagy festi az elképzeléseit, hanem ösztönösen, mert a saját világát közvetíti felénk, azonban az elvont gondolkodása a közvetítő szerepéből fejlődik ki, amely elvezet az elvont és összetett gondolatok feloldásának a megismeréséig, és kialakul az a tudatosság, amely szemüvegen át meg lehet érteni a világot és annak működését. Igaz a teljes világ megismerése szinte lehetetlen, mert a világ egyes szegmenseit tudja az emberi agy felfogni, hiszen oly nagy területről van szó, amelynek teljeskörű megértése korlátokba ütközik. Ha bele gondolunk abba a kérdéskörbe, amely a gyermeki tevékenységet létrehozza, annak semmi köze nincsen a művészi alkotásokhoz, hiszen a látottakat másolja, esetlegesen a gyermek a látottakat papírra veti. Abban a pillanatban, amikor önállóan fest, farag, gyurmázik, és ilyen módon alkot, az már nem játék, hanem művészet. Ezt a művészetet nevezzük eredendő művészetnek, mert a szerzett és az örökölt hajlam alapján alkotott a gyermek. Ugyan ez érvényes az ősművészet kialakulására, hiszen a művész a maga látásmódját közvetíti az utána következő generációk felé. Azt gondolom éppen ilyen tarthatatlan és nevetséges álláspont az, hogy a művészet általában utánzó ösztönből, hajlamból származik. Az utánzás hajlama bizonyára az állatvilág fejlettebb csoportjaiban fedezhető fel, így a majmoknál. Azt gondolom még senki sem látott majmot a barlang falába bekarcolni kőszilánkkal, vagy csonttal egy másik állatnak a körvonalait, kontúrjait. Ez elképzelhetetlen az állatvilágban, de a gondolkodó ember a tudatosság eredőjével rendelkezik, a játékosztöne a tudatosság genetikai kódolása alapján vele születet lehetőség, tehát az ember tudatán kívül is rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek szükségesek a művészet megfogalmazásához. Az egy másik kérdés felvetés, hogy milyen hordozók mellett meg tud e felelni az ősi felhalmozott génekben rejlő tudatosságnak. Ezt a folyamatot nevezzük evolúciós folyamatnak, hiszen a génekben felhalmozott tudatosságot az ember önmaga tudatosan nem tudja lehívni, csupán rendelkezik olyan ismeretanyaggal, amelyet részben, vagy egészben meg ért azokból a kiindulási alapokból, amelyeket az őseitől örökölt. Azonban vannak olyan evolucionista gondolatok, amelyeket senki nem léphet túl, hiszen mindennek van kezdete, így a művészet keletkezését csak is a kezdetekben lehet megfigyelni. A keletkezés ott kezdődött, ahol az ember és az állat a fejlődés folyamatában elvált egymástól, vagyis az ember meg különböztethető az állatoktól, van tudatosság, önálló cselekvés, nevezzük úgy, hogy az ember kezd ember lenni! Az már a történelem során régen bebizonyosodott, hogy az emberi kultúra fejlődésének igen hosszú ideje múlt el, mikorra a művészet legelső nyomai megjelentek, tehát nem a kezdetek terméke a fejlődésnek a művészet, hanem a fejlődés olyan lenyomata, amely a közlés eszközt már megteremtette. Az ember megjelenése a földön becslések szerint is legalább egy millió és száz-ezer évre tehető. Ez az időszak egybe esik az általunk ismert jégkorszakok idejével, valamint a geológiai negyedkorról, kulturális szempontból magába foglalja az őskőkorszakot a paleolitikummal, az új kőkorszakkal, a neolitikummal és a legutolsó ilyen korszak a fémkorszak. Az őskőkort két részre bontja az ősrégészet tudománya, régebbi és újabb őskorra.

A régebbi őskőkorszak: szakaszokra lehet bontani, ugyan úgy, mint a kultúrákat, így I szakasz „Chelléen”, „Acheuléen”, „Musterien”.

II. szakasz: Újabb őskőkorszak: „Aurignacien”, „Solutréen”, „Magdalenien”, „Azylien”.

Figyelembe kell venni a fejlődési folyamatokat, mert a kezdeti szakaszok fejlődésének a sebessége a későbbi kultúrafejlődéshez képest lassú volt és csak a későbbi idők fejlődésében látunk gyorsulást. Addig ameddig az első szakasznak a fejlődése néhány száz-ezer év lehetett, addig a második szakaszban már negyven-ötven-ezer év alatt újabb fejlődési szakaszokat lehet kimutatni. A kutatások eredményeit figyelembe véve az első szakasz fejlődése a teljes fejlődést figyelembe véve legalább időben a fejlődés négy-ötöde volt a későbbihez képest. Bátran állíthatjuk a fejlődés első szakasza igen lassú volt, majd a

második szakasszal elindult gyorsulási folyamat, amely azt is jelenti, hogy korban egyre közelebb kerülünk a történelmi időszakhoz. Azt is figyelembe kell venni, hogy az ősművészetet és annak emlékeit kutató tudomány igazolta, hogy a művészet a kultúra fejlődésének csak a kései szakaszában jött létre, ha csak a megjelenését határozzuk meg látni fogjuk az őskor második felének a terméke a művészetek megjelenése. Fogalmazzunk pontosan az érthetőség kedvéért a művészetek az újabb őskorban alakultak ki, tehát az őskor második szakaszában. Ha a kultúrtörténet vonatkozásában vizsgáljuk a művészetek kialakulását, akkor pontosan megállapítható, hogy a művészet története nem egyidős a művelődés történetével. Azt sem szabad véka alá rejteni, hogy az ember év százezreket élt a földön művészi alkotás hajlamának leg csekélyebb jele nélkül. Az sem véletlen, hogy az ember szerszám használata ilyen téren sokkal idősebb, mint a művészi hajlam kialakulásának az első jeleinek a megjelenése. A szerszámok finomodásának kora is viszonylag egy későbbi szakaszra (kultúrába) sorolható, így a megmunkált szerszámok kultúrája valóban csak az „**Aurignacien**” kultúrában alakult ki. Több mint négyszáz-ezer esztendő technikai és lelki fejlődés előzte meg az emberi kultúrán belül a művészetek megjelenését. Ebből is jól érzékelhető, hogy a művészi alkotásnak a hajlama nem tekinthető eredendőnek, az embertől el nem választhatónak. Azt senki nem állíthatja, hogy az emberi vágyak tekintetében az egyszerű okozati összefüggések felismerése és azok a képességek, amelyek legalább négyszáz-ezer esztendő fejlődésének eredményeként jött létre az a művészet. Az elvont gondolkodás korát is erre az időre datálhatjuk, hiszen már nem csak az a ténylítés volt az uralkodó, amely alapján az ember a cselekedeteit irányította, hanem már a gondolatokat elvonatkoztatott és az értelmezését is tudta az ember kezelni, vagyis magyarázatot találni reá. A vágyak, elképzelések tudatosulása, az egyszerű okozati összefüggések felismerése tette lehetővé azt, hogy a fejlődés olyan eredményét éri el, amely az elvonatkoztatottat is tudta értelmezni. Ahhoz, hogy megértsük az egész folyamatot a fent említettek közül kell kiindulnunk, hogy a művészet gyökereit is meg értsük. Azt gondolom abban egyet fogunk érteni, hogy a művészet nem anyagi jellegű tevékenység, hanem szellemi, lelki megnyilvánulás. A legfontosabb feladat kimutatni a lélekfogalomnak és annak alakulásának hosszú évezredes és egyben érdekes útját.

Befejező gondolatként nézzük meg az emberek és az állatok közötti képzeteket és különbségeket. Az bizonyos, hogy az állatoknak is van képzeik és talán még vágyaik is, de a tapasztalt szerzés folyamata teljesen más, mint az emberek esetében tapasztalható. Az állatok is felismerik az okozati összefüggéseket, azonban nincsen semmi nyoma annak, hogy közvetlen érzékelés náluk is lennének, így elvonatkoztatások sem, így fogalomalkotások sem. Kérdezhetnék, hogy miből állapítható ez meg? Azt gondolom, ha lenne, akkor lenne elképzeléseik az anyagi világról, vagy legalább is lennének elképzeléseik az anyagi világról, mivel ilyet nem tapasztalunk, ezért a lelki életükből teljességgel hiányoznak a transcendens, természetfölötti elemek, ezek azok az elemek, amelyeknek kialakulása az embert jellemzi, ez az, ami elhatárolja az embert az állatvilágtól. Az elvont gondolkodás kialakulásával még egy olyan elem épült be az ember életébe, amely az állatvilágtól még távolabb tolja az embert, vagyis megkülönbözteti az állatvilágtól. Az elvont gondolkodással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a megszületése pillanatától az állat és az ember egyre távolabb kerül egymástól, vagyis az állatokhoz viszonyítottan az ember az állatvilágtól egy növekedési úton halad előre.

Az őskori animisztikus művészet kialakulása

A lélekben kialakult emlékképek segítségével való felidézése a tárgyaknak vizuális formában történő ábrázolásnak, így szobrászatnak, festészetnek és a rajznak a megszületését művészetnek nevezzük. Azért nevezzük így, mert a művész nem másolja a jeleneteket, hanem a szeme előtt látott képet formálja meg a maga látásmódja szerint, tehát nem másol, hanem alkot. Megvizsgálva azt a kifejezést, hogy „*ábrázol*” már vitán felüli az, hogy a kifejezés láttatja a folyamatnak a lényegét. A tétel igazságáról meg győződhetünk, mert ábrázolni csak azt lehet, ami látható, vagyis a konkrét világot lehet. Arról már lehet vitát indítani, hogy az ábrázolás lefolyása a tárgylélek szempontjából hogyan idézi fel a valóságot, milyen eszközöket használ megértetés eszköztáraként. Azonban félreérthetetlen viszonyt kell ábrázolni, így a tárgy és a művészi ábrázolás között, ami azt jelenti, hogy nem másolt, hanem alkotott. A művészet nem úgy alakult ki, hogy a rajzolás készsége ösztönzött először, hanem a társadalmi közvetítés eszközét látták a megjelenítésben, vagyis az írás előtti közvetítő eszköz volt az ember kezében az a képesség, amely alapján közvetíteni tudott. Ha azt feltételeznénk, hogy a másolás indította el az embert a művészetek kialakítása terén, azok tévednek, mert ez így teljesen logikátlan lenne. Le kell szögezni a művészet nem lehet más, mint, az- az érzet, amely az emlékképekből ered, mert nem is eredhet másból. Ebből azt lehet levonni, hogy az ősművészet és a kezdetleges alkotás, az „ősművészet” alkotásai szükségképpen ideografikusak, vagy más szóval ideoplasztikusak. Ez bizonyítja, hogy nem valamely valóság részlete, vagy impressziót örökített meg, hanem egy szellemi képet, eszmét, vagy éppenséggel egy ideát. Láthatóan az ábrázoló művészet az életfenntartás, életakarás legfontosabb megnyilvánulásaiából alakult ki, és egyértelműen szellemi, spirituális jelentőséggel bír. Abból indul ki, hogy nem a valóság, hanem a vágy, valamint az elképzelés, amely a tárgytól bizonyos időbeli és térbeli távolságban jön létre. Kérdezhetnék miért ebben a formában? Azt gondolom azért, mert a művészet lényege az emlékkép, ebből adódóan ki van zárva a közvetlen érzékelés. Mit is gondolunk a mai esztétikai fogalmainkkal? A művészet a tárgylélekkel felidézett ábrázolás, amely mindenkor stilizált, mert a tárgy eszmei kivonatát adja. Ebből következik az ábrázolásnak a célja, amelynek a lefolyása mindenkor mentes a természetutánzástól, így a naturalizmusra való törekvéstől.

Képzeljük el azt a megközelítést, hogy az ősművész hogyan végezte a művészi tevékenységét: azt gondolom a világ egyik legnagyobb tévedése, hogy az ősművész az élete üres óráiban azzal foglalkozott, hogy a környezetében lévő lényeket meg örökítse. Azért sem, mert ez a gondolat abból az alapfeltevésből indul ki, hogy esztétikai és ábrázoló ösztönt tulajdonítunk neki, olyan modernnek nevezhető szándékot, hogy a szabad idejében a barlangjának a falát díszítette, vagy a fa fegyverének (pl.lándzsája) nyelét faragással díszítse. Naív gondolat feltételezni az ilyen cselekedeteket, mert az ősember még edényeket sem tudott gyártani, valószínűleg a ruházata is igen kezdetleges volt, esetleg összefércelt állatbőröket használt fel, fegyver viszont egy darab kő lehetett, vagy a fent említett lándzsa, melyet kissé kihegyezett. Azt gondolom azok, akik ezen az önkényes úton haladva igyekeznek megmagyarázni a művészetek kialakulását, azok bizonyára tévúton járnak. Nem csak hibát követnek el, hanem tévúton járnak, mert megfélekednek arról, hogy az új dolgok létrehozásában a legfontosabb, ha nem az egyetlen megtartó erő a szükségletek kielégítése. A mai ember szükségletének kielégítése lehet a szórakozás, de nem az ősembernek, mert a primitív embernek a fő feladata, hanem az egyetlen, hogy meg ismerje a természetfölötti fogalmainak a megtestesítőjét, vagyis a vallási és szellemi képzeteiből alkotott képzetek alapján kialakult és megszületett hatalmas védelmező erő és segítő erőnek a maga javára fordítását. Megjelenik az elvont gondolkodás,

hiszen a vallási jelek, jelzések és fogalmak kialakulásával megteremti az ember a maga képére azokat a túlvilági elemeket, személyeket, amelyek befolyásolják az emberi tevékenységét. Puritán megfogalmazással megjelenik az elvont képek megfogalmazása, a természeti jelenségek szakrális és elvont magyarázata, így az istenkép kialakulása, amelytől az ember elvárhatja a segítséget, tehát a tevékenység mellé megjelenik a segítő erő. Azt gondolom nem születhetett meg a művészet addig, ameddig nem jelentek meg a vallási képzetek. A művészetek késői megjelenésének ez az egyetlen oka nem más, hiszen láthatjuk a fejlődés milyen lassú volt, így a paleolitikum kb. 500 000 esztendejéből legalább 400 000-esztendő múlt el addig, amíg kialakultak lassan a művészetek. Ebből következően meg kell állapítani, hogy a tárgylélek és a művészetek elválaszthatatlanok egymástól, hiszen a művészeknek a megjelenése és kapcsolata folytán meg is lehet fordítani a következtetéseinket, hiszen annyi időnek kellett elmúlni, ameddig a tárgyképzetek eljutottak a tárgylélek elképzeléseihez.

Az **Aurignacien** és Solutréen szakaszban jelennek meg a művészetek terén először az állatábrázolások. Vagyis a művészetek eredetének azok a magyarázói, akik ehhez megjegyzést fűznek az részben természetes, de az ősember foglalkozása továbbra is a vadászat, jellemző és ennek következtében alakult ki az-az ábrázolási mód, amely állatjelenetek rajzolása, valamint a falfestészete jelent meg. Ha a közlés úgy jelent volna meg, hogy emberábrázolások jönnek létre, akkor egyéb más eseményeket is ábrázolt volna a korai ember, vagy ősember. De mivel a tevékenysége elsősorban a létfenntartására összpontosult, így a megjelenítés sem lehetett más, mint a vadállatok megjelenítése, ezért az élelemtermelés, a vadászat sikereiből táplálkozott. Ha ez nem így történt volna, akkor az ősember rajzai és festményei egyéb rajzokat és eseményeket is meg örökített volna, de mivel ilyet nem ismerünk, azért valószínűsítjük azt, amit a fentiekben levezettem. Az ember cselekvése az irányba módosult volna, hogy embertársait is meg örökítette volna, de ilyet sem ismerünk, azonban az állatábrázolások jelenítik meg az ősember minden napjainak azt a küzdelmét, amellyel megvívta a mindennapi harcát a létfenntartásáért. A korai művész sem az ellenségeit sem a maga környezetének az emberét nem örökítette meg! Miért is nem, mert a megörökítés gondolata nem más volt, mint a létfenntartás közlése a hordával, vagy azokkal az embertársakkal, amelyekkel a vadászatot együtt végezték. Mint ismeretes az őskultúrában az emberábrázolás igen ritka jelenség, az emberábrázolás elsősorban a szobrászat kialakulásának a kezdeti szakaszára datálható (ez egy későbbi szakasz).

Azt gondolom meg kell állapítani, hogy az ősművészetben belül az állatábrázolás komoly összefüggésben van a kor tevékenységével, a vadászattal. Azt is figyelembe kell venni, hogy a művészetek komplikáltabbak annál, mint az eredetének esztétikai magyarázói azt hiszik. Látni kell azt is, hogy a vadászattal és az állatokkal való foglalkozás hozta létre azt a szellemi elvonatkoztatást, amely alapján létre jött egy olyan „vallás”, amely az állatimádást hozta létre. Lásd a „bika” vallását, vagy más megfogalmazás szerint az állatkultuszt, amely állatkultusból teremtődött meg az „ÁLLATÁBRÁZOLÁS”. Azt pontosan meg mondani nem tudjuk az ősebernél, vagy már a kőkorszakbeli embernél milyen formában alakult ki, mert erre közelebbi adataink nincsenek, csak következtetni tudunk. Azt sem tudjuk, hogy a kor társadalma eljutott e odáig, hogy a „*totemizmus*” szakaszába lépett a társadalmi fejlődés, vagy a kezdetleges állatkultuszon alapuló alakja létezett. A későbbi fejlődésről tudjuk, hogy az a társadalmi fejlődési szint már ismerte a rendkívüli jelentőségű társadalmi organizációt. A kőkorszaki fejlődés már történeti szempontok alapján roppant erős analógiát mutatnak, és már ezek alapján hihetjük azt, hogy a „*totemizmus*” már az őskorban is létezett. Ha ez a kérdés másodlagos fontosságú az ősművészet eredetével kapcsolatban, akkor fontos és lényeges lehet a művészetek eredetével kapcsolatban, mert a lényeges az ősművészetekkel kapcsolatban a művészetek animisztikus jellege, nem pedig az, milyenek voltak a kőkorszakbeli emberek vallási képzetei. Ugyan ezt kell hangsúlyozni az őskultúrákkal

kapcsolatban is, amely valamilyen formában meg volt az ősemberekénél és az emberábrázolásokat hozta létre. Azt pontosan nem tudjuk megmondani, hogy az ősvallásban csak kizárólagosan az állatkultuszok voltak e, a dominánsak, vagy sem. Erre a legjobb bizonyíték, amire már több helyen hivatkoztam, az tény az ősművészetekben túlnyomó részben az állatábrázolásokat találjuk. Az emberábrázolások nem csak animisztikus képzetekkel függenek össze, hanem a figura rajza, vagy szobra felidézi a törzs ősenek az emlékképét, az emlékkép által a lelkét, a lelkivilágát is.

Az állatkultusz mellett az őskultusz nem úgy jelenik meg, mint egy haladottabb megjelenítési forma, hanem elsősorban vallási formaként, ebből következően ez a forma egy azonos népnél egy időben is fennállhat. Azt is megállapíthatjuk, hogy az ilyen forma azt is jelenti, hogy a fejlődési folyamat magasabb szintjén álló népek esetében a „totemizmus” is az állat őskultusz egybeolvadását is jelzi, amely a fejlődésnek egy magasabb szintű változata. Az ábrázoló művészet megjelenésére jellemző az „aurignacien” - korban körülbelül egy időben jelenik meg az emberábrázolású szobrokkal és nem utolsósorban az állatalakos rajzokkal. Azt is figyelembe kell venni, hogy az aurignacien szakasz igen hosszú, több ezer esztendő kitévő folyamat és kultúra. A korszakon belüli ábrázolások keletkezési idejét ma még nem tudjuk megmondani, csupán becslések segítségével tudjuk meghatározni a vélt korát. Az is lehetséges, hogy az emberábrázolások és azok a szobrok, amelyeket ismerünk valójában egy és ugyan abból a korból származnak. De figyelembe kell venni mind azokat a kutatási eredményeket, amelyek ismertek, hiszen az ősművész a társainak valamit közölni akart, így a mai embernek meg kell fejteni, mi volt a szándéka az ősművésznek a kor társadalma irányába. Azt is figyelembe kell venni, hogy az ősművészeknek produktumát ma még alig ismerjük, vagyis könnyen megtörténhet, hogy az újabb kutatások eredményei ki tudják mutatni a keletkezésének kor különbségét, így az állatábrázolások és az emberábrázolások között. Az is lehet, az újabb kutatások megváltoztatják a kutatások arányszámait, amely az előkerülő újabb ismeretanyag birtokában megváltoztatják a ma ismert arányszámokat, úgy az emberábrázolások, mint az állatábrázolások között.

Az Aurignacien kor ember szobrai általában nőalakokat ábrázol, hogy ez érthető legyen, említsünk meg az ismertek közül néhányat. Ilyen volt az Ausztriában talált kis mészkőszobor, vagy a willendorfi Vénusz, és a Brassempontynál talált elefántcsont vénusz, továbbá a zsírkőből faragott Vénusz Mentone mellett talált szobrocška, amely minden esetben nőalakot ábrázolt. Az elvonatkoztatott nőalak ábrázolások kiemelkednek tekintetben, hogy erősen a nőiséget kihangsúlyozzák, vagy a nő anyaszerepére utalnak. Azt is meg kell állapítani, hogy ha ezek a szobrocškák ősi női figurák, akkor bizonyos, hogy az ősi, vagy ősember törzsi és vallási kultuszában keletkezettek, amely azt is jelenti, hogy az anyajogú társadalmi viszonyok lehettek az uralkodók. Ezekből a szobrocškákból kiolvasható, hogy az áldott állapot a termékenységet örökíti meg. Azt is jól láthatjuk, hogy az erogén zónák milyen szerepet kapnak kifejezés tekintetében, tehát a művész ezeket a testi adottságokat erőteljesen kihangsúlyozta, pedig a testi felépítése a nőnek valójában igen törekeny. Ezért van az, hogy ez az ábrázolás nem utalhat másra csak is az anyajogú társadalom létre a termékenység fontosságára. Ez nem is jelenthetett mást, mint az ábrázolás terén a törzs ősanjának a voltát, valamint a lét erotikus ideálját testesítette meg, ez az, ami miatt az ilyen szobrokat „**VÉNUSZ**” szobroknak nevezzük. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezek a szobrocškák a termékenység szolgálatában állhattak, a mai vélemények is ezt a feltevést erősítik. Figyelembe kell venni, hogy nem csak a szaporodás megidézése van ezekben a szobrocškákban, hanem a szaporodás meg sokszorosodásának a szükségessége, amely érvényes az ember megmaradására, de igaz ez az állatvilágra is. Értelmezhetjük úgy is, hogy az ősanja képét örökíti meg, amely utat mutat a jövő kialakításának irányába. A dél franciaországi Lausel környékén talált dombormű ábrázolási technikája jóval kezdetlegesebb, mint a korábban bemutatott szobrocškák. Valójában ennek is meg van az értelme, mert a női

alakot bizonyos aktusban állítja elénk, pl. ivószarut (ivókürt-rihíton) tart a kezében, vagy italáldozat bemutatása közben. A legritkább esetben tapasztaljuk, hogy férfi szobrok kerülnének elő, de van erre is példa ilyen a franciaországi lelet, amely egy férfialak töredékét adja, amely azt is bizonyítja, hogy nem az egész ősember faj tulajdonsága volt az erős testi felépítés, hanem azt az ősi Vénusz figurákon megfigyelhetjük, ez azért lehet igaz, mert nőjogú társadalmak voltak. Ezért is lehet az, hogy az ősi aurignacien kori emberábrázolás kizárólag női figura. A készítés anyaga számos anyag lehet, ilyen a lófogból faragott női szobrocska, vagy elefántcsontból készült női fej Brassemponty vidékéről, amely a feltételezések szerint egy elveszett törzshöz tartozhatott. A világ számos pontjáról kerültek elő különböző állatfigurák, de a rajzokra is igaz Laurdes mellett napvilágra került lovacska és festmény és viszonylag nagyméretű agyagdomborművek kerültek elő, azonban megfigyelhetjük azt, hogy a lovacska szobor anyaga nem más, mint elefántcsont. A Lausselnél talált barlangban fedeztek fel egy ló ábrázolást, valamint a barlang mélyében bölényábrázolásokat. Mg lehet ítélni mennyire feltűnő az agyagdomborműnek az elhelyezése a földalatti barlangfolyosóban, amely olyan szűk, hogy egy ember csak négy-kéz láb tud átkelni rajta. Feltehetjük a költői kérdést, hogy mit is bizonyít ez? A válasz igen egyszerű, mert nem díszítő elemként funkcionált, hanem az ősművész a munkájával közölni akart valamit a társainak, így az utókornak is, csak meg kell fejteni a közlésének a tárgyát. Azt gondolom, nem messze járunk az igazságtól, ha azt mondjuk ez az alkotás ebben a korai szakaszban az írást helyettesítette. Az is meg állapítható, hogy az aurignacien korszak után egy fejlettebb kultúr korszak következik, hiszen a fejlődés egyértelműen kimutatható, ez a korszak solutréen.

Solutréen kultúra művészete:

A solutréen kultúrában a szobrászati munkák mellett kiemelkedik a festészet, valamint a grafikai munkáknak dominanciája. A megfigyelések bizonyítják, hogy a méretük és az elhelyezésük alapján lehet osztályozni a kor művészetét. Megjelennek a kisméretű karcolt csont és hordozható tárgyak, anyaguk alapján lehet kőből, csontból, feltételezzük azt is, hogy fába is faragtak, de az időállósága a fának minimális és ezért feltételezés marad mind az, amelyről nincsenek bizonyítékaink. Azért érdekesek a mobil faragványok, mert a korai ember magával tudta hordani, melyeknek védelmező szerepet adtak, vagy esetlegesen istenként tisztelték, az sem kizárt a mai értelemben amulettként viselték. Segítséget nyújtottak a viselőiknek a csoportok közötti harcok elrendezéséhez. A másik változat viszont a barlang falára került, vésvé, vagy festmény formájában. Ezeknek a műalkotásoknak sem lehetett más feladatuk, mint a védelem és az ember megsegítése. Meg kell jegyezni, hogy a parietális (helyhez kötött) állatábrázolások stílusa megegyezett a mobil faragványok stílusával, de rokonságot mutat a plasztikai alkotásokkal is. Az viszont jól látható, hogy az ideagarfikus hangsúlyozottság és jelleg, így az elképzelések tiszta és határozott visszaadása egyértelműen kimutatható. Azt is jól lehet látni, hogy az állatábrázolások esetében kivétel nélkül oldalnézettel találkozunk. Voltak olyan kutatók, akik túlértékelték az ősművész technikai eredményeit és azt hangsúlyozták a profil nézet alkalmazásának okaként, azt nem vették figyelembe az ábrázolás ilyen formában sokkal egyszerűbb és tisztább képet lehet adni a közlendőről. Azokat a részleteket nem lehet kiemelni a szemközti ábrázolásból, amelyre lehetőség nyílik a profilírozott ábrázolások esetében. A torzulások és a rövidülések megjelenítése a pillanat rögzítését követeli meg, tehát a kifejezés módja és lehetősége nagyobb teret biztosít a művész számára. Nem az a lényeg, hogy a technikai fejlődés milyen lehetőségeket tudott nyújtani a művészeknek, még az sem, hogy a korok és népek művészei mit tudtak megvalósítani, hanem az, hogy mit akartak közölni a társaikkal, így az utókorral is. Az is bizonyossá vált, hogy az ősembert nem a technikai és az ábrázoló készség tartotta vissza a „face” ábrázolástól, hanem kor fejlettsége, mert erre a választ a magdalénien kor adja meg.

Magdalénien kor festészete és művészete:

Egy bravúros technikájú festészet kialakulásának lehetünk tanúi ebben a kultúrában. Előjáróban meg kell állapítani, hogy az ősember a szemközti ábrázolást nem akarta, de meg sem próbálta vissza adni művészetileg az embereknek az állat figurákat, hiszen korábban már megtapasztalta annak a lehetőségét, hogy a kifejezés lehetősége mely formában közöl többet és érthetőbbet, így az állatfigurákat profilírozott formában ábrázolta. A fejlődés következtében a művészeteket végzőknek meg sem fordult a fejükben a szembeni ábrázolásoknak a technikai, vagy annak a technológiájának a lehetősége. Tudta a művész azt a mondanivalója nem egyéb, mint a maga által kialakított állat elképzelése. A modern ember is elgondolkodik egy állat képén automatikusan az állat profilírozott képe jelenik meg előtte, de nem azért, mert nem tudná ábrázolni másként, hanem az emberbe bele rögzült a kifejezésnek az-az eszköze, amely biztosítja a jobb megértés lehetőségét. Az ősművész a kezdetek kezdetén észrevette, hogy a szemben történt ábrázolások esetében sok az esetleges és a torzulás lehetősége, vagyis a látszat szerűség. A mű megragadásához egyetlen pillanat megragadása szükséges, amely közvetlen érzéki benyomást generál. Ma ez a gondolat igen messze van a korai ősművészet elgondolásaitól, de a fejlődés meg adta nekünk azt a pozicionált lehetőséget, hogy a szellem minden befolyásolása nélkül öröklött módon azonosítani tudjuk a szemünkkel leképezett tárgyat és később is elő tudjuk hívni, és a fő kontúr elemeket fel tudjuk vázolni. Magyarul ma a művészetek jelentős része öröklött és hagyományozott formában jelenik meg, de ez nem így volt az ősidőkben. Az ősművészről azt kell tudni, hogy a számára nem volt más lehetőség, mint az emlékképeinek az előhívása és annak megjelenítése, szobor, vagy karc, vagy festés formájában. Jól megfigyelhetjük a primitív ember munkáit, vagy éppenséggel a kis gyermekek alakuló rajz készségét, amely csak alakulóban van. Hiába öröklődik a tehetség minden gyermek esetében, egy biztos nem minden ember esetében a művészeti ágak a kiemelkedőek, ez azt is jelenti, minden gyermek tehetséges, de nem azonos témákban. A másik ilyen kérdés a tehetséget mennyire lehet felismerni kellő időben, mivel heterogén az összetétel, így a tehetséget el is lehet pazarolni és ennek következtében a tehetséges ember a tehetségével egyetemben elvész, tehát nem tud kialakulni. Az aurignacien kultúra grafikája kivétel nélkül észlelhetően megelégedett a kontúr rajzzal és hangsúlyozottan jelöl, a kontúr vonalakon belül csak a legritkábban jelöl testrészeket, kivételesen sokszor olyanokat is jelöl, amelyek nem is láthatók, de a közlés érdekében a jelölést szükségesnek tartja.

A **solutréen** grafikája mellett meg kell említeni a sokat vitatott olyan jelző formációkat, amelyek ebben a korban terjedtek el, ezek nem egyebek, mint a parancsnoki pálcák. Ezek a parancsnoki pálcák készülhettek, rénszarvas agancsból, vagy annak lábszárcsontjából, ezeken a jelzőbotokon (pálcákon) furatokat találunk és karcolt állatalakokat, időnként olyan jeleket, amelyeknél a mondanivalóját ma sem ismerjük. Azt gondolom a mai eszemmel, hogy ezek a pálcák nem egyebek voltak, mint ráolvasó pálcák, vagy rangjelzők a csoporton belül. Talán még az is elképzelhető, hogy a pálcák szerepe a ráolvasó szerepe mellett, vallási ceremóniák olyan kellékei voltak, amelyeknek valami túlvilági képzetek voltak. A leginkább elfogadható az lenne, ha bebizonyosodna, hogy ezek a pálcák valami törzsfőnöki rangjelzők lettek volna, hiszen a természeti népeknél még a közelmúltban is a vezetőknél a kezében hasonló pálcákat találhattunk, lásd az afrikai vezetőket a 1960-as években. Azt hiszem bár mi is volt ezeknek a botoknak a valós szerepük, azt el lehet fogadni, hogy varázserővel felruházott eszközökről kell beszélnünk. Az is tény a kultúrtörténet során, hogy a tárgyi eszközök miként is váltak kultikus eszközökké, hiszen a vallások kialakulásával vallási erőt adtak az emberek ezeknek a tárgyakkal, majd a vallási hiedelem gyengülésével újra használati tárgyakká váltak. Az ilyen esetekben a fent említett tárgyakról a legtöbb esetben megmaradt az a hit, hogy varázserővel rendelkeztek, csak az istenek valamilyen ok miatt az varázserőt megvonták ezektől a tárgyaktól. Azt gondolom az animisztikus kultúrkör ismertetése terén sikerült valami újat mondani, hiszen a kultúrtörténet vonatkozásában a fejlődés kezdetén állunk, ma részleteire

tudjuk bontani a fejlődés szakaszait, de valójában a kor embere, csak azt vette észre, hogy régebben csak vonalakkal jelöltek, majd később plasztikai jelek is megjelentek, és végül már festészetről is lehet beszélni. Azt gondolom a festészetet nem szabad összehasonlítani a mai festészet elvonatkoztatott világával, mert ebben az esetben nem lennének igazságosak.

Középső paleolitikum gazdasága

A gazdálkodás alapja továbbra is a vadászat, azonban a nemek közötti munkamegosztásnak meg vannak az ismérvei és a bizonyítékai. A kőszerszámok, így a kőhegyek, lándzsahegyek szűrő és vágó eszközök, így az élelemszerzés eszközei, bőrnűző, bőrkikészítő szerszámok, vakarók, különböző fajtái azt bizonyítják, hogy már a női munkának az eszközei voltak. Azt is megfigyelhetjük, hogy a vaddisznó, az erdei állatok játszották az élelmezésben a fő szerepet. Ha egy barlangi tanyának a régészeti képét elemezzük, elevenebb kép tárulhat elénk, hiszen a kínálat jelentős eltéréseket mutat a korábbi kultúrákkal szemben. A vadászat gyorsabb fejlődésével új jelenségek is fellépnek az ember szellemi életében. Jelentős változásnak kell tekintenünk azt, hogy a temetkezések magukon viselik a vallási hiedelem olyan elemeit, amely azt bizonyítja, hogy a kor embere vallásos világnézettel rendelkezett. Azt is megfigyelték a kutatók, hogy a csontvázak általában az oldalukon feküdtek, különösen érdekes megfigyelni a palesztinai leleteket, amelyek a Karmel (ma Karmall) hegyen találtak, erősen zsugorított állapotban kerültek elő, de azt is megfigyelték, hogy a halottat összekötözték, valószínűleg azért, hogy vissza ne tudjon térni a földi gyarló világba. A halottak temetése mesterséges sírgödörbe kerültek, vagyis gödörsíros temetkezéstről beszélhetünk. Azt is megfigyelték, hogy a sírokat kövekkel rakták körül és sírmellékletként néha állat maradványok fedezhetők fel, vagyis megjelennek ebben a korban a sírmellékletek. Hasonlót lehet tapasztalni az üzbeisztáni Tasik-tas-barlangban, ahol kecskeszarvakat találtak a sírban a kutatók. Hasonló esettel állunk szemben Palesztina területén található Et-Tabun-barlangban, ahol a sírban vaddisznó állkapcsot találtak. Azt gondolom, a szellemi élet megnyilvánulásai követik a fejlődésből adódó szellemi felfogást, amely a fejlődés következménye.

A középső paleolitikum fejlődésének az úgynevezett szakócás kultúrái egyik legfejlettebb korszaka a **mousterien**, amely az Eurázsiai területeken alakulhatott ki, mert ezen a földrészén szinte teljesen elterjedt, számos lelőhelyet ismerünk, kőeszközei igen változatosak, többnyire háromszög alakúak, így a kőlándzsahegyek is. Az ilyen szerszámok Európa számos területéről is előkerültek, de azt is tudomásul kell venni, hogy a mousterien kultúra a régebbi **acheuléen** kultúra eszközeiből alakult ki. Jellegzetes szerszámjai a félkör, vagy trapéz alakú vakarófajták, amelyeket bőrmegmunkálásra alkalmaztak. Ez az a műveltség, amelynél megtaláljuk a nyomát először a csontok megmunkálásának, tehát a csonteszközök megjelenésének a kultúrájának is szokás nevezni. A mousterienben több periódus figyelhető

meg, így a helyi csoportok tekintetében is, ilyenek az „alpesi”, melynek lakóhelyi magasan fekvő barlangokban található meg. Ezeken a helyeken az ott élő csoportok szerszámkészletei igen szegényesek, az sem zárható ki, hogy a barlangok csak átmeneti szállást biztosítottak az ott élőknek. Azonban itt figyelhető meg először a temetkezéseknek a megléte, vagyis egy olyan formája, ahol a koponyát külön temették el, ez arra utal, hogy az itt élő népek valamilyen túlvilági elképzeléseket vallott magáénak. A jelen kultúra jellemzője, hogy barlanglakásokban laktak, ennek bizonyítéka a sok megmaradt szerszám, valamint az elfogyasztott állatok csontjai. Azt is lehet tapasztalni, hogy ezek a lakóhelyek hőforrások közelében alakultak ki, ilyen helyeket ismerünk: Taubach-Ehringsdorf, Szlovák területen: Gánovice, Magyarország: Tata és környéke. Itt meg kell emlékezni arról, hogy a hazánk területén az éghajlati viszonyok kedvezőbbek voltak, mint bárhol Európa területén, mert a hőmérséklet jóval magasabb volt, mint a Kárpátokon kívül, átlag négy C fokkal.

A középső paleolitikum időszakában egy újabb fejlődési folyamatot figyelhetünk meg az eszközkészítés fejlődésében. Különösen igaz ez Európa területére, hiszen Eurázsia területén nagy agytérfogattal elterjedt Hominidát Neander-völgyi embernek nevezzük, amely egyértelműen eszközkészítéssel tette biztosabbá az életét, vagyis a gazdasági tevékenységének a gazdaságosságát. Nem csak a nagy agytérfogat volt jellemző erre a Hominidára, hanem a robosztus test felépítése és a rá jellemző hullámmozgású járása, amely már szerszámkészítő volt. A Mousterien kultúra egy franciaországi lelőhelyről kapta a nevét, melyet Le Mouster-nek hívtak. Az a mai napokig vitatott téma, hogy mi is lett a Neander-völgyi emberekkel. Sokan ma is úgy vélik, hogy a Neander-völgyi emberek még egy jó ideig együtt éltek a modern embernek nevezett **Homo sapiens sapienssel**, majd ezt követően a fejlődésben nem tudták felvenni a versenyt, így a Neander-völgyiek kihaltak. Tehát sokan úgy gondolják, hogy a két faj viszonylag hosszú ideig együtt élt itt Euráziában. Az Olduvai szakadék környékéről előkerült leletek alapján Mary Leakey állításaival kapcsolatban igen sokan kifejtették a véleményüket, de a kérdés a mai napig sem jutott nyugvópontra, hiszen az Olduvai leletek nem egyebek voltak, mint Australopithecusok, amelyek a fejlődés egy olyan végpontját jelentették, amelyek tovább fejlődésre alkalmatlanok voltak, tehát nem érhető az Afrikai származás elmélet. A genetikai vizsgálatok nem eléggé meggyőzőek e tekintetben, mert ha igaz lenne a megállapítás, akkor a kormeghatározás nem igaz, de ne is menjünk bele ebbe a vitába, mert a genetika tudománya nagyon sok újat hozhat a kutatásokba, de el kell ismerni azokat az anomáliákat is, amelyek ma még nem megoldottak vele kapcsolatban.

Néhány gondolattal fejtsük meg a civilizáció fogalmát?

Azt gondolom, a civilizáció szónak a használata egy kis magyarázatot igényel. Régészek és történészek azt feltételezik, hogy a civilizáció hirearchikus politikai és vallási közösséget alkot, hadviselés, osztály szerinti rétegződést és egy olyan komplex munkamegosztást foglal magába, ahol már a közösség erejének központosított eszközeként megjelenik az összetartó erő. Ez a forma megfelel egy olyan férfiközpontú társadalomnak, mint az Eurázsia területén kialakult társadalmi formációk, azonban ez a formáció nem alkalmazható azokra a formációkra, amelyek anyajogú, anyaközpontú kultúrákra épül. A civilizáció az ember kialakulásával egyidejű, azonban a kultúrák mérése nem tartozik bele abba a formációba, amely az emberi kultúrákat külön vizsgálat alá veti, vagyis a kultúra fogalma mindenkor a kor társadalmi rendjével függ össze. Ez azt is jelenti, hogy az emberi társadalmak mérését csak is a kultúrák alakulásával lehet mérni, mert a régészeti leletek is a kultúra részét képezik. A korai kultúrák korát nem véletlenül nem tudjuk pontosan meghatározni, mert a történelmi idők előtti korra esnek, tehát csak a kor meghatározása marad meg a tudomány számára, hiszen a behatárolás lehetőségével tudunk élni. A késői kultúrákra ez már nem igaz, hiszen a rétegtani vizsgálatokkal, vagy genetikai vizsgálatokkal meg lehet állapítani a leletek korát, de a régészet a kormeghatározásokhoz a szénizotópos vizsgálatokat használja, más szóval a C14 izotóp vizsgálatot. A fejlődések kimutatására jól lehet látni azt a fejlődési vonalat, amely a

kifinomultságban ölt testet, igaz az egyszerű szemlélőnek fel sem tűnik a változás, de a szakszemmel vizsgálva a legcsekélyebb változásokat is ki tudunk mutatni. Az ilyen fejlődés láttán azt is látjuk, hogy az ember egymagában is milyen fejlődésen ment keresztül, vagyis a szellemi fejlődés magasabb szintre való lépését látjuk, hiszen a fejlődés magával hozza az ember, az egyén szellemi fejlődésének a lehetőségét, továbbá az emberi társadalom fejlődésének lehetőségét, amely látszatra alig észrevehető, de a hosszú folyamatok a fejlődési eltéréseket is a felszínre hozza. Az bizonyos, hogy a művészet és a teremtő erő, az esztétikai fejlettség határozza meg a fejlődés motorját, nem a materiális értékek, vagy a szabadságnak a foka. Az életnek az a része a döntő, amely értelmet ad az életnek, élvezhetőbbé teszi azt valamennyi ember számára és megteremtik a megfelelő egyensúlyt a nemek közötti együttélésben. Az a civilizáció, amelyben a fent meg említett elemek nem érvényesülnek az a civilizáció a kezdetleges korát éli, amely a fejlődés alsó szakaszában van. Tudjuk jól a kezdetleges társadalmak esetében a matriárhális, vagyis az anyajogúság érvényesült, amely nem baj a mi esetünkben, de az anyának a fogalma egy korszak fejlődésének struktúrájában eltérő lehet, mint ahogy ez változott is, mert az anya fogalmának a szerepe jelentős változáson ment keresztül, amely azt jelenti, az anya nem lehet más, mint a teremtő erő letéteményese, vagyis a társadalom megújítója a faj fenntartásának a szentsége. A női nehéz munkát lassan felváltotta a házimunka, amely nem sokkal könnyebb más gazdasági tevékenységnél, de a család vonatkozásában a nő feladata nem is lehetett más, mint a család összetartó erejének a biztosítása, tehát a társadalomban egy polarizációs folyamat zajlott le, amely a modernnek nevezett család modell felé fordult. Ez abban nyilvánult meg, a nők a házon belül elvégezhető munkákat végezték a gyermekneveléssel egyetemben, még a férfiak a vadászattal voltak elfoglalva. Az is tény a hús feldolgozás nehéz feladata a nőkre hárult, valamint az állatbőrök feldolgozása, cserzése, varrása az a korai társadalmakban a nők feladata volt. Ebben a korban alakultak ki azok a szerszámfélék, amelyek meghatározzák a kor szellemét és a gazdaság fejlődésének irányát. Az új szerszám a félkör alakú, vagy trapéz alakú vakarók megjelenése, amelyek egyértelműen a bőr megmunkálásának az eszközei voltak. Ennél a műveltségnél találjuk először nyom át a csontok megmunkálásának. Különböző eszközök számos változatával találkozhatunk Európa területéről, az is igaz ez a szerszámkészlet keveredik más szerszámok, így a szakócák, marokkövek eltérő kultúrák szakóca készítőinek szerszámaival. Ez azt is mutatja, hogy a szerszámkészítés nem egy kizárólagos népcsoporthoz köthető fejlődési folyamat része, hanem már a környezetben élő emberek csoportjainak közös fejlődésének a lehetőségeivel kell számolnunk. Az sem véletlen, hogy egyes területeket átívelő fejlődés már kimutatható, amely azt is magában hordozza, hogy a területen élő ember csoportok valamilyen formában-kapcsolatban állnak egymással. A **mousterien** kultúrában több periódus is megfigyelhető, így elsősorban a helyi csoportok munkaeszközeinél látszik meg, mert az elszigeteltnek hitt csoportoknál is a változás jeleit megtaláljuk. Ilyenek voltak az alpesi csoportok, amelyek lakhelyei magasan fekvő barlangok voltak, az ilyen kis népcsoportok eszközkészletei igen szegényesek voltak. A barlanglakásokról elmondható, hogy csak átmeneti vadásztanyák lehettek, mert a régészeti hagyatéék szinte elhanyagolható ezeken a területeken. Azonban egy feltűnő jelenséget megfigyelhetünk, mert az ismert korokban, ebben az időben találkozunk először temetkezésekkel. Ennek egy olyan újabb formájával ismerkedhetünk meg, ahol a testet a koponyától külön temették el. Az kétségtelen az ilyen temetkezések mögött már bizonyos túlvilági elképzelések vannak, tehát már megjelenik egy olyan gondolat, amely az ember cselekvését eltérő módon irányítja a korábban ismert formáktól. A fejlődés szempontjából még nem tértek el a barlanglakások használatától, de a nagyobb tűzhelyek mellett már ezrével találhatóak a kőszerszámok és természetesen az elfogyasztott állatok csontjai. Esetenként a barlanglakások közelében hőforrásokat találunk, vagy csak a hőforrások közelében kövekből épített védművet építettek, melyet lakhelyül használtak. Ilyen leleteket lehet találni

Magyarországon, bővebben a Kárpát medence számos területén, amely egyértelmű bizonyítéka annak, hogy lakott volt a medence. Olyan leletek is bizonyítják, mint a vértesszőlősi „SAMU” lelete, melyet a kor egyik legtehetségesebb régésze tárt fel Vértesszőlősi szemelyében. A másik ilyen hely volt Németország területén Taubach-Ehringsdorf, vagy Szlovákia területén Gánovice. Ez azt is bizonyítja, hogy ezeken a területeken a jégkorszak ezen idejében a hőmérséklet kevésbé volt olyan hideg, mint azokon a területeken, ahol a környezet védettsége a hegyek által nem volt biztosított. Ma már bizonyítottnak vehető, hogy a Kárpát-medencében az átlag hőmérséklet legalább négy celsius fokkal melegebb volt, mint a Kárpátokon kívüli területeken.

A mousterien műveltség igen elterjedt volt az őskori világban, mert ezt a műveltséget Európán kívül Ázsiában és Közel, Közép-keleten is megtalálhatjuk, de a mediterrán területek egyik legismertebb kultúrájával van dolgunk. Európán belül a mai Franciaország területén, Németország területén, valamint a mediterrán övezetben is megtalálható. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Kárpát-medencének is az egyik legismertebb kultúrájával találkozhatunk, nem idézem fel, hogy mi ennek az oka, de az időjárási viszonyok kedvezősége tette ezt lehetővé. Az érdekesség miatt meg kell említenem az Alpokban található azt a külön csoportot, amelyik a genetikai vizsgálatok alapján az európai populáció kialakulásának a lehetőségét biztosítja, vagyis az Alpokban élők szivároghattak le azokra a területekre, amelyek területén kialakultak az Európai népesség azon populációja, amely benépesítette Európát. Ugyan ez a populáció volt az, amely Ázsia nagy részét is benépesítette, hiszen a vizsgálatok eredményei erre utalnak. Az is igaz ma még a gén kutatások eredményeit sem szabad kész ténynek tekinteni, hiszen igen fiatal tudományról beszélünk. Az eddig ismert eredmények azt bizonyítják a génkutatásoknak igen szép jövője lehet a kutatások terén, csak megfelelően kell ezeket az eredményeket felhasználni. Ugyan ennek a műveltségnek Kis- és Elő-Ázsiában is jelentős telepei vannak, amely miatt a kutatásokat nem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen a mozgások követése szempontjából igen érdekes feltételezéseket lehet levonni, vagyis olyan bizonyítékok kerülhetnek előtérbe, amelyek alapján a népesség mozgását pontosabban kilehet mutatni. Alig néhány száz, esetleg ezer évvel eltérően már Észak-Afrikában is kimutatható ez a kultúra. A fejlődés felgyorsulásának köszönhetően keleti irányból a mai Spanyolország irányába lehet követni a mousterien kultúra elterjedésének területét, amely a népmozgások vonulatát mutatja be a kutatók számára. Földrajzilag is igazolható, hogy a korai történelem előtti időkben Afrika és a mai Spanyol területek összefüggtek, vagyis egy olyan átjáró volt Gibraltár vonalában, ahol könnyen át lehetett menni a túl oldalra. Ez a bizonyítéka annak, hogy a déli területek benépesedése későbbi, mint az Európai területek középső részein tapasztalt benépesedés. A geológusok szerint a Gibraltár és Afrika északi területe összefüggött oly módon, hogy egy természetes átjárót biztosított a két földrész között, a két kontinens között a kéregmozgások tették lehetővé, hogy az északi lemez tektonikus mozgása valamivel gyorsabbá vált, mint az Afrikai tektonikus lemezé. Az is tényként kezelendő, hogy a Kelet-Európai területek déli részén ebben az időszakban jelentek meg kisebb-nagyobb népcsoportok. A mousterien kultúra feltűnése időben is eltér az Európai időrendtől, amely azt jelenti, fiatalabb kultúrák alakulnak ki mousterien kultúra fejlődési szakaszaként Dél-Keleten a Kaukázus környékén. Felsorolásként említem meg azokat a korban össze illő területeket, ahol a fejlődés lehetővé tette a mousterien kialakulását, ilyenek, Kaukázus vidéke, Krim, Don vidéke, továbbá a Közép-Ázsia területei, annak is a déli területei az idősebbek. Ez utóbbi terület a mai Iráni fennsík, Mezopotámiai területek (ma Irak területe). Ebből is levonható az a következtetés, hogy a beáramlás Európa felől történt meg, csupán a kérdés az, hogy a fejlődésnek a sebessége, hol és miért volt sebesebb, gyorsabb, mint az Európai fejlődésé. Van egy másik elmélet, amely azt állítja a beáramlás éppen Ázsia felől történt meg Európa irányába, azt gondolom ezt az állítást nem is kell olyan nagyon elemezni, mert a rassz megállapítás a fenti

területeken nem Ázsiai rasszra utal, hanem egyértelműen kimutatható az Europid rassz gén és antropológia jelenléte. Az viszont tény, hogy a kiáramlásoknak köszönhetően a visszaáramlás szinte az utolsó ismert ideig folyamatos volt. Ez a Kárpát kultúrán és a környező népek korai kultúrájából kimutatható, tehát a fejlődés nem önmagáért való volt, hanem a fejlődésnek a következményei megtalálhatók a kultúrák szakaszaiban. A déli beáramlások léteztek, amelyeket badarság lenne el titkolni, hiszen a belső fejlődését időben felgyorsította a visszatérő népeségek kultúrája, vagy segítette a hazatérőket a gyorsabb fejlődés eléréséhez. Azt kijelenteni nem lehet, hogy a Kárpát kultúra kizárólagosságot élvezett volna, mert a Kárpát-medencéből szinte folyamatos volt a kiáramlás, de a hazatérés is folyamatosnak nevezhető. Ez az oka annak, hogy a keletre szakadt Kárpát-medence népesége haza látogatott időnként, de a kiáramlásokkal újabb vérfrissítést vitt keletre, vagy éppenséggel más irányba kivándoroltak közé. Azt is megfigyelhetjük, hogy az Ázsiába települt lakosság fejlődése milyen fejlődési szakaszokon jutott tovább, hiszen a szerszámok használhatósága és azok kialakítása egyre inkább specializálódott, vagy egy új specializált technikával készült. A fejlődés ütemét is jól lehet követni, először a Halis hajlatában letelepült népeknél tapasztaljuk a Kárpát kultúrának a jelenlétét, majd később ez a kultúra terjeszkedik tovább Kelet – Dél - Kelet irányába, majd onnan nyugatnak fordulva Észak-Afrika területén folyamatosan nyugati irányba halad egészen a Szíriát oszlopaiig, vagy más néven Gibraltárig. Ebből az következik, hogy a Gibraltár közelében kialakult kultúra sokkal fiatalabb, mint a Kárpát kultúra, vagy a Kárpát-medencén belüli kultúra. Megfigyelhető ebben a korban a Kárpát-medencében a kőszerszámok mérete teljesen megváltozik, egyre kifinomultabb és egyre nagyobbak lettek. Ez a kialakult új technikának köszönhető, mert a szerszámok használhatósága is megváltozott a technikai újításoknak köszönhetően. Gondosan megmunkált szerszámok a kultúrának egy új fajtáját hozta létre, ezt a kultúrát **Levalloisien** kultúrának nevezzük.

Ez az a műveltség, amelynek a szerszámok között elsősorban a pengék az uralkodók, ezt jól láthatjuk egész Európa területén. Azt is figyelembe kell venni, hogy az archeológia ennek a kultúrának legalább hét változatát tudja megkülönböztetni. A Mousterien és a Levalloisien kultúrák keveredéséből számos új irányzat alakult ki, tehát a fiatalabb kultúrák jellemzik Európának a fejlődését, elsősorban azért, mert a kőkor e szakaszának fejlődéséből kialakult kultúrák sokáig éltek a paleolitikumban, sőt a leg utolsó szakaszban a Mousterien kultúra mindenhol a neandervölgyi emberfajtákhoz kapcsolódik, tehát ehhez a műveltséghez tartozik valamennyi temetkezési típus is.

A korábbi korszakok műveltségeit elsősorban Európa területéről ismerhettük meg, vagy részben a déli területeken lévőket, vagyis a Földközi-tenger mellékén találhatók, amelyek jelentősen befolyásolták a már meglévő Európai műveltségeket. Azonban mielőtt rátérhetnénk a felső paleolitikum műveltségeire, meg kell vizsgálnunk történelmileg és kultúrájával összefüggő kérdéseket a korábban Jáva területén meg talált Jávai előember leleteit. Nem csak a Jávait kell megvizsgálnunk, hanem vele párhuzamosan az Ázsia területeiről előkerülteket és az Afrika területén előkerülteket is. Azt gondolom, a vizsgálatok értékelésébe nem kell olyan leletekkel foglalkoznunk, amelyek még jelenleg is a vizsgálatok tárgyát képezik. Amerikai leleteket úgy gondolom, nem lehet egy kalap alá venni, mert a mai ismereteink alapján alig 15- 10 ezer éves átvándorlásról lehet beszélni, tehát a középső paleolitikumban az átvándorlás még nem történt meg.

Az Ázsiai és természetesen a Kárpát-medencei leletek világa összeköt bennünket, hiszen mind a kettő esetben a leg régebbi korok kultúrájával kell számolni, így a Rudapithecus hungaricus, valamint a Kelet-ázsiai sinanthropusok esetében, ebben az esetben már embertanilag kell vizsgálni az emberré válás fejlődését, különösen igaz ez a Jávai előember esetére, mert ez már bizonyítottan kultúrával rendelkezett, vagyis szerszámkészítő volt. A másik ilyen lelet a Csukutieni (Csukutieni, Ku-kuteni stb.) lelet, mert nem csak a lelőhely a fontos, hanem ezen a helyen legalább 40 személyhez tartozó csont maradvánnyal vagyunk

gazdagabbak. Bizonyítottan emberi maradványok, közöttük hat darab koponyát is találtak, de a legfontosabb az, hogy ezen a lelőhelyen kőeszközöket is találtak, amely jóval idősebbek az Afrikai leletektől, mert ezek legalább kettő millió évesek, addig az afrikai, Olduvai árok leletei alig egy max. 1,5 millió évesek, tehát a fejlődés Ázsiában korábban kezdődött, mint Afrikában. A kőipara a Csukutieni lelőhelynek igen gazdag, még akkor is igaz ez, ha azt állítják a kutatók, hogy nagyon primitív kőipar fejlődött ki. A fenn maradt kvarcit kőeszközök tömege, így tűzhelyek a kőeszközökkel egyetemben az alsó paleolitikum létezését bizonyítják. A Csukutien kultúra elterjedése nem csak Kelet-Ázsiára érvényes, hanem ez a kultúra egész távol-keleten elterjedt volt, azonban a kutatások bizonyítják azt is, hogy Burmában, Észak-Indiában, Kínában, különösen érdekes Észak-Kína területe, ahol az európai kultúrához hasonló (Musterien és Levalloisien) kultúra alakult ki, ez abban nyilvánult meg, hogy a szerszámai hasonló volt a fent említett kultúrákéhoz. Az is tény, hogy a kínai területek feltárása kevésbé ismertek, mint az Európa területén találhatóak, de a hiányosságot a gazdasági fejlődés hamarosan pótolni tudja. Az elmúlt néhány évben Mongólia területén is találtak **Levalloisien** kultúrába tartozó leleteket, melynek a teljes körű feldolgozása ma is folyamatban van. A Tien-San hegység vonulatában, valamint a mai sivatagos részekben is hasonló leleteket találtak, ebből arra lehet következtetni, hogy a déli területeket uraló kultúra folyamatosan északi irányba terjedt el, amely megtalálható a hidegégövi területekig. Azt is meg állapíthatjuk, hogy a Dél-Ázsiai kultúra fejlődése dél felől a ma még alig ismert kultúra műveltségéből jutottak el odáig, hogy a civilizáció igen korai elemei Közép-Ázsia irányába, majd onnan északnak a hidegégövig terjedt el.

Észak-Ázsia területét ma is alig ismerjük, azonban azt tudjuk, hogy az szibériai területek még ebben az időben lakatlanok voltak, tehát ezért lehet az, ami miatt nincsenek értékelhető leletek erről a területről. Ezzel szemben a középső paleolitikumi lelőhelyeket tártak fel Üzbegisztán, Türkmenisztán és a Kaspi tó vidékén, amelyeknek az eszközei általában hasonlítanak a mousterien kultúra hagyatékaihoz, ezek a kultúrák nagy valószínűséggel az Irán és Mezopotámia területének a kultúrájával hozhatók összefüggésbe. Azt is lehet valószínűsíteni, hogy az ember fejlődése során, azokon a területeken tudott kialakulni, ahol az időjárási, a természeti, a geoföldrajzi, az életföldrajzi viszonyok a fejlődéshez rendelkezésre álltak. A kultúrák fejlődésének alakulását a lehet követni egészen Európától egészen a Halis hajlatáig, majd Mezopotámiáig, Észak-Afrikán át egészen a mai Spanyolország déli területei irányába. Közel és Közép-Kelet viszonyában már vannak átfedések, de a kultúrák hasonlósága a korábban felvázoltaknak megfelelnek. A fejlődés pontos meghatározására nem lehet időintervallumot meghatározni, azonban egyet lehet követni a kultúrák fejlődését tekintve, ez nem egyéb, mint a fejlődés iránya és annak változásai. Azt gondolom, igen csak vitatottnak kell tekinteni az ember déli származására vonatkozó elképzeléseket, mert a rasszok kialakulása és a gén állományuk eltérései nem erre engednek következtetni. Igaz van olyan kutató, aki azt állítja, hogy az „ősanyát meg lehet ma már nevezni”. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a kultúrák kialakulása korban hova és milyen korra tehető. Az biztos Afrika területén található olyan egyedek, amelyek legalább 1,5 millió évvel ezelőtt már két lábon jártak (Mary Leakey), de ma már azt is tudjuk, hogy ezek az egyedek nem mások voltak, mint „Ausztralopithecusok”, erről a fajról tudjuk tovább fejlődésre alkalmatlanok voltak, tehát ez a faj kihalásra volt ítélve. Az is igaz a fejlődésnek azokon a területein, ahol az ember meg telepedett ott a tevékenységének a nyomai megtalálhatóak, ilyenek a Kárpát-medence, Halis hajlata, Kaukázus és vidéke, Krim félsziget. A felsorolt területek barlangjaiban és meleg víz forrásainál az ember a nyomait ott hagyta. Ezekről a helyekről sugározta szét a szélrózsa minden irányába a mousterien műveltséget, legyen az a Dél-Orosz területek, vagy fokozatosan észak irányába való eltolódásnak a lehetősége. Igaz minél inkább észak irányába haladunk korban annál fiatalabb műveltséget találunk.

Azt is meg kell figyelnünk, hogy India legrégebbi műveltsége **Soanien**, amely nagyon hasonlít az Európai **Clactonienhez**. Szakócákat készítő műveltséggel Európán kívül, csak India területén találkozunk a **Madrassien** műveltségben, azonban bizonyos az, hogy a két műveltség nagyon hasonlít egymáshoz. Megjegyzem, a fenti műveltség nagyon hasonlít az európai **Abbevilli**-hez, de ma már meg tudjuk határozni hozzávetőlegesen a korukat, amely azt jelenti, hogy az európai műveltség valamivel idősebb, mint az indiai műveltség. A világ műveltségei közül talán az Afrikai műveltséget ismerjük leg jobban, ebből is az északi partvidék kultúrája, amely jelenti az érdekességet, hiszen már korábban említettem az európai műveltség terjedésének az útvonalát, amely az Észak-Afrika területén is végig haladt. Azt is figyelembe kell venni, hogy a Kelet-Afrika régebbi kultúráiról sokmindent tudunk, de mégsem eleget, így az Olduvai szakadék környékén megtelepedett emberek kultúrája befolyásolja egész Afrika ősműveltségét, de különösen érdekes lesz a felső paleolitikum kultúráinak kialakulásának viszonyai. Ugyan így lesz érvényes Dél-Afrika esetében is, mert a kőkori kultúrák fejlődése nagy hasonlóságokat mutat az európai őskultúrákkal. Visszatérve Észak-Afrika területén meghonosodott őskultúrára, amely rokonságot mutat az Európa őskultúrájával, ezen belül is az **Abbevillien** és a **Calctonien** kultúrával, ugyan az Észak-Afrika területén lévő Calctonien kultúra korábban Közel-Keleten alakult ki, vagyis a fejlődés menetét jól lehet követni egészen az Alpok nyúlványaitól és a Kárpát-medencétől a Közel-Keletig, majd Észak Afrikán át egészen a mai Spanyolországig. Jól megfigyelhető elterjedése miatt a fejlődésnek azok a változatai, amelyek egy későbbi új műveltség kialakulásához vezetnek. Azt is megfigyelték a kutatók, hogy a szakócákat készítő kultúrák elsősorban az erdős vidékeken terjedt el, amelyről az is megállapítható, hogy Európában meleg és erdős területek birtokolták az európai tájat, ugyan ez mondható el Kelet-Afrika esetében is. A kérdés csupán annyi, hogy miért is később alakult ki ez a műveltség Kelet-Afrika vidékein, mint Európában. Az elsődleges okok között kell meg említeni az időjárási viszonyokat, amelyek mindenkor befolyásolták a műveltségek alakulását, annak a fejlődésnek a sebességét, ezt viszont az időjárási viszonyok erőteljesen befolyásolták. Észak-Afrika területének jellegzetesen megmunkált kőeszközei közeli rokonságban állnak a Közel-Keleti térség műveltségével, sőt a vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a Közel-Keleti régió műveltsége korban idősebb, mint az Észak-Afrikai műveltség. A középső paleolitikum idejének leg elfogadottabb műveltsége volt az akkor ismert világban a **Levalloisien** műveltség, hiszen a szerszámzat kivétel nélkül ebbe a kultúrába tartozik. Ez egy olyan műveltség volt, amely a paleolitikum középső korát szinte teljesen végig élte nem utolsósorban elvezet bennünket ez a kultúra a felső paleolitikumba, vagyis a fiatalabb kőkort megelőző időszakba.

Az animisztikus művészet elszakadása az őskori művészettől

Ennek a kornak a feldolgozása terén figyelemmel kell lenni arra, hogy az új irányok megfelelően kerüljenek a helyükre, mert a vizsgálat eredményeit tekintve téves lehet. Mindjárt az elején arról kell értekezni, hogy a régészet nyelvén beszélve a régészet, mely rétegekbe találta meg azokat a leleteket, amelyek alapján be lehet azonosítani a kor művészetét. Ez a kor a **Solutréen** felső rétegeiben található meg és az azt követő műveltség nem más, mint a **Magdalénien** kor, amelynek a grafikái egyre több helyen tűnnek elő. Ezekben a korokban az ősművészet grafikái, képi ábrázolásai, karakterei, stílus jegyei bizonyos változásokat mutat. Ilyenek a csontra vésett spirális jegyek, kőre, barlangfalára vésett, karcolt ábrázolások figurák, amelyek megjelenítése elsősorban profilírozott formába jelennek meg, vagyis oldalnézetűek és hangsúlyozott körvonalakkal adják tudunkra a közvetítés tárgyát, ezen belül viszont egyre több részletet találunk a jobb megértés céljából. Ebben az esetben az ősművész egy elvonatkoztatott festőiségre törekszik, mai szóhasználattal, olyan festői ábrázolásra, amely egyben az alak plasztikusságát igyekszik vissza adni. A részletek kidolgozása jelentős változáson megy át, amely a jobb megértés irányába hat.

Ennek érzékelésére figyelembe kell venni a **Cambarelles** barlang állatábrázolásait, különösen érvényes ez a mammut ábrázolásokra, ezen az ábrázoláson jól láthatóan a fő mondanivaló a részletekben keresendő. Ez abban nyilvánul meg, hogy a mammut körvonalán belül plasztikus részletességgel ábrázolja a mammut gyapjas szőrbundáját. Ebből levonható következtetés azt feltételezi, hogy a művész egy határozott lépést tesz a realizmus irányába, vagyis már érzékelhető a realizmusra való törekvés. A másik ilyen felfedeznivaló az, hogy a mammut ábrázolásában felfedezhető a mozgásra való törekvésnek a kényszere, a motívumának a megragadása, a mozdulatnak a képi visszaadása. Ugyan ezeket a mozdulatábrázolásokat figyelhetjük meg a mobil tárgyakon, így a csonteszközökön is. Ilyen eszközt ismerünk **Gourdan** (Franciaország) mellett előkerült csontpálcán, amelyen igen finom megmunkálást figyelhetünk meg, különösen érdekes az állatfejek ábrázolása, amely egy tanulmányoknak is be illene. Miben is nyilvánul meg az a megújulás, amelyről itt értekezünk? Tisztán látható, hogy nem emlékképeket konkretizáló ábrázolásokat láthatunk, hanem most olyan képtárul élénk, amelyeken mind jobban erősödik az érzékelhetőség, vagyis az ideografikus és spirituális jelleg rovására a realizmus érvényesül. Azt is látnunk kell, hogy ez az ősművészet még mindig animisztikus jelleggel bír, amely továbbra is emlékképek alapján dolgozik, meg sem próbálja a közvetlen benyomásokat a kép feldolgozásába bevinni, tehát a korábbi hagyományokat őrzi, de már megjelennek az új elemek, amelyek a fejlődés irányát a későbbiek során megszabják.

A **Magdalénien** kornak az ősművészete korántsem a valóság megteremtésének a művészete, hanem a rajzolt és festett világ képzelt művészete, amely előkészítője egy új művészetnek, amelyet már **Aurignacien** korabeli művészetnek nevezünk. Ennek bizonyítékait megtaláljuk a barlangok falain elhelyezett festmények és rajzok elhelyezi sorrendjében. Az ilyen festményeket nagyszámban találhatjuk Dél-Franciaország területén és a mai Spanyolország területén. Csak megjegyzem legalább 200 barlang falán megtalálhatók a fent említettek. A legismertebb barlang ezek közül az **Altamirai** barlang, vagy a franciaországi **Font-De-Gaume** barlang. Azt is meg kell állapítani, hogy az ábrázolások túlnyomó része festmény, amelynek egy része freskó formájában maradt meg az utókorra. A fent említett freskóknak a mérete általában egy méter hosszúak, a színek összetétele alapján a domináns színek a következők, vörös, sárga, barna és fekete. A festék előállításának technikájához

hozzátartozott az ásványi anyagok felhasználása, valamint a szénpor zsírral való keveréséből létre hozott tartós festékek alkalmazása. A technikák lehetnek eltérőek is, addig, ameddig az egyik területen vad állatokat ábrázoltak realiztikus megfontolásból, a másik területen még csak odáig jutottak el, hogy egy kezét festékek körbe rajzolva, vagy festékekbe mártva a fal felületére lenyomataként festették. Esetenként a tenyér lenyomata nem másé lehetett, mint maga a művész kezének a lenyomata. Vannak olyan barlangok, ahol az állatfigurák egymás hegyén-hátán megtalálhatók, helyenként egészen a barlang mennyezetéig állatfigurák borítják a barlang belsejét, az sem ritka, hogy a barlang bejáratától 50-60 méter ményen még festményeket lehet találni. Olyan barlangokat is ismerünk, ahol a bejárat környékén egyáltalán nem található festmények, csak a barlang belsejében, azt nem tudjuk pontosan megmagyarázni, hogy miért így alakult ki a barlang festészete. Az is lehetséges a barlang elülsőrészében is voltak festmények, csak az időjárási viszonyok azokat tönkre tették, ilyenek lehetnek a barlangok vizesedésének lehetőségei, vagy olyan huzatos lehetett, amely a páratartalmat időnkén magasan tartotta és ennek következtében a festmények elpusztultak. A korai időszakhoz képest igen hosszú idő telt el az óta. Azt gondolom nem az a lényeg, hogy volt-e valaha a barlang elejében festmény vagy sem, hiszen ma sem teljesen tisztázott az a körülmény, hogyan és miként keletkeztek ezek a csodálatra méltó festmények. Azt ma már tudjuk a barlang falait, így az előtérben is, de a belső üregeit is festményekkel és ember ábrázolva állatfreskókkal díszítette, azt ma már nehezen lehetne elhinni, hogy a sötétben festette volna a művész, tehát bizonyára mesterséges világításra volt szüksége. Az is ténymegállapítás, hogy a bőgő bölényeket nem festhette modell után, mert a gyorsan iramodó állatot nem lehetett modellként állítani, sem bölényt, vagy szarvasokat stb.

Az ősember hihetetlen virtuozitással meg festett állatokat visszaadta a maga természetességével, a realizmusra törekvésével és már mozdulattal telt állatalakokat emlékképek alapján festette meg, mint az előző korszak primitívebb körvonalas rajzait. Ezek a képek azt bizonyítják, hogy a technikai és esztétikai törekvések a tökéletesség felé vitte a művészt. A választott témák tekintetében az eredmény a művész tudásától, valamint a szándékától függött. A későbbi korokban felismerhetővé válik a festészet realizmusra való törekvése, de a kor előre haladtával egyre tökéletesedik a festészet, de a későbbiek során már megjelenik a kisplasztika, mint egy újabb művészeti ág.

Ha megfigyelhetjük, a művészet alakulását feltűnik az, hogy a vadász jelenetek soha sem tartalmazznak vadászokat vadászat közben, vagy az is feltűnő, hogy állatot, vagy embert egyetlen ábrázoláson sem látunk együtt. Az állat minden barlangi festményen egymaga jelenik meg, vagyis az embertől teljesen elvonatkoztatva és csak is pillanatnyi helyzetet ellesve. Azt is láthatjuk, hogy ezek a falfestmények összefüggéstelen közvetítő erővel bírnak és kifejező módon közvetítenek, olyan ez, mint ha hozzánk beszélnének, de olyan benyomást tesznek az érzékeinkre, mint ha beszéd formájában komponálta volna meg a művész a mondanivalóját. Az érdekesség kedvéért meg említem a kisplasztika terén megismert asszonyfiguráknak a hatását, amelyet a ma emberére gyakorolnak, hiszen olyan erővel hatnak, mint a mai realista festészet nagyjai teszik a modern világban. Azt vesszük észre, mint ha hallanánk az ősember hangját, a beszédét, vagy az állatoknak a bőgését a vadászat következményeként. Olyan ez, mint ha az ősember azt mondaná, hogy „asszony te kövér asszony szépasszony vagy a gyermekeim anyja”, de lehetne ezt fokozni, mert a bölények megjelenítése is hasonlót juttatnak eszünkbe. Ebben a művészetben jelenik meg először az anyaság fogalma, amelynek értelmét keresve rá jövünk arra, hogy a születés és a termékenység szimbólumaival találkozunk ez időtájt, amely nem is először az emberi termékenységet fogalmazza meg, hanem a „Földanya” (Magna-máter) szeretetét, amely meg adja a lehetőséget az életre, majd a másállapotú nővel kiemelve a termékenységet és biztosítva ezzel az élet továbbélését a földön. Azt is meg kell állapítani ezeket a falfestményeket egy nagyon biztos kezű művésznek, kellett a falra festeni, hiszen maga is

nagyon küzdelmes életet élő embernek kellett lenni, hogy ilyen pontosan ismerte az állatoknak az anatómiáját, de igaz ez az ember ábrázolásaira is. Különösen az Altamirai barlangban található falfestmények kiemelkedőek, jellemző a művész rajzkészségének kifinomultsága, biztos kézzel vitte fel a falra a vadász jeleneteket, amely azt érzékelteti a látogatóval, hogy maga is a vadak üzésében, hajszolásában tellett az élete. Azt is fel lehet fedezni ezeken a falfestményeken, hogy a művész minden idegszálával a kép megkomponálására koncentrált, ismernie kellett az állat minden mozzanatát, valamint minden mozdulatát. Azért érdekes a fenti felvetés, mert a művész minden nehézség nélkül szinte játszva produkálta ezeket a képeket. A képek alkotásában nem tapasztalható semmiféle nehézségnek a kikínlódott volta, hiszen légiiesen minden ismerettel rendelkező művészt ismerhettünk meg, szinte játszva oldotta meg a feladatát. Az Altamirai barlang nagyfalán található egymás hegyén-hátán hemzsegő állataival, látszatra kusza zavaros képet ad, de mégis van benne megfogható és rendszeresség, amely a hosszú időszak számtalan művészeinek a tevékenységét mutatja be. De nagyon jól látható az a düh, amely a vadászt és az állatokat összeköti, vagyis a bőgő bölény és a már elbukottak szeméből süt a fájdalom és a düh, a többiből érezzük azt, hogy a haladásukkal egyetemben még a lélegzetüket is szinte érezzük. Azt gondolom ezek a falfestmények évezredekkel megelőzték a korukat, hiszen ma is csodálattal adózunk a művészeteknek és azoknak a művészeknek, akik létrehozták az ősművészeteknek ezt a csodáját. Az ősművészet kifinomultságának nagy részét majd az **Aurignacien**-ben találjuk meg, mert ez az a kor, amikor az emberi elme és az akarat is megjelenik a művészetben. Ez a kor lesz az, amikor már a művészetekben egyes részleteket már el is hanyagolnak és mégis értjük a közvetítőszerepét a művészetüknek.

Felső paleolitikum kora (Ie. 100 000 – 10 000)

Ha az emberiség őstörténetét és fejlődését vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a műveltségének eddig tapasztalt lassú fejlődését figyelhetjük meg, majd a fiatal kőkor (paleolitikum) műveltsége ugrásszerű változást mutat. A fejlődés ezen az időszakban hirtelen felgyorsult, amely a fejlődés sebességével magyarázható. A meglévő műveltségek régi gyökereiből táplálkozik, de már megfigyelhető az új kultúrák kialakulása és megjelenése. Továbbá az is megfigyelhető, hogy a gazdálkodás terén változások állnak be, új elemek jelennek meg, a művészet terén egy magasabb fokú változást figyelhetünk meg, határozott a vallási képzetek megjelenítése, de a szellemi életben is megjelennek a fent említett elemek. A már tovább fejlődött vadász társadalmak történetében megjelennek a kulturális áthatások, amelyek meghatározzák a társadalmi létet, így a kapcsolatokat, valamint a történeti jelentőségű népmozgásokat, amely azt jelenti, hogy a lakosság körében népmozgásokat lehet beazonosítani. Különösen elmondható ez az újonnan kialakuló paleolitikumokra, melyeknek a népei a korszak végére kialakította a mezolitikus kultúrákat, amelyek meg alapozták a még fiatalabb kultúrák alapjait. Azt gondolom azt is kimondhatjuk, hogy ebben az időben kezdődött el az emberiségnek az igazi őstörténete. Azért is igaz ez az állítás, mert a kis családi csoportokból kialakul az a törzsi csoport, amely már nem kizárólagosan az egy család modell alapján működik, hanem már a családok együttes csoportjaiból áll, amely a helyi viszonyokat uralja úgy gazdasági, mint kulturális téren. Ugyan ez igaz a néprajzi vonatkozásokra is, mert a mai népcsoportok néprajza visszavezethető a régi korok kialakult kultúráira. Az új kultúrák kialakulása az emberiség fejlődésére igen nagy hatással volt, mert ebben az időszakban kezdtek kialakulni azok az új kultúrák, amelyek már a történelemből ismertek, ilyenek a folyó völgyekben kialakult őskultúrák, Mohendzsó-daro, vagy Harappa, Nílusvölgyi, Halis-hajlata, de ide tartoznak mind azok a kultúrák, amelyeket ma sem ismerünk, mert nincsenek feltárva. Ebben az időszakban kezdődik el az a folyamat, amikor az állatok demosztikációja elindul azokban a kultúrákban, amelyek már azon a szinten állnak, hogy a házasítás nehéz folyamatait eredménnyel meg tudják valósítani. Az építészet terén ebben az időben indult el a kőépületek építése, valamint ennek a fejlődésnek köszönhető egész Európa felemelkedése, mert ez a fejlődés biztosította azt az alapot, amelyre a fejlődést rá lehetett építeni.

A fiatal paleolitikumban hirtelen jelenik meg egy új embertípus, amelyet Homo sepiensnek nevezünk. Ebből következően szinte teljesen kizárt az az elmélet, hogy az ősi embertípusból fejlődött volna ki a modernnek nevezett embertípus, vagyis a Neandervölgyi lett volna az ő, hiszen ez a két embertípus több ezer évig együtt élt egymással, de a tovább élésre már nem volt alkalmas. A régi embertípussal van némi kapcsolat, de csak formai, de az új embertípus sokkal erősebb és az új kultúrák fejlesztésében is jelentősen felgyorsítja a fejlődés menetét. Ebből következett az elmúlt néhány évtizedben, hogy a kutatás Európán kívül kereste az új műveltségek eredtét, azt gondolták, hogy csak Ázsia jöhet számításba. Azt feltételezem ez a megközelítés talán téves lehet, mert Európán belül a Kárpát-medencében ebben az időben fejlett kultúrák alakultak ki, amely egy kirajzás esetében elvihette azt a fejlődést kelet irányába, amely már egyértelműen létezett itt a Kárpát-medencében. Erre példát lehet mondani, mert ilyen a miniatűr szerszámok kultúrája, más néven **Grwty** (ejtsd gravetti), amely korát tekintve a Kárpát-medencében talált szerszámok legalább negyven ezer évesek, ezzel szemben a megtalálási helyükön alig tíz ezer évesek. Nem véletlen az, ha időben felismerik a magyar kutatók ennek a szerszám kultúrának a jelentőségét, akkor ma ezt a kultúrát valószínűleg balatonfelvidéki kultúrának neveznék. Az sem véletlen a Dél-Kína

területének a lakói elsősorban Ázsiai rasszhoz tartoznak, addig az Északi területeket uraló törzsek Europoid génekkel vannak meg áldva. Ez azt jelenti, hogy az elvándorlás lehetőségét nem szabad figyelmen kívül hagyni, mert a Krim félsziget területére nyugati irányból és déli irányból is volt bevándorlás, amelynek következtében ezen a területen volt az első olyan keveredés a rasszok között, amely az Ázsiai északi népek Europoid jellegét meghatározta. Ezek a műveltségi csoportok keveredéséből jöttek létre azok a kultúrák, amelyeket nagy kultúráknak szoktunk nevezni, nevezetesen a Halis-hajlatának a kultúrája, a Mezopotámiai, a Harappa és sorolhatnám ezeket a nagy kultúrákat. Ezek a kultúrák megfigyelhetően a nagy folyók völgyeiben alakultak ki, tehát azt is el kell fogadni, hogy a fejlődésnek a motorja nem is lehetett más csak is a víz. Azt sem szabad ismét figyelmen kívül hagyni, hogy a Dél-orosz területeken erős expanzív fejlődés alakult ki, ez valószínűsíti azt, hogy egy nyugat-keleti irányultságú vándorlás következett be, majd a nyugat-keletinek az egyik ága megfordul déli irányba, vagyis a mediterrániumot veszi célba. Afrikában Közép-Afrika irányából egy északi irányba való elvándorlást figyelhetünk meg és így jön létre az Ó-Egyiptomi törzsi kultúra. A Dél-Afrika kultúrája szintén igen gazdagon fejlődött ebben a korban, de itt is megfigyelhetjük a déli irányultságú vándorlásokat, ennek meg vannak a természeti okai, hiszen északon a mai Szahara területe burjánzó növénytakaróval rendelkezett, több folyóval megspékelve, amelyeknek a folyó völgyeit csak a levegőből lehet ma látni. Az el sivatagosodásnak is meg vannak az okai, de erre most nem térek ki. Azt gondolom, a fent említett területek kialakuló kultúrái azt bizonyítják, hogy a műveltségek fokozott vándorlását figyelhetjük meg úgy Ázsiában, mint Afrikában, hiszen ekkor még a csillagászati lehetőségek a sivatagos területek burjánzó növényzetét tudta biztosítani, a mai légköri viszonyok a légmozgásokat más irányba terelik, nem úgy, mint azt a felső paleolitikum idején. Afrika északi területein jól megfigyelhető, hogy a paleolitikus műveltség hogyan haladt keletről nyugati irányba, melyek majd a mai Spanyolországon keresztül újra Nyugat-Európába behatol. Ennek az lett a következménye, hogy Európa népei Nyugaton egy keveredési folyamaton ment keresztül, amely nagy hatással volt Európára.

A fiatal paleolitikum kezdeti szakaszában megfigyelhetjük az egész termelés társadalmasodásának irányát, amely a közösségek megélhetésének lehetőségeit biztosította. Erre azért volt lehetőség, mert Európa számos területén lényegesen nagyobb közösségek mozogtak, mint korábban, a mozgások bizonyítéka az, hogy a közösségek életmódja megváltozott. Ez miben nyilvánul meg? Elsősorban a vadászatok maradványai erre a megfelelő bizonyítékok, hiszen a szálláshelyeken halomba lehet találni a vadászatokból visszamaradt csontokat, amelyek a közösségek létfenntartását biztosították. Ebből is levonható az a következtetés, hogy a foglalkozás (vadászat) specializálódott. Mire is alapozom a feltevésemet? Elsősorban a szerszámok kifinomultságára, az eszközök sokkal jobban meg vannak munkálva, mint korábban tapasztaltuk. A másik ilyen tényező az életformában bekövetkezett változás, amely a művészetben is megjelenik. Ezt a megállapítást azért merem ilyen formában megtenni, mert az eszközök robbanásszerű megnövekedésével, valamint azok megmunkálásával és a csonteszközök gyors elterjedésével a korszak vége felé már azt mondhatjuk a szerszámkészítés specializációs folyamata beindult. A szerszámok készítése tömeges megjelenése jelzi azt, hogy a szerszámkészítés kezd személyekhez kötődni, mert már a szakmák megjelenésének első fázisába értünk, vagyis egyes személyek készítik a szerszámokat, még mások más feladatokat látnak el, így a vadászat speciális feladatait, vagy éppen a gyűjtögetés már hanyatló munkálatait. Az sem véletlen, hogy a korszak vége felé már tömegével találunk olyan szerszámokat, amelyek nem csak szépen kidolgozottak, hanem a csonteszközökön megjelennek a díszítő elemek, vagy más szóval a szerszámokat is bevonják a művészetekbe. Ezeken a szerszámokon nem kizárólagosak a bekarcolásos díszítő elemek, hanem a korszak végére megjelennek a faragott domborművek és a kifinomult rajz jelenetek, amelyből azt láthatjuk, hogy a mozgás érzékelése mennyire fontos volt a művészek

számára. Azok a csonteszközök, amelyek nem kizárólagosan a művészetek céljából készültek, hanem minden napi használatra, a szem gyönyörködtetésére csodálatosan díszítették, metszették, vagy faragták. Azonban még egy olyan változást is megfigyelhetünk, amely korábban nem volt, ez nem egyéb, mint az ember, aki már ékszereket használ. Ebben a korban nem csak a szerszámok finomodnak, hanem a műveltségben is jól érzékelhetőek a változások, ilyenek az ékszer használata mellett a sok száz fajta használati tárgy, vagyis jól érzékelhető a vadásztelepek közötti együtt működés. Ez az a kor, ahol már nem a barlanglakások a döntőek, hanem a környezetben fellelhető építésre alkalmas anyagokat kezdik felhasználni, elsősorban a követ, amely a tartóssága tekintetében messze a legjobb építőanyag, majd később az agyagot használják fel. Az első időszak építészetében a verem lakások a dominánsak, amely úgy épül meg, hogy a földbe mélyesztett szint közel az ember magasságával megfelelő mélységbe kerül, kőből, vagy agyagból megépítve a falakat a talaj szintjéig, majd tetővel ellátva egy bejárattal biztonságot nyújt az ott élő embereknek. A Kárpát-medencében a keleti vidékeken ez az építési mód volt leginkább elterjedt. A veremházas építkezések megmaradtak a kőkor legvégéig, legalább is az alsóbb rétegekben. A lakóközösségekben kialakult egy olyan igény, amelyek alapján kezdenek a közösségek közösségi épületeket emelni, helyenként közösségi lakóházakat is, ahol egy épületben több családnak van lakhelye. A vadász társadalmak fejlődését abból tudjuk felmérni, hogy a lándzsás vadásztok mellett megjelenik egy új fegyver, amely nem egyéb, mint az íj használata. Ez a változás olyan jelentőséggel bír, mint a XX. században a számítógép elterjedése, mert ugrásszerűen megnövekedett a vadászatok eredménye, amely létre hozta a feleslegnek a megtermelését, vagyis már nem csak a családot lehetett el látni élelemmel, hanem a közösségen belül azokat is, akik más elfoglaltsággal bírtak. Az is tény, hogy a vadászatok eredményeinek a feldolgozása terén is ugrásszerű változások álltak be, mert a vadászatokból keletkezett húsmennyiséget tárolni kellett, ami nem használódott el frissen azt tartósítással tárolták, de milyen technikákat tudtak kidolgozni a tárolásra? Elsősorban a füstölés technikáját, majd a sózás technikája került előtérbe, ezek az új eszközök a lakosság megélhetésének hosszabb távú lehetőségét biztosította, ebből következően az új módszerek új eszközöket kívánt meg.

Az érdekesség kedvéért meg kell említenem a magasabb fokú vadász társadalmak szerkezetének a változásait, bizonyíték arra, hogy a legtöbb helyen maradt még **matriarchális** rendszer (anyajogú), addig a fejlődő vadász társadalmakban meg indult egy fejlődési és változásokat előidéző folyamat, amely elvezet bennünket a **patriarchális** (apajogú) társadalmakig. Bár a mai természeti népeknél már az apajogú társadalmi berendezéssel találkozunk, de a kezdeti szakasza pontosan erre a korra jellemző, hiszen ebben a korban alakultak ki a törzsi társadalmak. Ebből következően egyes törzsek, vagy csoportok szoros kapcsolatban álltak egymással. Ennek okaira már rá mutattam, mert a területet nem egy család uralja, hanem több rokonságban lévő, vagy csatlakozott családok működnek egységesen. Ennek bizonyítékait megtaláljuk a világ számos pontján, így a Kárpát-medencén belül is, mert a Pest-megyei Aszód, és környékén a Galga mentén számos kőkori falu található, csak a feltárásokkal állunk hadilábon. Aszód Ikladi úton a hatvanas években került feltárássra részben egy kőkori falu, amelyről a helyi lakosság alig tud valamit, de ugyan ezt elmondhatom a Csintoványi csárda feletti területre, ahol ismét egy kőkori falu található, vagy Domonyvölgy területén egy másik falu, amelyre egy kora középkori falu rátelepült, itt is csak rész feltárás történt. Azt gondolom, van mit tenni a kutatásoknak annak bizonyítására, hogy a Kárpát-medence igen is lakott volt a kezdetek óta, vagyis az emberréválás folyamata itt is lejátszódhatott, mert az emberréválás egyik leg ősbib lelete innen került elő (Rudapithecus-hungaricus), amelyen a hetvenes években a tudományos világ felkapta a fejét. Sajnos ma a kutatások szinte teljesen leálltak, vagyis nincsen rá pénz címszóval, idehaza ez a kérdés szinte senkit nem érdekel. Nem akarom megvádolni a kutatások irányítóit, de tény a gazdasági

bajaink mellett a kutatásokra alig jut pénz, tehát kutató munkát pénz nélkül nem lehet végezni. A kor ismertető jegyei abban nyilvánul meg, hogy kialakulnak a nagy lakótelepek, ahol már olyan tevékenység alakul ki, mint a barlangok kultusz helyeinek a tisztelete, ez mellett a vadász mágia kialakulása egy jelentős fejlődés lehetőségét tárja a kutatók elé. Régészeti bizonyítékok azt mutatják, hogy a barlangi művészet, így a festmények és a kisméretű kultikus szobrok olyan irányba fejlődött, hogy a sámánizmus kezdetleges formája kezdett kialakulni. Az ősközösségi társadalmak esetében igen színes kép bontakozik ki a paleolitikumban, amelynek a kultúráihoz már hozzá kell tenni azt a népet is, amely azt a kultúrát létrehozta. A felső paleolitikum legfiatalabb kultúrái közé tartozik a **Chatelperronien**, korábban csak Franciaországban volt ismert, ma már ez a kultúra hagyatéka számos más ország területéről előkerült. Meg kell állapítani, hogy ebben a korban igen nagyszámú népesség élt azokon a területeken, amely alkalmas volt az emberi élet kialakulására, ebben a műveltségi körben magas fokú művészet alakult ki, amely a kultúrákban egy minőségi változást hozott. Az említett kultúrának a legismertebb eszköze volt az ívelt kő késpenge, amelyet valószínűleg foglalatban (nyélként) használták, ugyan úgy a széles lándzsa hegyeket is foglalatba fogva használták, ezeket más néven tompított hátú pengéknek is nevezzük. A Chatelperronien kultúra emberének jellemzője a délies megjelenés, amely barlangi festményeket készített, ennek bizonyítása bizony ma is sok vitát vált ki a kutatókból, mert a délies jelleget nem lehetett pontosan bebizonyítani, tehát azt tudjuk ez az ember típus robosztusabb a korábbi ember típushoz viszonyítottan. Ennek a típusnak a tudományos neve Cobe-Capelle-i ember, vagyis barlangi művész. Azt kell mondani, hogy az ősember művészetével külön kell foglalkozni, mert a művészete már sokkal összetettebb, mint korábban bár mely előd művészete. Csak meg említés szintjén említem meg ilyen a kézábrázolások, barlang falára rányomott kéznek az ábrázolása, vagy ilyenek a csonkított ujjú kezeknek az ábrázolása, melyek megítélésem szerint kultikus ábrázolási mód kategóriájába tartozik, de erre egy későbbi fejezetben részletesen ki fogok térni. Ugyan így visszatérek a körkörös ábrázolások eredményeire, vagy az állat ábrázolások fejlődésének változásaira. A Chatelperronien-hez hasonló kőiparok alakultak ki más területeken, így Eurázsia számos területén, de a legjelentősebb a Közép-Ázsia területén fejlődött ki, amelyet **Emiriumnak** nevezünk. Európában tudomásul kell venni, hogy a középső paleolitikumban olyan előre haladás történt, amelyről szólni kell, mert a fejlődésben már olyan előrehaladást látunk, amelyben megjelent Európában a Neandervölgyi embertípus, ezen belül is a Homo sapiens neanderthalensis, majd közel azonos időben, Nyugat Ázsiában is, nagy agytérfogattal és robosztus külsővel rendelkezett. Az általa használt eszközöket gyűjtőnéven a franciaországi Le-Moistier lelőhelyről kapta. Ma is a viták keresztüztüében áll, hogy mi történt a Neandervölgyiekkel, amelyek a felső paleolitikumban kb. ie. 35 ezer évvel ezelőtt haltak ki, ez azt jelenti, hogy együtt kellett élni a Homo Sapiens-sapienssel, vagyis a modern emberrel. A kutatók igen nehezen tudnak meg egyezni abban a kérdésben, hogy mi volt a kihalásnak az előidézője. Egyes kutatók állításai azt vetítik előre, hogy a Neandervölgyiek nem tudták fejlődésbe fel venni a versenyt a Homo sapiens sapienssel és így kihalásra voltak ítélve. A másik ilyen vélemény azt bizonygatja, hogy a Neandervölgyiek beolvadtak a Homo sapiens sapiens-be, vagyis az új fajba és így felszívódtak a Homo sapiens sapiens fajba. Az is ténymegállapítás, hogy a Homo sapiens Africanus azonos anatómiailag, de az Eurázsia területén talált ősi maradványok azt is bizonyítják, hogy a korban korábbi Eurázsiai faj szinte teljesen azonos az Afrikai fajjal. Ezek az újabb kutatási eredmények egyre inkább azt bizonyítják, hogy az ember fejlődése során a világ számos pontján kialakulhatott, de ennek ellenére a tudományos életben tovább tartja magát az-az elmélet, hogy az ember Afrikából származik. Sőt az utóbbi időben hangsúlyozottan ragaszkodnak a kutatók Mary Leakey elméletéhez, pedig a hatvanas – hetvenes években nem voltak ismertek az Ázsiai leletek, de még a Közép-Ázsiai leletek sem! Azt gondolom, hagyni kellene a kutatóknak ezt a vitatott

kérdést, mert az emberiség kialakulása mind azokon a területeken kialakulhatott, ahol a viszonyok megfeleltek a fejlődés feltételeinek, majd ezt követően a szélrózsza minden irányába elvándorolva benépesítették az akkor ismert Földet.

Látni kell azt, hogy a felső paleolitikum kezdeti szakasza, mint egy száz-ezer évre tehető, az is tény a Neandervölgyiek hanyatlása ezzel az időszakkal meg kezdődött, nem csak a hanyatlás a lényeges, hanem az új faj megjelenése is, amelyet Homo sapiens sapiensnek nevezünk. Ebből is jól látható, hogy a modern ember még jó néhány tíz ezer évig együtt kellett élni a korábban a földet uraló népességgel, tehát nem úgy következett be a népességben a váltás, mint azt sokan gondolták, hogy egyik napról a másikra. Az együtt élés bizonyítéka az, hogy a modern is tanult az ősitől, de fordítva is igaz kell, hogy legyen. Azt is látni kell a fajunk nem ment át nagyobb biológiai változáson a megjelenése óta, de a kulturális fejlődése már robbanásszerű. Ezt a folyamatot a kultúrában időnként ősrobbanásnak is szokták nevezni, mert itt jelennek meg az igazi művészetek, mágiák, a vallás alapjai itt születtek meg. Megjegyzem a technika és a társadalom gyors fejlődésnek indult. A felső paleolitikumban talált leletek többsége kőeszköz, szerszám, vagy csonteszköz, amelyet a megmunkálás tekintetében egy olyan fejlődésnek kell tekinteni, amely nem csak a használhatóságot vette figyelembe, hanem a díszítéseivel a szemnek is tetszetős formákat alkalmaz, különösen a csonteszközökön. Az sem véletlen, hogy a szakmák kialakulásának a korát tudjuk felfedezni a felső paleolitikumban, mert itt lehet jól láthatóan el különíteni azokat az eszközöket, amelyek specializálódtak a korábbiakhoz képest. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az iparágak alakulásának a korát élte a korai ember ebben az időben. Ezt bár honnan nézzük egy forradalmi korszak volt az ember életében. Ennek megfelelően külön kultúrákról kell beszélnünk, de azt is mondhatjuk a korábbi kultúrák tovább fejlődéséről van szó, tehát az új kultúrákban nem csak a művészetek fejlődtek ki, hanem a szakmák területén a használatos szerszámok finomodásának a korszakáról kell beszélnünk. Ilyenek felsorolás szerint **Aurignacien, Grwty (gravetti), Solutréi, Magdaléni**. Azt kell látni, a régészet ezt a kort nem véletlenül használja megnevezésében kulturális fejlődés korszakának, mely a későbbi fázisaiban a technológiai, társadalmi és művészeti fejlődés új lendületet vett. A felső paleolitikum az utolsó jégkorszakkal ért véget kb. 10 000-évvvel ezelőtt, amelyet a mezolitikum követett. Ezt a korszakot átmeneti korszaknak szoktuk nevezni, az őskori termelési mód a gyűjtögető halászó, vadászó, addig az új kőkorban élelemtermelő társadalom alakult ki, az átmeneti kőkorban nagyobb hangsúlyt kapott a halászat, új eszközök jöttek létre, a szerszámok megmunkálása terén jelentős változásokat láthatunk, különösen a famegmunkálásban tapasztalhatóak ezek az eredmények.

Visszatérve Európa egyik legfontosabb műveltségéhez Aurignacien-hez, amely egész Európában a jégmentes területeken elterjedt. Korábban már szóltam arról, hogy az Aurignacien kultúra népei elsősorban barlangokban laktak, településeik sűrűn előfordulnak egész Európa területén, így a Kárpát-medencében is. A használt eszközeik korszakonként változnak, ezt jól példázza a francia területen található leletek, mert hat fejlődési fokozatot lehet kimutatni, melyet a nagy kultúrán belül hat alárendelt kultúrával lehet meghatározni, illetve jelölni. Az eszköz készlete igen változatos, mert sok a jól megmunkált vakaró, kaparó, amelyek a bőr megmunkálás eszközei voltak. E kor jellemzője a csontból készült lándzsahegyek, kések és török, valamint a gazdagabb családok esetében előforduló elefántcsont eszközök, a szerszámokat általában faragásokkal díszítették, ezek közül is kiemelkedik a vadászcímer ábrázolása. A kőszerszámok közül is gyakoriak a különféle típusú vésők, amelyeket elsősorban csont és fa eszközök megmunkálására használtak. A lehető legfontosabb változást kell lejegyezni, mert a kőkori ember kezében az Aurignacienben jelenik meg először az íj, mint fegyver, melynek a legfontosabb bizonyítéka a Kárpát-medence ezen belül is a mai Magyarország területe, itt kerültek elő azok a kicsiny nyilhegyek, amelyek csontból készültek. Ennek a kornak a kultúrájához tartozik, hogy a lakosság részben

még barlangokban lakik, de már vannak olyanok, akik épített veremházakban laknak. Az érdekesség miatt is szólnom kell arról, hogy a nyílhegyek már a legtöbb esetben csiszoltak voltak, amely ismételen egy olyan fejlődési folyamatról beszélhetünk, amely már egy fokkal világosabban mutatja a fejlődés irányát. A barlanglakások közvetlen közelében igen sok az elfogyasztott állatoknak a csont lelete, amelyből megállapítható, hogy a létfenntartáshoz mely állatokra vadásztak, ebből az is megállapítható, hogy a vadászatnak a fő célja a barlangi medve volt. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni a primitív vallásnak a megjelenését, amely a totemizmusnak a primitív megjelenését mutatja, mert a medve koponyáját kiszegelték a ház, vagy a barlang bejáratához, amely valószínűleg védelmet biztosított az ott lakóknak. Azt is figyelembe kell venni, hogy az Aurignacien kultúra emberének is volt művészete, de erre egy önálló fejezetben teszem meg az elemzést. Csak megjegyzem a művészet terén az állat tisztelete rajzolódik ki, valamint a termékenység kultusznak az eredménye. A kultúra idejéből több helyen kerültek elő állatfigurák, állatszobrok, ismertek a Kárpát-medence területéről, vagy Nyugat Európa számos lelőhelyéről, tehát megállapítható a Kárpát-medence, ebben az időben is lakott volt. Az érdekessége ennek az ábrázolásnak, hogy általában a megtermékenyítésnek azt a formáját választotta a művész, amely a más állapotot ábrázolja, vagyis a terhességi állapotot. Ezek a termékenység szobrocskák már a korábbi kultúrákban is jelen voltak, de a fejlettségük az Aurignacien-ban teljesedett ki és tökéletesedett. A szobrocskák megjelentek a Grwty kultúra kezdeti szakaszában, amely nem csak a szexszualitást, hanem a termékenységet szimbolizáló jelképrendszert dolgozott ki, különösen igaz ez a keleti Grwty kultúrára, amely korban sokkal fiatalabb, mint a Kárpátokon belüli Grwty kultúra. Ez az a kor, amelyik megegyezik a Nyugat Európa első virágzásának a korszakával, mert a barlang festészet ebben az időben éli a virágkorát. A művészet tökéletesedésének a korát éli, mert az élethű ábrázolásokra való törekvést véljük benne felfedezni, de még perspektíva nélkül, vagyis profilábrázolásokat festenek, vagy vésnek a barlangok falába. Ez az a kor, amikor bizonyíthatóan megjelennek a barlangokon belül azok a helyek, amelyek külön arra a célra használatosak, hogy szakrális imákat és a művészeti festéseket a falra festve szent helyekként használják.

A továbbiakban az a kérdés az **Aurignacien** népe honnan származott és a műveltségét honnan szerezte? Ilyen lelőhelyeket találunk a világ számos pontján, így Közép-Ázsia területén, Közel-Keleten, Dél-Orosz területeken, vagy Nyugat-Európában, Kárpát-medencében, ebből levonható, hogy ez a nép igen kevert lehetett, mert a világ számos helyi kultúráját magába szívta és kialakított egy olyan kultúrát, amely hosszú időre meghatározta a fejlődés irányát. Az is ismert, hogy ezen a kultúrán belül a legismertebb az **Abri-Audith** kultúra, amelynek az a jelentősége, hogy a fejlődése talán Afrika felől érkezett az Eurázsiai területek felé, de ma sincsenek olyan bizonyítékok, amelyek ezt biztossá tennék. Azt gondolom, Európán belül kialakult kultúra gyökereit nem máshol kell keresni, mint a Kárpátokon belüli területeken, mint már utaltam rá a medence a kezdetek óta lakott volt és jelentős fejlődésen ment keresztül. Van egy másik feltevés is, és pedig az, hogy a mai Bulgária felől érkező régebbi Aurignacien kultúra népe költözött be a Kárpát-medencébe és vitte sikerre a kultúrát ezen a területen. Közép-Európa és a Kárpát-medencén belül kialakult egy olyan kultúra, amelyről igen sokan megfélelkeznek, ez nem más, mint **Olschewien** kultúra, melynek népe valahol a Keleti Alpok lábánál élhetett és a tanyáikat általában barlangokban alakították ki, valójában ez a népesség is lehetett a Kárpát-medence egyik benépesítője, amely egy komoly fejlődést biztosított ennek a területnek. Erre számos bizonyítékaink vannak, lásd a Szeleta műveltséget, vagy a Subalyuki leleteket és már is ott van az a kérdés, hogy ez a műveltség, hogyan alakulhatott ki. Az eszközeik a korszakhoz képest primitívek, ugyanakkor a csontszerszámaik messze kiemelkednek a környező kultúrákból, kiváló lándzsa hegyeket készítettek, nyilvánvalóan ez abból adódott, hogy a vadászat technikáját tökéletesítették, vagyis a specializációs folyamatok beindultak és ezzel egyidejűleg megjelent egy új fegyver,

amellyel könnyebb lett a vadászat. Ez a fegyver nem más, mint az **új** megjelenése a vadászatban. Ez a műveltség nem állt meg a Kárpátokon belül, hanem tovább terjedt a morva területek irányába, valamint a Bükk hegység területére.

Európa déli területein egy új kultúra kezdett elterjedni, különösen igaz ez Olaszország területére és a mai Riviéra barlangjaiban látható változásokra, ezt a műveltséget nevezzük „**Grimaldien**” műveltségnek. Ennek a műveltségnek a népe olyan irányba fejlődött, hogy hasonló maradt az Aurignacien kultúrához, de vele párhuzamosan feltűnik egy másik, talán fiatalabb műveltség hatása, amely igen hasonlít a GRWTY (Gravetti) kultúrához. Azt látjuk az eszközeik nagyon finoman megmunkáltak, különösen a pengék és vésők egészen kisméretűek, a másik jellegzetességük a női kis szobrocskák, az emberfigurák megformálása a kor jellemzője, szinte élők a megformált a népcsoport által készített barlangi rajzok, de a festmények is egy fejlődési szakaszon jutott túl, az állatfigurák perspektivikus ábrázolása szinte meglepő. Azt is meg kellett állapítani, hogy a Grimaldien kultúra embere, mely a rassz helyzetében a cro-magnoni ember típushoz tartozott, a temetkezéseiket ismerjük, az egyik lelőhelyről egy öregasszony csontváza került elő, amelyet egy ifjú átkarolt, lelőhelye „Grimaldien” barlangok.

A műveltségek megértéséhez tanulmányozni kell a hasonló korú más műveltségeket, köztük az Afrikaiakat, amelyek a megértés tekintetében nagyon fontos, hiszen az emberréválás tekintetében szinte kizárólagossá vált a származás elméletet figyelembevéve. Azonban sokan megfeledkeznek azokról az anomáliákról, amelyek a Mary Leakey elméletével nem egyeztethető össze. Lám egy korábbi műveltséggel kapcsolatban elmondtam a fejlődés irányát, hogy Észak-Afrikában keletről nyugati irányba történt a fejlődés. Az új műveltséget **CAPSIEN** műveltségnek nevezzük, melynek már van egy olyan hatása, amely Európa irányába is újat tud mutatni, vagyis ebben az időben egyre közelebb járunk a paleolitikum végéhez és ekkor már a teljes kibontakozásának korát a Mezolitikumra szoktuk datálni. Az is valószínűnek látszik, hogy a kisugárzása is erre az időre tehető. Felvetődhet az a kérdés, hogy miért érdekes számunkra ez a műveltség? Azt gondolom, a fontosságát az adja, hogy ez a műveltség fenn tartotta magát egészen a csiszolt kőkor kezdetéig, sőt hozzájárult az új műveltség kialakulásához, ez a műveltség átmenetet képezett a demosztikációs folyamatok beindításához, az állattartás megteremtéséhez, valamint utat mutatott a földművelés felé, amely egy új életformát követelt meg a kor emberétől. Erre az új műveltségre egy későbbi korszak elemzésénél térek ki, mert pillanatnyilag úgy érzem, zavart keltene.

Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy Európában, ezen belül is Közép-Európában a fiatal Paleolitikum idején az előbbiektől eltérő műveltség alakult ki, amely régészeti levél alakú lándzsa hegyeket készített, melynek alapján „levél alakú lándzsahegyek készítőinek, kultúrájának” is szoktuk nevezni, a legjellegzetesebb szerszámuk volt a fegyverük, mert nagyméretű babérlevél, vagy fűzfalevél alakú, kőből készített lándzsa hegyeket gyártottak és használtak a vadászataiknál. Ezek a lándzsahegyek még mindig pattintásos eljárással készültek, a forma kialakítására figyelve lándzsahegy alakúra pattintgatták, arra nagyon vigyáztak a hegyek közepén domborúak legyenek és az egész felületén megmutatkozott az új technika alkalmazása, ezek a szerszámok és fegyverek igen finom megmunkáláson mentek keresztül, mert a megmunkálásuk már szinte művésziek. Erről a műveltségről alig beszélnek a kutatók, de még az akadémikusok sem, pedig ennek a műveltségnek a központja éppen itt a Kárpát medencében Magyarországon volt. Az egyik központ volt a Bükk hegységben, a másik a Dunántúlon az Észak-Keleti hegyvidéken, ahol a **Szeleta** műveltség kialakult, a **Szeletien** néven ismert a Bükkben lévő Szeleta barlangról kapta a nevét, ez a műveltség valószínűen a Mousterien műveltségből fejlődött ki, a fiatalabb korban más helyi műveltségekkel keveredett. Ebben a műveltségben jól látható az együttélés az Aurignacien népével, és ugyan azon a szűkebb hegyvidékeken, ennek a műveltségnek idehaza három fejlődési fokát tudjuk elkülöníteni, amelyek fő eszköz fajtái fokozatos fejlődést mutat.

Azt is meg lehet figyelni, hogy Nyugat-Európában Solutréen kultúra népe sokkal nagyobb területen terjedt el, mint a magyarországi rokona, nyugati lakosság is ugyan úgy levél alakú lándzsahegyeket használtak, mint a Kárpát-medencei lakosok. Ezt annak lehet betudni, hogy a két nép és lakosság között korábban kapcsolat lehetett, vagyis a fejlődésnek köszönhetően a lándzsahegyeken kívül más eszköz fajták az előző műveltségből vettek át, amely ekkorra már fejlett művészetnek nevezhető, tehát ennek a műveltségnek legjobb tudomásom szerint önálló művészete nem volt. Azt kell feltételezni, hogy a nyugaton kialakult Solutréen kultúrának nem volt előzménye, a kutatók úgy vélik, ez a kultúra délről Afrikából származik! Azt gondolom, a valóság közelebb áll ahhoz a tényhez, hogy Európán belül létezett egy olyan kultúra, amely a fejlődés motorja lehetett, ez nem más, mint a Kárpát-medencében létező Solutréen, mert létezett a Szeleta, vagy a Szeletin műveltség, amely a fejlődés terjedését tudta biztosítani nyugati irányba, tehát nem tartom valószínűnek az Afrikai fejlődés lehetőségét a fent említett okok miatt. Az is tény, hogy egész Kárpát-medencét érintő feltárások megindultak az 1900-as évek elején, amelyek azt bizonyítják, hogy Európán belül a Kárpát-medencében, vagy közvetlen kívül eső területeken azonos, vagy majdnem azonosan fejlődő műveltségeket találunk. A korai megnevezése ennek a műveltségnek „Lössz” műveltség volt, amely azt jelentette, hogy a leletek jelentős részét löszből sikerült a felszínre hozni, ilyen volt a Brün-től kissé északra eső területen felszínre került lelet Blaskó külterületéről. Ma úgy hívják, hogy a morva karszt, amelyre nyugodtan elmondhatjuk, hogy az őskor kutatásának egyik centruma, hiszen ettől keletre, két lelőhelyet találunk Prerau mellett és Predmost mellett egy újabb lelőhellyel vagyunk gazdagabbak. A negyedik ilyen lelőhely a Cseh Morva vidéken a Brün (Brün) határában feltárt lelet együttes, amely a Kárpátokon belüli fejlődés lehetőségére ad felvilágosítást, tehát ezért nehéz elfogadni az Afrikai vonal beléptetését. Az is tény a lelőhelyek mind gazdag leletanyaggal rendelkeznek, de tegyük félre azokat a hiányosságokat, amelyek az Érdi lelettel is fenn állnak, mert a koruk miatt ezt figyelembe kellene venni, de a kutatók véleménye e tekintetben vitákra da okot, vagyis nincsen egyetértés ebben a kérdésben. A kőszerszámok gazdagságáról csak is a kutatók tudnak a nagy közönség alig, vagy egyáltalán nem tudnak. Felvetődik a kérdés mi az oka ennek, azt gondolom így lehet manipulálni a kutató társadalmat és vele egyetemben a népeket is, mert nem adnak a kutatók egyértelmű válaszokat a felvetődő kérdésekre. A fent említett területekről jól ismerjük a csontleleteket és a leírásokból a feltárások jegyzőkönyveit és mégis titok övezi a „Lössz” kultúra emberének tevékenységét, műveltségét, amely nyilvánvalóan a megfelelő kultúrába való besorolását várja a mai napig is. Pedig egyszerű lenne a feladat megoldása, csak akarni kellene, de ebben az esetben a Kárpátokon belüli létezés kérdését meg lehetne oldani, mert akkor nem lehetne olyanokra hivatkozni, hogy a kialakult kultúrákhoz nincsen köze a Kárpátokon belüli népességnek. Igaza volt Herman Ottónak, mikor azt mondta 1898 ban a májkővel kapcsolatban, hogy „évekig, akár évtizedekig a kutatók vitatkozni fognak azon, hogy az ősember hozta e létre ezt a szerszámot, vagy máshonnan vándoroltak be ebbe a hazába.” Igen érdekes, mert ma sem döntöttek azok, akiknek ez lenne a feladatuk, hanem a kételyeket gerjesztve arra az álláspontra helyezkednek, hogy keleti, vagy nyugati, esetleg déli irányultságú leletek találhatóak a Kárpátok szegélyezte területeken belül. A feltárásokról szóló anyagokat tanulmányozva jöttem rá, milyen lelkes lakossággal találkoztak azok a szakemberek, akik a feltárásokat végezték, vagy ellenőrizték, mert a lakosság hihetetlen magatartásával segítette a feltárásokat, amelyek számos leletet biztosított az akkori kutatások számára. Ma miért van az, hogy ezeket a barlangokból előkerült leleteket alig, vagy egyáltalán nem ismerjük! A feltárások ebben az időben területileg döntően Magyarországhoz tartozott, tehát miért nem lajstromozták a kutatók időben ezeket a leleteket és miért van az, hogy ma, ha rá kérdez az ember ezekre a leletekre, a múzeumok illetékesei nem is ismerik, vagy az is lehetséges, hogy a raktárakban porosodnak és ma már feledébe merültek?

Megfigyelhető a mai Szlovákiában és Csehország-ban a múzeumokban, az itt felsorolt leletek nagy része fel van dolgozva, ilyenek a Brün-ben található Múzeumban, vagy Árova (Árva) várában kiállított leletek, Cseh területen Prágában és számos kisebb település gyűjteményében találunk őskori leleteket. A Kárpát-medencében a barlangokban annyi őskori leletet találtak, hogy emberemlékezet óta ennyi még nem került elő, mint az 1900-as években. És mégis oly nagy a hiányérzetünk e tekintetben, mert a feldolgozása csak részben történt meg. Az is tény, ma már tudjuk szeker számra kerültek elő őssálat maradványok, de emberi csontok is, a maradványok a XX. század zavaros időszakában elkallódtak, vagy nem kerültek feldolgozásra. A világbarlangjai között van olyan is, amely mind a két végén átjárható, vagyis úgy működik, mint egy alagút, ilyen a Kulna (Franciaország) barlang. Falai olyanok, mint ha kőpálcikák lennének, egymás mellé állítva és ez biztosítaná a falat. Ugyan ilyen átjáró barlangról tudunk a Piréneusi hegyekből, neve: Mas d Azil (Spanyolország) barlang, ahonnan a festett kavicsok százai kerültek elő, a meglepő az emberi beavatkozás buta létét bizonyító tényezője, hogy ezen a lelőhelyen egy műutat vezettek át rajta.

A morva területek egyik leg érdekesebb lelet együttesét tárták fel a 800-as évek vége felé, amely sok ember és állat maradvánnyal szolgált tudomány számára. A lelőhely szinte teljesen meg egyezik a már említett Prerau határában fekvő Predmost lelőhellyel, ahonnan óriás agyarak és oldalborda maradványok kerültek napvilágra, de korai embermaradványokban is gazdag ez a lelőhely. Igaz már a középkortól ismert volt a lelőhely, de senki, nem mert arra gondolni, hogy Közép-Európa egyik leg jelentősebb lelőhelyévé nővi ki magát. Wankel nevű kutató munkájának köszönhető, hogy ma is ismerjük ezt a lelőhelyet, mert az anyag rendszerezésével olyan eredményt ért el, hogy a világ akkori kutatói felfigyeltek a munkájára, és természetesen a lelőhelyre. Absolon Brüni múzeum igazgatója foglalta össze a régészeti leletek vizsgálatának anyagát egy monográfiába, majd ezt Klaatsch Professzor megjelenteti az angol „The Illustrated London News” 1925 évi négy egymást követő számában, amelyet megfelelően illusztrált és ez a kutatásoknak olyan lökést adott, amely nyomán ma ismerhetjük. Idézem:

„Morvaország északi részén, ahol a sudéták nyúlványai a Beszkidek nyúlványaival a Morva Kapuvá szűkülnek, kígyózik a Becwa patak és ennek mentén terül el, a Morva Kapu leg délibb pontján Prerau vasúti csomópontja. Innen északnak menve fél óra alatt jutunk el Predmosti helységhez. A neve annyi, mint hídfő. Predmost fölött emelkedik Hradisko magános dombja, meredek lejtővel, tetején a patak szintje felett 34 méter magasan egyenesre tarolt lapály nyúlik el. Magános kétcsúcsú mészkő szintje körül vagy 20 méter magas löszfal rakódott le. E löszfalban tárták fel 2-4 méter mélységben a legalább 10 000 négyzetméter területű 0,2.1 méter vastag kultúrréteget, tele hamuval, kő és csontmaradványokkal. A kultúrréteg legyezőszerűen terjedt el a mészkőszirt, mint valami tengely körül minél messzebb esett azonban a szirttől, annál jobban elvékonyodott, míg végre nyoma veszett. A telep zöme bolygatatlan fekvésben tárta elének a pedmosti mammut vadászok óriási telepét”.

Ugyan ilyen telepet tártak fel Magyarországon az 1970- es években, amelynek a bizonyítékait feldolgozva Csánk Vera régész nő tárta az olvasó közönsége elé. Az is igaz a könyvével kapcsolatosan igen sok a félre érthető magyarázat, mert a kor meghatározása igen kétséges és az is, hogy a leletek irányultsága délies jelleggel bír. Nem értem mi az, hogy déli jelleg? Mi az, hogy a lelet együttes kívülről vándorolt be ide a Kárpát-medencébe? Milyen bizonyítékai vannak a tisztelt régész nőnek a bizonyítására, mert a feltárási jegyzőkönyvekben semmi jelét nem lehet találni arra, hogy déli jellegű lenne, így érthetetlen mire alapozza az állításait. De ezekbe a kérdésekbe nem is kívánok mélyebben bele menni, mert már fárasztó, hogy a lelet anyagokat figyelmen kívül hagyva olyan álláspontot képviselnek egyesek, amelyek elfogadhatatlanok a tudományos kutatások számára. Leleteket olyan módon határoznak meg, amelyekre nincsenek megfelelő adatok, bizonyságok, idő és térbeli bizonyítékok, kultúrtörténeti ismeretek stb.

Térjünk vissza a Predmosti leletekhez, amelynek a felfedezője H. Wankel volt, de a leletek feldolgozása K. Maska nevéhez fűződött, Ő fedezte fel a vidék régészeti jelentőségét és természetesen az ősember eddig ismert legnagyobb tömegsírját is. Wankel, Maksa és Kritz' végezték a feltáró munkálatokat. Idézem a jegyzőkönyv egyik részletét:

„Mindhárman csak rész munkát végeztek: Wankel hajlott arra, Maska-t és Kritz'-t hivatalos elfoglaltsága akadályozta meg abban, hogy minden energiájukat ennek a remekbe illő leletnek szenteljék.

A három kutató remek munkájának feldolgozása családjuk kérésére a Brüni múzeum megbízásából Karl Absolon-ra hárult. Nézzük meg, Absolon hogyan fogalmaz az anyagok feldolgozásával kapcsolatban. Idézem:

„A pedmosti fauna kevert: túlnyomó része steppelakó, de sarki és erdei alakok is szép számban akadtak közöttük. A sarki róka, farkas, taránd, ősló, sarki nyúl, rozsomák, medve, oroszlán, pészmatulok, gyapjasorszarvú, jávor, ősbölcény, hód, örvös-leming, róka, kőszáli kecske, hiéna, leopárd, zerge, szagia-antilop, fajdok, hófajdok, keselyűk, hollók, és vadludak mellett hihetetlen tömegű mamut maradványt ástak ki az idők folyamán, úgyhogy Japetus Steenstrup, a nagy nevű dán archeológus joggal írhatta: „Minden várakozásomat felülmultha a predmosti kultúrréteg, amikor megpillantottam benne ezt a nagyszerű, a maga nemében Európában kétségkívül páratlan természeti emléket. Minden marék fölemelt kultúrréteg maradvány tele volt mamut maradványokkal.” Kétezer kitűnő megtartású mamut zápfog került ki Predmost löszrétegéből, s ebben a gazdag leletben a legértékesebbek a mamut borjak állkapcsai és fogai, köztük egész sorozat mamut embrió foga. E hézagmentes, az embrionális és újszülött alakoktól késő aggkorig minden kort élénk táró anyag alapján jobban ismerjük a fossilis mamut fogazatát az élő elefántokénál, mert ez a világ leggazdagabb lelete, valóságos mamuttemető. Alacsony becsléssel legalább ezerre tehetjük Maska-val az itt talált példányok számát és valamennyit a jégkorszak embere hordta ide messze földről, nem pedig ragály vagy hóvihár döntötte sírba. Már Wankel-nek feltűnt, hogy egyes pontokon a tűzhelyek körül a csontok határozott rendben voltak el rendezve, a medencecsontok, csigolyák például egymás mellé voltak rakva, az agyarak egymás fölé voltak tornyozva. A lelőhely három bűvára ásatásaik során „különböző csontfészkekre” bukkantak. Kritz gyűjtötte a legtöbb lapockacsontot, Maska egy csomóban 15 óriási agyarat talált, Wankel egy helyen 50 zápfogra akadt, másutt viszont 12 farkas koponya hevert egy rakáson, stb., ami azt bizonyítja, hogy az ősember rendezte el így a csontokat. A legtöbb csont föl van repesztve, törött vagy szét van ütve, sok égetés nyomait viseli magán, vagy elszenesedett: természetes, hogy nagyon sok csont érintetlenül maradt meg, úgy hogy nem egy teljes mammut és rozsomák-csontvázat sikerült felállítani.

Steenstrup a roppant csonttömeg láttára, arra a következtetésre jutott, hogy Predmost vidékén az ősember nem is volt kortársa a mammutnak, mert össze sem tudott volna ennyi mamut hullát hordani. Szerinte a predmosti őslakók nem voltak mamut vadászok, hanem csak mammut ásók, mint Szibéria mai jakutjai és tungúziái, akik szorgalmasan kutatják fel a jégbe fagyott mammutok tetemeit csontjukért és agyarukért. Steenstrup azt hitte, hogy Predmoston elpusztult egy mamut csorda, ezt a lösz beborította és évszázadok múltán erre a tömegsírra bukkantak a későbbi őslakók, akik azután kiaknázták a csontleletet. Időnként éhes ragadozók is ide vetődtek, amelyek kiásták a mammutok hulláit. Predmost őslakói tehát nem húsért, hanem csontjukért és fogaikért ásták ki a löszbe temetett mammutokat, hogy szerszámokat készíthessenek belőle. A nagy tekintélyű Steenstrup állásfoglalása Wankel-t is megingatta és természetes, hogy konzervatív R. Virchow és Ranke is osztozott a dán konyha hulladék bűvárnak felfogását. Esőül Maksa és Wurmbbrand emeltek szót Steenstrup magyarázata ellen a bécsi anthropológiai kongresszuson 1889-ben és csak hamar csatlakozott felfogásukhoz Kritz' is”.

A sok évtized eltelté után is azt gondolom, hogy a jégkorszak idején ezen a területen jól láthatóan egy kiemelkedő plató állt az ősember rendelkezésére, amelyen meg tudta vetni a lábát a tovább élés reményében. Ezt támasztják alá a helyszínen talált temetkezések is, mert az ősemberek már szabályos sírokba temették el a halottaikat. Viszonylag sok sírból álló temetkezések azt bizonyítják, hogy az ember ezen a helyen hosszú időn keresztül megvetette a lábát, tehát az utolsó nagy mennyiségű temetkezés azért következhetett be, mert vagy valami járvány, vagy egyéb katasztrófa következett be, amelynek következtében az ott élő család, vagy családok elpusztultak, majd ezt követően az ősi lakosság elhagyta ezt a helyet, csak a nyomait hagyta hátra az utókornak. A plató felületéből jól kivehető az, hogy a tűzhely kimélyített gödre ott tátong, amelyet a mai viszonyok alapján meg lehet tekinteni, tehát a gödör átmérője legalján 1,5 méter, de a mélysége is eléri a 0,3-métert, helyenként tűz helye átmérőben, viszont eléri a 2-2,5 métert is eléri. Bizonyíték arra, hogy hosszú távon itt élt az ember a tűz körüli sok csont maradvány és korábban említett rendezett csontoknak a halmaza. Ennek is meg van az oka, mert a szerszámokból lehet látni, hogy a kőszerszámok mellett az itt élő emberek már a csonteszközöket is előszeretettel használta, vagyis a feltételezésem szerint a telephelyen már gyártották a csont szerszámokat. A fenti állításom igazolására figyelembe kell venni a tűzkörüli sok csont törmelékét, amely annak a bizonyítéka, hogy a túl nagy csontokat feltörték kisebb darabokra a megmunkálása miatt, vagyis a csonteszközök elkészítéséhez használták fel a törött csontokat. A másik ilyen bizonyíték, hogy a konyhai hulladék egy teljesen elkülönített helyen található meg, ezekben a hulladékokban különböző állatok csontjai találhatóak, valamint olyan szerszámok, amelyek valamilyen ok miatt tönkrementek, vagy törtek és használhatatlanok. Fel lehet tenni a kérdést kik is lehettek ezek a mammut vadászok? Azt gondolom nem a kilétük a legfontosabb, hanem az a kérdés, hogy ezek az emberek itt a Kárpátok övezte területen éltek, vagyis ez azt bizonyítja, hogy ebben a medencében biztosított volt az élet. Erre legyen bizonyíték az érdi lelet, vagy a Galga menti őskultúra maradványai, amelyek még a mai napig sem kerültek teljes körűen feltárássra. Az is tény a Galga menti területek ősembere szintén mammut vadász lehetett, mert az egyik területen lehet találni mammut temetőt, amely az egyik feltételezés szerint ugyan úgy oda hordott leletekből állhat, vagy éppenséggel hasonló módon alakult ki egy olyan telep, mint Predmostban. Azt is megfigyelték a kutatók Predmostban, hogy a temetkezés egy bizonyos szakaszában tömegsírt készítettek, vagyis mammut oldalbordákból egy fogadó asztalt készítettek, majd a halottakat erre az asztalra helyezték el, amely valamilyen ok miatt a halottak a bordák között lehullottak a sírgödör aljára, tehát ez utal arra, hogy valamilyen járvány üthette fel a fejét, hiszen a korábbi temetkezéseknél hasonló nem lehetett tapasztalni. A sírban a kutatók „insitu” (bolygatatlan) állapotban találták meg a halottak maradványait, összetétel szerint húsz egyént találtak meg, nyolc felnőtt és tizenkét gyermek holttestére találtak, amely a gyermekek esetében a temetés módja a zsugorított temetkezési rend volt megfigyelhető. Azt is megfigyelték, hogy az egyik gyermek mellett ékszer találtak, a gyermek koponyája mellett viszont sarki róka koponyáját helyezték el.

Az is megállapításra került, hogy a húsz emberi maradvány az egy törzs hozzátartozóit képviseli, akiket a morva régészek „Homo-Predmostensis” néven ismertették és így is került a köztudatba, vagyis ilyen néven ismerhette meg a nagy közönség az 1910 évek elején. A predmosti embert egy olyan keverék fajnak minősítették, amely a Neandervölgyi és az Aurignacien ember keveréke, vagyis már több embertípus keveréke. Erről a leletről azt is megállapította Matiegka, hogy a predmosti embert nem lehet kivenni abból a körből, amelyet oly sokan szerettek volna, és pedig a löszben elhelyezkedő ember kategóriájából, mert a lösz platók egy olyan fejlődési lehetőséget biztosított az ember fejlődésére, amely Európában, de talán a világon is egyedül álló. Igaz ma már tudjuk ez az állítás nem volt szakszerű, mert a világ számos pontján találtak ebből a korból löszben leleteket, amelyek a korukat tekintve kb 40 000 évesek lehettek, vagy valamivel idősebbek. A Magyarország területén is találhatunk

hasonló kvalitású leleteket, amelyek ma is feltáráásra várnak, így a Galga mentéről a 70-es évek elejéről előkerült mammut agyar, amely a Nemzeti Múzeumba került. A megtalálóját magam is jól ismerem, hiszen egy olyan régiségbűvár, aki örömmel teljesíti az állampolgári kötelezettségét a talált tárgyakkal kapcsolatban. Az is igaz, nem sokan tudnak a pontos helyéről az előkerült lelettel kapcsolatban, de számomra világos a feltárandó terület helye, mert számtalan más cseréptárgy is jelzi a kultúrréteget. A Predmosti leletek olyanok, amelyeknek a megfelelő korban azonosítani tudjuk, a társai megtalálhatók a világ számos pontján, így Magyarországon is, csak az igazsághoz hozzá tartozik az is, hogy a magyar leletek nem ismertek, vagy nincsenek feltárva, addig a Predmosti leleteket a világ meg ismerhette az 1800-as évek végétől egészen az 1920 évek elejéig. Igaz ma már kevesen emlékeznek erre a csodára, amely a Predmosti leleteket illeti, de úgy gondoltam az újbóli felfedezése miatt szólnom kell róla, mert a ma ismert álláspontok szinte hajthatatlanok, hogy a Kárpát-medencébe a lakosság bevándorlás útján jött létre. Azt gondolom ezért is érdemes foglalkozni ezekkel a leletekkel, mert ebből is látható, hogy lakott volt a kezdetek óta a Kárpát medence. A Predmosti leletek anthropológiai vizsgálatát a 20-as évek elején végezte Matiegka, és tíz koponyát teljesen helyre állított a hozzátartozó csontvázakkal együtt, ezekről hozzáférhető fényképek állnak a rendelkezésünkre, amelyek alapján újabb vizsgálatokat lehet figyelembe venni. A predmosti ősember koponyája még hasonlít a Neandervölgyi ősember koponyájára, mert a homloklebeny még kissé előreugró és a szemöldök ív erőteljes és egy kissé előre ugrik a koponya síkjához viszonyítottan. **Toldt** angol régész szerint ennek a koponya típusnak van egy jellemzője, amely érdekessé teszi, mert csak a koponya egyik felén lehet látni azokat a jeleket, amelyek a neandervölgyi ősember mind két nemére oly jellemző volt, ezek a következők, a lapos hátra húzódó homlok, amely jellemzője és erőssége, a másik az összefutó homloktaréj. A fejlett állcsúcsok, erősen lapított, a lábszárcsontjuk már fiatalabb típusú emberre vallanak, és egyben erősen elütnek a neandervölgyi embertől. Predmosti (Haliskó) leletek esetében is a jó megtartású leletek száma eléri a negyven ezret, ezek döntő többségében használati eszközök. A szerszámok esetében változatosságukat tekintve megtalálható volt a tűzkőtől a szurokkőig szinte minden féle kőszerszám. A legérdekesebb szerszámokat találhatjuk, amelyek obszidiánból készültek, ezek döntően mikrolit szerszámok, amelyet más néven GRWTY kultúra termékeinek tekintjük. A funkciójuk szerint megtalálható volt ezek között kések, pengék, fűrők, áruk, fogazott pengék, lándzsahegyek, nyílhegyek, kaparók, vakarók és a bőr megmunkálásához szükséges egyéb eszközök. Igen sok szerszám babérlevél alakú, amely arra utal, hogy ez a kultúra solutréi műveltség hagyatéka, azonban azt is megállapították, hogy a leletek többsége aurignacien kultúrában jött létre. A pattintó szerszámok többsége homokkőből jött létre, tehát a kalapácsok és a magkövek a legtöbbször homokkőből készültek, mellyel a nyílhegy és más egyéb szerszámokat pattintással készítették. A mai ismereteim szerint kort figyelembevételre dörzskövet ezen a helyen találtak először Európában, de a világban is, amely annak a bizonyítéka, hogy a kőszerszámok csiszolásához már adottak voltak a feltételek, de nem csak a kőeszközök szebbé és jobbá tételéhez használták, hanem a csonteszközök csiszolásához és díszítéséhez is. A csonteszközök megmunkálásához a legszebb példányok kerültek elő, mert mammut csontból készült tűk, lapos bunkók (vadász eszközök), kanalak, parittyák, simítókövek, horgok stb. ez arra enged következtetni, hogy Abra-kori szikla emlékhely is létezett ezen a területen, amelyet a hosszú időn keresztül a természet folyamatában betakart. A luxus cikkek esetében a legmeglepőbb az volt, hogy a medve lábszárcsontjából tükröket készítették, oly módon, hogy az ízületi részeket érintetlenül hagyták, amely a tükrő fogantyúját biztosította. A ma ismert szerszámokhoz hasonló szerszámokat is készítették mammut csontokból, így töröket, vagy nagyméretű árut, ezek a szerszámok igen gazdag fejlődést mutatnak, különösen a csonteszközök tekintetében. Nagyon jelentős darabokat tudunk meg különböztetni a gyűjteményből, amelyek hengeres, vagy simított, végükön füles,

vagy fogótlan fül nélküli mammut agyarból készült tárgyak, amelyek úgy készültek, hogy az agyart a tengelyével párhuzamosan kettévágták és így azt megmunkálták, majd csiszolással simították, ezek kések, pengék, vagy egyéb használati tárgyak. Olyan szerszámok is előkerültek, amelyeknek a használati módjának a megállapítása nem volt könnyű feladat, ilyenek voltak a körte alakú csiszolt nehezékek, amelyek a vélemények alapján lasszó nehezékek voltak. A konyhai eszközök igen szépen megmunkált eszközök voltak, azonban a fogazott mammut csontból készült fogazott villák, amelyeket egyes kutatók szigony villáknak határoztak meg, de végül közösen elismerték, hogy ez a szerszám típus csak is fogazott villa lehet. Találtak olyan leleteket, amelyek nyilvánvalóan horgász eszköz volt, ilyenek voltak a horgok, amelyeket mammut agyarból, vagy fogból faragtak ki. Az egyik olyan leletről is szólnom kell, amely a kor egyik legszebb lelete lehetne, hiszen olyan csodálatos faragással készült szarvasagancsból az a kommandó (felség jel) pálca, amelyen jól látható a faragás, így a ló, a szarvas, vagy a kutya kontúrjai láthatók, tehát a kézműipar és a művészet már a predmosti embernél olyan magas szinten állt, hogy a faragás mellett a csiszolás technikáját is használta. Megállapítható, hogy a predmosti ember már művész volt. Az eszközeit izléseken faragta és csiszolta, figurális ornamentikát alkalmazott, a szarvasagancsból készített szerszámait is és fegyvereit is díszítette, faragásait művészi szinten végezte. A sírokban talált eszközök közül ki kell emelnem az ékszereket, amelyek csigákból és csontokból készültek, nyakláncok kerültek elő, a leleteket meg lehet tekinteni a Brüni Múzeumban.

A művészet terén egy olyan új elem jelent meg, ahol már nem csak a falfestés a mű lehetősége, hanem a faragott szobor is. Pontosan itt a predmosti leletek között találták meg a feltárók azt az elefántcsontból készült apró ülő testhelyzetben lévő férfialakot, amely oly nagy jelentőséget ad a predmosti leleteknek. A fejet szinte teljesen gömb alakra faragott szivacsos csont állományból, feltűnő a nyak mély bevágása, a melleket kis dudorral mutatja be, a kezeket lapos metszéssel fejezi ki ezen a miniatűr szobron. A lábakat szinte egyáltalán nem látjuk, minden más testrész el van nagyolva, meglepő azonban az, hogy a szobornak a hasa az arányokhoz képest igen nagy, tehát pocakos. Ismerünk a világból számos olyan szobrocskát, amelyek nőket ábrázolnak és a has kidolgozása nyilvánvalóan a másállapotot mutatja be, amely azt jelenti a termékenység szimbólumával állunk szemben. A predmosti ember esetében nehezen megállapítható valójában férfi emberábrázolásról beszélünk e, vagy egy egységesített olyan szimbólumról, amelynek a nemét megállapítani nem könnyű. Azt gondolom, a predmosti művész igen nagymértékben használta az általánosítás eszközét, még akkor is, ha a női nemnek a fontosságát kívánta kihangsúlyozni. Csak megjegyzem, mielőtt valaki azt gondolná, hogy csak egy szoborról van szó, ez nem így van, mert a feltárások helyein predmostban öt darab ilyen szobrot találtak, de ebből egy nagyon hasonlít a férfi nemet képviselő emberre tehát, nagyon leegyszerűsített formába faragta meg az ősművész ezeket a szobrokat, de erre majd később még kitérek a művészetek ide vonatkozó elemzésnél. A szobrok méretére utalva, csak annyit, hogy 120-140 mm. magasak voltak, kidolgozásuk durva, csak az alapjuk volt simított, nyilvánvalóan azért, hogy az állóképességét így lehetett biztosítani. Azt sem lehet kizárni, hogy ezeket a szobrokat valamilyen ünnepi alkalmakkor használták, lehetett az beavatási szertartás, vagy áldozati ünnepek alkalmából. Sok kutató megnyilvánult ebben a kérdésben, hogy mik is lehettek ezek a miniatűr szobrok, többen idoloikat láttak benne, és mások amulettekként jelölték meg a szerepüket. Hasonló apró szobrok kerültek elő Szibéria területéről is, amelyek hasonlóságban szinte megegyezők a predmosti leletekkel, de ma már tudjuk a Szibériai szobrokat a mellfájás esetén gyógyításra használták a sámánok, tehát a sámánisztikus jellegű jelentősége sem elhanyagolható a predmosti szobroknak, mert a sámánisztikus jelenségek már a jégkorszakban legalább 40 000 évvel ezelőtt már kialakultak. Azzal is számoltak a feltárások során, hogy a szobrokat valószínűleg a helyszínen gyártották, tehát meg kellett találni a gyártásnak a helyét, amely természetesen sikerült, mert a műhelyben számtalan elkezdet, de be nem fejezett szobrokat találtak a

kutatók, sőt olyanokat is találtak, amelyek csak előkészítés formájában voltak, tehát nem állapítható meg róla, hogy milyen alakot formáztak volna meg belőle. A másik ilyen lelet, amelyet közvetlenül a műhely közelében találtak meg a kutatók és egyben ez a lelet világhírnek örvend ma is, ez nem más, mint egy mammut szobor. A szobrot mammut csontból faragták, melyet lefűrészelték és lapos maradt, hossza 116 mm. 36 mm magas és 31 mm. vastag. Az is tény, hogy a szobor feje kissé megsérült és a farokcsigolyája környékén látható rajta némi sérülés. A világhírnek örvendő szobor a hírnevét annak köszönheti, hogy a szobor megegyezik a Franciaországban Canbarellsi barlangban és a Font de Gaume barlang ősművészenek mammut ábrázolásával, vagyis a lábai nincsenek teljesen kidolgozva, azt nem tudjuk, hogy a mammut áll e, vagy lépő helyzetben van. A meglepő ebben az, hogy a szobrocskák szépen le van simítva, tehát csiszolt a felülete és ezen a felületen látszanak a mélyebben vagy kevésbé mélyen a bemetszések. A szobrocskák tekintetében a világon az egyik leg idősebb szoborról van szó, mert a franciaországi leletek mind fiatalabbak, mint a predmosti leletek. A szibériai leletek és a francia barlangi leletek, valamint a szobrok tekintetében mind fiatalabb, mint a predmosti leletek. Korukat tekintve kb. azonos korban készültek ezek az alkotások, de fiatalabbak a predmosti leletektől. Az életmű alkotások tekintetében a későbbi korok alkotásai is mind elmaradnak a predmosti leletektől, mert a kidolgozásuk nem éri el azt a művészi fokot, amely a predmosti leleteknél megtalálható. A másik olyan jelenségről kell még szólnom, hogy a predmosti embernél jelenik meg az ismereteim szerint először az ékszer viselete. Az ékszereket csigák héjából készítették, vagy kagylóhéjat használtak felfűzve nyakláncként. A leletekből levonható az, hogy a predmosti ember a vadász társadalmak embere volt, de a vadász sikereihez olyan fegyvert is használt, amely sokkal hatékonyabb volt, mint a bunkó, vagy a csapda vadászatnál használt eszközök. Ez a fegyver nem egyéb volt, mint az íj használata, mint már említettem a vadászatok eredményét nagyban meghatározta, a fegyverek minősége és természetesen a vadász technika is. Igen nehéz lett volna egy egyszerű íjjal elejteni a mammutot, mert vastagbőrű állatról van szó, ebben az esetben a csapdás vadászat ténye nem elhanyagolható, azonban a kisebb állatok esetében, így a szarvasok, őzek, vaddisznó vadászat eredménye az íj használatának a függvénye volt. A másik ilyen kérdés, hogy a predmosti ember már komolyan tisztelte a halottait, mert már eltemette, sőt már megjelent nála a sírmelléklet is, ékszerek, edények stb. Brünn határában **padbolában** találtak egy csontleletet a „**Balla barlangban**” a 1891-ben, amely egy gyermek őskoponyáját őrizte meg az utókor számára. Az ősember nyomait ebben az időben fedezték fel, amely egy jótartású csontvázat, mammut csontokat és más jégkorszaki állatsontokat őrzött meg az utókor számára. A csontleletek elszíneződtek a közelben lévő lösz miatt, tehát a csontok színe vörös lett a lösz vas tartalma miatt, valamint azoktól az oxidoktól, amelyek megtalálhatóak voltak a löszben, ugyan ezt az anyagot felhasználták egyéb anyagok festéséhez is. A festés technikáját itt lehetett jól megfigyelni, mert a halottakat is vörös festékanyaggal befestették. Ezen a feltárási helyen ismét a kutatók ékszereket találtak a sírokban, Dentalium csiga házából készült nyakláncokat, emellett igen sok volt az átfűrt kő és csontkorong, amely ugyan arra a célra szolgált. A Brünn-ben talált leletek közül is egy kiemelkedett, így a 26 cm. magas mammut csontból készült meztelen férfit ábrázoló szobrocskák, ezt nevezték a kutatók a „híres brünni idolkak”. A barlang feltárása során egy 45 év körüli férfiember csontvázára bukkantak, de nem a barlangban, hanem a barlang mellett a löszben, a csontváz jó megtartású volt, de mellette egy idegen koponyát is találtak, amely lelőhelyet ma úgy ismerjük, hogy a **brünni vörös** hegy lösz lelete. Nyilvántartásba Brünn II. jelzést kapta, mind az mellett, hogy korábban találtak meg legalább 10 évvel a Balla barlangi leleteknél, csak akkor ez nem volt érdekes a kutatók számára. Az Észak-Csehország területén talált lösz leleteket az akkori bécsi kormány döntő többségét a bécsi Földtani Intézetbe vitette el vizsgálat céljából, és mint lenni szokott így a bécsi-múzeum anyagát gazdagítja. Belső Magyarország területéről is előkerült a Borsod-megyei Balla

barlangból egy másik csodálatos lelet, feltárója Hillebrand Jenő 1909-ben tárta fel, a lelőhely pontos meghatározása Lillafüredtől Dél-nyugatra Bükk és Répáshuta közötti területen található. A kiemelkedő magaslatnak számító Balla bérc, amely a terep magasságából kiemelkedik kb.30 méterre. A bérc alatt található barlangban kezdte meg a kutatásait Hillebrand Jenő, amely a magyar őstörténet kutatásnak ez a feltárása volt az első, mert korábban az említett feltárásokat nem magyar kutatók végezték, még akkor sem, ha ezek a lelőhelyek az akkori történelmi Magyarországon voltak, mert a leletek megtartásának lehetőségét a Bécsi kormány döntötte el, hogy a leletek megtalálási helyén helyezhetők el, vagy a bécsi múzeumok valamelyikében. Sajnos a legtöbb ilyen leletünk a Bécsi Földtani Intézetbe, vagy valamelyik másik múzeumba kerültek elhelyezésre. A feltárások során Hillebrand Jenő igen sok csontleletet tárt fel, döntő többségét insitu (bolygatatlan) állapotban találta. A legérdekesebb lelet egy emberi koponya volt, amelyet a barlangban a felszín alatt 1,3.-m mélyen talált, a fogazata és a kutacsai azonnal elárulta, hogy alig 1, vagy 1,5 éves gyermek maradványait találta meg. Fiatal kora ellenére feltűnően hosszú és keskeny a koponyája, ami azt jelenti, hogy a Balla barlang gyermek maradványai nem lehet más csak is Aurignacien lösz ember maradványa. Az Aurignacien kultúra egyik ismertető jegye a torzított koponya, vagyis a koponya kialakítása gyermekkorban a koponyakötéssel való elszorítása alakítja hosszúkássá a koponyát, ez a gyermek koponyája is torzított volt, tehát a löszemberre jellemző hosszúkas koponya az ismertető jegye ennek a műveltségnek.

A vizsgálatok megerősítették, hogy a koponya alakja torzítás nélkül közvetlenül vezet át a mai faj koponyájának formájához, a csontvázra vonatkozóan megállapítást nyert, hogy az új embertípus csontfelépítése karcsúbb, alakzatra viszont gyengébb a Neandervölgyi embertől, amely a vizsgálatok szerint az új fajnak az őse volt. Az is megállapítást nyert, hogy az új faj gyengébb felépítése ellenére szellemileg magasabb fejlődési szintet képvisel, bizonyíték erre a koponyaüreg mérete, valamint a homloklebeeny magassága, amely a csapottból a szemöldökcsont elválásából megérthető. Az összehasonlítás elvégzéséhez a Karapina barlangban talált kétféle emberi csontokat használták fel, amelynek következtében a vizsgálat eredménye az lett, hogy Klaatsch professzor megállapította, hogy az új faj nem egyéb, mint a Homo sapiens-sapiens, vagyis a modern és egyben a gondolkodó ember. Néhány gondolatot a Karapina barlang emberéről, mert ebbe a barlangban találták meg a neandervölgyi ember csontmaradványait és ugyan ott az Aurignacien ember csontjait is. A megállapításokra való hivatkozással a két embertípus egy azonos időszakban együtt élt, az sem zárható ki, hogy a két embertípus kihalását hosszú viszályok okozták, amelynek során a löszember nagyobb hatékonysággal bíró mozgékonyasága vetet véget a neandervölgyi embertípusnak. Az Aurignacien kultúra embere sokkal fejlettebb volt az elődjénél, de a fejlődés menetét csak is a régészeti leletekből tudjuk követni, a szerszámok kifinomultsága adja meg erre a választ. Az Aurignacien ember anatómiai sajátosságai messze a neandervölgyi ember és faj fölé helyezendő, mert a mai embernek az őst kell benne tisztelnünk. Ebből az következik, hogy a neandervölgyi ember a Homo sapiens-sapienssel hosszú időn keresztül együtt élt, csak azt nem tudjuk, hogy békében, vagy ellenségnek tekintették egymást. A vizsgálatok azt is bizonyítják, hogy a kihalt emberfajták közül bizonyítottan együtt élt a Grimaldi, a Cromagnoni, mert nem véletlen az, hogy ezeket a fajokat ma is Homo sapiens fossilisnak nevezzük. A fent említett embertípusokról a koponyájuk alapján elkészítették a rekonstruált ember alakját, amelyet ma is felhasználunk a kutatások eredményeinek kimutatásához. A Kárpátokon belül lévő embertípusok vizsgálatáról szoltam eddig, de az érintettség miatt ki kell térni más területekre is, hogy látni lehessen azt a fejlődési folyamatot, amely az ember fejlődésébe végbe ment hosszú időn keresztül. Későbbiekben kitérek majd az újabb kutatások eredményeire, valamint betekintést biztosítok a világ számos területének a feltárási munkáinak eredményeibe.

Kitekintés a nagyvilágba

A felső paleolitikum kb. 100 000 évvel ezelőtt kezdődött el, ezzel egyidejűleg a Neandervölgyiek hanyatlásának a kora is elindult a lejtőn. Ebből levonható az a következtetés, hogy a „Homo sapiens-sapiens” faj maradt meghatározó tényező a hominidák között. Ez a faj a „Homo sapiens-sapiens” családjának a mai ember egyenes ági leszármazottja, bár a faj megjelenése ma is vitatott, hiszen egyes kutatók szerint ez a kor alig 40 000 évvel ezelőtt következett be és az állításokban az is szerepel, hogy a faj nem ment át jelentősebb változásokon. A kutatók körében egy másik álláspont is meg jelenet és pedig az, hogy ebben az időben egy kulturális robbanás következett be, másként fogalmazva „kulturális ősrobbanás” eredménye a mai modern ember. A művészet megjelenése más megvilágításba helyezi az ember tevékenységét, mert a művészet mellett megjelent a mágia, a vallásnak a kezdeményei, a technika és a társadalom viszonylag gyors fejlődésnek indult. A felső paleolitikum leletei elsősorban kőeszköz, majd későbbiekben megjelennek a csonteszközök, tehát alig lehet megfigyelni valamilyen jelentősebb változást a társadalom fejlődésében. Az is ma már tényként kezelendő, hogy a régészet tudománya ezt a hatalmas időintervallumot több szakaszra tudja bontani, amelyből megállapítható, hogy az a lassú fejlődés nem is volt olyan lassú. Az Európa kultúrái közötti felosztást ennek megfelelően különböző szakaszokra tudjuk osztani, így Aurignacien, Grwty (Grawetti) Solutréi, majd a legvégén, a Magdalén kultúrát kell megemlíteni.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a fejlődés kezdeti szakaszát a paleolitikumban kell keresni, melynek a későbbi fázisai, új technológiák kialakulását tették lehetővé, majd a társadalmi és művészeti fejlődés nagyobb lendületet vett, amely megalapozta a fejlődés folyamatában lévő „fejlődés” sebességét. Azt tudni kell, hogy a paleolitikum az utolsó jégkorszakkal ért véget, kb. 10 000-évvvel ezelőtt, amelyet a mezolitikum követett. Más megközelítésben ezt a korszakot a tudomány átmeneti korszaknak is szokta nevezni. A mezolitikum ismertető jegyei között meg szoktuk említeni, hogy ez az a kor, ahol a társadalmi fejlődés következménye, ahol kialakul az árútermelő gazdaság kezdeti csírái, az utolsó szakaszban az árútermelés, így már felesleget is tudnak termelni.

A nagy kultúrák kialakulása legalább 10 000-évre tekintenek vissza, vagyis az új kőkor kezdeti szakaszára, amely a fejlődésnek egy nagy lökést biztosított. Megindult az élelemtermelés, amely felgyorsítja a fejlődést és annak sebességét és ennek következménye az, hogy már nem a vadászat adja a termékeknek a zömét, hanem az állattenyésztés és a növénytermesztés, vagyis a földművelés a gazdaság meghatározója. A korábbi társadalmak vándorló gyűjtögető, halászó gazdasága már nem meghatározó, hanem a letelepedett falvak gazdasága a döntő, amely a termelés zömét adja. Azt gondolom az agyagedények megjelenése a fejlődés olyan szakaszát biztosította a társadalmi lét számára, hogy a fejlődés sebessége felgyorsult és ezzel egyidejűleg a társadalmi fejlődés is gyorsabbá vált. A korszak kultúráit sok esetben az agyagedényeikről nevezték el, vagy a megtalálási helyükről, ennek az lett a következménye, hogy ezt a korszakot neolitikus forradalomnak is szoktuk nevezni. Az is tény, hogy a zsákmányoló gazdasági létről való áttérés több ezer évig is eltarthatott, hiszen ebben az időben még nem tudunk olyan technológiákról, mint a fémfeldolgozás, vagy csak a nyers réznek az alkalmazása. Az őskultúrák megjelenése a világ számos pontján kialakult, amely a fejlődésnek köszönhetően újat és újabb gazdasági és társadalmi fejlődést idézett elő.

Ilyenek a ma is vitatott olyan őskultúrák, mint a kőmegmunkálások őskultúrája, amelyre ma sem találunk magyarázatokat, továbbá a Dél-Amerika területének az ősi civilizációjuk, vagy az Európa területén található számos „megalit” kultúra, melyen ma is vitatkoznak a kutatók. Azt állítják kutatók, hogy ezeket az építményeket nem ember építette, hanem a földönkívüliek, mert olyan hatalmas köveket kellett mozgatni, amelyre az ember képtelen lett volna. Az tényként megállapítható, hogy az alsó és a középső paleolitikum embere az eszközkészítésben messze felülmúlta a Föld más főemlőseit, a tárgyaik viszont teljesen a praktikumnak megfelelnek, vagyis szerszámoknak kell ezeket tekinteni. Sőt a felső paleolitikumban alakult ki a művészeteknek az-az ága, amelyet az írás elődjének is tekinthetünk, vagyis a képi ábrázolásnak a technikája, amely már a mondanivalót közvetíti az ember felé. A vallás csírájának a kialakulása is legalább 40 000-évre tehető, ezek közül is talán első helyre kívánkozik a sámánisztikus vallási elemek megjelenése. Azt sem téveszthetjük szem elől, hogy ez az-az időszak, amelyről már szóltam az ember életében az első olyan ősrobbanás, amely igazán az embert emberré tette. A fejlődés gyorsasága igazán ebben a korszakban indult be, így az eszközkészítés technikájának a fejlődése a kort tekintve felgyorsult. A felső paleolitikum második fele a fejlődés szempontjából igen fontos, mert ebben az időszakban alakulnak ki azok az őskultúrák, amelyek megteremtik a feltételét a kő mellett az agyag felhasználásának a lehetőségét is, amelyből elsősorban edényeket készítenek, magok tárolására, majd később rájönnek arra, hogy kiegészítve tartóssá lehet tenni az agyagot és így majd főző edényeket készítenek agyagból. Bár azt tudnunk kell, hogy még ebben a korban igen messze járunk a nyelv kialakulásától, de azt gondolom valamilyen közlő eszközzel, vagy jelrendszerrel élt az ember, mert a képirásnak a megjelenése erre a korra datálható. A művészet, így a barlang falának a festése nem öncélú volt, hanem értelmes közlés az ember életéről, munkájáról.

Az emberreválás folyamatába igen sok új dolog bekerült az elmúlt néhány évtizedbe, mert sokan azt állítják, hogy a nagy ütemű fejlődés az nem is a szerszámok kultúrájának az eredménye, hanem a földön kívülieknek köszönhető az a fejlődés, amely a robbanást okozta. Az elmúlt néhány évben egyre többet lehet hallani arról a feltevésről, hogy a földet először nem is az ember népesítette be, hanem a földön kívüliek. Ezzel csak az a probléma, hogy a felső paleolitikum kultúráját korábban nem határozták meg kellően, nem elemezték behatóan a fejlődés történelmi szakaszait, amely magyarázatot adna a civilizációk fejlődésére, valamint ebből levezetve mit is örökölt az emberiség a prehistorikus időkből, úgy szellemi terméket, mint szerszámoknak a fejlődésének eredményeit. Ez az oka annak, hogy a civilizációról és az őskor történetéről nem igazán értekeztek a kutatók a kultúrákról és azok előzményiről, tehát a civilizáció eredetéről ezért születtek néha elfogadhatatlan magyarázatok. Igen sok alternatív elgondolás miatt Robert Cole hagyományosnak nem nevezhető módon alternatív „kultúrrégészeti” teóriának nevezte mind azt, amelyek nem magyarázhatóak a tudomány részéről. Ezek a kutatók közül említést teszek néhányról, így Graham Hancock „Istenek kézjegyei” című művében és Erich von Daniken, aki az „Istenek szekere” című munkájával hívta fel a kutató társadalom figyelmét. Ezekben a munkákban a szerzők azt állítják, hogy a „civilizációs fellendülés idegen beavatkozás eredménye”. Az állítást kölcsön vettem Danikentől (szerző)

Danikenhez hasonlóan több kutató azzal magyarázza a fejlődésnek a robbanásszerű változásait, hogy ezt az ember saját erőből nem tudta volna elérni, így a „MŰ” idején idegen bolygóról, vagy bolygókról ide települt lények adták át a kor modern technikáját az emberiségnek. A másik magyarázatuk viszont az, hogy földrészek süllyedtek el és ezért igen nehéz megtalálni az ősi civilizációnak a maradványait. Azt gondolom az Atlantisz legendája a legnépszerűbb ezek közül, de nem is ez a baj ezzel a kérdés körrel, hanem sok más területen is megjelennek ilyen elméletek okkult-pszéudo geográfiákban, de ilyen a „lemura” legendája is. Meg kell állapítani az elmélet ott hibádzik, hogy a MU, mind a földönkívüliek, de az

elveszett kontinens modell alapelve nem egyéb, mint fikció, tehát egy és ugyan az. Nem tudom elfogadni az elveszett civilizáció elméletét, mert semmi nem bizonyítja a feltevést. Azt is látni kell, hogy az őscivilizáció létezett a korai szakasztól kezdve, egészen a Mezolitikumig, vagyis nincsen a tudomány területén olyan törés, mint azt Danikenék állítják. Az őskultúrák embere a fejlődés részét képezte a történelme során és azt az új nemzedéknek át is adta. Az ilyen prehistorikus civilizációk létrehozói csak a maguk igazának bizonyítására hozták létre ezt az elméletet, vagyis nem az idegenek és nem is az atlantisziak maradványai kerültek elő, hanem a korai ember alkotta szerszámok és egyéb fosszilis maradványok, amelyet kötelessége a tudománynak megfelelő helyre tenni. Az eddig ismertett őskultúrák is bizonyítják, hogy a civilizációt megalapozó kulturális elemek léteztek már az őskorban is, tehát azt kell figyelembe venni mi volt annak az oka, hogy a leg régebbi kultúrák azokon a helyeken alakultak ki és mi volt az oka, vagyis a fejlődésnek milyen szakasza segítette elő a gyorsabb fejlődést és mi volt az oka annak, hogy más területeken lassúbb volt a fejlődés. Azokat a lehetőségeket kell elemezni, amelyek megadják a választ az eltérő sebességű fejlődésre, mert ennek az elemzése nem az ördögtől való, hiszen az emberi alkotás az ember létezésétől kezdve folyamatos, tehát igaz az a tétel, hogy „az embert emberré teszi a munka”. Az őskultúrák fejlődése nem a véletlen műve, hanem az emberi tevékenységnek az eredménye. Az ember az évezredek során elsajátította a civilizáció eredményeit, a művészeteket, a technika vívmányait és azokat az ismereteket, amelyek szebbé és jobbá tették az ember életét.

A gondolatmenet befejezéseként végig kell gondolni a civilizációs elméletek helyességét, vagy annak buktatóit, hogy a felvetett kérdésekre megfelelő válaszokat tudjunk adni. Azt is meg kell állapítani, hogy a civilizációs elemek az őskorban is léteztek és nem véletlen az, hogy az emberi tevékenység pontosan behatárolhatóan mindenkor vizek mellett alakultak ki. Így elsősorban folyók, patakok, vagy más vízforrások közelében. Erre legyen példa a híres őskultúrák feltárásai, amelyek azt bizonyítják, hogy a víz életet ad és biztosítja a fejlődésnek. Példaként említem meg azokat az ősi civilizációkat, mint a Harappa, Mohendzsó-Daró, vagy a Mezopotámiai Sumer, a Duna-menti őscivilizáció, vagy a Nílusi őscivilizáció, melyet Egyiptomi őscivilizáció-ként ismerjük. Az itt felsorolt őscivilizációknak mindenkor megvoltak a prehistorikus alapjaik, a felsoroltak közül most csak az a kérdés, hogy melyiket veszem kiindulási alapnak a munkám feldolgozása tekintetében. Azt is meg kell vizsgálni, hogy mi az indoka annak, hogy egyik, vagy a másik civilizációt választjuk ki a vizsgálatunk tárgyává. A lényeg az miként vesszük figyelembe a vizsgálatunk tárgyát, hogyan tudjuk bemutatni a fejlődésnek a szakaszait, vagyis a civilizáció elemei kimutathatók e, a vizsgálatunk tárgyából. Ezeket az elemeket nem lehet elkülönülten vizsgálni, mert az őstörténeti korszakokat nem lehet elválasztani egymástól és ebből nagyon félrevezető eredmények születhetnek. Az őstörténeti kapcsolódásoknak a vizsgálatoknál fenn kell állni, mert a kapcsolódási pontokat nem lehet elkülöníteni és ebből adódnak azok a félre magyarázások, amelyek elvezetnek az idegenek kultúrájához és a földön kívüliekhez. Nem értik meg a fejlődés menetét, igaz tudom azt, hogy a vizsgálatokhoz sok olyan bizonyíték kell, amely ma is hiányos, de a fejlődés eredményeinek az analizálásából sok mindent le lehet vezetni, amely magyarázatot ad a fejlődés menetére. Azt gondolom ebben a rövid munkában nem várható el, hogy a világ minden feltárt őskori fejlődéséről részletes adatokkal bizonyított vizsgálati eredményeket közöljek, mert ez a munka ebben az esetben több ezer oldalas lenne, de a megemlítés szintjéig el kívánom vinni, hogy a kedves olvasó betekintést nyerjen a világunk alakulásáról, a fejlődés menetéről.

Cro-magnoni ember-kora és élete

A Riviéra embere sok esetben nem is sejtí, hogy milyen történelmi emléket lehet találni éppen a pihenőhelye a tenger melletti sétány végénél emelkedő vörös sziklacsoportha, amely hirtelen a tengerbe bukik, ezt a sziklát „Baoussou rosse” sziklának nevezik, amit igen nehéz lenne vörös sziklának lefordítani, mert a vörös kifejezés másként hangzik, és pedig „rochers rouges”, tehát mégis a köznyelvben vörös sziklaként vált ismerté. Sokan megfordulnak ma is ennél a sziklánál, de kevesen tudják azt, hogy az ott található kis múzeum és a múzeumból nyíló barlang milyen világtörténelmi leletekkel szolgált a tudományos világnak, csak is ezt az általam említett olyan utasok tudják, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek az ott található leletekkel. A területen található Paleolitikum Múzeum jellegtelennel látszik, de ebben a kis múzeumban található a világ egyik leg érdekesebb csont lelete. Aki még nem járt ebbe a kis múzeumba az azt is gondolhatná, hogy olyan dolgokat talál benne, amely elkápráztatja, de rá kell jönni arra, hogy csak könyveket és némi csont és rostált földet lát a szoba közepén, mert a leletek igazán nem a múzeumban találhatóak, hanem a múzeumból nyíló barlangban. A barlang bejáratától alig pár méterre található az a csodálatos lelet, ahol egy női és egy gyermek csontvázát pillanthatjuk meg, de nem ez adja a csontlelet érdekességét, hanem az, hogy az anya és gyermeke „átölelik” egymást a holtukban is. Úgy lehet tekinteni, hogy a fiú az anyját átölelve a halálukban is az anya védelmét élvezve maradt meg a tudományos világnak. A lelet érdekessége, hogy a barlang a temetést követően feltöltődött agyaggal és az a temetést követően a maradványokat ugyan abban a helyzetben megőrizte az utókornak, mint azt a temetéskor elhelyezték a két testet a sírban. A barlangban befelé haladva egyre magasodik és alig néhány méterre egy másik csontleletet találtak a kutatók. A lelet nem egyéb, mint egy férfi csontmaradványát sikerült feltárni, amely fél oldalára fordított igen magas ember maradványai volt, a meglepő a hatalmas mérete, mert a vizsgálatok megállapították, hogy minimálisan is legalább kettő méteres volt. Az okkersárga koponyát a kutatók megvizsgálták és megállapították, nagyon szép a formája és egy idősebb férfié volt. A korának a megállapítását a fogazatról végezték el, amely alapján megállapították, hogy erősen kopottak a fogai és már hiányosak is. A koponya arcéle kiszélesedett és a szem gödre mélyen ült, ebből olyan következtetéseket vontak le, hogy a korának a bölcse lehetett, vagyis ez nem lehet más csak is egy új faj. Ezt a feltevést az alapozta meg, hogy az erős koponya mellett a csontok felépítése is arról árulkodott, hogy nem hasonlítható össze a korábban feltárt csont maradványok egyikével sem. A korai megállapítások a jegyzőkönyvek alapján egy nemes ember fajtának a részeseként határozta meg a megtalált leletet, erre utalt a hosszú ujjú és keskeny kéz finoman ívelt boltozata, valamint a homloklebeny kialakulása, amely a korábban ismertektől eltérő volt. A jegyzőkönyvbe úgy is került bele, hogy „majomember”, de még nem határozták meg a fajtát, majd később a barlangról „Barma-Grande” ember nevet kapta. Azt meg kell állapítani, hogy az Európai ember számára igen fontos az a megállapítás, hogy egy olyan új fajt fedeztek fel, amely az emberréválás egy bizonyos állomását jelentette. Vagyis az a folyamatos fejlődés logikája, amely az 1900-as évek elején elfogadott volt az itt ismét megdőlni látszott, mert az egy irányú és egyenes vonalú fejlődés logikája ebbe a leletbe már szinte bizonyítottan nem fért bele, tehát a fejlődés során az ember több esetben is olyan idegen más fajokkal élt együtt, amely idővel a kihalás szélére került és ez majd egyszer be is fog következni. Természetesen

ezen a leleten évtizedekig vitatkozott a kutató társadalom, az azért bizonyára sikerként könyvelhető el, hogy abban egyet értettek, hogy egy új emberi fajt fedeztek fel.

A glaciális és az interglaciális időszakában már ezek az emberek fából és összegyűjtött kövekből házakat építettek, a legjobb tudomásunk szerint más területeken élő emberek még ez időtájtban, barlangokban és a terep horhosaiban húzták meg magukat. Az eszközeik is már a kor viszonyait figyelembe véve pattintott kőszerszámokat használtak, amelyekkel az álltaluk elejtett állatoknak a húsát dolgozták fel. A történelemelőtti idők embere már ismerte a szerszám fogalmát, éppen ezért a csontlelet igazi jelentősége csak akkor tűnik fel, ha már tudjuk azt, hogy a **Mentona** barlangban élt emberek először orrszarvúkra, mammutokra, vízilovakra, bölényekre, a későbbik során már barlangi medvére, taránszarvasra vadásztak. A felsorolt állatok csontmaradványait a barlangban és a barlang közvetlen közelében a kutatók megtalálták a konyhai hulladékok között, de a barlangban is az ember csontmaradványaival együtt ugyan ezeket az állatok csontmaradványai bizonyítják. Az ember vadászatai során emberi fogyasztásra vadászta az állatokat. Az állatok csontjait nagy részben feltörve találták, amely azt bizonyítja, hogy a csontvelőt kiszedték a velős csontokból, tehát fogyasztották. A megtalálási helye nem lehet közömbös, mert a feltört csontok jelentős részét a tűzhely mellett találták meg a kutatók, amely újabb bizonyíték az állatok vadászatának a lét fenntartására való felhasználásnak.

A Riviéra felől haladva igen érdekes barlangrendszer lehet felfedezni, amelyek a kor emberének menedéket biztosított, vagyis olyan feltételek álltak a történelemelőtti emberek számára, amely a létfeltételeinek az egyik biztosítékát tudta nyújtani. Csak néhány barlang meglétére szeretném a tisztelt olvasóim figyelmét felhívni, hiszen ma is a Riviéra igen frekvenciált hely a turisták számára, de igen keveset tudnak a terület őstörténelméről, vagy az ősember megtelepedésének történetéről. Az a leg kézen fekvőbb, ha néhány barlangot a közelből felsorolok, ahonnan emberi maradványok kerültek elő a történelem előtti időkben. „Grotte des Enfants” (magyarul Gyermek barlang), Grotte de Floreslans”, „Barma Grande”, „Grotte du Cavillon”, „Barma Baouso da Torre” és mögötte a „Grotte du Prince” (magyarul a Herceg barlang). A felsorolt barlangok mind a Grimaldi barlang rendszer részét képezik, vagyis igen közel vannak a monakói hercegség fennhatóságához. Azt is meg kell jegyezni, hogy a monakói hercegi család igen sokat áldozott a tengerbiológiai és az őskor kutatások eredményeinek feltárásához és annak a világgal való megismertetésével. Nem véletlen az sem, hogy az Albert herceg nevét viselő barlangrendszer ma már teljesen elfogadott úgy földrajzilag, mint a kutatások terén. A hercegi család támogatását élvezték azok a kutatók, akik ezen a területen kutattak 1848 és 1922 között. Az sem lehet véletlen, hogy a hercegi család nevét viselő Múzeum jött létre 1910 ben, mert a „Musée Oceanique” és a párizsi „Institut de Paleontologie humaine” megalapításával a genovai Grimaldi család beírta a nevét a történelembe, de a kutatások történetébe is, mert a mai napig az ilyen jellegű kutatásokat a hercegség jelentős összegekkel támogatja. A Grimaldi család fő erénye a tudomány támogatása, valamint az oktatásba való bekerülését szorgalmazták és támogatták a leszármazottak. A mai emberek már nem is tudják, hogy a Riviéra miről, vagy kiről kapta a nevét. Emile Riviére francia ősrégész kutatta ezt a területet és tiszteletére nevezték el Riviérának. A korábban felsorolt barlangoknak viszont a kereszt apja Albert Monakó hercege volt, a herceg javaslatát a barlangokra elbírálta Emile Cartailhac és Le de Villeneuve kanonok, akik ugyan úgy beírták a nevüket a történelembe.

Grotte des Enfants barlang neve is el árúja, hogy ezen a helyen gyermektemetkezés volt, a barlang belseje kb. 10 méter feltöltődésből lett kiszabadítva. Ez is elárulja azt a tényt, hogy a tenger alig húzódott vissza a mai szint alá az ember már is kihasználta azt a lehetőséget, hogy a barlangot a maga biztonságára használja, tehát a mai szóval azt mondanánk, hogy elfoglalta a barlang lakását a korai ember. Az is tény, hogy az ember egy idő után elhagyta a barlangot, amelyet temetkezésre is használt és a barlangot a vadállatok kezdték el újra használni. A

barlangban olyan állat csontmaradványok kerültek elő, amelyek azt bizonyítják, hogy ott azok a ragadozók ütöttek tanyát, amelyekről korábban nem volt lelet, ilyenek voltak a barlangi hiénák, amelyek felforgatták az ősember által használt tűzhelynek a maradványait, ahol olyan csontmaradványok voltak, mint a velős csontok, amelyeket a hiénák törtek már fel. A másik ilyen lelet a hiénák megkövült bélsaruk, amely olyan bizonyíték, amely megkérdőjelezhetetlen bizonyítéka annak, hogy az ember után beköltözött vadállatokról lehet szó. Azt gondolom a leg érdekesebb bizonyíték mégsem a vadállatok betelepődése, hanem a Neandervölgyi ember újra birtokba vette ezt a barlangot és mást nem is hagyott hátra csak is az iparának a maradványait, így a kőszakócák törött darabjait, valamint a szerszámkészítésének műhelyi alkalmazásának nyomait. Az érdekességek egyik legfontosabb eleme nem is lehetne más, mint az **Aurignacien** kultúra maradványai és nem utolsó sorban a temetkezéseik, tehát ez már bizonyíték arra, hogy az Aurignacien kultúra embere oda is temetkezett. A temetkezés bizonyítéka, hogy egy 15-17 év körüli fiú és egy idős nő csontvázát találták meg a barlang első felében, amely közös sírt mutatott, mert mind ketten a tűzhely fölött aludták az örök álmukat, az idős nő valamivel fentebb az arcára borulva, az fiú valamivel jobbra oldalára fordulva a hátán feküdt. A fiú holtteste zsugorított helyzetben a feje a hamuba vájt gödörbe volt elhelyezve, mind kettőjük fejét kövekkel védték és kőlappal borították le a holttestek fejét. A testek körül Nasa csigából készült sírleletek voltak az idős nő karperecet viselt, míg az ifjú dereka körül övként alkalmazott csiga dísz volt elhelyezve, tehát ez azt bizonyítja, hogy ebben a korban már kultúrával rendelkező állapotok uralkodtak. Ez mind arra utal, hogy a halál és a temetkezés után az emberek elhagyták a barlangot és sokáig nem is használta senki ezt a barlangot, mert a törmelék lerakódás legalább 70 cm. vastagságban felrakódott. A felfedezés leg érdekesebb része következik, mert csak a lerakódást követően költözött be a barlangba az a magas ember, amelyről már beszéltem a fejezet elején, mert ezt a férfit kinyújtott helyzetben temették el a barlangban, amelyről már korábban megállapítottuk, hogy minimum 2-méter magas lehetett. Azt gondolom elég sokat tudtunk meg erről a három csontvázról, hogy az érdeklődők meg kereshessék a múzeumot és meg is tekinthessék azokat az emberi ősokeket, akik hosszú időn keresztül birtokukban tartották ezt a csodálatos kis barlangot. De nem is ez a leg érdekesebb, hanem az, hogy egy új emberi fajt fedeztek fel a kutatók. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy hova is kerültek ezek a csont maradványok, mert a barlangban a feltárások során más csont maradványokat is feltártak, amelyek a monakói múzeumba kerültek. Azt is figyelembe kell venni, hogy a már korábban említett három csontmaradványt a Riviérán a barlang bejáratára rá épített múzeum őrzi, de a későbbi időkben feltárt leleteket részben, vagy egészen a Párizsi múzeumok valamelyike kapta meg a gyűjteményeik gyarapítása miatt. A mai megtalálási helyük ezeknek a későbbi leleteknek enyhén szólva is ma kétséges, legalább is ma nem ismerem a feltalálási helyüket. Az előkerült leletek nagyobbik részét a párizsi Insitut Catholique intézetbe került, ahol a feldolgozásukat végezték és tárolták.

A Grotte de Cavillon barlangban talált ember csontmaradványa ugyan olyan festett volt, mint a korábban tárgyalt Brún mellett talált lösz embernek nevezett emberi maradványok. A festés színe vörös, mert a környéken talált okker festéket használták, ennek a részleteire nem kívánok most kitérni, mert már részben, de lesz egy olyan kultúrtörténeti fejezet, ahol kizárólagosan a test festés kérdéseivel és az ebből fakadó művészettel foglalkozunk. Azt is mag állapíthatjuk, hogy a brúni koponya vaskos festék rétegen feküdt, amely a sír mellékleteit is megfestette. A két különböző terület kultúrájának a hasonlósága nem megkerülhető, mert mind a két helyen a Nasa csiga jelenti az elsődleges sírleletet, vagyis a luxuscikkek megjelenésének azt a pillanatát, ahol nem csak szerszámokat találunk a sírban, hanem olyan luxus tárgyakat, amelyeket a kor emberei a testük díszítésének és a rangjuknak megfelelően viseltek. A Grotte de Cavillon barlangban a sírleletek közül is kiemelkedik a szarvas fogakból (22. db.) készült átfürt fogak, amelyek nyakláncot alkottak, amely azt bizonyítja a

halott nyaka körül szabályos hálót alkottak. A halott homlokánál szarvas orsócsontjából készült és faragott 17 cm. hosszú csonttört is találtak a kutatók, amelyet egyes kutatók hajtűnek határoztak meg, de végül megállapodtak a kutatók a tör meghatározásban. Hasonló csontmaradványok kerültek elő a Barma Grande barlangból is egy felnőtt férfi maradványai, amelynek a mérete hasonló volt a korábban tárgyalt méretéhez, egy fiatal nő maradványai és egy kb. 15 éves gyermek maradványait találták meg, utóbbi nyakát egy valóságos nyakék díszítette, kezében vonalakkal díszített csontszerszámot szorongatott. A kutatások során két évvel később ugyan ebben a barlangban találtak egy másik csontmaradványt, amelynek a korát azonos időre datálták, de az ötödik csontváz homloka körül szarvas csontból készült összefűzött csigákkal vegyesen váltva összekötözött dísznek a nyomaira bukkantak. A felsoroltakból az is megállapítható, hogy a Mentonei barlangok őslakói szabályosan gödör sírokba temetkeztek, tehát azt is feltételezhetjük, hogy szertartásos temetkezések voltak, mert a halottakat mindenkor a tűzrakó helyek mellé temették el a temetés céljára kivájt gödörbe. Néhány megpörkölt csontból a feltáró régész Verneau arra következtetett, hogy talán a halottégetésnek a kezdeti próbálkozásával állhatunk szemben, de a jegyzőkönyvek végül is azt bizonyítják, hogy a régész végül elveti ennek a lehetőségét. Ezekben a barlangokban, de a brúni (ma Brüno) esetben is a halott köré köveket helyeztek el és a halottak feje fölé kőlapokat helyeztek el a halottak koponyája védelmére, de ugyan úgy a halottak testét összezúzott festékanyaggal leöntötték, vagy bekenték, ebben az időben szinte kizárólagosan az okker vörössel találkozunk. Nem véletlen, mert az okker vörös a vasas kőzetekből nyerhető ki és ehhez viszonylagosan a korai ember hozzáfért. A halottak mellé oda tették a dísz tárgyaikat, a fejhálóikat (diadém) és a sapkát, de sajnos ezt kilehetett mutatni, de egészben nem maradt meg az utókorra. A sírmellékletek között megtalálhatjuk a kőszerszámokat, nyakláncokat, karpereceket, az is megállapítható, hogy a Mentone lakói nemre való tekintet nélkül mindenki viselte az ékszereket és kiegészítőket, de ez igaz a Grimaldi barlangokra is, mert a temetkezéseknél figyelembe vették a túlvilági életre való felkészülést és így a mellékletekben ez meg is valósult. Azt azonban senki ne gondolja, hogy a Mentone vidékén élő emberek mind egy rasszhoz tartoztak volna, mert ebből is jól lehet látni, hogy a Neandervölgyi és a kimagasló testi adottságokkal rendelkezők egy azonos területen éltek és dolgoztak, nyilvánvalóan jól el lehet különíteni a Neandervölgyit a Cro Magnoni rassztól, így a két gyermek csontvázát negroid rasszhoz tartozónak állapították meg. Ez az, amikor Európában először kimutatták azt, hogy nem europoid rasszhoz tartozó élt Európa területén, különösen érdekes a gyermek csontvázak esetében az, hogy a hajmaradványok igen dúsak és fürtösen hajfürtökben voltak, tehát a négerekével azonos módon. A kutatók között számos vita alakult ki tekintetben, hogy melyik rassz alakulhatott ki hamarabb a negroid, vagy az europoid, vagy más szóval a fürtös hajúak, vagy a gyapjas hajúak, erre egyértelmű választ a nem kapunk, mert a kutatók vitái a semmibe merültek ki, vagyis azt egyértelművé tették, hogy a mongoloid rassz semmi képpen Európában nem alakulhatott ki, csak is Ázsia területén. Ezek a viták elsősorban Verth és Klaatsch között alakultak ki, mert az 1800-as évek végének a két mértékadó ősrégészéről volt szó. Azt minden elfogultság nélkül meg állapíthatjuk, hogy abban igazuk volt, hogy a két rassz valóban együtt élt, de abban is igazuk volt, hogy a Neandervölgyi és a Cro Magnoni emberek is együtt éltek és ez a korban lévő kultúra ezer szállal kötődik egymáshoz. A Cro Magnoni emberek kialakulására nincsen pontos ismeret, de annyit tudunk, hogy a korai rasszokkal együtt éltek, a tevékenységük az emberi kultúrában olyan nyomokat hagyott, amely mellett elmenni nem lehet, azért sem, mert a Cro Magnonin belül is olyan fejlődési folyamatot figyelhetünk meg, amely egy komoly változást mutat. Ez a változás a robusztusból, a keskenyebb fejűből a rövid és szélesebb fejűek irányába fejlődött. Azt gondolom, elérkeztünk a kihalt emberfajták azon legszebbikéhez, amellyel itt foglalkozni kell. A Cro Magnoni emberfajtának az első maradványait az Angol Buckhland esperes találta meg még 1822-ben a dél welsi Glamorganshire mellett található Paviland barlangban. A

csontváz mellett talált mammut csontokból készült ékszerek és kőszközök tanulsága szerint szándékosan eltemetett emberi maradványokról kell beszélni, melyeket vörös okkerrel szórtak be oly módon, hogy az Oxfordi Múzeumban őrzött csontok ma is foltosak. A mai szóhasználat az emberek ma is úgy hívják, hogy „*pavilandi vörös nő*” (The Red Lady of Paviland). A **Cro Magnoni** emberfajta leg nyugatibb képviselőjét látjuk benne.

Azt meg kell jegyezni, hogy a legtöbb csontmaradvány Francia földől került elő és ezek közül is az egyik leg híresebb a Vezerevölgye, *Les Eyzies* közelébe tárta fel *Lartet* a *Párizs-Périgueux-Agen* vasútvonal építése közben. 1868 ban a Cro Magnoni fajtának a típusait a **Cro Magnon** barlangban találta meg azt az öt csontvázat, amelyek közül is azt a Cro Magnoni agastyánt, mellette a két fiatalabb férfi csontvázat, és a közelben egy női és egy gyermek csontvázat tárták fel. A csontmaradványok közelében legalább 300 db. átfűrt többnyire óceáni *Littorina littorea* csigából készült ékszert, amely valószínűleg az eltemetett emberek maradványai mellett a halottakhoz tartozott. Négy évvel később a Cro Magnoni barlang fölött, a *Vézere* völgy túlsó partján találták meg a *Laugerie Basse* csontvázat, a lelőhelyről meg állapították a kutatók, hogy tipikus magdalén kultúra eszközeiből áll. A kutatók megállapították, hogy a temetkezésnél használt eszközök kultúrkörét meghatározó és a sírleletek között megtalált luxuscikkek azok kivétel nélkül *Cipraea pyrum* és *lurida*, tehát mind Földközi-tenger partvidékéről való, így ez azt bizonyítja, hogy a Cro Magnoni emberfajta már kiterjedt cserekereskedelemmel rendelkezett. Jelentős volt a kagylóhéjak és a csigák luxus cikk-ként való felhasználása, mert az egyik maradványon, a kézen karperec, a homlokán kagylóhéj homlokpánt, kettő-kettő a térdeken és a lábán hirdette a vagyoni különbségét a többi lakótársától. Nem ez volt az egyetlen olyan észrevétel a maradványokkal kapcsolatban, hanem a temetkezések a minősége, megállapítást nyert az, hogy a halottaikat már felöltöztetve temették el, tehát ünnepi ruhában. A ruha igaz már elkorhadt, de jól láthatóan a testet ruha fedte a temetés alkalmából, mert a kagylók alatt a ruha szemcséit jól meg lehetett különböztetni a többi más anyagtól, vagyis a ruhának a varrásai jól kirajzolódtak, amelyeket még a feltáráskor szabad szemmel is jól lehetett látni.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a közelben a Pireneusok tövén, a *Haute* départementben az Aurignacien barlangban 1852-ben megtalált 17 db. csontváznak nyoma veszett, később ezeknek a jelentőségük fel értékelődött. Azt gondolom a Cro Magnonokra vonatkozó ismereteinket szerencsésen kiegészítik azok a leletek, amelyek a *Périgueux* mellett Raymondban föltártak *Chancelade* barlang lelete, a *Landes* és *Ain* départementbeli *Duruthy* (*Sordes*) és *Les Hoteaux*-ban talált csontvázai, a lelőhelyen igen sok bölény és taránszarvas csontot találtak, amelyek részben vagy teljesen meg voltak munkálva. Ezen kívül még medvefogakat is találtak, de a leg jelentősebb lelet volt a kommandópálca (hossza 24 cm.), amely nem egyéb, mint az uralkodónak az uralkodási jelvénye. Ebből már megállapítható az, hogy a társadalom osztott volt, tehát voltak az egyenlők között egyenlőbbek, amelyben kialakulóban volt a vezető réteg és a munkát végző alacsonyabb kasztba tartozóknak a rétege. Arra is odakall figyelni, hogy milyen kulturális hagyatékkal rendelkezünk a kor emberével kapcsolatban. Az őskultúra hagyatékaival találkozunk Európa szerte, így Belgium-tól egészen a Spanyol, a Franciaországon át egészen a mai Ukrajnáig, azt is bátran meg állapíthatjuk, hogy elsősorban a Magdalén kultúra elterjedésével ismerkedhetünk meg. A leg ismertebb leletek egyike a „*Barma Grande*” barlangban talált kommandópálca, de a legtöbbjük csontból, vagy szarvasagancsból készültek, ezek közül is kiemelkedő a taránszarvas, amelyből eltérő minőségű szerszámok készültek. A barlang (*Barma Grande*) –ben talált szerszámok mind jól kidolgozottak és egyben szépen díszített szerszámok voltak, amelyek szinte kivétel nélkül levél és ember alakokat ábrázoltak, és azt is figyelembe kell venni, hogy ezek a használati eszközök döntően a **Solutréi** korhoz tartoztak. A csontból készült leletek igen gazdagon díszítettek voltak, így a kommandópálca is, amelyről megállapítást nyert az, hogy a népességnek a helyi törzsfőnöke lehetett a tulajdonosa, tehát

méltóság jelző szerepet töltött be a közösségen belül. Lartet megállapításait a kor elfogadta és azt méltányolta is, azonban mint mindenkor vannak ellenzői is, így voltak olyanok, akik a használati szerepére igyekeztek választ adni, így többen azt gondolták, hogy nem lehetett egyéb, mint sótartó, vagy buzogánytartó, volt még olyan is, aki azt akarta elhíttetni a kutatókkal, hogy ez az eszköz nem lehetett más, mint nyilegyenesítő szerszám. Azt gondolom a valóság ettől sokkal pragmatikusabb, mint olyanokat belemagyarázni, mint ennél az esetenél megtörtént, hiszen a képtelenebbnél képtelenebb magyarázatok születtek a kommandópálcával kapcsolatban. Voltak olyan kutatók, akik ruhadísznek tekintették oly módon, hogy elől a ruházatát a kor embere ezzel az eszközzel fogta össze, de olyannal is találkozunk, mint **Simon Reinach**, aki a leletet a totemizmussal hozta összefüggésbe, mert a kommandópálcában mágikus erőt sejtett. Azzal indokolta a feltételezését, hogy a Chile és Argentína területén a mai napig az egyes törzsek hasonlókat használnak. Ma már nem szorul magyarázatra az a kérdés, hogy a kommandópálcát mire is használta a Solutréi kultúra embere, mert Európa szerte találtak hasonlókat és mindig hasonló elhelyezésben a halott mellett, mint sírleletet, így a meghatározása ma már nyilvánvaló, hogy nem lehet más, mint felségjelző. Obermaier ezt a kérdést úgy hidalja át, hogy eredetileg dísztelen volt a kommandópálca és valóban praktikus célokra használták, majd a későbbiek során egyre díszesebbek lettek és már művésziek, amelyeket talizmánként használtak, ebből fejlődött ki a hatalmi jelvény, amelyet később jogarnak neveznek.

A **Magdaléni** ipart gyártó Cro Magnoni emberfajta egész Európában szinte mindenhol használta a kommandópálcát néhol egész ipar telepedett a gyártásra, ilyen volt a németországi Schaffhausen melletti Schweizersbild őstelepe, ahonnan két épségben maradt kommandópálca mellett 15 darab töröttet találtak a kutatók, tehát ez azt jelzi a kutatóknak, hogy valószínűleg ezen a helyen a gyártása történhetett. Az a vélemény is kialakult, hogy vadász trófeák is lehettek, e felfogás szől mellette, hogy az Abri Mége szép kommandópálcája, amelyen három zergebák bőrébe bújtatott férfialakot látunk, akik nyilvánvalóan így közelítették meg az óvatos vadat és ennek a vadászjelenetnek a grafikus ábrázolását láthatjuk a kommandópálcán. A Cro Magnoni emberfajta legtöbb csontvázát a Monte barlangból ismerhettük meg a Gotte des Enfants két vázának kivételével az egyik egy idős nőé volt, a másik egy ifjú férfi váza volt, de erről már korábban beszéltem, de meg kell állapítani, hogy a Montone környékéről előkerült csontvázak mind Cro Magnoni ember csont maradványai voltak. A Cro Magnoni emberfajtának a legkeletibb ismert feltalálási helye a Morvaországi Lautsch (ejtsd Littau) Fürst Johann nevű barlangból került elő, még az 1900 évek leg elején, azonban a lelet hiányosan került elő. A Németország Rajna vidékéről Obercassel városka közelében egy teljesen ép Cro Magnoni csontváz került elő, melyet Obercasseli emberének neveztek el. A Rajna mellékéről nem csak ez az egy lelet került elő, hanem egy másik világhírű is, amely a Neander völgyéből került elő ezért a leletet Neandervölgyi embernek nevezzük. A Neander völgy emberének pontos helyének a megnevezése sem céltalan dolog, mert az ismertetőjegyek alapján a közönség annyit tud, hogy a Neandervölgyi ember típus a Neander völgyéből került elő. Azt gondolom, hogy a pontosság kedvéért meg kell határoznunk a földrajzi pontos helyét a leletnek, így az Obercassel ősember maradványait Uhrmacher kőbányájában találták meg, még 1914. Február. 18.-án. A leletet még az nap bejelentették a Bonni egyetemnek, tehát ettől a pillanattól a lelet védettséget élvezett. A vizsgálatokat kiemelkedő kutatók végezték, akiknek a nevük elhallgatását nem tartanám szerencsésnek, ezért névszerint Max Verworn pszichológus, Robert Benet anthropológus, Heiderich és Gustáv Steinmann geológus és ősrégész vizsgálta meg a leletanyagot, először a helyszínen, majd az egyetemkutató laborjában, ahol meg állapították, hogy egy új emberi faj megtalálása a bizonyítottságot elérte. Azt sem szabad véka alá rejteni, hogy a bányában másik két csontváz is előkerült, amelyről a kutatók azt állapították meg, hogy Cro Magnoni embertípus maradványai és az ismérvek közül mind azzal rendelkeznek, amellyel az embertípus

megállapításához szükséges. A csontmaradványok teljesen megegyeztek a korábban talált Cro Magnoni maradványok anatómiai részleteivel és egyezést lehetett kimutatni a hasonló ősember maradványokkal, a különbség csak annyi volt, hogy az itt talált leletek jobb állapotban voltak a korábban talált maradványoktól. A kísérő iparuk is megegyezett a korábban megismert Magdaléni kultúrával, tehát a Cro Magnoni kultúra zászlóvivői voltak. A kultúra egyik leg ismertebb lelete az Obercassali ipar kb. 20 cm. hosszú csontból faragott állatfejjel díszített simítópálca, vagy más néven (stopkapálca), amellyel a felületeket el lehetett simítani.

Az Obercassali leletek egyike női csontváz volt, amely a korát tekintve alig húsz év körüli lehetett, a másik egy javakorabeli férfi csontváza volt és mind a kettő jó megtartású, azonban a két csontvázon jelentős különbségek a mutathatóak ki. Ezekből a különbségekből tudhatjuk meg, hogy az egyik nő és a magassága nem haladta meg a 155 cm. magasságot, míg a férfi éppen csak a 160 cm magasságot érte el és azt is megállapították, hogy a hosszúfejük és fejlett állcsúcsú széles és alacsonyarcúak családjába tartozott a Cro Magnoniak családjának a tagjai. A másik ilyen megállapítás az volt, hogy a homloklebeny feletti részen homloktaréj található, boltozatos homlokú emberek, tehát a korábban említett óriásoktól teljesen eltérő emberek voltak, de valójában ugyan ahhoz a Cro Magnoni emberek nagy családjának a tagjai voltak. **Verneau** prof megállapítása szerint a *„Cro Magnoni ősember feje diszharmonikus volt, hosszúfejú volta nem áll harmóniában túlságosan széles arcával”* Voltak olyan kutatók, akik a Cro Magnoni ember fajtát látták az emberi fejlődés leg szebbikének, ilyen volt Arthur Keitl prof, aki azt mondta. *„A Cro Magnoni rasszban látja a legszebb emberi fajtát széles rövid arc, rendkívül kiálló pofacsontjai, alacsony hegyes álla a himalája környékén élő bennszülött ázsiaiakra emlékeztet, míg a Grimaldi fajta kimondottan afrikai jellegű negroid, addig a Cro Magnoniak sokkal inkább ázsiai, mint afrikai jellegűek”*

Ma már tudjuk, hogy a Cro Magnoni faj Afrikai eredete nem vitatható el, mert a fajfejlődését figyelembevéve a fejlődése igen összetett, vagyis az afrikai faj részben a Cro Magnoni és részben az Africanus fajból jöhetett léte, tehát keveredtek. A negroid rassz csak is afrikai fejlődéssel fogadható el, tehát a keveredés csak is az Afrika északi területein alakulhatott ki, így a berberok, vagy a Kanári szigetek őslakosságának kialakulásában játszhatott szerepet. René Verneau kutató öt évet töltött a Kanári szigeteken és megállapította, hogy a sziget őslakossága nem lehet más csak is a Cro Magnoniak utolsó képviselői, mert a XVII században még barlangokat festő kultúrával rendelkeztek és az ismertető jegyeik megegyeztek a Cro Magnoniakra jellemző vonásokkal. A kultúrájukat tekintve is az ősi Cro Magnoni emberekre jellemző ismeretanyaggal rendelkeztek, amely nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a kultúrájuk a kor előre haladtával fejlődött, de az alap kultúra iránya alig változott. Ma ez nem lenne igaz, mert a fejlődés a kor szellemének megfelelően alakult ki, vagyis a modernizáció következtében viszonylag gyorsan átalakult az új irányába. Azt meg kell jegyezni, hogy ez a hatalmas természetű nép a korai kultúrában taránszarvasokra vadászott és a fejlődés élvonalába tartozott és a fejlődés a XVII századra olyan mértékben elhaladt mellettük, hogy már az ősi kultúrájuk nagymérvű elmaradást mutatott. Az is tény volt az ősi időkben, hogy a barlangok falát még fáklyafény mellett festették, de az ie. 40 000 évvel ez előtt is ezt a technikát alkalmazták. Bizonyosságul Dél Franciaország barlangjai, de az Észak Spanyolország barlangjai több szintű freskókkal fáklyafénye mellett formálták meg a mondanivalójukat. Az sem elvitatható ettől az emberi fajtól, hogy „ŐK” voltak Európa első olyan kultúra képviselői, amely itt Európa központjában alakult ki, amely értelmezhető és megállapítható, hogy az évezredek során civilizációként funkcionált egészen a csiszolt kőkorig, csak is a történeti idők hajnalán vált újra öntudatos művészi termékeket elő állító kultúrává. Ez a hosszú időszak az emberi fejlődésben egy olyan hosszú út, amelynek a fejlődési irányát kell kifejtetni az érthetőség miatt. A korai ember, lassan de biztosan a Föld legnagyobb részét meghódította, és egyre jobban keveredett a helyben talált őslakossággal, amelyből egyre több új nép alakult ki.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy a történelem előtti időkben már kialakult a cserekereskedelem, ennek az ismeretében egyre hosszabb utakat vállaltak be és a helyben talált új emberfajtákkal ismerkedtek meg Európa szerte. Egész Nyugat Eurázsia területére igaz, hiszen pontosan nem tudjuk körül határolni a Cro Magnoniak elterjedését, de azt pontosan lehet látni, hogy a Közel-Kelet és Észak Afrika területét biztosan Európa mellett meghódították és a helyi lakossággal keveredve új emberfajok jöttek létre.

A fajon belüli elváltozásokból fakadó eltéréseket először Belgiumból ismerjük, még a XIX század második feléből (1867), az első csontvázakat Lesse völgyében találták meg Furfooz mellett, innen a neve, hogy a „Furfoozi ember”. A franciák ugyan ezt az embertípust **grenellei** rassznak nevezi a Párizs közelében talált leletek után.

A Furfoozi ember maradványait Magyarországon is megtalálták, csak keveset tudunk róla, éppen ezért ismerjük meg a feltalálót, névszerint **Hantken Miksa** a budapesti egyetem paleontológiai professzora (ma ELTE), aki 1872.-ben találta meg a Győr-megyei **Nagysáp** löszében azt a koponyát, amelyet sokáig a magyar földi ősembernek neveztek. A lelet sorsáról ma nem sokat tudunk, de tény az, hogy a vizsgálatok és a Balla barlangi ember maradványaitól valamivel későbbi korra datálta a nagysápi leletet, de még mindig egy korai szakaszra. Nem ez a gond ezzel a lelettel, hanem az, hogy a lelet elhelyezése a budapesti tudományegyetem embertani intézetébe került elhelyezésre az intézet múzeumába, de ma semmit nem tudunk erről a híres leletről, a lelet körüli sötétség azt gondolom a magyar tudomány számára nem elfogadható. A Balla barlangi koponya egyértelműen Aurignacien ősgyermek maradványa, amely a magyarországi leletek közül az egyik leg értékesebb és alig lehet ma erről a leletről is tudni valamit. A leleteket figyelembe véve van egy másik olyan lelet, amelyről a magyar tudomány alig, vagy egyáltalán nem beszél, ez a **Börzsöny** hegység lábánál található feltáratlan barlang, amelyről azt tudjuk, hogy a barlang falán ősi jelek találhatóak. Azt is tudjuk a barlang mérete igen kiterjedt, ameddig be lehet jutni abból látható, hogy jelentős számú írást lehet a barlang falán látni, amely korban igen közel áll a Magdaléni kultúrához. A másik ilyen feltárandó terület az Erdélyi **TASSUG** tető és az ott található barlangi leletek pontos feltárása és közkinccsé tétele lenne a leg fontosabb feladat. Tudom, mind ehhez sok pénzre lenne szükség, de azt hiszem a tudomány fejlődése a magyar államnak is feledata, nem csak a kutatók elhatározásán múlik, hogy egy barlangot feltárunk, vagy sem. Minden másra jut pénz, csak a tudományos munka szorul mindig egy fokkal hátra, minden mással szemben. Nem lehet meg érteni ezt a hozzá állást a magyar állam részéről! Említettem a lösz emberrel kapcsolatban, hogy a magyar területek, különösen a patakok és a folyók környékén számos őstelepülés van, amelyet fel kellene tárni, de mindenkor van magyarázat arra, hogy miért is nem jut rá pénz. A Tassug tetői és a Börzsöny dél-keleti lábánál található barlangi leletek legalább 40 000 évesek, tehát ősi kultúra hagyatékáról kell beszélni.

A Cro Magnoni ember életének és a tevékenységének a feltárása minden kutatónak kötelessége, de ezt nem minden esetben tapasztaljuk. A kort figyelembe véve két világhírű és egyben korszakos jelentőségű ember maradványa került elő Európából Mas d' Azil (észak Spanyolország) és Ofnet (Németország) barlangokból, ez a felfedezés Bajorország Württemberg tartományban Württemberg közelében található Utzmemmingen mellett. Nördlingen közelében már az 1860.-as években az Ofnet barlang rétegeiben már találtak ősmaradványokat, de a teljes feltárása a barlangnak az 1900.-as évek elején történt meg. A feltáró régész neve R. R. Schmidt a tübingai régészeti intézet vezetője volt. Az Ofneti barlangokból számos koponya lelet került elő, amelyről a kutatók úgy beszéltek, hogy az „Ofnetti koponyatemető”. A barlangról azt kell tudni, hogy júra korú mészkőből épült fel a belsejét dolomithomok borította, amelyből mammut csontokat és gyapjas orrszavú maradványokat tártak fel. Némelyik csonton egyértelmű rágásnyomokat lehetett felfedezni, annak hiteléül, hogy a csontokat a hiénák rágták meg, tehát a későbbiek során a barlangot a

hiénák vették birtokba. A dolomithomok rétegre hét kultúr réteg települt, amely a két legalsó rétegek alján az Aurignacien típusú szerszámokat és leming maradványokat találtak. Az V. számú rétegben Solutréi kőszerszámok hevertek, fűrök, árák, pengék, stb. amelyek jó megtartásúak voltak. A VI. rétegben sok leming csontot találtak és Magdaléni típusú ipari nyomokra bukkantak, tehát nagyvalószínűséggel szerszámok gyártása folyhatott ezen a helyen. A megtalált eszközök szaruból faragott szigonyok és egyéb apró tárgyakat voltak. A VII. rétegből kerültek elő a világraszóló leletek, amelyek állatcsont maradványok voltak és azili típusú kő és csontszerszámok mellett 33-db. emberi koponya került elő. A koponyák két helyre voltak eltemetve, tehát nevezhetjük tömegsíroknak és mind a két helyen a csontokat vastagon okker vörös festék borította. Azt is ma már meg állapíthatjuk, hogy a **furfoosi** ember léte biztonsága miatt az **Ofnet** barlangot választotta részleges temetkezési helyéül, mert csak a koponyákat temették ide a barlangba. A koponyák megoszlása nem és kor tekintetében a következő 33 koponya közül 20 gyermek koponya és 13 felnőtt koponya közül 9. női, 4 férfi koponyának bizonyult. Ebből az is megállapítható, hogy a barlangot temetkezés céljából valószínűleg egy nagycsalád vette igénybe. A koponyák elhelyezése szertartás szerű, mert minden koponya nyugatnak nézett, a férfiak mellett sírleletet volt, kőszerszámokat, a női koponyák körül sok ékszert találtak. A legnagyobb nyakék egy női koponya mellett volt, amely 69 átfürt szarvas fogból állt és 100 csigaházból összefont nyakék kiegészítővel tették gazdagabbá. A két sír feltárásakor összesen 15 kisebb nyakláncot sikerült feltárni. A két sírból összesen 200 szarvas fog átfürtan került elő, ami azt jelenti, hogy a barlang vidékén élt őslakók legalább 100 szarvast fogyasztottak el, a szarvas fajtáját is sikerült megállapítani, amely gimszarvas volt.

Idézzük fel a feltáró régészt a temetkezéssel kapcsolatban.

R. R. Schmidt „*Hogy, itt rituális temetések maradványaival állunk szemben az kitűnik abból a tényből, arckoponya része, i hogy valamennyi koponya mellett megvan az állkapocs is, egy két nyakcsigolyával együtt, amiből nyilvánvaló, hogy a fejet röviddel a halál beállta után temették el, amikor az arc és a koponya részei még nem váltak el egymástól. A koponyákat nem egyszerre temették el, hanem az utóbb elhunytakat utólag helyezték körben a már eltemetett mellé. A test többi részét nyilván elégették. Sok faszén darabot és néhány elszenesedett csontot találtak a barlangban, ezek csak véletlenül kerültek oda, mert valószínű, hogy a tetemeteket nem ugyan ott égették el, ahol a koponyákat eltemették. Ezeket nyoma sincs semmiféle erőszakos sérülésnek, koponyalékelésnek, sőt égetésnek sem*”.

A fentiekből jól kivehető, hogy Schmidt a kannibalizmusnak a lehetőségét is kizárta, nyilván vallási okok miatt választották le az elhunytak fejét, melyeket rituálisan eltemettek, a testet viszont elégették, tehát egy rész hanvasztásos eljárást fedezett fel a feltáró régész.

Az ofneti koponyák egy része hosszúfejű, de a nagyobbik részük már a modern ember irányába fejlődött rövid fejűek családjába tartozott. A koponyák mellett talált csigaházak a megállapítás szerint importárúk voltak, mert a származási helyük általában a Földközi tenger északi felén őshonosak, vagyis ez is azt bizonyítja, hogy import áruval állunk szemben. Igen kevés olyan anyagot találtak, amelyek a közvetlen környezetnek a terméke lett volna, mert egy részük a Rhone vidékéről a másik a mai Olaszország területének a terméke, vagyis a cserekereskedelemnek az egyik bizonyítéka, amely ezen a helyen felfedhető. Sőt azt is meg kell állapítani, hogy a korai ősember már a vándorlásainak is a bizonyítékát adta A. Schliz régész azt is meg állapította, hogy a rasszok keveredésének köszönhető az, hogy kialakulhatott a modernnek nevezett emberfajta, mert a keveredésnek az elterjedését követni lehet egészen a Földközi tenger északi felétől, északi irányba egészen a Svéd partokig. Sőt azt is meg állapítja, hogy a megalit kultúrának az egyik eredője nem is lehetett más, csak is a népek vándorlása, valamint a területeken élők folyamatos keveredése. A mai fogalmaink szerint a keveredésnek köszönhető a mai néprétegek kialakulása, valamint a ma ismert rasszok kialakulása. Igaz ez idővel egyre finomodott, de van alapja a feltevésnek, csupán a

fejlődési folyamatait kell meg állapítani oly módon, hogy a fejlődésnek a lépcsői jól láthatóak legyenek, tehát nem csak szóbeszéd a Cro Magnoni származás elmélet, hanem kimondhatjuk, hogy a valóság egy bizonyos lépcsője. A Cro Magnoniak kultúrfokának egy fejlettebb változatát képviselik az északi népek így a ma ismert Eszkimó nép is.

A furfoozi barlang egyik leg híresebb lelőhelye a Pireneusok tövében található Mas d' Azil barlang. Ariégé départementben a barlang 51 méter széles és 48 méter magas és 400 méter hosszú barlangon keresztül vezet az-az országút, amely a Carcassoneból Saint Gironst-ba vezet. Az alagútszerű barlang feltárása **Edouard Piette** munkáját dicséri, akinek a munkáját **Breuil** abbé folytatta 1901 – 1902 – ben. Amit, erről a barlangról tudnunk kell az nem egyéb, mint a barlang felsőrétegéből származó azili típusú kőszerszámok, amely egyértelműen a Furfoozi ember nyomát őrzi, vagyis a kézlenyomatait, amelyek a barlang falán találhatóak. A leletek közül is a leg érdekesebb darabok az Arsepatak medréből származó kavicsok, amelyek vasoxiddal telve megfestett kavicsok, tehát könnyen megállapítható a származási helyük. A kavicsoknak van egy jellegzetes ismertetőjegyeik, amelyek olyanok, mint ha az ősember betűket írt volna rájuk, vagyis betűkre emlékeztető vörös és sárga alakokat találunk rajta, többnyire csak az egyik oldalukra festve. Azt ma sem tudjuk, hogy az ősember mit is akart ezzel a jelrendszerrel közölni, de az tény a keze nyomát az utókorra hagyta.

A jelrendszer ismeretében **Piette** betűknek és számoknak határozta meg a Mas d' Azili festett kavicsokat, ma már ezt a nézetet egyetlen régész sem osztja, mert a bizonyítékok hiánya az eredeti elképzelést nem támasztotta alá. Az írással kapcsolatban valószínű, hogy A. B. Cook-nak volt igaza, aki az Ausztrália belső részének bennszülött *arunta* népével talált azonosságot és a kavicsok festése ennél a törzsnél is hasonló volt, mint a Mas d' Azil barlang festett kavicsai. Az *arunta* nép ezeket a festett kavicsokat *csuringának* nevezik, amely azt feltételezi, hogy minden törzs berendez egy barlangot magának a festett kavicsokból, amelyben a hitük szerint az őseik szelleme megy át rajtuk és ebből a törzs áldást élvezhet. A furfoozi rassz iparát az azili emeletbe sorolják, vagyis az archeológusok szerint ez a kultúra folyamatos fejlődést mutat egészen a pattintott kőkorszakig, annak is a leg végéig, mert a csiszolt kőkorszakba való átvezetést is megtaláljuk ebben a kultúrában. Ez nem egy új kultúra, hanem a furfoozi ember fejlődése és kultúrája olyan irányt vett, hogy a szerszámkészítés folyamatos fejlődésével tart lépést. Sokan azt állítják, hogy valójában ennél a pontnál el lehetne búcsúzni az ősember kultúrájától, de azt kell mondanom, hogy erre még semmi szükség nincsen, mert a testi sajátosságait még le kell vetkőznie, hiszen még nem beszélhetünk a mai modernnek nevezett emberről, mert az ősvonások még ezen a Cro Magnoni ember típuson mind megtalálhatók. A másik ilyen tényező, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni, ez nem más, mint a természettől való függőségnek a léte, majd a neolitikum embere már a természeti erők hatásait igyekszik a maga javára befogni és uralni azt, de az anyagok uralásának a kérdését sem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen az anyagok ismerete meghatározza az ember életét, létét, jelenét és a jövőjét. Azt gondolom, mikor olvassák ezt a rövid eszmefuttatást az ősemberről szinte senki nem gondolt arra, hogy az eddig tárgyalt ősembereknek milyen is lehetett a bőr színe. Beszéltünk a művészetükről és a kultúrájukról, de arról még nem esett szó, hogy bőrszín alapján milyen rasszhoz tartozhatott az-az ősember faj, amelyik itt élt Európában, ezen belül is a Kárpátok övezte medencében és kívül a mai Franciaország Németország Spanyolország és Olaszország területén. Sokan azt gondolják, hogy ez nem olyan fontos kérdés, mint a kultúrájuk feltárása. Ha egyetlen olyan múmia is előkerült volna, amely alapján megállapítható lenne a Cro Magnoni ember testi adottságai, testfelépítése, akkor konkrétan meg lehetne állapítani a tevékenységével kapcsolatos kérdéseket, de ennek hiányában csak is a csontvázak alapján tudjuk levonni azokat a következtetéseket, amelyeket ebben a rövid összefoglalóban megtettem. Nyilvánvalóan ki kell mondanunk, hogy a bőrszínre való utalások nem állnak a

rendelkezésünkre, éppen ezért csak következtetni **tudunk** a haj és egyéb ismeretek alapján. Sokan meg próbálták analizálni a bőrre való utalások megfejtését, de eddig minden siker nélkül, hiszen nem adottak azok a feltételek, amelyek alapján ezt a felvetődő problémát meg lehetne oldani.

A Neandervölgyi ember élete és kora

A Neandervölgyi emberről joggal mondhatjuk, hogy az ősemberek közül az egyik legnépszerűbb emberfajta, mert a lelet anyagaival és a róla írott munkákkal könyvtárakat lehetne megtölteni. Azért merem ezt állítani, mert az iskolák alsó tagozataitól egészen a felső iskolákig szinte mindenhol tanítják a létét és a tevékenységét. Mielőtt elkezdenénk a tevékenységét részletesebben kifejteni, először a megtalálási helyéről kell beszélni. A leletet 1848-ban találták meg a Düsseldorf mellett, a Neander patak völgyében és innen kapta a nevét az ősembernek ez a faja. A meghatározás szerint a tudományba *Homo Neanderthalensis* nevet kapta. Az elmúlt másfél évszázad alatt számos lelete került elő nem csak Európa területéről, de a világ számos más területéről is ismerjük. Azt azért meg kell jegyezni, hogy ennek az ősembernek a keresztelője komolyan elhúzódott, mert a koponya vizsgálatok elhúzódásával szakszerűen csak jóval később került rá a sor. Ez azért történhetett meg, mert a kutatók nem tudtak meg egyezni abban, hogy mi is legyen a neve, mert először Gibraltárinak nevezték, mert Gibraltáron is találtak egy hasonló csont maradványt, amely alapján *Gibraltárensensisnek* nevezték el. Ez azt hordozta magában, hogy egy új fajjal állunk szemben, de a későbbi vizsgálatok azt állapították meg, hogy egy és ugyan azon fajjal állunk szemben és a megtalálási hely, viszont nem a Gibraltár volt, hanem a Neander patak völgye és így ennek megfelelően a Neandervölgyi nevet kapta. Azt gondolom, feltűnt az is, hogy a neandervölgyi elnevezés nem lehet más, csak is egy gyűjtő név, amely azt is szimbolizálja, hogy a megtalálási helytől függetlenül egy azonos fajhoz tartozó népeességről beszélünk azért, mert a világ számos pontján élő emberi fajt ismertünk meg benne. Azt is meg kell ismerni, hogy a fajon belül a fejlődés során milyen elváltozásokat tapasztalunk a vizsgálatoknak a tükrében. Egyértelműen kimutatható a fejlődésnek az eredménye, mert a vonások és a típusok megegyezők, de ez természetes is, mert a környezetéhez alkalmazkodó emberről beszélünk, de már Ázsia területéről előkerült csontokból kimutatható, hogy vannak elváltozások az Európai fajhoz képest. A legfeltűnőbb a Dél-Afrikai neandervölgyiek esete, ahol a fejlődés kétséget kizáróan más alkatot öltött, mint például a Kaukázusi, vagy éppenséggel az Anglia területén feltárt, vagy a német területeken feltárt leletek. A német területeken találtak között is már kimutatható némi eltérés a déli és az északiak között. Nézzük meg hol és milyen körülmények között találták meg azokat a leleteket, amelyeket Európában találtak, jelzem nem minden érdek nélkül, mert vannak olyan helyek, ahol semmilyen elváltozást nem lehetett kimutatni azokat talán az elemzések során nem elemezzük olyan pontossággal, mint azokat, amelyeknél kimutathatók az elváltozások.

A Neandervölgyi leg ősbibb alakját a Rodéziában talált ősi koponya képviseli, amely alapján Homo Rhodesiensis névvel illeték, ez a koponya Gibraltári konyával egyetemben a leg ősbibb alakját képviselik a fajnak. Ugyan ez mondható el a Földközi-tenger partvidékéhez tartozó Málta szigetén talált koponyáról, amely igen nagy hasonlóságot mutat a Spanyolországi Banalostól előkerült koponyával, tehát a Neandervölgyi elterjedése nem csak Európára terjedt ki, hanem a korai világ számos pontjára. Az is tény, hogy a Franciaország területéről egész seregnyi koponya, vagy koponya töredék került elő. Ezek közül is a leg híresebb a **La Chapelle auxsaintsi** lelet, amely minden más csontleletet felülmúlt, mert a Pech de l' Azé, vagy Petit Puymoyen, de talán fel lehetne sorolni az összes olyan leletet, amelyeket a francia területeken tártak fel a régészek, mert a fent felsorolt leletek mind töredékesek voltak az elődökhöz viszonyítottan. Nem hasonlíthatóak össze még a Moustier, La Ferrassie, La Quina igen sokat emlegetett maradványaival sem. A Belga területéről előkerült lelet Spy és Na Naulette leletei e tekintetben sokkal fontosabbak, mint azt korábban gondolták a kutatók. Csak a tények kedvéért meg kell említeni az Angliában Saint Brélade és a Kent barlang valamint London közelében kiásott leleteket, amelyek az összehasonlító vizsgálatoknak igen sokat nyújtottak. A Németország területe sem maradhat ki a felsorolásból, mert az első maradványok alapján kapta ezt a nevet ez a faj, mert a Neander völgyéből került elő az első olyan lelet, amelyből egyértelműen megállapítható volt egy új fajnak a jelenléte, vagyis azé a fajé, amely a leg közelebb áll a mai modernnek nevezett emberhez. A másik ilyen lelőhely a németországi Ludwigshafen, ahol újabb teljes koponya került elő. A korábbi fejezetben említésre került a Morvaországból előkerült lelet, amelyet lösz emberként neveztem, annak egy olyan változata került elő, amely a fejlődés és a keveredés bizonyos vonásait magán hordja, amely azt jelenti, hogy mind a két faj egymás mellett kellett, hogy éljen és még az sem zárható ki, hogy keveredtek egymással. A történelmi Magyarországon is több helyen lehet megismerni a Neandervölgyi ember maradványait, így a ma Horvátországhoz tartozó **Karapina** barlangból előkerült maradványokat. Azt nem is olyan régen tisztázták a kutatók, hogy ez az embertípus egészen a Galíciai hatokig elterjedt volt, déli irányba viszont egészen a Galileai területekig megtalálható volt. Ismerjük a jelenlétét a Kaukázus belső területeiről, amelynek a feltárását egy orosz régész Wishniewsky végezte, majd a feltárásokkal közel azonos időben Osborn környékén is feltárássra került egy hasonló lelet. Azt meg kell említenem, hogy a leletek valamilyen kicsiny változásait már fel lehet ismerni, amely azt is jelenti, hogy a területeken talált Neandervölgyiek fokozatos fejlődését fel ismerhetjük, amely a környezet változásait is magában foglalhatja.

A következőkben meg vizsgáljuk területenként azokat az elváltozásokat, amelyeket meg lehet különböztetni a kiinduló pontként kezelt eredetileg is a Neander völgyében felfedezett Neandervölgyi emberhez viszonyítottan.

Düsseldorf mellett ömlik a Düffel patak a Rajna folyóba, amely nyugati folyásában az Efel hegység devon mészsikláiba mélyen bevágta magát és völgyet alkotva gyönyörű táj alakult ki az évezredek, talán évmilliók alatt. Mielőtt ez a kicsiny patak elérné az őt befogadó Rajnát egy sík lapályos részen halad keresztül, amelyet Neandervölgyének (Neandertal) neveznek, a völgy felső szakaszán igen régóta kőfejtő bánya működik, amelynek az lett a következménye, hogy a táj képét a kőfejtés nagymértékben megváltoztatta. Ma már nyomát sem találjuk annak a két barlangnak, amelyben megtalálták az ősember maradványokat, amelyek a mi ismertetésünk tárgyát szeretnénk megvitatni. Az a két barlang a mai talajszintnél legalább 20 méterrel magasabban voltak, mint a mai állapotokban a talajszint áll, vagyis a bányászat a két barlangot eltüntette. A felső réteg szintjétől lefelé a barlangok kb. 34 méterre lefelé a szakadék szélénél nyíltak, amelyeket ma már egyáltalán nem láthatunk. Azt gondolom a megelőző fejezetben a barlangokban található ősember maradványokról részben vagy egészben foglalkoztunk, legalább is a Cro Magnoni ember vonatkozásában. Az is tény, hogy nem csak a Cro Magnoni ember maradványait sikerült feltárni, hanem egy új emberi fajét is,

amelynek a sokáig vitatott neve végül a Neandervölgyi nevet kapta és ma már mindenki ezen a néven ismeri. 1856-évben a kőfejtés munkálatai oly mértékben előrehaladt, hogy a munkások behatoltak a kisebbik barlangba, ahol igen sok volt a törmelék lerakódás, a lerakódásoknak a kitakarításával egyidejűleg a munkások egy emberi koponyát találtak, de a koponyára rakódott agyagos rétegek miatt az emberek nem méltatták a koponyát arra méltónak, hogy megőrizték és így ledobták a völgybe. Akkor figyeltek fel a munkások, amikor agy combcsont is előkerült, majd a munkálatok során egyéb csontok is előkerültek, ekkor figyeltek fel a leletekre és hívtak szakembert a leletek megvizsgálására és a ledobott koponyát is megkeresték és átadták a szakembereknek. A vizsgálatot egy elberfeldi orvos **C. Fuhlrott** végezte, ennek az orvosnak köszönhetjük azt, hogy azt a mérhetetlen értékű leletet megmentette a tudomány számára, amelyet azóta Feldhofen Grotte talaja, teljes anyaga mára elpusztult. A megmentett leletek közé tartoznak azok az anyagok, amelyek a kezdetek óta a rendelkezésre álltak, így egy koponyatető, két db. combcsont, egy teljes és egy töredékes felső karcson, egy ép és egy törött singsont, egy jobboldali orsócsont, medence és lapockacsont töredékek, egy jobboldali kulcsont, valamint öt db. oldalborda. A felsorolt leletek a Provinzial Múzeum anyagát gazdagította, arról ma nincsen tudomásom, hogy a leletek mely múzeumban találhatóak.

Nem ismerünk olyan szerszámleleteket, amelyek a barlangból kerültek volna elő, de még állati csontokról sem tudunk, igaz attól még léteztek állati csontok, amelyeket esetleg a munkások nem észleltek és így a törmelék között elvesztek. Azért lett volna rá nagy szükség, mert a leletek korának a meghatározásában jelentős szerepet játszhatott volna. Ez azért lett volna célszerű, mert a kort figyelembe véve még kevés ilyen csontmaradványt ismertünk, csak az újabb leletek vizsgálatai bizonyították azt, hogy a **Schaaffhausen**-nek igaza volt a Neandervölgyi ember első leírójának, mert az ott talált maradványok valóban a mai embertől lényegesen eltérő alakot öltöttek. Az is bebizonyosodott, hogy a kor tudósai megértő és részletes elemző munkájuk olyan eredményeket hozott, amelyben megállapították, hogy a Neandervölgyi nem egyéb, mint a mai modern ember és az emberszabásúak közötti átmenet embere. Ejjünk szót arról is, hogy kik is voltak azok a tudósok, akik foglalkoztak a Neandervölgyiek meghatározásán. Elsőként kell megemlíteni Schaaffhausen, Busk, Huxley, és Lyell, azért is kell ezzel a kérdéssel foglalkozni, mert ma már a kutatók jelentős része sem ismeri az első úttörőket. Az Angol King a neandervölgyinek nevet is adott, így Ő volt az, aki Neanderthalensis néven nevezte a neandervölgyi ősembert.

Nem véletlen az, hogy sokan nem értettek egyet Fuhlrott és Schaaffhausen érveléseivel kapcsolatban, mert az angol régészek közül sokan nem értettek egyet a német kutatókkal. Kiemelkedik ezek közül a **Blake**, aki hangsúlyozza „*a koponya ősi szabású jellemvonásaiból arra következtetek, hogy egykori tulajdonosa egy gyöngelméjű, angolkóros remete lehetett*”. A göttingeni régészek **Rudolf Wagner** feltűnő hasonlóságot fedezett fel a neandervölgyi koponya és az északi ember koponyája között, mert az északi ember koponya alakja igen hasonló a neandervölgyi ember koponyájához. Ezt a hasonlóságot Blumenbach gyűjteményben lévő koponyák között találta, ez a hasonló koponya Marken szigetéről származott. Az érdekesség kedvéért meg említem egy dán kutató (**Kai Lykke**) véleményét is, amely a kopenhágai múzeumban őrzött koponya vonásaival hasonlította össze, **Mayer** bonni tanár azt is megkockáztatta, hogy a feldoffi lelet nem lehet egyéb, mint a napóleoni háborúk egyik elpusztult kozák katona koponyája. Látható, hogy a kutatók is milyen ádáz vitákat folytattak a koponya beazonosítása területén, és az is jól látható egyes kutatók igyekeztek betartani a másik kutatónak amiatt, hogy a siker lehetőségét minél inkább korlátozzák. Egy másik szaktekintély (**Rudolf Virchow**) is majdnem bele sétált abba a csapdába, amely alapján azt állapította meg, hogy „*egy kőszvényes aggastyán*” földi maradványaival állunk szemben, de később változtatott a véleményén. A sok féle támadás ellenére az igazság győzelmének lehattunk tanúi, hiszen a lelet egyéb más területeken is kezdett feltűnni és a hasonlóságok

ellenére megállapítható lett az, hogy ezek a leletek megegyeznek a *Neandrensis*-el, amely nem egyéb, mint a neandervölgyi ősember, tehát győzött az igazság. Azt is igazságosan kell a mai olvasóknak elmondani, hogy a nagy német kutatót (*Fuhlrott*) szinte kiközösítette a szakma, mert neki lett igaza az ősember maradványaival kapcsolatban. A sok herce - hurca ellenére bizonyára nagy elismerést kapott **Virchow** prof, mert az igazság az Ő kutatásait bizonyította és ennek a vitának az tett a végére pontot, hogy az olyan leletekkel is összehasonlították, amelyek már korábban is a rendelkezésükre állt.

Az igazság sok embernek fájt, mert a Düffel patak völgyének ősember maradványai a XIX század egyik legjelentősebb felfedezése volt, ezért Virchow a győztesek oldalán állt és így az Ulm-ban megrendezett anthropológiai vándorgyűlésen 1892. még mindig olyan határozat született, hogy „*L' homme fossile existe pas*”, tehát Cuvier nyomán még mindig szótöbbséggel mondták ki, hogy „*sem primitiv emberfajta, sem fosszilis ember nincs*”. Az elkövetkező évtizedek is sok olyan vita forrása, amelyben még mindig meg kérdőjeleződik a neandervölgyi ember létezősége, amely időnként újabb és újabb vitákat generált a kutatók között. Az 1860 – as években sok olyan anthropológus fejtette ki a véleményét, akik már látták azt a különbséget az ismert koponyák között, amely egyező és azt is, amely teljesen eltér az ismertektől. Feltűnt az is, hogy a koponya homloktaréja alacsony és hátradől a homloka, alacsony a fejteteje, és ami leginkább szembeötlő a végtagok durva, erősen zömök alakja és a görbe volta. A vita ezzel a megállapítással nem záródott le, hanem a strazburgi egyetem egyik jól képzett anthropológusa **Gustáv Schwalbe** 1901 – ben részletesen leírta a neandervölgyi koponyát, amellyel **Hermann Klaatsch** Boroszló anthropológusa is egyet értett és publikálta a többi düsseldorfi csontnak a beható leírását. Hihetetlen nagy viszhangot váltott ki az egész, mert sok kutató ragaszkodott a maga álláspontjához és igyekeztek megakadályozni a vizsgálatok eredményét. A fenti megállapítások kiállták az idők próbáját, mert az ellentmondások lassan feloldódtak és a tudomány fejlődése megindulhatott olyan irányba, amelyek az újabb kutatások eredményességét biztosították. Azt kell látni, hogy a két kiváló régész anthropológus érvei meggyőzték a szakmát és lassan, de biztosan meggyőzték a kételkedőket abban a tekintetben, hogy a szkeptikusok tévedései nem elfogadhatóak. A Gibraltári és egyéb más területekről előkerült leletek napvilágra kerülése az ugyan ilyen típusú koponyák már egyértelműen eldöntöttek voltak, tehát a két említett szakember állításait és bizonyítékait nem lehetett meg kerülni, hiszen nélkülük az ellentmondásokat nem lehetett feloldani. Azt kell feltételezni azok a kutatók munkáiból kirajzolódó ellenmondásokat, amelyek a vizsgálataik alapján ellentmondtak bizonyos ismérveknek, hogy ez nem lehetett más, mint elfogultság, amely a tudomány területén nem a leg jobb tanácsadó. A fenti vitát jól lehet követni abból a szempontból, hogy a német nyelvterület tudományos irodalma **Wisler** javaslatára „*Homo primigenius*” néven foglalja össze, addig a francia tudományos irodalom ugyan csak a jó megtartású Le moustier-i leletet után, „*Homo mousteriensis*”-nek nevezi a neandervölgyi embert.

A neandervölgyi ember leg primitívebb maradványait a Dél-Afrikában találták, a régészek egybehangzó véleménye szerint a „*gibraltári koponya leg ősbibb maradványait*” sikerült feltárni 1926 tavaszán. A leg ismertebb ősembertípusok közül is a leg primitívebb koponya maradványok kerültek elő, ezekből a leletekből azt a következtetést vonták le a régészek, hogy a Broken Hill ősembere után Európa leg délebbi csücskén keletkezett újra ugyan az-az ember típus, vagyis az „*ősember afrikai eredetét bizonyítja*”, legalább is az 1926 os megállapítás szerint. Azt ma már tudjuk, hogy a mai megkövült álláspont szerint az ember kialakulása nem lehet máshonnan, csak is afrikai, tehát ez a megállapítás valóban bevésődött a kutatók agyába, de ezek a bizonyítékok igen kevés bizonyítékokra épül, amely a mai állás szerint nem fogadható el, mert a világ számos pontján találtak hasonló maradványokat, amelyek meg kérdőjelezik a származás elméletet. Azt gondolom a mai ismereteink alapján az ember fejlődése során mind azokon a területeken jelentős fejlődésen ment át, ahol

éppenséggel élte az életét. Magyarán az ember kialakulása ott történhetett meg, ahol az életfeltételek adottak voltak az ember tovább fejlődésére, ebből az következik, hogy a világ számos pontján a fejlődés végbe mehetett. Dél-Afrika északi részén Bulavaytól kb. 850 km. távolságra a Broken Hill bánya területén találtak a régészek egy domb alatt újabb csont darabokat, valamint a közelben található barlang bejárata az előbbi bányamező dombjának a nyugati oldalán lévő barlang bejáratán lehetett megközelíteni azt a lelőhelyet, amely az afrikai származásemélet korai bizonyítékát vélték a kutatók bizonyítottnak. Ez a barlang mélységében kb. 140 méter mély és egy elágazás is található benne, amely kb. 100-110 méter mélységig hatol a domb alá. Azt azért tudni kell, hogy ez a barlang dolomitba vájt, amelynek belsejét kristályos üledék töltötte ki 1,2 és 3,6 méter vastagságban, a falát cinkszilikátok és stalagmitok borítják, a barlang padlózatát a lerakódások miatt vékonyabban ugyan szintén cinkszilikátok és stalagmitok borítják. Az valószínűsíthető, hogy a padozaton a korai szakaszban víz folyhatott és azért vékonyabb a lerakódás, de az igazi érdekesség abban rejlik, hogy a padozatán emberi csontokat találtak. A barlang hátuljától visszafelé 27 méterre és a talajszint és a víztükör alatt 18 méterre találta meg az emberi csont maradványokat W. E. Barren Otagói mérnök (Új-Zeland-i) bányamunka végzése során és ennek megfelelően, ma a British Múzeum gyűjteményét gazdagítja. Ennek az-az oka, hogy Dél-Afrika Angol gyarmat volt, tehát Angol fennhatóság érvényesült. Néhány szót a leletekről, amelyek a kor régészeinek figyelmét felkeltették, egy állkapocsnélküli koponya, combcsont és egy lábszárcsont és nyakcsigolyára egy lapockacsont és medence töredékre bukkantak a bányában. Az említett csontok mellett számos kis állat csontjait is megtalálták, a nagyobbak közül említésre méltó az oroszláncsontok, és a koponya mellett találtak kőszerszámokat is, tehát a leletekből meglehetősen állapítani, hogy az ősember lakta a barlangot nem csak temetkezett a barlangba. A Broken Hill bánya újonnan feltárt csontjait egyszerűen nem publikálták, hanem hagyták elfelejteni a feltárt leleteket, ma is csak azt tudjuk egy korábbi levélből, hogy már 1907 ben közöltek a munkások innen a bányából emberi maradványokról és kőszerszámokról, névszerint ismerjük a közlöket, akik F. P. Mennel és E. C. Chubb, azt írják a levelükben, hogy talán emberi maradványok, de biztosan elefánt és oroszláncsontokat találtak hasonló mélységben, mint az ismert emberi maradványok előkerülési helye.

A broken hilli csontleletek legtöbbjének a vizsgálata kimutatta, hogy a csontok cink és ólomfoszfáttal telítődtek, vagyis átalakultak, így a nagy részüket ólomszilikát vonja be, amely ólomcarbonátba van beágyazva. Dél-Afrika klímája miatt a megkövesedés sokkal gyorsabban megy végbe, mint más területeken, éppen ezért meg kellett állapítani a kövesedés sebességét, hogy meg lehessen állapítani a leletek korát. Azt vették észre a bányamunkások, hogy a fejtés következtében egyre több csontleletet emelnek ki és mindet ólomszilikát vonja be, különösen igaz ez a Broken - Hill Development bánya művelése alá tartozó bányüzemre, a levelezésekből azt is megtudhatjuk, hogy legalább **száz tonna** csontleletet szállítottak el a bánya területéről érckitermelés céljából. Ha belegondolunk mennyi ember élhetett itt a bánya és a barlang területén, azt kell mondani, hogy szinte hihetetlen egy egész városnyi emberi maradvány halmozódott fel és mégsem tettek szinte semmit a lelet anyag megmentése érdekében. A bányatulajdonosnak nem volt érdeke a tudomány támogatása, csupán az érdeke azt kívánta, hogy minél több ólmot és nikkelt tudjanak a felszínre hozni és a tulajdonos számláján duzzadjon a sok pénz, amely a tulajdonosok számára biztosítja a rangot. Azt kell feltételezni, hogy az ilyen tömeges termelés mellett mennyi régészeti anyag ment tönkre és senki nem figyelt oda, hogy ebből a nagy mennyiségből valamennyi meg mentésre kerüljön. Ebből az következett, hogy az ember múltja nem érdekelte a bánya tulajdonosokat, pedig a tudomány művelői igen hálásak lettek volna a nagyipari kitermelésnek, ha időben szólnak a megfelelő szakember gárdának, hogy a leletek egy részét megmentse. Ezt úgy is kell ma már kezelni, hogy ez nem egyéb volt, mint a 1920-as évek Afrikája, ahol a kitermelés nem egyéb volt, mint a föld kincsinek a kirablása. Az ipar nem mindenhol ilyen önfejű és a

leleteket nem mindenhol semmisítik meg, mert Franciaország területén a **Montmartre** gipsztelepébe ágyazva találták meg azokat az őslényeket, amelyek feltárását a szakemberekre bízta és megmentésre kerültek, így ismerhettük meg a ma ismert legősibb madarat és annak a kortársait. A broken - hilli bánya nagyüzemi kitermelése hozta minden vitán felül a napvilágra a „*Rhodéziai ember*” elnevezésű ősembert, amelyet csak leiratokból, vagy rajzok alapján ismerünk, valamint néhány koponya maradvány alapján tudnak a kutatók tájékozódni. Az emberi maradványok napvilágra kerülését nagyban segítette a bányaművelés és nem utolsósorban az elkötelezett kutató emberek önzetlen munkája. Így került elő a Mauer homokjából a heidelbergi ősember és a legtöbb ősembermaradvány, amely a kutatásokat nagyban segítette. Az 1900-as évek elején talált ősember maradványok nagymértékben hozzájárultak a kutatásokhoz és elsősorban a tervszerű feltárásokhoz az amerikai régészek céltudatosan vezettek olyan ősrégészeti ásatásokat, amelyeket már maguk készítettek elő és már nem elégedtek meg a véletlenszerű leletek előbukkanásának lehetőségével, hanem hatalmas földtömböket mozgattak meg a feltárások eredményeinek a biztosítására. Ilyen feltárás volt a Wyoming-i feltárás a kréta korból, vagy egy másik ilyen jelentős eredménnyel járó a Gobbi sivatag eocén korából származó ősgyík csontvázak feltárása. Mondták az európai kutatók, hogy a „*gazdag Amerika ezt megteheti, mi szegény Európaiak megelégszünk a nagyipar asztaláról lehulló morzsákkal*”.

Ez a mondás egyik régészeti konferencián hangzott el Lenhossék Mihály véleményeként, de a laikus is észreveszi a Broken Hill leletén, hogy alakja nagyon eltér a mai ember koponyája formájától. A legszembetűnőbb vonása az, hogy a koponyatető jóval laposabb és a terjedelme is nagyobb, mint a mai modern embernek, nagy térfogatúak és szögletes szemüreg és felette a homlok alján hatalmas csont boltozódik előre, vagyis a szemöldökcsont még szinte egységes egésznek mutat, tehát az eltérés a modern ember és az ősember között az osztott szemöldökcsont, az ősember esetében erről nem beszélhetünk. A szemöldökcsont erős íve miatt a szögdröt alig lehet látni, e mögött egy sekély behúzódnak van, majd rendkívül laposan hátrahajlik a homlok, amely első látásra laposnak tűnik. A másik ilyen jellemző vonás a nyakszirt, amely szép domborulattal megy át a nyak hátsó részébe, hasonlóan, mint a mai ember esetében, csak a különbség az ősember esetében ez igen robosztus és megfigyelhető az enyhébb lejtése.

Az arc felső része nagyon hasonlít a gibraltári neandervölgyi ember koponyájára, ugyan úgy láthatjuk a nagy szögletes szemgödöröket, és az orr alacsony nyílásait, mint a Broken Hill ősemberén. Az arcnak és az ajaknak a részben parabolikus volta kicsit hasonlít egy majom koponyára, de már attól jóval fejlettebb. Azt gondolom az arckoponya vonala és az ajakcsontok mutatják azt, hogy többről van szó, mint majom koponyáról, mert a fogazat elhelyezkedése önmagáért beszél, hiszen a fogak elhelyezkedése már parabolikus formát felvette, amely a koponyától elvitathatatlan. A fogzománc mérete, vastagsága egyértelműen azt bizonyítja, hogy nem Homoidával állunk szemben, hanem egy olyan Hominidával, amely nem csak emberszerű, hanem a fejlődés azon fokán áll, amely már emberi kultúrával rendelkezik. Ez a fejlődési fok a kezdeti szakasztól igen előrehaladott, hiszen az előember fogazata teljesen más formát öltött, úgy formájában, mint a parabolikusságában, amely meghatározza az emberi formát és az emberréválás formai szintjét. A szemfogak már nem emelkednek ki, hanem a fogsor síkjához igazodva a szemfog formája szinte változatlan marad, amely azt bizonyítja, hogy a fogból megállapítható, hogy az ember milyen fejlődési szakaszba sorolható. A mi esetünkben a fejlődés szintje közel áll a modernnek nevezett emberéhez, amely egyértelművé teszi azt a megállapítást, hogy a neandervölgyi ember típus igen sokrétű és területenként más és más jellegzetességekkel bír, azonban a besorolása nem is lehet más, mint ami a faj szempontjából meghatározásra került. Azt is meg kell említeni, hogy a koponya alapjának a nyílása nagy és egészen vízszintes állású, ebből bizonyosan következik, hogy a rodéziai ember már egyenesen hordta a fejét a gerincoszlopán.

Bizonyítékul az állatok koponya nyílása rézsútosan hátra tekint, amely a négy lábon járás bizonyítéka.

A neandervölgyi koponyáját viszonylag könnyen fel lehet ismerni, mert előlről hátrafelé megnyúlt a koponya, ez jellemző minden neandervölgyire, amely Európa szerteélt és ma megtalálható a csontlelete. Éppen ezért is nevezik az európai neandervölgyit hosszúfejű embernek, a változás csak is az utolsó jégkorszak végefelé következett be. A rövid fejű ember megjelenését a tudósok egy része azzal magyarázza, hogy ez a faj kelet felől vándorolt be Európa területére, de a ma ismert emberelődök pontos megjelölésére sehol nem találunk magyarázatot, és pedig azért nem, mert csak hipotézisek állnak a rendelkezésünkre, valójában a tudomány a végleges válasszal adós ma is. Azt sem lehet véka alá rejteni, hogy az Európa nyugati felében kialakult ember típus és a Kárpátokon belül kialakult embertípus keveredéséből egyáltalán létre jöhetett e valaha az-az embertípus, amely elvezetett a mai modern embernek nevezett *Homo sapiens sapiens* megjelenéséhez. Azt gondolom, erről már érdemes lenne beszélni, mert a Magyarország területén Érd mellett feltárt ősember csont maradványa azt bizonyítja, hogy igen is lehetett ilyen irányú fejlődés itt ebben a régióban, hiszen nem elfogadható állítás az, hogy mindent azzal magyarázunk, hogy „*keleti irányultságú*” („Akadémiai megfogalmazás”), mert ez soha nem volt bizonyítva és ez ma is csak hipotézis. Nem lehet egyet érteni azzal a felfogással, hogy csak magyarázzák a kutatók a keleti irányultságot, de nem tudják bizonyítani. Az igazság kiderítése nem egyszerű feladat, de addig nem elfogadható, ameddig a bizonyítékok nem állnak a rendelkezésre. A keleti bevándorlás elmélete már régen megdőlt, mert a kialakult kultúrák tekintetében a **belső európai** emberek kultúrája sokkal régebbi, mint a külső területek ősi kultúrája, ebbe bele érteve a Kárpát-medence ősi kultúráját is. Így a bevándorlás lehetősége koránt sincs kizárva, de kevésbé elfogadható az, amit a kutatókra rá akarunk előlteni, hogy a keleti bevándorlás elmélete bizonyított. Az ilyen felfogás a tudományos életben nem elfogadható, hiszen az eredményeket meghamisítják a téves felfogásból keletkezett elméletek és állítások. Ma még pontos adatokkal nem rendelkezünk, vagyis a neandervölgyiek új nemzedékének a kialakulása több helyen is kialakulhatott, de azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Kárpát medence olyan olvasztó tégely lehetett, amely szerepet játszhatott a modernnek nevezett ember kialakulásában.

Azt kell megfogalmazni, hogy a vázolt jellemvonások egyike sem ismeretlen a szakemberek előtt, azonban a neandervölgyi emberfajta jellemző bélyegei a rodéziai ember csontjain túlzott formában jelennek meg. Pontosán ezért is úgy fogalmaztam meg, hogy egy korai, vagy kezdetleges emberősről kell beszélnünk, hiszen az alap ismérvekkal rendelkezik, de még olyan fejlődési szakaszban volt, amely az ember fejlődésében egy alacsonyabb fejlődési szinten tartott. A rodéziai jellemvonások egyértelművé teszik azt, hogy a faj fejlődése alacsonyabb fokán állt. Nézzük meg mik is voltak azok az eltérő vonások, amelyek szembeötlőek, ilyen a hátracsapódó homloklebeny, az alacsony koponyatető, igen erős szemöldöksont, amely még nem teljesen osztott. Megjegyzem, a ma ismert homlokcsont esetében még ma sem ismerünk olyan neandervölgyi családhoz tartozó homlok, vagy szemöldöksontot, amelyik ne mutatná azt, hogy a fejlődés folyamata beindult az osztott szemöldöksont irányába, mert a korai ember esetében mind ez igaz lenne, de a neander esetében ez a csontlelet az egyetlen, amely ezekkel az ismérvekkal rendelkezik. A hasonlóság szembeötlő a gibraltári és a rodéziai között, de a fejlődésben a gibraltári sokkal előrébb tart, mint a rodéziai ember, vagyis a fejlődés olyan szakaszával állunk szemben, amely azt mutatja, hogy a fejlődés a földön területenként eltérő volt. Pontosítani kell a hivatalos elnevezés szerint, mert a gibraltárit a tudomány *Homo Neandertalensis*-nek nevezi, vagyis megkülönbözteti más neandervölgyiektől. A legmeglepőbb dolog az volt, hogy a rodéziai ember fogai fogszuvasodásban romlottak meg, amely azt a véleményt döntötte romba, hogy ez a fog betegség csak a mezolitikumnak (új kőkor), vagyis az új kőkornak a betegsége volt.

Azt megmondani ma sem tudjuk, hogy a fogszuvasodást mi okozhatja, igen sok vélemény hangzik el azzal kapcsolatban, hogy a húsok sütése és főzése lehet a fog betegségeknek az egyik oka, a választ ma is keresik a tudósok, azonban olyan ismérvet nem tudnak felsorolni, amely kizárólagos oka lehet a fogbetegségnek. A lényege a dolognak, hogy az igazság valahol ott lehet, hogy az ember egyszer hideget fogyaszt, míg más alkalommal meleget és ez árthat a fogzománcnak, amely a hő változások miatt megrepedezik és így elindulhat a fog rohadás, vagyis a fog betegség, amely behatárolja az ember korát és az életminőségét is. A fogakkal foglalkozó szakemberek azt mondják, hogy a repedt fogzománc az elsődleges a fogszuvasodás kialakulásának.

A rodéziai emberrel azért foglalkoztunk ilyen hosszú ideig, mert az emberréválás folyamatában olyan fordulóponthoz értünk, amely láncszemet már korábban is kerestek a kutatók, mert az emberi fejlődésnek igen sok hiányzó láncszemét nem sikerült teljességgel feltárni, tehát a jövő szakembereire is várnak azok a kihívások, amelyek igazán széppé és izgalmassá teszik az őskor kutatását. Azt gondolom, Magyarország olyan híres kutató gárdával rendelkezett az 1900-as évek első felében, akiknek a magyar őstörténet kutatás igen sokat köszönhet. Kiemelkedő teljesítményt nyújtott a Lenhosék Intézet, amelynek az anyaga ma a Nemzeti Múzeum anyagát gazdagítja.

Az ne legyen meglepő, hogy a Broken Hilli leletekkel oly sokat foglalkoztunk, mert az anyagok vizsgálata és a kialakult vitás kérdések, amelyek miatt ki kellett térni részletesebben a leletek és a vitás kérdések megoldása érdekében. Az sem véletlen, hogy **Arthur Keith** a neandervölgyinél primitívebb vonásokat állapít meg, mint **Dubois**, mind a mellett, hogy auro, vagy protoauro névvel illetve a Neandertal, vagy az örökösök az Ausztrália őslakói, mert a véleménye szerint a kapcsolat egyenes ági és még azt is hozzáteszi Broken Hilli embert **H. Boule** kiemeli, hogy a Broken Hilli ember nem egyéb, mint „*Afrikának valamely még át nem kutatott zugában talán még élnek is olyan Homo Neandertalensis vagy rodéziai változatok (variánsok) utolsó képviselői. Felfedezésük semmivel sem volna különösebb, mint az okapinak, ennek a nagy és sajátos kérődzőnek nem rég felfedezett egyenes ági őse, melynek az egyenes őseit Európa miocénjéből régóta ismerjük.*”

Az Afrikai kutatások megindulása már a 20-as évek olyan felfedezéseit hozta, amelyek alapján a lelőhelyeket igyekeztek a helyszínen tanulmányozni, hiszen a szenzáció és a tudatos ősrégészet ebben az időben kezdte tudatosan végezni a munkáját. Ennek köszönhető, hogy **Hrdlic'ka** (ejtsd Hradlicska) kezdte a Broken Hill területén előkerült anyagokat tudományos módszerekkel vizsgálni és megkövetelte, hogy a bányahatóság minden olyan anyagot köteles a részére biztosítani, amely összefüggésbe hozható az ősember anyagaival. Nem csak vizsgálta, hanem jelentős gyűjteményt is létre hozott, így karcsontokat, koponyatetőt, egyéb koponya töredékeket és Ő állapította meg először, hogy a barlangot állandó lakhelyül használta az ősember.

Afrika közepén a Tanganyika tó közelében az 1920-as évek közepén az Angol régészek **Mousteri** típusú kőszerszámokat tártak fel, amelyek a neandervölgyi ember kultúrájára jellemzők. Azt sem kell véka alá rejteni, hogy az angolok sikerein a németek felvértezve újabb kutatásokat kezdtek meg a Tendaguru hegyvidék területén, ahol hatalmas méretű csontokat mosott ki az esőzés a föld alól, amely a sikerek reményében olyan viszhangot kapott az akkori tudományos világtól, hogy újabb kutatásokra került sor. **N. Frass** felismerte, hogy ez a lelet a föld középkorának az ősgyík maradványai és azt is hozzátette, hogy a német régészet „*mindent megmozgatott, hogy lehetővé tegye az exotikus lelőhely rendszeres felkutatását*”. A német régész társadalom hamar felismerte, hogy olyan új ismeretanyagra bukkantak, amely a kultúr érzékenységüket érintette, mert rövid idő elteltével egy újabb expedíciót indítottak, amelyből, **E. Hennig** és **W. Janensch** három éven át kutattak azon a szűz területen, amelyet a Német Kelet-Afrika gyöngyének neveztek. A Tendaguru hegy közelében fekvő terület feltárása a német régészet nagysikerű eredményének tekintették, mert

a német régészek voltak Afrika területén az elsők a Föld középkorából való eredmények feltárása tekintetében. Az afrikai csontok a berlini múzeumokba kerültek, amelyeket még a II világháború előtt közvetlenül is büszkén mutogattak. Az I. világháború rányomta a bélyegét a német kutatásokra, mert a Német birodalom Európán kívüli területeit elveszítette és így meg kellett maradni a saját Német területeken belül, amely a német régészetet nagyon visszavetette.

Galileai ősember csontleleteinek a részletes leírásával ma sem lehet találkozni, azonban részletek ismertek a lelet együttesből, amely alapján meg lehet próbálni összeállítani az ősember kultúráját, életét és a lakhelyével kapcsolatos ismeretanyag ismertetését. Az első lelet együttest 1925 nyarán találták meg Közép Palesztína területén és ez a lelet nem más, mint a neandervölgyi második típusába sorolt ősember lelete. A feltárást egy olyan régész végezte, aki az oxfordi egyetemen végzett és tanítványa volt annak a híres régésznek, akit **F. Turville Petre** néven ismert meg a világ. A világ egyik legjelentősebb eredményét érte el J. Ganstag a Genezáreti tótól északra elterülő Vádi el Amud szurdok barlangjainak feltárása során. Közelebbről a lelőhely megközelítése Tiberias-tól északi irányba Tabkha területén található barlangokról van szó, amelyekben megtalálták a Galileai ősember maradványait. Azt gondolom, ma is figyelemmel kell lenni a helyi lakosság ismereteire és természetesen a vallási érzelmeket sem szabad kihagyni az érdeklődések figyelembe vételénél, mert a hagyomány szerint ezen a területen élt és dolgozott a keresztény emberek legnagyobb szentje Jézus a keresztény tanok meghonosítója. A barlangot közelebbről a Vádi el Amud szurdokában találjuk, de a barlang neve Mugharel el Zuttyje barlang, csak tájékoztatásul mondom, a környék úgy ismeri, hogy a rablók barlangja. A barlangról azt kell tudni, hogy kb. 15. méter mély és 12 méter széles és legalább 18 méter magas mészkő barlang, amelynek az üledéke alól került elő mind az a lelet együttes, amely a világhírt hordozta magában a 20 évek végén és a 30-as évek elején. A felső réteg alól került elő az első kultúr réteg, amely a bizánci és a római korra datálható volt. A következő réteg alól kerültek elő azok a vas és bronzkori leletek, eszközök, amelyek alapján a korukat meg lehetett állapítani. A felszín alatt a harmadik kultúr réteg okozta a leg nagyobb meglepetést, mert Acheuli és Mousteri típusú kőszerszámok kerültek napvilágra, szakócák vakarók mandula alakú pattintott kövek, Turville Petre igen szerencsés kezű régész volt, mert itt bukkant rá a galileai koponyára, amely meghozta neki a világhírt.

Az Angol orvosok és régészek 1925-évi vándorgyűlésükön Southaptonban tartották azt a megbeszélést, amely Arthur Keith és Turville Petre beszámoltak arról a felfedezésről, amelyet alig két hónapja ismertek meg. Karpinai leletekről beszélt Keith a neandervölgyi ősember maradványokról, amelyről ebben az időben még semmi olyan vizsgálat nem volt, amely alapján egyértelműen ki lehetett volna jelteni, hogy egy olyan ősember maradvánnyal állnak szemben, amely az őstörténet kapcsán újat hozott a tudományos életbe. Keith hangsúlyozta, hogy feltűnő a szemöldöktaréja, amely világosan bizonyítja a neandervölgyi típushoz való tartozását, csak annyi az eltérés, hogy a koponyája magasra boltozott és keskeny és így a mai modern emberre hasonlít. Palesztína (mai Izrael) földjéről nem ez volt az első ősemberi maradvány, mert a Notre Dame de France Múzeumban ekkor már legalább 10 000 csont maradványt és más tárgyat ismertek a Clark gyűjteményből és a Saint Etienni dominikánus múzeumból legalább 6 000 darabot. De még mindig nem adtuk meg a korban ismert mennyiséget, mert a Ratisbonne gyűjteménybe és a Dominikánusoknál a Szentgyörgy, az Abu Ghosh, és Betlehem, Beitjamal és Karmel monostorában és az Angol múzeumokban számtalan neandervölgyi lelet állt a kutatók rendelkezésére, hiszen a Palesztinai területek nem csak hadi szempontból érdekes a tudomány számára, hanem a letelepedés és a kultúrák kialakulása szempontjából is komoly hatással volt az emberi tevékenység és a kultúra kialakulásában. A felsorolt múzeumok sok emberi maradványt őriztek a neandervölgyiek korából, de sokkal több szerszámot és egyéb eszközt őriztek a felsorolt múzeumok. Turville

Petre leletének a fontosságát az adja, hogy az első ősemberi csontmaradvány erről a központi kulturális területről és ez tette nagy jelentőségűnek a feltárt csontlelet maradványt.

A máltai ősemberről kell szólni, mert a Közel-Kelet és a Földközi tenger vidékének ősember leleteit megtalálva tudjuk, hogy Málta szinte olyan terület, ahol megtelepedett a neander típusú ősember, melynek a fogazata megegyezik a mai modernnek nevezett emberével. A máltai ember fogazata csak minimálisan tér el a mai emberétől, mert a fogak koronája a fogmederből kiálló része csak minimálisan különbözik, így a fogak hasonlóak, mindössze a különbség annyi, hogy a fogak valamivel nagyobbban a mai emberétől. A zápfogak gumói valamivel egyeletlenebbek, vagyis a rágófelület durvább a mai ember átlagánál és természetesen ezt annak lehet betudni, hogy fejletlenebbek. Az is megállapításra került, hogy a fog belseje szerkezetében mutatkoznak meg azok az eltérések, a fog belsejében az üregek valamivel nagyobbak, ezt úgy tudjuk érzékeltetni, hogy a fogak fejlettsége még kezdetleges. A vizsgálatok azt is meg állapították, hogy az eltérés elsősorban a fogak gyökerénél tapasztalható, normális esetben a zápfogak esetében alul kétgyökerűek felül három, vagyis a karpinai (Horvátország) ember esetében is hasonló megosztást tapasztaltak a kutatók. Azt is el kell mondani, hogy a feltárt leletek esetében kb. 50 % -ban igaz mind ez, mert a karpinai esetében a foggyökér teljesen más alakú, mert a három és a két különálló gyökér helyett az alsóállandócsban egy zömök prizma alakú test helyettesíti, amely a gyökér szabad végé felé nem hogy keskenyedne, hanem még inkább kiszélesedik, mint ha csak lapos teteje lenne. Azt is figyelembe kell venni, hogy ezek a különbségek nem zárják ki azt a tényt, hogy ez az embertípus hova is tartozik? A zápfogaknak ezt a különbözőségét az összehasonlító anatómia segítségével magyarázni igen nehéz lenne, mert nem ismerünk olyan főemlőst a homoidák közül, amelynek ilyen, vagy hasonló fogazata lenne. Ez arra utal, hogy ezen a területen egy olyan neandervölgyi faj alakult ki, amely csak is ezen a kicsiny területen élt és alkotott, hiszen a Közel-Kelet és a Málta és Horvátország területéről előkerült fog leletek mind azt mutatják, hogy a neandervölgyi embernek ez a faja korán kihalt és a modernnek nevezett ember vette át a helyét ezeken a területeken. Azt is látni kell, hogy az egy gyökű fog esetében a fog ágyban a fog könnyebben megsérül és így hamarabb fog vesztéssel jár, amely nagy hátrányt jelentett, a faj esetében a kettő és a három gyökkel ellátott fogazattal rendelkezőkkel szemben. A máltai leletről tudjuk, hogy az egyik fog felnőtt embernek a zápfoga, míg a másik egy gyermek tej zápfoga. Az első ránézésre meggyőződhetünk arról, hogy mind a két zápfog a prizmatikus gyökerű fogakból való, amely a fejlettségi szintet is elárulja. Vannak ma is olyan kutatók, akik azt is vitatják, hogy a prizmatikus foggyökérrel rendelkezők egyáltalán a neandervölgyiek nagy családjába sorolhatók, vagy sem. A kutatók ebben a kérdésben ma sem jutottak megegyezésre, mert ma is a vita tárgya a kettősség, vagyis a prizmatikusok egy új fajt, míg a neanderthensis típusúak is egy másik fajt képviselnek. Azt gondolom, a világ megbocsát nekem, mikor azt mondom, hogy a két fajnak kikiáltott embertípus nem két faj, hanem egy fejletlenebb és egy fejlettebb, amely irány elvezet a Homo sapiens sapiensig, vagyis a modernnek mondott emberig.

Gibraltári ember: A gibraltári koponyák megtalálási helye csak nem azonos szélességi fokra esik, amely az eltérések tekintetében sem lehet nagy a Máltai és a Galileai között. A gibraltári konya megtalálója **Flint** hadnagy a gibraltári szikla északi lejtőjén Forbes Quarry mellett találta. A jó megtartású koponya, amelynek a falcsontja hiányzott, Busk a londoni Royal College of Surgeons múzeumnak ajándékozta. **Artur Keith** írta le először tudományos alaposan, hogy milyen beható tanulmányokat végzett a koponyán. A régészek egybehangzó véleménye szerint talán az egyik leg ősbibb koponyával állunk szemben a neandervölgyi koponyák esetében. A vizsgálatokat követően egyedül **Sara** angol régész tekinti még idősebbnek a koponyát, majomember, vagy pre-neandertaloid-nak nevezi, amely magyarrá fordítva is embernyomnak fordítható. Az 1926 évi ásatásokat a Wolf ügynökség finanszírozta, amely újabb ősember maradványokat hozott a felszínre, homlokcsontot,

különböző koponya töredékeket, amelyekről 1929- ben jelent meg az első beszámoló, amelynek az eredményét talán egy mondatban össze lehet foglalni. Az ásatásokon talált csont maradványok mind a primitívebb gibraltári ősember maradványai, amely a besorolás szerint is neandertensensis típusúak családjába tartozik.

A spanyol területek gazdagsága és a barlangi festmények serege, de az emberi koponyák sokasága segíti az ősemberkutatást. Az ősemberkutatás egyik ismert területe a Banolas mellett található kőbánya, amelynek a területén találták azt a koponyát, amelyet úgy ismerünk, hogy a banolasi ős koponya. A másik ilyen híres koponya a Gerona tartományban található Pyrenei félsziget északkeleti részén 1915-ben talált koponya, amelyet **Hernandez Paheco** és **Obermaier** írt le először, akik nem találták a koponya leletet igazi hiteles maradványnak, mert a leírt jegyzőkönyvekben azt állítják, hogy az állkapocs zömök alakja, legalább is a véleményük szerint „csökevényes”, ha megtalálható lenne az állcsúcsa, akkor véleményük lehetne alkotni róla.

Karpinai ember: Néhány gondolatot kell még szólni a Horvátország területén feltárt karpinai leletről, amely a neandervölgyi faj egyikét képviseli, de a régebbi korból származók közé tartozik. A huszadik század egyik legtermékenyebb lelőhelye volt a karpinai barlang, vagyis mondható, hogy az ősember egyik temetőjét találták meg a kutatók. Mint már említésre került a barlang feltárását a zágrábi egyetem tanára **Gorjanovic' Kramberger** tárta fel még 1899 – ben a feltárás hat év megfeszített munka eredménye volt. Az emberi maradványokon túl igen sok állati csontmaradvánnyal gazdagodott a gyűjtemény. Az ősember kutatás eredményeit figyelembe véve a következő több mint ötven évben alig, vagy csak néhány elhanyagolható lelet került elő. Azt is látni kell, hogy az I. és a II. világháború a kutatásokat nagyon visszavetette. A hatvanas években véletlenszerűen előkerült leletek általában nem voltak olyan súllyal, mint a Vértesszőlősi lelet, amely a tudomány világát szinte megrengette, hiszen az első megállapítás is hihetetlen nagy érdeklődésre tartott számot, mert a lelet maga olyan fejlettséggel rendelkezett, mint ha a mai modernnek nevezett ember lett volna, éppen ezért Vértesszőlősi úgy gondolta, hogy a lelete nem lehet 35- 40 ezer évesnél idősebb. Ma már tudjuk ez a lelet legalább 350 000 éves, amely azt bizonyítja, hogy az emberré válási folyamat a Kárpát-medencében valószínűleg korábban kezdődött el, mint a nyugati területeken, vagyis a feltételek a fejlődéshez jobbak voltak, mint a medencén kívül. Ennek köszönhető az is, hogy a Kárpát-medencefejlődési tényezőit alig, vagy egyáltalán a tudomány nem vizsgálja, hol ott már egy másik ősember maradványát is a magyar régészet feltárta, amelyről a magyar tudományos emberek szinte egyáltalán nem beszélnek, ez a lelet nem más, mint az Érdi lelet, amelyet Csánk Vera tárt fel, de erre majd később vissza térek, mert van mit beszélni a lelettel kapcsolatban. Azonban visszatérve a karpinai barlang leleteihez idézzük fel Gorjanovic' Budapesti felszólalását a Magyar Földtani Társulat üléséről.

Idézem: „ Karpina városka északi Horvátországban, a Strahins'c'ica déli oldalán, vagyis az Ivans'c'ica vonulat azon részében fekszik, amely Stájerországból átcsapva Varaz'dinske topolice-nél végződik. Maga Karpina egy harántvölgyben fekszik, amelynek oldalait főképpen közép miocén korú mediterrán parti képződmények alkotják, s itt homokkövekből, vagy konglomerátumokból állnak. Maga a lelőhely a Kneip-felé hidegvíz gyógyintézet mögött a Hus'njakovo hegy lejtőjén terül el. Az ottani miocén kvarchomok könnyen mállik s így a víz könnyen váj ki benne üregeket főképpen a réteglapokon. Több helyen találunk nagyobb üregeket a puha homokkőben, amelynek keletkezését leggyakrabban átszivárgó vizek indították meg, később pedig mállás útján nagyobbodtak. Ilyen főképpen a Karpinica patakerodáló működése által keletkezett üreget a Hus'njakovo hegyen találtam, amely azonban egészen ki volt töltve, és pedig leg alól az egykor mellette folyó Karpinica patak üledékével, amelynek többé-kevésbé homokos agyagból és durva palagörgetegből s a boltozó homokkő réteg lehullott, hozzákevert málladékból állnak. A most 25 méterrel mélyebben folyó patak utolsó áradása a kb. 2, 80 méter vastag, legnagyobbbrészt üledékes képződményekből álló barlang

kitöltést egy befelé kiékelődő barna agyagréteggel tetézte be. Ezután, az utolsó áradás után itt hordaléknak további nyomát többé nem találjuk: az a 8 méterrel vastagabb homok komplexus, amely vízi hordalékon fekszik, a boltozat homlok kövének felhalmozott málladéka. Minkét lerakódásban sötét, részben vörösre festett, a barlang széle felé kissé felhajló sávok, kultúr rétegek húzódnak végig, ti. tűzhelyek, faszénnel, hamuval, megégett homokkal, csontokkal és kőszerszámokkal”

Néhány olyan leletet sorolok fel, amelyek a Karpina barlangból kerültek elő: barlangi medve több ezer csontja került elő, ősbövénynek 103 foga, barnamedve, farkas, mormota, nyest, hörcsög, ősló (hipparion), vaddisznó, őz, őstulok csontok kerültek elő. A feltárások során azt is felfedezték, hogy a hódok is megépítették a maguk hódvárát, ezt a hód maradványok egyértelműen bizonyítják. Azt azért említem meg, hogy a madarak és a lábas állatok csont maradványai egyáltalán nem ütnek el a Közép-európai barlangok más leleteitől, vagyis a teknősök és a madarak csontjai a post glaciális üledékben megtaláltak megegyeznek más barlangok csont leleteivel, talán még a koruk is hasonló. Az eltérést talán a gyapjas orrszarvú őse bizonyítja, hogy a lakásként használt karpinai barlangban az ősemberek tanyáztak. Az állatok csontjaiból arra lehet következtetni, hogy az időjárás kedvezőbb volt a mainál, tehát jóval melegebb volt a hőmérséklet a klíma kedvezőbb volt. A leletek jelentőségét az bizonyítja, hogy a kőszerszámok tipikusa a neandervölgyiekre jellemző opaleolitikus típusúak, vagyis az ismert neandervölgyi ipar képviselői. Voltak olyan kutatók, akik megkérdőjelezték a szerszámok jellegét és ezzel egyidejűleg a korát, vagy a kultúr besorolásának lehetőségét, de végül a kutatások tisztázták a helyüket és a kultúrában elfoglalt szerepüket. Az első pillantásra tisztázódhat, ha szakszemmel megnézzük ezeket a kaparókat, pengéket, abból egyértelműen kitűnik, hogy a régészet hasonlóan találja a taobechi paleolitikus eszközökhöz, vagyis nyilvánvaló a szerszámok a neandervölgyi ipar terméke. Az összehasonlításokhoz a tudomány felhasználta a karpinai maradványokat a Weimar környékén talált ősember maradványokkal, a vizsgálatokhoz legalább tíz egyén maradványait használták fel, amely álltalában egyezéseket mutatott. A legnagyobb vitát az váltotta ki, hogy a talált csontleletek közül egyetlen egy ép darabot sem találtak, sőt a maradványok mind valami álltal töredékesek voltak, amely alapján Gorjanovic' joggal azt a következtetést vonta le, hogy a karpinai lelőhely az őskori emberevők „lakomájának a maradéka”.

A karpinai ember leírása igen érdekes, mert a homloklebeny és a homlokeresz fejlett, lapos a koponyatető, jellegzetes előre ugró áll, erős állkapocs, a talált csontok egytől egyig neandervölgyiek voltak, ez a típus a hosszúfejűek (dolichocephal) családjába tartoztak, az is tény, hogy néhány szélesebb koponyával rendelkező is akad közöttük. A fogazatról szoltam a máltai emberrel kapcsolatban, itt is ugyan az érvényes a karpinai emberre. A legismertebb neandervölgyi maradványok Német területről és a mai Franciaország területéről ismertek, sőt a faj legklasszikusabb maradványait ezeken a helyeken tárták fel.

Magyarországi ősemberi települések (lakóhelyei és élete)

A **solutréi** kor emberének hagyatékát megtaláljuk Magyarországon is a három legismertebb barlangban, így a **Subalyuk**, **Tata** és az **Érd** mellett feltárt ősember szálláshelyén. Igaz a kor embere a fejlődés következtében a kultúrájában olyan fejlődést mutat, ahol nem csak a solutréi kultúra hagyatékát találjuk meg, hanem a kultúrák közül azokat az átmeneti kultúrákat is, amely a magyar viszonyokra oly jellemző volt és ma is ennek a szellemébe fogjuk vizsgálni a magyar leleteket, vagyis bizonyára a három jellemző terület emberének tevékenységét. Szerencsések vagyunk a tekintetben, hogy ezek az ősember által lakott települések nem egy közeli helyen találhatók, hanem az ország északi területein jól elkülönítve egymástól és mégis találunk azonos fejlődésre utaló fejlődést és elkülönülő olyan fejlődési irányt, amely más területen nem találhatóak meg. Kárpát-medencében megfigyelhető a települések elkülönülése olyan módon, hogy a lakás módja eltérő, így az egyik barlanglakásban lakó, míg a másik síkterepen élte az életét, amely az életet nem könnyítette meg. A síkvidéken csak a horhosokat tudta az ember kihasználni a vadászatnak a befejeztével, tehát a lakása talán csak a mélyedések (horhosok) kihasználásával volt lehetséges, addig alig pár száz kilométerre már az ősember barlanglakásokat használ menedékként. Azt is jól meg lehetett figyelni, hogy az ember életformája is másként alakult, mert a vadászat jellemző mindenhol és mégis más az ember kultúrája, ez annak a következménye, hogy mindegyik helyen mások a problémák és ezért más eredményekkel is találkozunk. A megvizsgált területeken azt is látjuk, hogy a kort tekintve teljesen más a fejlődés iránya az egyik, vagy a másik helyen. Ezért kell a korszakról viszonylag korhű képet adnunk. Mielőtt a településeket ismertetném, azt meg kell jegyezni, hogy az ember korábban megtelepült a Kárpát-medencében, mint a tárgyalt ősemberek kora, mert arról nem szabad elfeledkezni, hogy ezeken a helyeken, neandervölgyieket találunk, még akkor is, ha kimutatható a keveredés más fajokkal. Korábban utaltam a hegyi (alpoki) emberekre, amelyek a sík vidékiekkel keveredtek a síkságokon, így a Kárpát-medencében is, ennek jelét látjuk antropológiailag is, amelyre természetesen kitérek a fejezet alatt. Az is igaz az ősember nyomát a síkvidékeken igen nehéz nyomon követni, mert a települései hamarabb felszámolásra kerültek, így az időjárási viszonyok, vagy éppenséggel a vadállatok semmisítették meg a lakóhelyeiket, amely a löszösödéssel még nehezebb feltárni, vagy megtalálni. Azokon a helyeken, ahol a lösz embernek nevezett embert megtalálták, azok a helyek olyan lakó bázissal (kőplató), ahol állandó lakással rendelkeztek hosszabb időn keresztül. Azt nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy a középső paleolitikum idejében mennyire sűrűn lakott volt a Kárpát-medence, de azt tudjuk, hogy ebben az időben már lakott volt, tehát az ember már a kor kultúrájában élte az életét. Sokan azt gondolják, az ősember megtelepedésére alig van bizonyíték tekintetben, hogy a Kárpát-medence ősember lakta területe, hol és mennyire volt lakott, hogy utaljak a **karpinai** barlangra, vagy az északi területen található Brün melletti lösz ember maradványokra, vagy a Balla barlangi ősember maradványokra. Igen volt élet a medencén belül, csak a mai kutatók igen keveset tudnak és hallanak a korábban feltárt leletekről és azok elemzéseiről. Azért nem is akarom ezt a részét újra elemezni, mert az előző fejezetben ezt már meg tettem, tehát a mai magyar viszonyokat figyelembe véve kell valami elemzést nyújtani az értehetőség miatt. Azt sem szeretném kihagyni, hogy Magyarországon a Börzsöny hegység dél-keleti oldalán egy olyan barlang rendszer található, amelynek a feltárása sürgős lenne, mert azt tudjuk ősi írások (jelrendszerek) találhatóak benne, de a feltárásra nincsen pénz. Sokáig az a vélemény alakult

ki az akadémikus kutatók körében, hogy a Kárpát-medencében alig vagy egyáltalán nincsen nyom arra vonatkozóan, hogy az ősember tartósan megtelepedett volna a medencén belül? Azt gondolom, az ilyen meghatározás nem teljesíti azt az elvárást, hogy az ősember kutatás az ember élete, fejlődése, ilyen hatással volt a medence igazi fejlődésére. Ma már nem lehet azt mondani, hogy nincsen pénz a kutatásokra, mert a környezet ősi népeinek a maradványait egyre több helyen feltárják a kutatók és ebből jól lehet látni, hogy a magyar területeken is komoly fejlődés ment végbe, amely hatással volt a környezetére. A barlangok leg alsó rétegeiből előkerült leletek az alsó paleolitikum emberének fosszilis maradványai, amely egyben helyenként a szerszám kultúráját is magába foglalja, és ahogy a rétegekkel haladunk felfelé, úgy a fiatalabb korok fauna rétegeit találjuk meg az ember maradványaival és a kultúrájával egyetemben.

Igaz alig néhány évtizede az akadémikus tudós társadalom azt állította, hogy az ember jelenlétének alig van nyoma a Kárpát-medencében, ma már tudjuk igen is van nyoma, mert a feltárások mind azt bizonyítják a medencében az alsó paleolitikumtól kezdve folyamatosan megtalálható az ember nyoma és a jelenléte a Kárpát-medencében. Sokan felkapják a fejüket, hogy mire alapozom azon véleményemet, hogy az alsó paleolitikumban élt a medencén belül az ember? Igen élt, mert Herman Ottó a miskolci Papszer utcai építkezésen talált olyan szerszámokat, amelyek a **Crag** kornak a terméke, vagyis az Európa területén talált egyik leg régebbi olyan emlék, amely azt bizonyítja, hogy az ember már megtelepedett itt a Kárpát-medencében. Igaz maga a Herman Ottó is így fogalmazott: idézem: „*kezemben tartom azt a szerszámot, amelyet az ember alkotott meg néhány ezer, de az is lehet néhány százezer évvel ezelőtt, amelyen majd a tudósok évtizedekig fognak vitatkozni a kor meghatározása miatt*”

Igaza volt Herman Ottónak, mert ma sem csitulnak a viták a Papszer utcában talált májkövel kapcsolatban, mert a kőszerszám korát tekintve legalább 700 000 – éves, vagyis a Crag kultúra hagyatékát kell látni benne. Azt is megfigyelhetjük ezen a védett területen, hogy az ember megtelepedése elsősorban a folyók és patakok közelében találhatóak meg, de azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a Kárpát-medencében igen sok volt a felszíni hőforrás, amely biztosította a korai embereknek azt a lehetőséget, hogy a hőforrások közelében olyan letelepedési lehetőségeket alakítsanak ki, mint a Vértesszőlős közelében a korai ember tette. Igaz a Vértesszőlős közelében megtalált emberi maradványt a kitűnő Vértes László ősrégész fedezte fel, de a korát nem sikerült a 60-as években jól meghatározni, mert kb. 40 000 évesnek határozta meg, ma már tudjuk ez a lelet legalább 350-400 000 éves emberi maradvány, amely a Kárpát-medence egyik leg régebbi emberi maradványa. Azt kell feltételezni, hogy a sziklás helyek barlangjainak a füstös falai mind azt bizonyítják, hogy valaha az ember lakta ezeket a barlangokat, tehát az ősember lakásaiként kell ezeket a barlangokat tekinteni. Ha kitekintünk Magyarországról az Alpok lejtőire mindjárt szembe ötlő jelenséget figyelhetünk meg, mert a Repolust barlangban olyan szerszám készletet fedeztek fel a kutatók, amely az utolsó inerglaciális korából származnak, vagyis az utolsó felmelegedés korából valók. A Repolust barlang kultúrája ma már nem a viták tárgyát képezi, hiszen egyértelműen bebizonyosodott, hogy ez a kultúra **Tayacien** kultúra maradványai, amely a szilánk ipar termékei. Ez a kultúra igen elterjedt volt egész Nyugat-Európa területén, mert a kultúra népe a korábban ismertetett Alpok népe volt, amely a Kárpátok népével keveredve új népeiséget hozott létre egész Európa szerte.

A horvátországi Karpina barlang alsó rétegeiben szilánk ipari szerszámokat találtak, amely sokkal korábbi, mint azt sokan gondolnák, Szlovákia területéről Kulna barlangból szintén, de a Poprád mellől Gánóc (Gánovice) barlangjából édesvízi mészkőben fekvő neandervölgyi ember maradványok kerültek elő néhány meghatározó kőszerszámmal. Ugyanakkor a Szlovákia északi területén találjuk Behárovicén és Horka településen azt az édesvízi mészkőréteget, amely arra bizonyíték, hogy valamikor ezeken a helyeken édesvízi hőforrás működött, valamint megtalálható volt az ősember szerszámkészlete. Azt kell feltételezni,

hogy sok olyan helyet ismerünk, ahol az ősember megtelepedése bizonyított, de a létezéséről a tudomány nem vesz tudomást, ez – az, amit egyszerűen nem értek, hiszen a bizonyíték előttünk van, és nem végzik el a kutatók azokat a vizsgálatokat, amelyek tudományos igazolást adnának a feltételezéseknek, vagy igennel, vagy elutasítással! Azt mondják az akadémikus kutatók, hogy a véletlen nyomok nem meggyőzőek, így kevés figyelmet fordítanak rá, hiszen amit látunk az nem egyéb, mint valaminek a maradéka. Az alig megmunkált kövekről azt állítják a kutatók, hogy ez nem bizonyíték arra tekintettel, hogy a vadász népek kultúrája ebben az esetben nem egészen kiforrott és bizonyított. Azt gondolom, ilyen egyszerűen lemondani a lehetőségekről nem elfogadható, mert a feltárások Magyarországon szinte kizárólagosan a véletlennek köszönhetőek, amely nem a leg tudományosabb feltáró tevékenység.

Ugyan ezt a bizonytalanságot tapasztaljuk a Bükk hegységben található **Lambrecht** barlang néhány tárgyával kapcsolatban is, hivatkozásul arra, hogy a feltárára nincsen pénz. A Lambrecht barlang rétegeit az interglaciális kornak megfelelőnek határozták meg, a vörös agyagban 10 darab fehér kvarcitból álló szilánk készlet került elő, ezt a feltárás kezdetén már is jelentéktelennek minősítették, az tény, hogy ez az anyag idegen ezen a területen, de erre az a bizonyíték, hogy ide hozták a barlangba és megmunkálták a szilánk iparnak megfelelően. A legjobb bizonyíték arra, hogy ezt a kisméretű barlangot lakta az ősember, hogy a barlangban megtalálták azokat a csontból és agancsból készült eszközöket, amelyekről szinte szó sem esik. A másik ilyen bizonyíték az, hogy egy kis tűzhelymaradványt találtak és mellette sok bölény és orrszarvú, szarvas, mammut csontjait találták meg. Azt nehezen lehet elfogadni, amit mondtak a régészek, hogy a kvarcitot hiába vizsgálják azok nem szerszámok, ezt azzal indokolják, hogy a megtalálási helyen idegen ez az anyag, tehát ekkor nem lehet szerszám! Azt kel gondolnom erről a hozzáállásról, hogy elfogadhatatlan, mert a világ számos pontján hasonlóval találkozunk, amely azt bizonyítja, hogy a szerszámkészítés, vagy használat már elkezdődött az ember életében, ilyen az Olduvai hasadék közelében megtalált idegen kőnek a jelenléte, amely már a szerszám használatát bizonyítja.

Meg kell jegyezni, hogy a Bükk hegység igen sok olyan meglepetéssel szolgál a kutatóknak, amely az őstörténet kutatást jelentőségében előre viszi. Sokáig azt tartotta a tudomány Magyarországon, hogy az idegen anyagok nem adnak lehetőséget arra, hogy a kultúrát meglehessen határozni. Azt kell mondani, hogy ez az állítás nem felel meg a mai követelményeknek, mert a kultúrákat igen is lehet követni az ősember által hátra hagyott szerszámok alakjából, megmunkálásából és nem utolsósorban azokból a maradványokból, amelyek megmaradtak a településből az utókor számára. Azt el lehet fogadni, hogy addig nem mondunk semmi olyat, amelynek a kora nem tisztázott, mert a kutatókat is félre vezetheti. Téves az a nézet, hogy a Kárpát-medencében az ősember kora csak a késői kora, legfeljebb a középső paleolitikumba lehet a leleteket datálni. Ma már egyértelmű, hogy az ember megtelepedése sokkal korábbra kitolható, mint azt gondolták, akár néhány évtizeddel ezelőtt, hiszen ma már a tudomány fejlődésével a kormeghatározás is jelentős fejlődésen ment keresztül. A **Verbói** (Bükk hegység dél-keleti lejtőjén) barlang feltárása olyan eredményt hozott az ősember kutatások terén, amely a Kárpát-medencén belül a **Hystrix-horizont** nevet kapta, e barlang faunája, vagyis a rétegek vizsgálata adta meg a választ mind arra, ami hiányzott ahhoz, hogy pontosabb választ lehessen adni a felvetődő kérdésekre. Azt kell feltételeznem, hogy rá kellene térni a Magyarországon található barlangok leleteinek az elemzésére és meg kell ismerni az ősember szerszámait, valamint zsákmány állatait és önmagát az itt élő ősembert magát.

Subalyuk-barlang

Subalyuk-barlang a **Hor** völgyben található a **Hor** patak felett, amely a barlanggal majdnem azonos magasságon található. A pontosság miatt a közelebbi meghatározás **Cserépváralja**, vagyis a **Cserép falu** határában található. A barlangról annyit kell tudni, hogy szabályos ív alakú, ha közelebről megnézzük, leginkább egy kapuhoz lehet hasonlítani, a barlang belső része teljesen fel van tárva, ma már üres, egyetlen nagy teremből áll. A feltárási munkálatok következtében a fauna rétegeket mind kihordták a barlangból. A barlangban talált állati csontok azt bizonyítják, hogy egy medve lakta barlangról beszélhetünk, mert igen sok medve csontot találtak a régészek. Azt is megfigyelték a kutatók, hogy az ősember is igen sokszor birtokba vette a barlangot, sőt egy időben állandó tanyaként használta és a vadászatait innen indította. A barlang méreteiről annyit kell tudni, hogy 7 méter széles és 4 méter magas a bejárat, a terem mérete mélységében kb. 20 méter, befelé haladva fokozatosan szűkül, legbelül már csak 3 méterre van a két sziklafal, majd egy éles kanyarral balra fordul és egy hosszú keskeny folyosó tartozik hozzá. A világ számos barlangjáról szoltam az előzőekben, de ilyen lakásszerű barlangról nem tudunk a világ más pontjairól, amely barlanglakásnak ilyen jól megfelelt volna, mint a Subalyuk-barlang. Sokkal jobb, mint a Szeleta barlang, mert a méretei nem olyan gigantikusak, hanem emberi léptékűek. A jellemzői közül ki kell emelni, hogy a klímája száraz és jó kilátás nyílik a környezetére, így a völgyre, valamint a közeli síkságra is. Különösen igaz volt ez az ősember korában, mert az alsó járóréteg alacsonyabban volt a mai szint magasságnál. A feltárás előtt a barlang belsejét 6-7 méter fauna feltöltődés (réteg) borította, a barlang magassága belül helyenként eléri a 10 métert is, amely átlagosan a barlang félmagasságánál valamivel magasabb volt. A feltárás előtt a barlang bejárata a mai alsószinthez képest legalább 6-7 méterrel volt fentebb, mint a mai járószint, vagyis a mai padlószint, tehát a közbülső szint az mind feltöltődés volt, amelyben a régészek megtalálták az állatcsontokat, valamint az ember által készített szerszámokat és egyéb olyan leleteket, amelyek bizonyították azt a feltevést, hogy az ősember lakhelyét találták meg. A felső réteg alatt találták meg az ember tűzrakó helyeit, lakórétegeit, szerszámait, a legkorábbi leleteket a padló alján erősen üledékes agyagrétegben beágyazódva találták meg a kutatók. A kutatások eredményei azt bizonyítják, hogy az ember és az állatok, így a medvék a barlangot egy időben használták, amely azt jelenti, hogy a medvék a barlang belső folyosó keskeny szakaszában vertek tanyát, addig az ember a bejárat nagy termében talált menedéket az időjárási viszontagságok elől. Azt sem kell hinni, hogy az állatok és az emberek között összeütközés törhetett ki, mert az ember és az állat jól megfér egymással, igaz az egyes barlangi rajzokon és festményeken vadászatot mutatják be az alkotások, de ez nem vonatkozott a barlanglakásokra, hiszen az állat tisztelet nagyobb volt annál, mint a barlangi állatok vadászata a pihenő helyeiken. A barlang viszonylagos száraz volta abból keletkezett, hogy a barlang nagytermének végén egy hatalmas körtő található, amelynek magassága eléri a 22 métert, amely a szélességét is figyelembevéve 4 méter átmérőjű. A körtő kialakulása egy olyan balesetnek a következménye, amely a barlangot egy jól átszellőztetett lakhelyé változtatta, vagyis a barlang ezen a körtő helyén beszakadt és zsombollyá (vízgyűjtő) vált. A baj csupán annyi volt, hogy a beszakadást követően a körtőn keresztül a barlangba beszivárgott a víz és az omladék, kőtörmelék és az agyag, amely a korhoz viszonyítottan a lerakódásokat felgyorsította. A barlang réteges lerakódása is ennek köszönhető, mert a szárazabb időjárási viszonyok időszakában alig volt lerakódás a barlangban, de az esős időszakokban egyre gyorsuló módon rakódtak le azok az agyag rétegek, amelyek a szín elváltozásokat okozták. Az emberi megtelepülés nyomát nem véletlenül ott találjuk meg, ahol

a barlang talajszintje magasabb, mert a vízfolyások elmosták volna az ember lakhelyét, de arra is vigyáztak, hogy az omlás közelében ne tartózkodjanak, az emberi tartózkodás a kürtő körül alig észrevehető. Ha egy pillantást vetünk a barlang keresztmetszetére és annak rétegrajzára rögtön észrevevesszük a lerakódások hogyan képződtek a kürtőtől a barlang bejárata irányába, azt is jól megfigyelhetjük a vastagabb lerakódások a barlang belsejében a kürtő közelében található, a barlang bejáratánál elvékonyodik a lerakódás és a rétegek elvékonyodnak, valamint a lejtés illetően kifelé biztosított. Ennek következtében a lerakódások sokfélék, mert a víz egy részüket folyamatosan kimosta a barlangból. Az idők során a lerakódások a barlangon belül átlagosan 7 méter, de az elvékonyodások és a belső területek vastagodása miatt a legvastagabb részen a lerakódás eléri a 8 métert is.

A Subalyuk-barlang feltárását 1932-ben **Kadic' Ottokár** irányításával **Dancza János** kezdte meg. Kadic' állami funkciója ekkor a Földtani Intézet főgeológusa volt. Kadic' munkásságát úgy tekintjük, mint aki a geológia olyan úttörője, aki a magyar barlangkutatók első kiemelkedő alakja, a hírnevét a Szeleta barlang feltárásával alapozta meg még 1906-ban, tehát elmondható róla, hogy igen nagy gyakorlattal rendelkezett a feltárásokban. A Szinva völgyi barlangok feltárásában állandó munkaerővel dolgozott, amely azt jelentette, hogy már a munkásai a feltárások szakembereivé váltak, ennek a munkacsapatnak volt a vezetője Dancza János. Látható, szakmai sovinizmus nem érvényesült Kadic' tevékenységében, mert rá merték bízni azt a nagy feladatot, hogy Dancza tárja fel a Subalyuk-barlangot, Kadic' csak a felügyeletet biztosította.

Az ásatás története érdekesen alakult, mert a februári hideg -22 C fok nem kedvezett a munkáknak, a nagy hideg ellenére a fagyos rétegeket csákánnyal bontották és esténként a feltárt részeket kövekkel borították be a fagyás elkerülése érdekében. A feltárási munkálatokat a nagyterem közepén kezdték el, ahol nem volt humusz és itt találták meg az első kőszerszámokat, egyéb szilánkokat, valamint állatcsontokat. A jegyzőkönyvek alapján már az első hétvégére a pleisztocén rétegere bukkantak. A kormeghatározást követően az ásatást egy rövid időre felfüggesztették, majd 1932 áprilisában folytatták a feltárási munkálatokat. Május hónap részben szerencsésen indult, de a feltárási során előforduló hibával egyetemben a csákány megsértette az ősember csontját, amely a vizsgálatok szempontjából a nem éppen szakszerű feltárási eredményére utal. Dancza a csontleletet összeragasztotta és ekkor döbönt rá, hogy egy ősembermaradványt talált. Dancza a leletet maga viszi el Kadic'-nak és ezt követően Kadic' átveszi a teljes irányítást az ásatás felett. A Subalyuk ásatásával kapcsolatban számos kötet látott napvilágot, úgy régésztilag, mint geológiai vizsgálatok eredményeivel, egy biztos, hogy sok állatcsontot találtak a feltárási során, de az emberi maradványok sem elhanyagolhatók. Azt kell gondolni, hogy a rétegtani elemzésekkel kell kezdeni, mert a korok meghatározása terén segítségünkre lehet. Legelső réteg a szikla padlóján élénkvrös plasztikus anyag, amelynek képződésének ideje a földtani meleg korszaka alatt képződött, felette élénkvrös réteg volt, amely tele volt csontokkal, majd ezt követte a sárgás színű agyag, amely a lehűlés korára datálható. A feketés barna színű hideg, majd vrös-barna réteg következik, amely a felmelegedést jelzi, itt ismét a felmelegedés látható a rétegben, tehát a rétegek igen változatosak voltak egészen a legfelső rétegeig.

A Subalyuk barlangban összesen 18 különböző színű és összetételű réteget figyeltek meg a feltárási munkások, majd az egész réteg sorozat az utolsó meleg korszak végétől a Würm első hideg hullámának végéig tartott, közben rövid felmelegedéseket figyelhetünk meg. Azt is megfigyelték, hogy az ember sokszor vette birtokba ezt a barlangot, de huzamosabb ideig csak két alkalommal lakott ebben a barlangban. A rétegeket számolva az 1-3 réteg képződése ideje alatt a barlang leg alsó rétegeinek idején, majd egy nagy kihagyással 7-15 rétegben találjuk azt a kultúr réteget, amely az ember jelenlétét bizonyítja, ebben az utolsó rétegekben található a tűzhelymaradványok és a zsákmány hulladékai, a használati szerszámok. A

kimaradt közbülső időszakban az ember nem tanyázott a barlangban, tehát az életét nem itt élte, talán átmenetileg igen rövid időt eltöltve használhatta a barlangot. Azt is tudjuk követni, hogy a vadász társadalom milyen irányba indult el és merre jártak.

A kultúr rétegek korának a meghatározására nem helyezek nagy súlyt, mert a fontossági sorrend most azt feltételezi, hogy az alsó rétegek kultúrájának korát határozzuk meg, majd a felső rétegekben talált eszközök korának a meghatározása a fontossági sorrend. Az alsó kultúrrétegben éppen úgy, mint a felsőben az ember ott hagyta a nyomát, amelyben több tüzelési helyet fedeztek fel, a faszendarabok vizsgálata azt mutatja, hogy az első tartózkodás kora idején a vegyes lomblevelű erdők, és vele egy korban fenyőerdők éltek abban a körzetben, mert a tüzelőből megállapítást nyert a lomb és a tűlevelű fa jelenléte. Ezzel szemben a második tartózkodási idő alatt szinte kizárólagosan a tűlevelű erdő maradványait találták meg, így a tájat a tűlevelűek uralták és ezek között bővel találtak olyan tűlevelűeket, mint a cirbolyafenyő, amely a hideg égövre utal, ugyan ezt tapasztaljuk az állatok csont maradványaiból is. Az alsó kultúr rétegben megtaláljuk azokat az állatokat, amelyek a jellemzőek, ilyen a kőszáli kecske, barlangi medve, barnamedve, a közepes méretű farkas, barlangi oroszlán, gimszarvas, orrszarvú, ezek mind az enyhe időszaknak az állatai, a füves pusztai állatok szinte teljesen hiányoznak. Ezzel szemben a felső települési rétegek idejéből azt látjuk, hogy a barlangi medve a leggyakoribb állat, mellette sok füves pusztai állat maradványait találtak a barlangban, így a mammut, ritkán a szarvas, vadló, amely a hidegégővi állatnak számít, kőszáli kecske, és a kisállatok közül is a pusztai rágcsálók jelenléte a bizonyított.

A lelőhelyek korábbi meghatározása nem volt elég körültekintő, mert az évek, évtizedek múlásával jelentős változásokat kellett alkalmazni, azon leletekkel kapcsolatosan, amelyek a korai feltárás időszakából ismertek. Igaz ez azokra a leletekre is, amelyek a XX. század második feléből ismertek, ilyenek a Vértesszőlősi lelet, vagy az Érdi leletekkel kapcsolatos kormeghatározás, nem az a baj ezekkel a feltárásokkal, hogy a kormeghatározások pontatlanok, hanem a meghatározások örök érvényűsége, amely a viták lényegét adják. Az a lényege ezeknek a feltárásoknak, hogy újra lehessen vizsgálni a leleteket, mert az újabb vizsgálati módszerek felhasználásával jobb és pontosabb eredményre juthatunk, tehát a rétegtani anyagát a leletek korát hol feljebb, hol lejjebb lehet tenni azon az időskálán, amely rendelkezésünkre áll. Az a baj, korábban olyan vizsgálati eredményeket is közöltek, amelyekről bebizonyosodott, hogy a meghatározott idő nem felel meg a kor követelményeinek. Azonban azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a Subalyuk barlang vizsgálatánál olyan elszíneződéseket találunk, amelyek olyan vizsgálatot igényelnek, hogy a kor mellett a kultúra megmaradt tárgyit vizsgálva, valamint a terep, vagy barlang adottságainak minden olyan ismervét szerepeltetni kell, amely a kor és a kultúra korának a meghatározásában szerepet játszott, mert csak ezek a feltételek mellett lehet egyre pontosabb adatokkal szolgálni a tudományt. A barlang alsórétegeinek a vizsgálatánál látható, hogy a Würm kezdetén keletkeztek azok a maradványok, amelyeket a barlangban megtaláltak, vagyis az utolsó meleg korszaknak a legvégén, így a felső réteg viszont a hideg tetőzésének időszakában keletkezett. Így már érthető, hogy a barlangban miért találtak a kutatók barlangi oroszlán és különféle erdei állatok maradványait, ezzel ellentétben, a felső rétegben mammutot, rénszarvast, vadló maradványokat. Az ember megtelepedésének maradványait vizsgálva megállapítható, hogy az ember folyamatosan a kőszáli kecskét vadászta, valamint az erdei állatok közül a szarvasfélét, mert ezek az állatok voltak azok, amelyek a vadász előtt időnként megjelentek.

Azt is meg kell érteni, hogy a fejlődés megtorpanását jelentette az, hogy a meleg időszakot egy jóval hidegebb időszak váltotta fel. Ez azt is jelentette, hogy a fejlődés nem csak meg torpant, hanem helyenként vissza is esett a fejlődés. Ennek az okát ma bizonyára a hideg megjelenésének tudjuk be, tehát az ember igyekezett olyan helyeket birtokba venni, ahol az

időjárási viszontagságoktól kissé védve volt. A másik ilyen tényező az, hogy a vizsgálatokat elsősorban a szerszámok, valamint az egyéb művészeti alkotások alapján vizsgáljuk, de ebben az időszakban alig látszó a fejlődés a szerszámokat figyelembe véve, vagyis az idő bizonyos mértékig meg állt, lelassult az-az ütemes fejlődés, amelyet korábban tapasztaltunk. Ha arról beszélünk, hogy a Mousterien kultúra eszközei milyenek voltak, akkor általában ismerjük a pengék méretét, alakját a megmunkálását, tudjuk azt, hogy az ívelt kaparó, kettős kaparó, a lapos penge, milyen természetes hatással bírt, így a meg lehet határozni a leütési felszínt, a szöget, milyen mértékű a szerszám megmunkálása. Ha mind ezeket a feltételeket figyelembe vesszük, láthatóvá válik az, hogy minden eszközhöz egy olyan magyarázattal tartozunk, amely a magyar értelmezés szerint egy szótárat kíván, éppen ezért az eredeti szakszavakat használom, mert a kedves olvasó is látni fogja a kérdés megvitatása érthetővé válik. A kifejezések igazi nehézsége általában akkor keletkezik, amikor a szakszavakat megmagyarázzuk, éppen ezért nem kívánok egyéb magyarázatokba bocsátkozni, legfeljebb magyarázattal tartozom a megértés érdekében. Azt kell figyelembe venni, hogy a leírt állatokat az ember maga elé tudja képzeletben idézni, de ugyan ez érvényes a fafélékre is, mert tudni fogjuk azt, hogy a cirbolyafenyő az csak is hidegégővi fafajta lehet, a lomblevelűek viszont részben fagyűrők, de többségükben a kontinentális égővi fafajták családját alkotják.

A Subalyuk barlang szerszámai szinte kizárólagosan kőszerszámokból áll, talán ez az-az időszak, ahol a szerszámok készítése már egy műhely alkotásai lehetnek, vagyis ez az-az időszak, ahol megjelenik az első olyan szakma, amely szakképzettséget igényel. Tudjuk a kezdetekben a szerszámokat az emberek maguk készítették, de ez a kor, amelyben a szerszámok készítése felgyorsul és a minősége jóval egységesebbé válik. Tudjuk azt, hogy a kutató társadalom a 70-es években összehasonlította a Vértesszőlősi szerszámokat a Subalyuk szerszámaival. Azt kell gondolnom, hogy ez az a tevékenység, amelyet ilyen módon nem szabad összehasonlítani, mert a Subalyuk barlang szerszámai **Mousterien** kultúra hagyatéka, addig a Vértesszőlősi **Crag** kultúra szerszámai, amely korban is legalább 300 000 éves differenciát feltételez. Azt kell gondolnom ebben az esetben, hogy a kutatók nem ismerték fel időben a két kornak az eltérését, amely a kutatót útba igazította volna. Ma már ezt egy kutatónak szemrevételezéskor észre kell venni, mert a tovább lépés lehetőség bezáródik előtte. Sőt azt is megfigyelték azok a kutatók, hogy a szerszámok megmunkálása mellett a szerszámok méretezésére is figyelni kell, a megmunkálás formája, pattintások szöge, él kiképzésének technikája is mind befolyásoló tényező. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a szerszámok terén milyen eltéréseket lehet megfigyelni, akkor látni fogjuk azt, hogy a Subalyuk barlangban a tűzhelyek mellett milyen szerszámokat találtak a kutatók. A megfigyelések szerint legalább 50-60 féle szerszámot lehet elkülöníteni, mind ezeket a barlang fala mellett találták meg. A felső rétegben talált szerszámok igen elhanyagolt formában készültek, mondhatnám úgy is, hogy visszafejlődés figyelhető meg, mert elnagyolt kőszerszámokról beszélhetünk, amelyek Y és T formájúak, ezek kaparók elsősorban. Ezt a jelenséget ilyen eltérő módon sehol csak is a Subalyuk esetében ismerjük, mert a Mousterien kultúra szerszámaiban nem lehet észlelni ilyen mérvű visszaesést a fejlődésben. Kérdezhetnék azt is, hogy ez miben nyilvánul meg? A szerszám leütési szöge, retus szöge, az eszközök arányinak eltérése (szélesség és hossz arányeltérések). A Subalyuk barlang régészeti leletei nagyban hasonlítanak Nyugat-Európa más területein talált hasonló leleteihez, csak a különbség a fejlettségben mutatkozik meg, tehát nyugaton a visszaesés nem volt olyan mérvű, mint a Subalyuk esetében. Az eltérések ellenére ugyan abba kultúrkörbe tartozik, mint a Le Moustier területén felfedezett lelet anyag, amelyről ez a kultúra kapta a nevét. A különbségek valószínűleg abból keletkezett, hogy a Subalyuk kultúrája teljesen elszigetelődött a nyugati kultúra hagyományaitól és ennek köszönhetően egy elszigetelt

fejlődés indult el a Subalyuk vidékén, amely nem tudott nagy hatást kifejteni a nyugati területekre, de ettől még ugyan abba a kultúrkörbe tartozik.

Azt gondolom, a megfigyeléseknek köszönhetően azt látjuk, hogy a Subalyuk barlang lakói mind a két települési időszakban ugyan annak a kultúrának a művelői voltak, amely azt feltételezi, hogy az első még a meleg időszakban igénybe vett barlangi tartózkodásuk idején már a Mousterien kultúrában éltek. Azt látjuk viszonylag szépen megmunkált szerszámokat használtak, amely egy komoly fejlődést feltételez, ennek ellenére több ezer év elteltével ugyan ez a kultúra tapasztalható, de silányabb szerszámokkal és ez a kor már a hidegövsbe, vagyis a glaciális korába tartozik.

Figyelemmel arra, hogy az ember tevékenysége milyen irányt vett, amikor nem lakta a barlangot, akkor a közelben található másik barlangot lakta, amely alig néhány km. található, ez a barlang a Kecskégalyai barlang. A feltárása a barlangnak csak részben történt meg, mert a barlang leg alsó rétegeiben ugyan azokat a szerszámokat találták, mint a Subalyuk barlangban, tehát megállapításra került, hogy az ember a barlangot csak átmeneti szállásként használta. Azt is feltételezték a kutatók, hogy a Subalyuk mellett csak is átmeneti szállása volt az embernek a Kecskégalyai barlang esetében. A másik ilyen menedék volt a közelben található sziklaüreg, amely a Garadna völgyéből nyílik, melynek a neve Solyomkúti sziklaüreg. Az üreg feltárásakor csak néhány olyan szerszámot találtak, amelyek megegyeztek a Subalyuk barlangban találtakal, tehát Mousterien kultúra szerszámai voltak. A vándorlások útvonalát tovább lehet követni, mert a Görömbölytapolcai sziklaüregből és a Szeleta barlang alsó rétegeiből is és a Búdöspeszt, a Szinva völgyében található Puszkaporos fülkében található leletek megegyeztek a korábbiakban vázolt kultúra hagyatékával. Végül, de nem utoljára megemlítem a Miskolc mellett fekvő Bársony-ház szakócáját, a Lillafüred mellett Háromkúti barlang egyetlen ismert szakócáját.

Érdekesség miatt kénytelen vagyok megemlíteni, hogy az ember elterjedése a Bükkben alig 6-700 km² nagyságú területen kimutatható, amely azt bizonyítja az ember csak kis részét lakta ennek a területnek, vagyis látjuk azt, hogy a Subalyuk barlangon kívül csak részben lehet kimutatni az ember nyomát ezen a vidéken. Azt ma megmondani nem tudjuk, hogy a föld mélye még mit takar az őskultúrák tekintetében, mert a tudomány a jóslásokkal nem foglalkozik. Nem lehet azt állítani, hogy az itt élő ember bizonyítottan bevándorló volt ezen a vidéken, mert erre semmi bizonyítékunk nincsen, azonban elképzelhető, hogy az „alpoki ember és a medencében élő ember keverékéből alakult ki a jellemző embertípus, amelyet egy másik munkában egy jeles kutató (Kiszely István) már feldolgozott.

Az ember elterjedéséről az a véleményem, hogy nem véletlenül alakultak azok az embertípusok, amelyekről már szóltam a Kárpát-medencén belül, így a Karpinai ember, vagy a Veternicai és Vindija barlang (ma Szerbia), északon a löszember, a Balla barlangi ember és lehetne sorolni azokat a lelőhelyeket, amelyek alapján az ember fejlődését lehet követni itt a Kárpát-medencén belül. Nem igaz az a felfogás, hogy ide a medencébe kizárólagosan bevándorlás útján jött be az ember és alkotott kultúrát, mert látni kell a Crag kultúrától kezdve egészen a Magdalen kultúráig meg lehet találni az ember jelenlétét a Kárpát-medencén belül. Az ember fejlődése során folyamatos fejlődésen megy keresztül, éppen ezért lehet követni az ember elterjedésének útját, valamint a fejlődés menetét, a szerszámok egyre kifinomultabb voltát. Ugyan ezt a folyamatot tapasztaljuk a Kárpát-medencén belül is, de azt is meg lehet figyelni, hogy az ember a szerszám készítéséhez szükséges alapanyagot esetleg máshonnan hozza a lakóhelyéhez, amelyet feldolgoz szerszámmá. Ezt a folyamatot figyelhetjük meg a Solyomkúti sziklaüreg két szerszámánál is, mert a szerszámok anyaga sokkal messzebb ívelő kapcsolatokra utal, tehát az alapanyagot oda kellett szállítani, majd azt feldolgozni szerszámmá. Miből tudhatjuk meg az idegenszerűségét az anyagnak? Nem nehéz felismerni, mert szürkésbarna fehér pettyes jellegzetes vulkáni anyagról beszélhetünk. Ezt az anyagot a Magyarország területén nem találjuk meg, amit geológiai vizsgálatok bizonyítanak. A leg

közelebbi lelőhely a mai Lengyelország területe Szent-Kereszt hegységben található. Ebből láthatjuk, hogy ezt a két szerszámot vagy készen szállították ide, vagy az alapanyagot hozták be feldolgozás helyére, amelyből szerszámokat faragtak.

Azt kell látni, hogy a Subalyuk barlang feltárásánál tapasztalt hiányosságok olyan követelményeket állítottak fel a kutatók számára, hogy még egyszer ilyen hasonló dolog ne történhessen meg. Éppen ezért a feltárási technikán változtatva, először a megfigyelésekre helyezték a hangsúlyt, majd a részleges feltárásnál figyelembe kell venni a leletek sértetlenségének fontos lehetőségét, valamint a leletek insitu (bolygatatlan) állapotba tartását, a lelet állapotának térképezését, négyzetrácsos elhelyezkedését, pontosságának koordinátáinak rögzítését, fénykép készítését és a feltárás jegyzőkönyvének elkészítését minden alkalommal el kell készíteni a feltáró régésznek. A Subalyuk barlang leletanyagai igaz megsérültek, de nem olyan mértékben, hogy azt a kutatások céljaira ne lehetne felhasználni. Az ilyen és hasonló anomáliák elkerülésének érdekében szükséges az a finom rész feltárás, amelyről az imént szóltam. Már említettem, de nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az ember maradványok a barlang felső rétegei alatt a barlang előterében került napvilágra. A leletek azt bizonyítják, hogy egy felnőtt nő maradványai és egy 6-7 éves gyermek földi maradványai maradtak meg a tudomány számára. A Nő csontváza közvetlen közeléből előkerült az állkapcsa fogakkal együtt, a szegycsontja, csigolyái, az első nyakcsigolyája, keresztcsont, az egyik térdkalács, láb és kézcsonok. Az meglepetést okozott a feltárókban, hogy a koponyát és a hosszúcsontokat, lábszár, comb, karcsonok, bordákat nem találták meg. A kutatók emiatt újra a kihordott anyagokat újra átvizsgálták, így a földet átrostálták és ennek ellenére nem találták meg az előbb említett csontokat.

A gyermek maradványiból előkerült az agykoponya, felső állkapocs töredék fogakkal, néhány csigolya, hosszúcsontok, így a kéz és a lábujjcsontok, valamint a bal orrcsont. Ha azt nézzük, hogy milyen állapotban kerültek elő ezek a csont maradványok, akkor el kell mondani, hogy Európai viszonylatban igen jó állapotú lelet anyagról kell beszélni. A csontleletekből megállapítható, hogy ez a rendelkezésre álló csontlelet igen jó állapota ellenére hiányos, de megállapítható, hogy fejlett neandervölgyi ember maradványról beszélünk, amely embertanilag is jelentősnek minősíthető. A leletanyag mind két személyt figyelembevéve specializálódott és kifinomult neandervölgyi típushoz tartozik, embertanilag közel áll a Karpina barlangban talált és az Olaszország területén lévő Saccopastorében talált leletekhez. Megjegyzem, a rokonság nem jelenti azt, hogy származásilag rokonság állna fenn, különösen nem állapítható meg az, hogy a Subalyuk embere onnan jött volna ide, vagyis nem állapítható meg a bevándorlás ténye. Azt is látni kell, hogy az emberréválás folyamata itt is ugyan úgy kialakulhatott, mint a világ számos pontján, ahol a fejlődés lehetőségei adottak voltak. Talán közelebb állunk az igazsághoz, ha ezt a kérdést úgy kezeljük, mint a Kárpát-medencében élő ősember maradványainak létét a medencén belüli fejlődését tekintjük elsődlegesnek, mert a hasonlóságok nem jelentik a vérségi kapcsolatokat. A legfontosabb kérdések egyike az, hogy az ősember maradványok hogyan kerültek a Subalyuk barlangba, amelyről már némi ízelítőt adtam a korábbi oldalakon. Az biztos a két ősember csont maradványaiból csak az maradt meg, amelyről már beszámoltam, a két csontváz elhelyezkedése kb. 2-3 méter távolságra találták meg egymástól, kissé szórt állapotban, bizonyítottan nem keveredtek össze. Azt meglehetősen állapítani, hogy a felnőtt nő csontjai gyenge megtartásúak voltak, a gyermek csont maradványaival szemben. Az is elképzelhető, hogy a két elhalálozott személy azonos korban kerülhetett a temetkezés helyszínére, ezzel eljutottunk oda, hogy kimondható legyen az a megállapítás, hogy a két embermaradvány egykorú.

A helyszíni térképek alapján megállapítható, hogy a fauna rétegben található maradványok kissé szórtan heverték, amelyeket az állatok nem hordhatták szét, mert a csontok felett legalább 50 cm agyag réteg található. A barlang ezen rétegében egyértelműen kimutatható volt a tüzelési réteg, amely azt bizonyítja, hogy a csontvázak rétegét a későbbi időben sem

ember, sem állat nem bolygatta meg, hanem a viszonyok következményei mozgatták el a hiányzó csontokat. Ha igaz lenne az, hogy a vadon állatai, így a hiénák, vagy más ragadozók hordták volna széjjel, akkor a megmaradt csontokon rágás nyomokat kellett volna találni, de ilyet nem lehet a csontokon felfedezni. Azt is meg figyelhetjük a metszet rajzokon, hogy az egész felhalmozott fauna rétegek mind kifelé lejtnek, amely azt bizonyítja, hogy a kürtő beszakadásával olyan kimosódó folyamatok indultak el a barlangban, amely az elsodrás lehetőségét feltételezi. Nem csak a rétegek lejtnek kifelé, hanem maga a Subalyuk barlang padlózata is, egyszer kifelé, de a keleti oldal felé is a padlózat lejt, amely a sodródás lehetőségét megnövelte. A másik ilyen tényező, hogy a barlang belső részén egy víznyelő található, tehát ebből következik az, hogy a csontvázak hiányosak, mert a víz átfolyt rajtuk és a csontok egy részét a temetkezés után kimosta a barlangból. A feltárt bizonyítékok alapján részleges temetkezésekről nem lehet szó, mert más helyekről is ismerünk hasonló eseteket, ha részleges temetkezés lett volna, akkor mi a magyarázata a csontok egyik helyen hiányos a másik meg kevésbé. Ha ténylegesen részleges temetkezés lett volna, akkor hasonlóan kellett volna hiányosnak lenni mind a két sír esetében a csontoknak, mert ilyen formában érdektelen a kérdés feltevése is. A bizonyíték az, hogy a gyermek csontvázából a hosszú csontok is megmaradtak, addig a felnőtt nő csontjaiból pontosan a hosszú csontok hiányoztak. Az is felvetődött korábban, hogy a barlang lakói nem e kannibalizmusban éltek, de már a kezdeti vizsgálatoknak el kellett vetni ezt a feltevést, mert semmi olyan jel nem mutatott arra, hogy szakrális, vagy egyéb okok miatt emberevők lakták volna a barlangot. A másik ilyen feltevést is ki kell zárni, hogy a vadállatok elhurcolták a csontokat, mert ebben a rétegben nem találtak vad ragadozó állat maradványokat, tehát ebben az időben nem lakták ragadozó állatok a barlangot, mert már utaltam arra, hogy egy másik fauna rétegben egyértelműen kimutatható a ragadozók jelenléte, de nem ebben a rétegben, amelyről most értekezünk. Nyilvánvalóan kizárhatók a fent említettek, azonban egy biztos a kimosódás lehetősége, mert a barlang belsejében a fauna réteg vastagabb jóval, mint a bejárat közvetlen közelében és a bejáratnál a rétegek elvékonyodnak, amely azt bizonyítja, hogy a kimosódás és a vízmosás viszonylagos gyorsasága megállapítható. Különösen a kürtő beszakadása után ez a folyamat felgyorsult, mert a hóolvadások és az esőzések mind elősegítették a víz beömlését a barlangba, majd ezt követően a barlangon keresztül a víz elhagyja a barlangot és el tudta sodorni az útjába kerülő csontokat és egyéb olyan tárgyakat, amelyek a faunába található tárgyak hiányát jelzik, ilyenek a kisméretű szerszámok és egyéb olyan tárgyak, amelyek az ősember használati tárgyi voltak. A másik olyan tényező is a kimosódást támasztja alá, amely a temetkezés gödrének voltát bizonyítja. Az pedig bizonyítja, hogy a barlang agyagrétegét átvágva bolygatott állapotot találtak, tehát a barlang agyagrétegének átvágását lehetett látni, legalább 1 méter mélységben. Jól látható volt a fauna megbontása és a már kialakult rétegek keveredése, tehát ez azt bizonyítja, hogy ezen a helyen gödörösíros temetkezés volt, amely a vízmosás következtében részben kimosódott és a csontok egy részét a víz a sírból kimosta és elsodorta a barlang bejáratán kívülre. Azt kell gondolni, hogy a világ számos pontján találkozunk hasonló esetekkel, pl. La Moustier, vagy La Ferrassie, La Chapelle aux Saints, vagy Olasz honban Monte Cicero, Keleten Kiik-Koba barlang, Üzbegisztánban a Tessik-Tas barlang, Közel-Keleten Et Tabun barlang, vagy Mugaret-es Sukul, de lehetne sorolni azokat a barlangokat, ahol hasonló esetek játszódtak le az idők folyamán.

Azt kell gondolnom nemes egyszerűséggel, hogy ebben az időben már a kultúra olyan szinten állt, hogy a temetkezések kultúrája az ember sajátja volt. Sőt ebben az időben már a halotti rituálék is megjelentek, az sem zárható ki, hogy a temetkezéseknek meg volt a maga szakralitása is.

A barlangban azt is meg figyelték, hogy az alsó rétegben a vadállomány csontjaiból az is megállapítható milyen állatokat fogyasztottak, illetve milyen állatokra vadásztak a barlanglakások használata idejében. A fosszilis maradványok azt bizonyítják, hogy az első

számú vad a kőszáli kecske volt (*Capra ibex*). Ez a faj elsősorban a magashegyek lakója, amelynek a trófeája igen méretes, mert a szarvak hossza eléri az egy métert is, ami a trófeát illeti ismeretes az a koponyával egyetemben védő és rangjelző szerepet is betöltött a későbbiek során. Azt pontosan nem tudjuk a Subalyuk esetében már ez a hagyomány élt, vagy csak később alakult ki, de az tény, hogy a mezolitikumban ez már létezett. Azt gondolom nem az a lényeg, hogy minden vadászott állatra most kitérjek, hanem az ősember létének és kultúrájának a bemutatása a cél, valamint a Kárpát-medencében élő ember életét és kultúráját kell megismerni, ahhoz, hogy az ismereteink elmélyüljenek a történelem távoli világába. Azt azért megállapíthatjuk, hogy a Kárpát-medencén belül élő ősember már vadászattal foglalkozott és a lakóhelynek környezetéből szerezte be a táplálkozáshoz szükséges nyersanyagot, így a vadhúst. Azt sem szabad elfeledni, hogy a lakóhely közelében még ebben a korban a gyűjtögetés is élt, vagyis a vadászatból megtermelt mennyiséget kiegészítették, de még azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy esetleg a barlang körül valamilyen növényfélélet termelhettek, de erre semmi bizonyíték nem áll a rendelkezésünkre. A vadászt területileg viszonylag nagy területet igényelt a barlang körül, legalább 20-40 nkm.-kellett be barangolni vadászat alkalmából.

Tatai ősemlék tábor

Az ősemlék Tatán nem is olyan egyszerű formában jelent meg, mint azt sokan gondolnák. A piarista gimnázium alapozása alkalmából fel kellett törni az épület alján található édesvízi mészkő réteget, amelynek az alján olyan lösz réteget találtak, amely hasonlított az Észak-Magyarországi (történelmi M.O) Predmosti talajra és az abban talált leletekre. Az egykori „Porhanyó mészkő bánya” helyén épült fel a gimnázium, amely az építkezés után vált híressé, az őskori leletek miatt. Azt gondolom, találó az elnevezés is, mert az édesvízi mészkőréteg könnyen formálható és hamar porlik, tehát porhanyóssá válik. Azt sem lehet kizárni, hogy évszázadokon keresztül az építkezések alapanyagául szolgált ez a bánya, amelyről senki nem mert feltételezni, hogy olyan őskori maradványokat rejt, mint ami előkerül a lösz alól. A feltárást követően a rétegek alján egy vasrácsot szereltek fel, hogy a látogatókat meg lehessen fékezni a további piszkálódásoktól, rejtett feltárásoktól. A mészkő réteg alatt talált lösz feltárása az 1900-as évek elején megkezdődött és a feltárások kezdetén már nyilvánvalóvá vált, hogy az ősemlék egyik tanyáját találták meg. A tudományos feltárás irányítására felkérték Kormos Tivadar neves paleontológust, aki felügyelte az ásatásokat. A diákok az egyik tanáruk segítségével feltáró munkát végeztek a területen, amikor ősszel maradványokat találtak. A megtalált leletek vizsgálatára hívták ki Kormos Tivadart, aki megvizsgálta a gyűjtött csontokat és azokat a tárgyakat, amelyek felszínre kerültek a mészkő alsó rétegeiből, majd a lösz felszínéből. A tudományos feldolgozás ezzel a megbízással kezdődött el, amely már a kezdetek kezdetén megállapításra került, hogy az ősemlék egyik lakóhelyére bukkantak. 1909 tavaszán indult el az ásatás, amely már hivatalos formában is a feltárást jelentette. Mindjárt a munkálatok elkezdésével mammut csontokat találtak, sűrűn feküdtek a mésztufa laza szerkezetében, mellettük apró kőszerszámok, faszéndarabok bukkantak elő, amely azt bizonyította, hogy megtalálták a tűzhelyet, amely az ott lakás tényét is bizonyítja. Ezt a szakaszt ma úgy neveznénk, hogy megkezdődött a próbaásás, majd ezt követően még ebben az évben el is kezdődött a tényleges feltárása a területnek.

A feltárást követően Kormos Tivadar írt egy könyvet „A tatai őskori telep” címmel, amely ma is olyan aktualitással bír, hogy akár ma is írhatta volna ezt a munkát a szerző. Az elemzések a mai napig is meg állják a helyüket. Erre azt mondhatjuk, hogy a szerző a maga korát megelőzte azzal, hogy a következtetései ma is meg állják a helyüket, úgy a kormeghatározás tekintetében, mint a kultúra felismerésében. Azért nehéz feladat volt megtenni ezeket a megállapításokat, mert az archeológia (régészet) még ebben az időben a tudományos munkák tekintetében viszonylag gyerekcipőben járt. A feltárások meg kezdésével sikerült számos olyan leletet a felszínre hozni, amely a „Lösz ember” létét bebizonyította, hogy itt a Kárpát-medencében élt és alakította a maga kultúráját, vadászatból tartotta el magát és a családját. A feltáró munkálatokat Tatán Kormos nem fejezte be, hanem a félbehagyott lelőhelyet lezárták és a tudomány szinte már elfelejtette, amikor a diákok ismét 1958-ban nekiláttak a feltárásokhoz. A feltáró munka során megállapítható, hogy a feltárások kezdetén megállapított eredmények megfeleltek az elvártaknak, azonban a részletekben már voltak eltérések. Ez annak köszönhető, hogy az eltelt időszakban a régészet hihetetlenül nagy fejlődésen ment keresztül és ennek megfelelően bizonyos vizsgálatok már mást állapítottak meg, mint a korai szemrevételezés és a fauna elszíneződéseiből megállapított kormeghatározás. Ma már más a technológia és mások az eszközök is a kormeghatározások területén, a legnagyobb változás ma az, hogy a társ tudományokat is be kell kapcsolni a feltárások területén és a megállapítások eredményeit közös nevezőre kell hozni, magyarul tovább kell finomítani a feltárások részleteit. Ha valaki megismeri a feltárások helyszínét,

akkor veszi észre, hogy milyen mostoha körülmények között kellett dolgozni a feltáróknak, hiszen a mészkőrétegek alatt megtalálni azt kultúrréteget, amelyben az ember élt és meghagyta a leleteit az utókor számára. A mészkő felbontása nélkül szinte lehetetlen volt a szerszámok helyét, fekvését, térképezését, elvégezni, inkább csak össze lehetett gyűjteni a meg talált csontokat, vagy a szerszámokat. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a feltáró munka nem egyéb volt, mint bányászati tevékenység! Ebből az következett, hogy helyszíni megfigyelésről ilyen formában nem beszélhetünk, ebből azt kell látnunk, hogy Tata az a lelőhely, ahol életszerű adat nem áll a rendelkezésünkre, mert sem fényképek, sem térképezések a leletekről nem állnak a rendelkezésünkre. A jelekből azt meg lehetett állapítani, mikor az ősember ezen a helyen élt, akkor az éghajlat már hűvös volt, amely azt jelenti, hogy átmeneti a melegből a hideg időjárási viszonyokba, tehát valamivel későbbi időbe datálható, mint a Subalyuk esetében a leg alsó rétegben talált emberi maradványok, azonban a felső rétegben találtakhoz képest, viszont idősebbek a tatai leletek. A környezettanulmányból azt is sikerült meg állapítani, hogy ebben a korban a környezet füves pusztaság volt, mert a pollen lerakódások ezt bizonyítják. A másik ilyen ismérv, hogy a mamut és a gyapjas orrszarvú, vadló élt ezen a vidéken. Valami nincsen ezzel rendjén, mert a felsorol állatok hidegégővi állatok, akkor hogyan élhetett Tatán és a környékén? Igaz fel kell oldani azt az ellentmondást, amely itt feszül a két állítás között! Azt gondolom nem nehéz észrevenni, hogy mind a két állítás igaz, mert csak a tatai telepen volt meleg, vagy átmeneti időjárás, mert a Tata és környéke ebben az időben hőforrásokkal volt ellátva és az ősember a hőforrásokat vett igénybe a települése szempontjából. A kívül eső területek hideg volta ma már bizonyított, hiszem magam is néhány olyan elemét felvillantottam, amely miatt a megoldás kulcsát kellett keresni és megoldani a felvetődő problémát. A környezet tanulmányozása megadja azt a választ, amelyet a kutatók kerestek, mert a vaddisznók és azok az állatok, amelyeknek a csontmaradványait sikerült föltárni, azok mind idejártak inni és megpihenni a hőforrásokhoz, ebből az következik, hogy az állatok vadászta is ilyen formában leegyszerűsödött.

Azt kell fel feltételezni, hogy az ember is azokat a helyeket kereste, ahol az életkörülményei jobbak voltak, mint a környező világ, ezért választotta a meleg vizű tavakat, hőforrásokat, mert azok télen nem fagytak be és a környezete is elviselhető enyheséget biztosított az ember számára. Ezek a tavacsák méretre nem voltak nagyok és a tavak közötti mésztufa szárazon maradt és ezen az ember felüthette a tanyáját. Lám az ember leleménye adta a lehetőséget a „lőszembernek”, amely egyben a neandervölgyi néven vált ismerté. Ez az ember egy bizonyos ideig birtokolta ezt a hőforrásokkal rendelkező területet, amely a megteleoedés előtti időszakban a lösz már lerakódott, majd a lakhely elhagyása után a löszpor tovább rakódva betakarta az emberi maradványokat és vele egy időben az ott maradt szerszámokat is. Az állatcsontokból lehet látni, hogy az ember hulladékáról van szó, majd az ember távozása után a lösz betakarta és a felette megindult a mész lerakódása, amelyből kialakult a mésztufa, amelyeket a későkori modern ember az építkezéseihez felhasznált.

Ha fel akarjuk rajzolni az állatvilág térképét, akkor látni kell, hogy ezen a helyen igen változatos állatállományról beszélhetünk. Ez azért tudott ilyen módon kialakulni, mert a mikroklíma vonzotta az állatokat, mert a meleg hőforrások nem csak a vízellátást biztosította, hanem a pihenéshez szükséges meleget is, úgy az embernek, mint az állatoknak egyaránt. Kicsit elkalandozva az ősember életén, felrajzolható lenne az ősember életképe, mert egy kis paradicsommal szemléltethetnénk az ember életét. A település szerkezete igen hasonló a vértesszőlősi ember életéhez, csak a különbség az, hogy a kor tekintetében a vértesszőlősi ember néhány száz-ezer évvel idősebb, mint a tatai neandervölgyi emberünk. A neandervölgyi esetében a tatai ember ugyan olyan viszonyokat talált ezen a helyen, mint a vértesszőlősi ember, ugyan úgy megvoltak a hőforrások, a későbbiekben ugyan úgy keletkeztek mészkőrétegek, a források körül medencék, csak Tatán az utolsó glaciális

(jégkorszak) idején. A tatai lelőhely korát nem könnyű pontosan meghatározni, de nagyot nem lehet tévedni a kultúrréteg a mészkő alatt található, vagyis a forrásmészkő rétegei zárják be a kultúrréteget, de a telep rétege már részben az édesvízi rétegbe rakódott le és az alsó részét már a löszben találjuk. A feltárásnál sok vita generálódott abból, hogy löszréteg a Würm idején keletkezett 50-60 cm agyagrétegre rakódott, tehát az agyag a Würm képződménye. Ezt követően beköszöntött egy enyhe időszak, majd ezt követően egy meleg, amelynek az eredménye a lösz képződése, ami viszont a száraz időszakot feltételezi, a kicsapódáshoz a hideg időszak váltakozásának kellett beköszönni. Ha ebbe a dologba jobban bele gondolunk, azt látjuk, hogy egy ellentmondás bontakozik ki, ezt az ellentmondást láthatjuk az állatvilágban is. Az apró rágcsálók és puhatestűek szeretik a meleget és a vadászat ez irányba indult el, de a nagyvadak jobban viselik a hideget. **Kertzo Miklós** magyarázata szerint a rágcsálókat és az emlős kisállatokat fel sem lehetne sorolni, pockok egerek mind az enyhe éghajlatot kedvelő állatok, de a meleg források ide vonzották ezeket a kis állatokat, azonban látni fogjuk a sarki hidegégővi állatok ebben a korban mit is kerestek itt a tatai tábor környékén. Nézzük meg milyen kisállatok maradványait találták meg a kutatók Tatán. Kisállatok sokaságát tudjuk felsorolni, így a pocok és egér félék, ezek a meleget kedvelik. Nagyobb méretű állatok közül a sztyeppe állatok jelennek meg, így a sarki nyúl, sarki pocoknyúl, füttyentő nyúl, a farkas, a barnamedve, barlangi medve, nyest, nyuszt, barlangi hiéna. Nagy állatok, vagy lábas állatok (pusztai állatok) közül meg kell említeni a mammutot, jégkori vadlót (hipparion), vadszamar, gyapjas orrszarvú, ősbövény, (erdei állatok) vaddisznó, óriásgim, gimszarvas. Igaz itt lehet látni azt az ellentmondást, amelyre már korábban is utaltam, mert más volt a források körül az állatok összetétele, mint a szabad nyílt területeken, vagy az erdőben. A források körül szűkebbé vált az élettér, a helyi környezet a valóságostól olyan módon tért el, ahogy a kor viszonylatában megváltozott az állatok jelenléte az itató hőforrások körül. A tágabb környezet teljesen mást mutatott, mint a hőforrások közvetlen környezete, azért, mert a száraz kontinentális sztyepp állatvilága is megjelent az itató és az élet melegét biztosító hőforrások körül, amelyre az ember könnyebben tudott vadászni. Ez az oka annak, hogy ezen a szűk területen megtalálható a melegégővi, a sztyeppe állatok és az erdei állatok sokasága. Nagyon egyszerű a magyarázat, mert az életfeltételeik biztosítására mindegyiknek szüksége volt a vízre, amely nem csak a szomjukat oltotta, hanem a hideg jobb elviselésére még enyhet nyújtó meleget is biztosított az állatoknak a hőforrások környéke. Az állatok sokszínűségét biztosította a hőforrás, amely magához vonzotta a melegégővi és a barlangi, pusztai és az erdei állatokat és egy olyan állat kavalkád alakult ki, amely Európában is ritka esetnek számít.

Az állat kavalkád okozta azt a vitát, hogy az ember mikor is lakhatta ezt a tatai telepet, amely sokak szerint a Würm első hideg hulláma kezdetén alakulhatott ki, mások azt erősítették, hogy a Würm első szakaszában egy enyhe szakasz következett be és az ember ekkor telepedett le Tatán. Azt gondolom, a vitatkozó felek meglepedtek olyan tényezőkről, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, ez pedig a geológiai fejlődés hogyan alakult ki Tatán, mert a meleg vízű mészkőrétegek hogyan és milyen folyamatok révén jöttek létre, és a lerakódás milyen folyamatoknak köszönhető, a lerakódások sebessége mekkora volt, vagy csak lakták a területet, vagy csak megpihentek a tatai táborban. Számítalan olyan kérdés merült fel, amelyre meg kellett adni a választ, de csak a tudományos válasz volt az elfogadható. Nézzük meg közelebbről a feltárások jegyzőkönyveit és már is látjuk az emberi maradványok részben a löszben helyezkedtek el, amely azt jelenti, hogy a löszösödés folyamán már az ember megtelepedett a löszhátán, vagyis a mészkőképződés még nem kezdődött el, ez azt jelenti, hogy akkor korábbra kell datálni, mint az mészkőképződésnek a folyamatát. Ha ez igaz, már pedig a tények ezt bizonyítják a Würm meleg időszakában kellett az embernek a tatai tábor használni, amely azt jelenti, hogy legalább 60 000 évvel ezelőtt élt az ősember ezen a helyen, a szerszámok mígvességből azt látjuk, hogy a meleg kornak inkább a közepe táján, valahol a

közelebb a 100 000 év körül élhetett az ősember ezen a helyen. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy több megszakítással is élhetett Tatán, mert a löszösödés folyamata igen lassú geológiai folyamat, mert a feltárásoknál jól látható volt, hogy nem a légmozgások temették részben be az emberi maradványokat, hanem a löszösödésnek a folyamata, mert a löszlerakódás nem volt kevert. A szerszámok felső rétegben való elhelyezkedése azt jelenti, hogy a telepet hosszúdión keresztül használta az ember, a szerszámok minőségében is látszanak azok az eltérések, amelyek a fejlődés megtorpanását mutatják, amely annak a jele, hogy az ember a hideg beálltával még használta a tatai tábor, mint szálláshelyet. Azt nyilvánvalóan leszögezhetjük a tatai kultúra a Mousterien kultúra hagyatéka, azon már nem is nyitnék vitát, hogy ez a tatai tábor az ősember magyarországi leg fiatalabb, vagy más korba helyezhető állomása lenne, azt gondolom a véleményem nem döntő ebben a kérdésben, de az egyes kutatók állítását meg kérdőjelezném, mert számos olyan tényezőt nem vettek figyelembe, amelyek még pontosabb megállapításokhoz vezették volna a vizsgálatokat vezető kutatókat. Azt gondolom azt az állítást ma már könnyen meg lehet cáfolni, amit megállapítottak, mert a C14-es vizsgálatok nem adnak ilyen nagy távolságra megfelelő válaszokat, hanem a C14 mellé alkalmazni kellett volna a közettani vizsgálatokat, amelyek eredményeit összevetve sokkal korábbi időintervallum jöhetett volna létre. De ezeket a vizsgálatokat olyan akadémikus emberek végezték, akik a fizetésüket az akadémiától kapták, éppen ezért a magyar tudományos élet vizsgálódási az akadémia álláspontját kell, hogy érvényesítse. Nem lenne ez baj, csak azt nem lehet elfogadni, amit az akadémia állít, hogy a Kárpát-medencébe csak is bevándorlás útján telepedett meg az ember! Na, ennek nincsen semmi bizonyítéka és ez az elmélet nem is alkalmazható a tudomány terén, mert a vizsgálatokat azonnal félre is vezeti. Azt azért tudni kell, hogy a szerszámokra meghatározott idő sem fedi a valóságot, mert **Csánk Vera** azt állítja, hogy a szerszámok kora is igen fiatal, mert a Mousterien kultúra erre a korra datálható. Azt is látni kell, hogy a **Mousterien** kultúra kezdeti szakasza már a felső paleolitikumban megindul, de a felső paleolitikum első harmadában már bizonyosan beszélhetünk erről a kultúráról. Ezért érthetetlen az állítás, mert a Magyar viszonyok között mi volt az oka annak, hogy a tudós társadalom ilyen módon idegenkedik a korok meghatározásától, talán az ok megfejtése abban található meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia minden tudományos alapot nélkülözve kimondta, hogy a Kárpát-medencei népesség nem egyéb, mint bevándorolt, mert „**keleti irányultságot mutat**”. Mondja már meg valaki nekem mi az a keleti irányultság? Erre soha nincsen válasz! Pont ebben a munkámban vonom le azt a következtetést, hogy az Alpok embere a síkságiakkal kereszteződve alkotják meg azt az embertípust, amely elterjedt Európa területén, akkor miért van az, hogy Kárpát-medencében csak is a bevándorlás útján jöhetett létre a Kárpát-medencei népesség. A kultúrák fejlődésével kapcsolatban pontosan kifejtettem mi az oka annak, hogy a fejlődésben van egy felfelé ívelő szakasz, majd a hideg beköszöntével egy lassulási folyamat figyelhető meg és egy visszaesést jól el lehet különíteni. Miért baj az, ha a fejlődés hullámzóan alakul és a fejlődés sebessége egyszer gyorsabb, máskor valamilyen oknál fogva le lassul, esetleg vannak visszaesések is. A modern gazdaság ismérvei is ezt támasszák alá, nem pedig a folyamatos felfelé ívelő fejlődést, ugyan így kellett érvényesülni az őskori kultúrákban is a fejlődés folyamatainak, csak a lassú fejlődésből a történelem előtti időkből egyre nehezebben lehet a rövidebb visszaeséseket kimutatni.

A szerszámokkal kapcsolatban meg állapítható, hogy a Subalyuk barlang szerszámaitól teljesen eltérő szerszámokat találunk a tatai lelőhelyen, ezt annak lehet betudni, hogy a két terület teljesen önállóan fejlődött és az két emberi közösségnek nem volt egymással kapcsolatuk. Ezt az eltérést azonnal észre lehet venni, mert a szerszámok megmunkálása teljesen eltér egymástól, ebből levonható a civilizáció eltérése, amely nem baj, csak észre kell venni az azonosságokat, amelyek egyértelművé teszik azt, hogy mind a két helyen élő emberek a kultúrája megegyezik, vagyis a Mousterien kultúrában éltek. Az volt a meglepetés,

hogy a kultúra azonosságán belül ilyen eltéréseket lehetett kimutatni, de azt is meg kell magyarázni, hogy miért volt ez az eltérés. Először is nem azonos volt a származásuk és e miatt a fejlődésük is eltért. Leg szembetűnőbb az volt, amikor a szerszámok méretét vizsgálva azt látjuk, hogy a tatai szerszámok anyaga elsősorban kavicsokból készültek és jóval kisebbek voltak a Subalyuk barlang kőszerszámainál. Ennek az okát nem kell máshol keresni, mint a korábbi kavicskultúrák kialakulásában, amely ezen a helyen, vagy a környékén alakulhatott ki, mert a korai korok kultúrájának szerszámai ezt a technikát alkalmazta. A kisméretük sem jelenthetnek gondot, mert a ma ismert miniatűr szerszámok kultúráját is ezen a területen találták meg a kutatók, csak nem jelezték idejében és új néven vált ismerté GRWTY (gravetti kultúra). Azt nem tudjuk megmondani, hogy a Mousterien kultúrából fejlődött ki, vagy más fejlődési folyamatnak a terméke, de azt tudjuk, hogy a Balaton és környéke lehetett az a hely ahonnan elindult ennek a kultúrának a térhódítása. Azt is ma már tudjuk, hogy a leg inkább használt területe az Erdélyi medencén belül keresendő, mert a lelete gyakorisága erre enged következtetni. A különbséget is feltüntetjük, mert a miniatűr szerszámok elsősorban nem kavicsokból készülnek, hanem kőből és gránitból, amely jól hasd, ha szálás gránitról van szó. Így az élet is megtartja és minőségi szerszámok váltak belőle.

Néhány gondolat a szerszámok minőségéről, valamint a használhatóságukról. A telepen talált szerszámok közel felét kisméretű szerszámok alkották, amelyek kavicsokból készültek. Az is megállapításra került, hogy ezt a kavics alapanyagot Dorog mellől szerezték be, mert csak ezen a területen található, ennek a kavics fajtának a neve **radiolarit**. Az alapanyag minősége lényeges kérdés, mert a szerszám megmunkálásának nem mindegy, hogy könnyen, vagy csak nehézségek árán megmunkálhatók. A radiolarit könnyen hasadó kavicsfajta, pattintással viszonylag könnyen megmunkálható és ez mellett a szerszám él tartóssága nem elhanyagolható. Azt kell feltételezni, hogy a nyersanyag kiválasztása nem a véletlen műve, hanem a tudatosság vezérelte az embert a szerszámok minőségének a javítása érdekében. Ezért van az, hogy a szerszámok mérete egyre kisebb lesz, mert a kavics alapanyag a méret lehetőségét eleve behatárolta, de a lehulló olyan darabokat is felhasználtak, amelyekből még használható szerszámokat lehetett készíteni. Azt látnunk kell, hogy a tatai táborban élő emberek a szerszámaikat igen finoman kidolgozták, addig pattintgatták, hogy a szerszámok egész sorát hozták létre, így a kaparókat, nyesőkéseket, cserzőkéseket és más apró eszközöket is. Azt is figyelembe kell venni, hogy a tatai emberek nem a kavicskultúra részesei, mert a tudásuk régen meghaladta a kalsszikus kavicskultúra ismérveit. Annyit azért látni kell, hogy az itt előállított szerszámok nagyon hasonlítanak az olaszországi **Pontiniánó** kultúrához, amely hasonló eszközöket használt fel a szerszámainak elkészítéséhez. Azért azt meg kell állapítani, hogy a tatai és a Pontiniánó kultúra között hasonlóság van, de közvetlen kapcsolat nincs. A legjellegzetesebb hasonlóság a kaparók terén mutatható ki, a hasonlóság nem tagadható le, mert a méretek 4-5 cm nagyságúak és mind a két oldala retusált, levél alakúak, az egyéb hegyek vésők, fűrők és pengék hegyei is levél alakúak. Azt is észre kell venni, hogy a tatai emberek olyan apró szerszámokat gyártottak, hogy csak új hegygel lehetett megfogni és munkát végezni vele. A tárgyak kialakításában, mint említettem a morzsa köveket is felhasználták egészen apró szerszámok előállítására, amelyek mérete csak 2-3 cm. volt és mégis szerszámok voltak, tehát már az itt alkotott szerszámok igen nagymértékben hasonlítottak a korábban említett GRWTY szerszámokra. Azt gondolom ezek a miniatűr szerszámok már nem szakócák (marokkövek) voltak, hanem olyan specializálódott szerszámok, amelyeket csak arra a célra lehetett használni, amire tervezték, így cserzésre, nyesésre stb. Nyilvánvalóan a hazai szerszámok összehasonlításában megfigyelhetjük, hogy a **Szeleta** kultúra szerszámaihoz ez a szerszámzat nagyon hasonlít, vagyis nyugodtan kimondhatjuk, hogy a Szeleta kultúra előfutára volt a tatai táborban talált szerszámok kultúrája. Azt érdemes megfigyelni, hogy a tatai szerszám készítés színvonala elérte a Szeleta kultúra szintjét és mégsem vált a Szeleta kultúra részévé. Ennek az okát lehet vizsgálni, de

egy biztos, amennyiben a hasonlóságok megtalálhatók a két terület között úgy a különbségek is. Biztosan tudjuk, hogy a Szeleta kultúra nem vált a tatai kultúra részévé és fordítva sem. Azt tudjuk, mit is lehet gondolni a fejlődésről, mert a számunkra ismeretlen a tatai telep kultúrája a letelepedés előtti időszak fejlődésének színvonala, nem tudjuk honnan telepedett le ezen a bizonyos helyen, milyen kultúrával érkezett meg. Azonban azt tudjuk, hogy a tatai kultúra már nem fejlődött tovább, nem ismerjük a tatai ipar előzményeit, nem tudjuk honnan indult, azt viszont tudjuk hová fejlődött. Azt is szokták mondani a kutatók, hogy a kultúrák időnként akarattuktól függetlenül átvesznek és elhagynak a fejlődés bizonyos elemeiből, amely egy új kultúra kialakulásának lehet az eszköze. A szerszámok minőségének a folyamatos fejlődése időnként zsákutcába is kerülhet, az eszközök valamilyen oknál fogva folyamatosan elsatnyul, kisebbekké válnak, időnként sikeressé válnak, vagy más szóval elkorcsosulnak. Egy olyan fejlődési folyamatot figyelhetünk meg a tatai kultúrában, amely korban sokkal régebbi, mint a GRWTY kultúra kialakulása, még is a tatai löszkultúra olyan átmenetet képvisel, amelyre az ismereteink azt mutatják, hogy a korai fejlődésnek az első szakasza itt a Kárpát-medencében alakult ki, de a kultúra megismerése és felfedezése a Kaspi tó északi területein vált ismertté és innen is kapta a nevét a GRWTY (gravetti kultúra). Nem véletlen az-az állításom, hogy ha a magyar régészek idejében felismerik azt a fejlődési folyamatot, amely a miniatűr szerszámok kultúrájához elvezetett, akkor valószínű nem GRWTY kultúra lenne a neve, hanem valami más. Azon viszont vitatkozom, hogy a miniatűr szerszámok kultúrájához a tatai lösz kultúrának nincsen semmi köze, mert ha ez igaz lenne, akkor a Kárpátok nyugati síkságain nem terjedt volna el a miniatűr szerszámok kultúrája és nem beszélhetnénk arról, hogy a szerszámok méret csökkenésével párhuzamosan a szerszámok minősége ne javult volna, hiszen tudjuk a miniatűr szerszámok bizonyos feladatok ellátására alakultak ki és csak is azt a tevékenységet lehetett elvégezni vele. A fejlődés ebben az esetben kijelölte azt az utat, amely a fejlődés következtében átsap egy új fejlettebb kultúrába, még akkor is igaz, ha a tatai tábor emberének a kultúrája itt ezen a helyen véget ért. Nem tudjuk azt, hogy a tatai ember e fejlődés során kihalt, vagy csak valamilyen oknál fogva egyszerűen odébb állt és máshol fejlesztette tovább a szerszámainak a minőségét. Erre a kérdésre ma sincsen válasz, csupán feltételezések, olyan ez a kérdésfeltevés, mint a keleti irányultságra való hivatkozás. Mondjuk ki bátran ennek semmi értelme és semmi haszna nincsen a tudományos életben. Csak arra jó, hogy egyes kritikai elemekről el lehet terelni a figyelmet. Sokan felteszik azt a kérdést, hogy valaki mondja már meg milyen kultúra a tatai telep kultúrája! Egy olyan átmeneti kultúráról beszélünk, amely magán viseli Mousterien jegyeket, de már attól elemeiben eltér és egy újabb fejlődési szakaszt is képvisel, de alapvetően még Moustereien kultúráról beszélünk. Mondták már kavicsfeldolgozó iparnak is, de a kavicskultúrák valójában az alsó paleolitikum terméke, amelyet Crag kultúrájának nevezünk, mert a fejlődés színvonalában óriási a különbség.

A szerszámok vizsgálatánál azt látjuk, hogy igen sok a penge, a szűrő, vágó eszköz, ezek mind levél alakúak és pattintással megmunkáltak. A feltűnő az ebben a szerszámkészletben, hogy a szerszámok között megjelenik egy olyan tárgy, amellyel korábban nem találkozhattunk, ez nem más, mint a fogazott szerszámok. Ez az újfajta szerszám azt is megmutatja, hogy a felső paleolitikum vége felé járunk, amikor ez a szerszámzat kezd kialakulni, tehát a tatai táborral kapcsolatban elmondhatjuk, hogy az ősember hosszú ideig tanyázott ezen a helyen, ezért van az, hogy a fossziliák részben a löszben, és a lösz tetején, vagyis az édesvízi mészkő képződmény alsó rétegében helyezkedett el. A szerszámok szinte ezen a hosszú időn keresztül csak is radiolaritból készültek, amelyet könnyű felismerni a vöröses színéről. Azért is használta előszeretettel az ősember a radiolaritot, mert könnyű volt a megmunkálása, hiszen könnyen hasadt és a rétegződésének megfelelően kagylósan is el lehetett hasítani, így jobb szerszámokat lehetett belőle csinálni. Az idők folyamán egész ipar telepedett a radiolarit kavicsiparra, amelyet mikrolit iparnak is nevezünk, a szerszámait

könnyen fel lehet ismerni, mert a szerszámok mind a két oldala szépen meg van munkálva, úgy is hívjuk, hogy „bifaciális” megmunkálás. Ezek a tényezők azt is mutatják, hogy a tatai tábor lakói egészen a közeli neolitikumig lakták a tatai tábort, vagyis a kifejlesztett kultúrájuk jól behatárolható és a fejlődés megfigyelhető a korai kortól egészen a mezolitikumot megelőző időszakig. Azt nem tudjuk, hogy a tatai tábor lakói miért is adták fel a táborhelyüket, mert a késői időszakban elhagyták a tatai tábor helyét és nem tudjuk hova, vagy merre költöztek el. Ha a Kormos Tivadar feljegyzéseit vizsgáljuk, el kell mondani, hogy igaza volt abban a kérdésben, hogy a kultúra felső rétege a felső paleolitikum utolsó harmadához tartozik, azonban az alsó rétegek már jóval idősebbek, mint azt gondolnánk, tehát ezekből az ismeretekből meg lehet állapítani, hogy az ősember elég hosszú időn keresztül lakott a tatai táborban. A kormeghatározásban vannak észrevételeim, mert az alsó rétegek korát jóval korábbra kell tenni, mint a felső fauna réteget, mert a szerszámokból ítélve azok sokkal korábbiak, mint azt meghatározták, azonban a lelőhely közép értékének a meghatározása elfogadható a 30-35 ezer év. Azonban ez a meghatározás magában foglalja a korai szakaszt és a kései szakaszt is és ennek a közép értékével kell az átlagot érteni.

Azt a kérdést is meg kell válaszolni, hogy mi az oka annak, hogy egyetlen olyan kultúrréteget találunk a tatai táborban, amelyben az ember élt és alkotott.

A tatai lakótelep olyan helyen alakult ki, amelynek a hasznosságát nem lehet kétségbe vonni, mert a telep alsó rétege egy mésztufa medencében alakult ki, azt is megfigyelték, hogy a hulladékok elhelyezése közvetlenül a medence külső oldalán, hulladék helyenként vastag volt. Ebből egyesek olyan következtetéseket vontak le, hogy az ember viszonylag rövid ideig tartózkodott ezen a helyen, azonban a megfigyeléseink azt mutatják, hogy ez az idő nem is olyan rövid volt, mert a löszösödés folyamata nem a rövid időszakok bizonyítéka, tehát a kor kutatói nem vették figyelembe a geológiai okokat és azok ismérveit. A vizsgálatok egyik ismérve a szerszámok mennyisége azok fejlődésének fokának a meghatározása. Ha rövid ideig tartózkodott volna ezen a helyen az ősember (neandervölgyi), akkor nem tudnánk a szerszámok fejlődésének változásait kimutatni, tehát egy olyan ismérv, amely azt bizonyítja az ember hosszabb ideig tartózkodott a tatai tábor helyén. A feltárási faunából legalább 2000-db. kőszerszámot gyűjtöttek be a feltárók, azonban a teljes terület nem lett teljesen feltárva, csupán a piarista líceum területére eső rész került feltárássra. Az-ami meglepetést szolgált az nem más, mint a kavics hulladék, amely 150 kg-ot nyomott, ez azt bizonyítja, hogy ezen a területen iparszerűen gyártották a használati eszközöket, szerszámokat, tehát valószínűsíthetően lehet, hogy ebben az időben megindult a szakma kialakulása, mert ez már szerszám gyárnak nevezhető. Ebből azt sem szabad kizárni, hogy a ma még nem ismert területen felbukkanhat olyan lelőhely, ahol ez a népesség élt és dolgozott, mert azt látni kell, hogy ez a tatai telep elsősorban szerszámgyártó műhelyként szolgált a lakosságot, a lakosság valószínűsíthetően a közelben élt. Szó volt a hőforrások környékének az elviselhető enyhe éghajlatáról, amely különféle rágcshalók és apró emlősöket vonzott a víz közelébe, nem csak ivás céljából, hanem életigényből is. Azt a növények mennyiségéből megállapítható, hogy az éves középhőmérséklet milyen átlaggal rendelkezett. Ebből adódik az, amit nehezen értenek meg sokan, mert a nyári átlagos középhőmérséklet C fokban 18-20 C fok- az éves átlag középhőmérséklet kb. 12 C fok körül lehetett. Azt kell látni, hogy a hőmérsékletingadozás alig volt valamivel hűvösebb, mint a mai átlag hőmérséklet, ez azt jelentette, hogy a nyár viszonylagosan hűvösebb, a tél valamivel enyhébb volt. C fokban az eltérés kb. 4 C fok lehetett, ami nem számít nagy eltérésnek. A hőmérsékletek beazonosításának a módszereit úgy tudhatjuk meg, hogy az élő növényzet lenyomatati megtalálhatók voltak a mésztufa rétegben, ebben a rétegben konzerválódtak a levelek, megkövesedtek a vízben élő mohák és algák. Ezek a növények és algák csak egy bizonyos hőmérsékleten tudnak létezni, élni, nem viselnek el sem melegebbet és hidegebbet, tehát így viszonylag pontosan kiszámítható, hogy a források hőmérséklete legalább 20-25 C fokosnak kellett lenni. Azt is látni kell, hogy ez a

hőmérséklet télen sem változott, mert a hőforrások vize állandónak tekinthető, ezért kedvezett az embereknek és az állatoknak is. Ezért van az, hogy a tatai telep emberének a vadászata épen olyan speciális, mint a szerszámzata. A vadászatban jelentős szerepet játszottak azok a vadak, amelyek a hőforrások vizét fogyasztották és a víz partján pihentek meg, ilyenek voltak a szarvasok, őstulok, ősbövény, néha vaddisznó. Nem volt ritka az ősló, a gypjas orrszarvú. Az, ami feltűnő, hogy a tatai ember specializálódott a vadászatot tekintve is, mert a leggyakrabban vadászott állat a mammut, ezen belül is a fiatal borjakra vadásztak leginkább, ez volt a legkedveltebb zsákmány. Az állatokról ma csak annyit tudunk, hogy a felsoroltak közül szinte mindegyik kihalt, így a csontjaik teljekörű ismerte hiányos, de a leginkább ismert állat ezek közül a mammut és a gypjas orrszarvú. A mammuttal kapcsolatosan megjegyzem előbb találkozhattunk vele sziklarajzokon, mint a csont maradványaival a paleontológusok. Ez a nagyméretű növényevő állat egész Európában elterjedt volt, de különösen a mai orosz honban Szibéria területén. A Kárpát-medencében vadászott mammut borjút nem nyíllal vadászták, hanem egy korábban használt fegyverrel, amely a lándzsa volt. A vadászat közben a lándzsával döfték halálra a mammut borjút, amely az emberek étkezésének is részét adta, de a ruházat tekintetében is jelentős szerepet töltött be a mammut bőre. A lándzsával való vadászat minden természeti népnél megfigyelhető, a vándorlás útvonalát megfigyelve lesben állva dárdával elejtették a mammutot, vagy ezeken a helyeken vermetek ástak és azt betakarva csapdába kergették az állatot, majd a helyszínen végeztek vele. Azt kell feltételezni, hogy sokan azt gondolják milyen bizonyítékok állnak a kutatók rendelkezésére, hogy csak ilyen egyszerűen kimondják a dárdával való vadászat tényét. Igen, mert a **Lehringen (Németország)** közelében talált mammut lelet ezt bizonyítja, mert a mammut az oldalán feküdt és a szíve közelében kb. 2-m hosszú dárda ékelődött be az állat bordái közé, amely az állat halálához vezetett. Nem ritka a leletek között az, hogy a csontok sérüléseiből meg lehet állapítani a dárdával való vadászat tényét. De ne csak egy ilyen leletről beszéljünk, hanem a mai Spanyolország területén **Torrallában** acheuléen kultúra egyik településén szintén fa dárdát találtak, amely a dárda keménységét elősegítő pörköléssel rugalmasabbá és tartósabbá tették a dárdát. A megtalálási hely közelében tűznyoma fedezhető fel, tehát a telepen nem csak megpihentek, hanem ott is laktak, mert a hulladék maradványok olyan mennyiségűek, amelyek azt bizonyítják, hogy nem átmeneti szállásként használták a telepet. A fejlődés következtében a dárdák hegyét még szívósabb anyagból készítették, és pedig a mammut bordákat hegyesre csiszolták és a dárdahegyére erősítették, igaz az ilyen dárdák alig fedezhetőek fel, mert a nagyrészüket elpusztult, tönkrement, azonban néhány helyen található olyan dárda maradvány, amelyeken jól kivehető a csonthegy beépítése. Magyarország területén nem csak a Subalyuk barlangban fordult elő a mammut vadászat szerszámjai és a csontjai, hanem a Kiskevélyi barlangban, Szelim barlangban, Csákvári sziklaüregben, Tatán. De a települési nyomok is ide tartoznak, így Süttö, Tokod stb. Azt kell feltételezni, hogy az ősember műveltsége a Kárpát-medencében folyamatosan tetten érhető, vagyis az ősember itt élt és tevékenykedett, amelynek az ember fejlődésében elvülhetetlen érdemei vannak, tehát a kultúra fejlődésének az egyik meghatározója volt. Nem beszélve arról, hogy az Alpok embere és a Kárpátok embere keveredéséből létre jött új embertípus meghatározója lett Európa emberi kultúrájának kialakításában. Ez az ember típus nem más, mint az Europid rassz, amely a fehér ember alapját képezi.

Mit kell tudni az érdi telepről?

Az érdi telep az Érd-Parkváros közelében található, amely az utolsó eljegesedés kezdetén alakult ki. Ez a terület az Érdi-fennsík, amelyről azt kell tudni, hogy a Budai hegység lábától húzódó alacsony plató, melynek a magassága tengerszint felett kb. 100 méter. A környék a feltárás időszakában elsősorban kisházakkal tarkított apró kertes település volt, talán még a falu elnevezés is túlzó lett volna. Ma már jobbra beépített lakóépületes rendezett település benyomását adja, a környéken megművelt területek szép kertekkel, gondozott utcasorokkal. A település közelsége sok olyan felfedezésre adott lehetőséget, az építkezésekkel kapcsolatban, amely elvezetett az őskori telep felfedezéséhez. Azt tudni kell, hogy a telep környéke vékony lösz réteggel borított, és a mészkő a domináns kőzet a környéken. A kertek művelése következtében a mészkő átvágásával helyenként puhább talajt lehet találni. A fennsíkot egy völgy szakítja meg, amely menedéket biztosított a 60-70 000 évvel ezelőtt az embernek, valószínűsíthetően nem épített magának házakat, vagy kunyhókat a maga védelmére, hanem a horhos adta lehetőségeket használta ki. A fennsíkot az imént említett völgy szakítja meg, amely hosszan húzódik a Duna irányába. A geológiai viszonyok kialakulása is a földtörténeti középkorra tehető, tehát meglehetősen korai. A völgynek a hosszan elnyúlt részén szakadhatott le az esőzések víz áradata, majd ezen a völgyön keresztül haladtak, a kor állatai, így a barlangi medvék, és itt alakult ki az ősember egyik olyan telepe, amely szinte egyedülálló Európában. Ennek a völgynek az oldalába egy másik jóval kisebb völgy torkollik. Ezeket az árokszerű völgyeket is bizonyára a lehullott csapadék mosta ki, a porló mészkőből. A természet adta érdekes szabálytalan kis tölcsérek alakultak ki kb. 9-10 méteres szabálytalan alakba, ezek a völgykezdemények, nem egyebek voltak, mint völgyteknők. Ezeknek a teknőknek az oldalait fehér mészkő alkotta, tehát védett medencék alakultak ki, majd a kiszélesedő, 10 méternyi részük a mélyebb fővölgyre nyílt. A két völgyteknő egészen közel esik egymáshoz, csupán pár méter széles és egészen alacsony mészkőfal választja el egymástól, de jól láthatóan egybe tartoznak. A régészeti megfigyelés szerint az utolsó eljegesedés előtt a völgyet az ősember nem használta, legalábbis erre utaló nyomot a feltáró régész (Csánk Vera) nem észlelt. Ezen a területen két hosszúság kb. 4 m. mély és meredek falú medence található, amely minden oldalról mészkő falakkal körülvett, zárt természetes lakótér, amely szabad ég alatt volt. Erről a helyről igen jó kilátás nyílik a völgyre és a környező fennsíkra, tehát jól meg lehetett figyelni az állatok mozgását. A mélyedés (Horhos) sziklafalai védelmet nyújtott az időjárási viszontagságok ellen. A tábornak hosszú időn keresztül használata az ember, talán időnként elnéptelenedett, de rendszeresen visszajárt az ember, amely az idők folyamán vadásztanyává alakult. Ezt onnan tudjuk, hogy meglehetősen nagy mennyiségű hulladékot tártak fel, de a hulladék mellett sok más egyéb anyag is felhalmozódott ebben a védett medencében.

Az ember a telepen először csak rövid ideig tartózkodott, és a völgyteknők fenekén számos tűzhelyet találtak és sok szerszámot, amely az ott tartózkodást bizonyítja. A telep elhagyását is meg bizonyítja jobban, mint az, hogy az alsó réteg felett legalább 20 cm. mészkő lerakódást találtak, majd ezt követően jól kivehetően négy alkalommal tértek vissza erre a helyre az emberek. A visszatérést igazoló bizonyíték nem lehetne jobb, mint a rétegek pontos beazonosításának a lehetősége. Őt olyan kultúr réteget lehet jól elkülöníteni, amely alapján a fauna rétegek jól láthatóak és legalább 1 méter vastagságban található meg a kultúrréteg. A feltárt kultúrréteg tele volt minden nemű hulladékkal, így a vadászott állatok csontmaradványaival, szerszámokkal, tűzrakásoknak a helyével. A telep területe és a kultúr rétegek mind tele voltak csontokkal oly módon fogalmazhatnánk úgy is, hogy csonthegyeket hagytak hátra az ott élő emberek. A lakótelepet az első eljegesedés kezdetén az emberek

elhagyták és nincsen nyoma annak, hogy a vadászat miatt visszajártak volna. Az első rétegre a telep esetében az időjárási viszontagságok, eső, hólé, stb. agyagréteget hordott, ezt követően még a lösz is le tudott rakódni, a lösz lerakódást követően újra birtokba vette az ember a telepet. Azt is jól kilehet venni egy kis geológiai ismerettel, hogy a telep feltöltődése folyamatos volt, ennek ellenére még négy olyan réteget lehetett elkülöníteni, amely egyértelműen azt bizonyítja, hogy az ember lakta ezt a területet. Azt is meglehetett figyelni, hogy a folyamatos feltöltődés a terepet olyan módon feltöltötte, hogy olyan sima lett ez a terület, mint az asztallap. A feltöltődés kiegyenlítődt a völgy partjának a magasságával, így az avatott szem talán észrevette volna az eltérést a völgy és a völgy partjának a különbségéből, de az átlagembernek ez fel sem tűnt volna, mert a völgy pereme és a völgy feltöltődése mára már simává vált. A lelőhely megtalálásának idejében a felszínen magas fűvel borított terület volt, amely konzerválta az alatta található lelőhelyet, mert minden insitu állapotban maradt meg.

Szerencsés véletlennek köszönhető, hogy a terület olyan módon maradt meg, hogy nem kellett mészkő falakat bontani, hiszen egy feltöltődött mészkő fal között maradt meg az emberi település. Ez azzal járt, hogy nem barlangot és nem is szikla ereszt kellett feltárni, hanem egy olyan mészkő falak közötti vízmosás által kialakított mélyedéseket, ahol az időjárási viszontagságok következtében természetes úton kialakult bemélyedések alakultak ki és ezt a korai ember lakásokként fel tudta használni. A másik jelentősége az volt, hogy a területet jól meg lehetett védeni minden olyan eseménytől, amely támadásoknak a lehetőségét előre is biztosította, tehát a terület jól védhető volt. A védelem szempontjából nem elhanyagolható a terület beláthatósága, amely lehetőséget biztosította a védelem kialakítására. A sziklafalak körülzárták a lakóteret, amely két olyan lakóréteget hozott létre mely szerint a vadásztanyát két különböző időszakban használta az ember, ez arra is utal, hogy a telep zártsága, érintetlensége, biztonsága az ember vadászatát erősítette. Ez a terület megfigyelésére nagyon is alkalmas volt, jól megfigyelhető volt az állatok mozgása a területen és környékén, ebből adódóan a vadászatra igen alkalmas helynek bizonyult.

A feltárásról néhány szóban meg kell emlékezni, mert a terület megismerése mellett sikerült olyan megfigyeléseket alkalmazni, amely a modern technika mellett lehetőséget adott a kutató régésznek a megfigyeléseit összehasonlítani a már ismert régészeti leletek hasonlóságaival, terep viszonyaival és a kultúra változásainak elemzésével. A feltárás csak is a véletlennek köszönhető, mert a területen az éleslátású emberek, tanítók, diákokkal egyetemben régi cserépdarabokat gyűjtöttek éppen ezen a területen azzal a céllal, hogy egy helytörténeti múzeumot hozzanak létre, a gyűjtött anyagok kormeghatározása miatt felkérték Csánk Vera régészt, aki a területre érkezve azt tapasztalta, hogy számos cserépdarab mellett csontmaradványok és kőszerszámok találhatóak a gyűjteménybe, amelyet a régésznek át is adtak vizsgálat céljából. A csontmaradványok tisztítása után jól láthatóan barlangi medve és vadló csontjai voltak. Az egyik szerszám kovásodott mészkőből készült kaparó volt. Az első pillantásra is megállapítható volt az, hogy ezek a csontok és a szerszám kora bizonyára a paleolitikum középső szakaszába datálható. Meg állapította a vizsgálatot végző régész, hogy ez a szerszám egy primitív **Mousterien** kultúra hagyatéka. Az volt a kérése Csánk Vera régésznek, hogy a megtalálási helyet mutassák meg neki, mert a feltételezések szerint más őskori leletet is lehet találni ezen a helyen. Ez a mozzanat váltotta ki az érdeklődését a régész nőnek az Érdi plató kincsei feltárására. Igaz a felszínt már a telek tulajdonosa megbontotta, legyalulta a házának a megközelítése miatt legalább 3 métert lejjebb ásta, ez által az ősember rétege már kiszakadt a megmaradt part oldalából, a humusz réteg alól a megbolygatás következtében néhány csont darab kiborult és vele néhány kőszilánk. A bolygatásnak köszönhetően a telep első részét a tereprendezés érintette, amelynek az lett a következménye, hogy a telep további bolygatása meg lett tiltva, és a hivatalos ásatások elkezdődtek a következő év tavaszán. A feltárások helyszíne abban különbözik a többi feltárt lelőhelytől,

hogy ezen a helyen mészkőfalakkal körülvevett, zárt teljeskörű település volt, amely érintetlen (insitu) vadásztábor és több lakóréteg egymáson található. Ahhoz, hogy részletes vizsgálatok álljanak a rendelkezésre, meg kellett vizsgálni mind azt, amit a terepen fel lehetett tární. A munkatársak segítségével geológiai, növénytani, állattani vizsgálatokat végeztek, amelynek az eredményei egy monográfiában (francia nyelven is) lett kifejtve. Ez tette híressé Érd városát világszerte. A régészről segítségével a világot járta az érdi leletekkel, amely a lelőhely ismeretét elmélyítette. Franciaországban Dordogne-ban az ősember kutatók társaságában F. Bordes prof megvizsgálta a leleteket és azt mondta, hogy „Igazán szép ettől a Bouviertől, hogy adott önnek egy kis mintagyűjteményt a **chareintien** kultúra anyagából”. A meglepetés ekkor következett be, amikor a régészről elmondta, hogy „Dehogy, cher Monsieur! Ez az érdi lelet”! Ekkor már tudomása volt a feltárónak tekintetben, hogy egy új kultúrát fedezett fel. A felvételek azt bizonyították, hogy a feltárás során milyen módszerrel tárták fel a lelőhelyet, amelyen jól lehetett látni, hogy a legyalult föld alól rétegenként jól láthatóan kivehető volt az összes olyan fauna, amely a lakóteret és a kultúrréteget mutatta. A vizsgálatok oltárán feláldozásra került a telep egy kicsiny része, amely kb. 1 nm. terület volt. Ez úgy nézett ki, hogy a part felőli oldala függőlegesen le lett nyelve. A metszetben jól látható volt a nagyobbik völgyteknő szikla feneke, rajta az alsó települési rétege, felette egy vékony réteg üres elválasztó réteg, mely mészkő volt, majd sorban az-az öt réteg, amely a bizonyítéka annak, hogy a vadásztelepet ötször vette birtokba az ősember tartózkodás céljából. A vadásztábor leletanyaga 10-20 cm. vastag telepszintjei, a vadásztelep gazdag leletanyagát tárta. A felső kultúrréteg kb 1 méter vastagságú, tehát ebből is jól látható volt, hogy a telep járósintjei legalább öt szinten található meg, a feltáró régésznek az volt a feladata, hogy ezeket a járósinteket szakszerűen szétválassza, mert ettől válik érdekessé az érdi vadásztanya, a megfigyelések így válnak érthetővé.

A feltárási munkálatok elkezdésével lassan nagy felületeket bontottak meg, amelynek alatta mészkőrétegek és törmelékek mellett löszös agyag rétegek bontakoztak ki. Így óvatosan kb. 5-10 cm, vastagságban bontották ki a rétegeket, amelyet függőlegesen jól lehetett látni, amikor a metszetben a legalsó réteget is jól láthatóvá tették, így a telep rétegeinek megfigyelése láthatóvá vált. A munkálatok során kirajzolódottak a telep két oldalán elhelyezkedő szikla meredély, amely egy völgyteknőt alkotott, ebből jól kivehetővé vált a völgyteknő, maga a két lakóterével együtt, majd a völgyteknőn belül a mészkőfalakkal körülvevett vadásztábor. Igaz a feltárás során láthatóvá vált az is, hogy egy vízfolyás maradványi kerültek elő, amely a vadásztábor hagyatékát talán meg is bolygathatta volna, de szerencsére ez nem így történt. A feltárás eredményének köszönhetően a kirajzolódottak azok a barnás rétegek, amelyek a vadásztanya lakórétegét alkotta. Már csak egy lépésre volt a teljes lakóteret elválasztó keskeny fal, amelyről ekkor még nem lehetett tudni, hogy meddig terjed és mekkora a területe. A feltárás eredményessége tekintetében a már korábban ismert négyzethálós rendszer alapján a feltárók négyzetméterekre felosztották a feltárandó felületet, melyet rétegenként felbontottak és ezt mind annak megfelelően dokumentáltak, ahogyan ezt korábban László Gyula meg írta, hogy miként kell szakszerűen feltárásokat megvalósítani. Az első szinten csak agyagos kavicsokat találtak, a négyzethálónak köszönhetően minden leletről pontosan megállapítható volt, hogy honnan és milyen mélységből került elő. Ennek a technikának köszönhető, hogy minden olyan szerszám és csontdarab a helyén maradt és rekonstruálható volt a maradványok pontos elhelyezkedése. A leletek helyben maradását biztosító tisztításokat elvégezték a feltárók és ennek megfelelően elkészítették a feltárási térképet, majd rajzokat készítettek a leletekről, és nem utolsósorban lefényképezték a leleteket a megtalálási helyükön. Tehát a pontos dokumentálásuk elkészült! A feltárási rétegeket szintenként ugyan ezzel a módszerrel feltárták és dokumentálták, csak ezek után haladtak előre, vagyis a feltáró munkával nem haladtak mélyebbre, mint ahogyan a feltárt rétegekkel, mert a rétegek összekeveredése nem lett volna eredményre vezető, hiszen a tévedéseket be

kódolhatták volna a feltárók a feltárásokba. Ennek köszönhető, hogy a feltárások szakszerűek voltak és nem lehet olyan kifogásokat felvetni, amely megkérdőjelezné a munkálatok szakszerűségét. A leletek pontos bemérésével és a térképen való bejelölésével dokumentálták a leletek elhelyezkedését, és ami igen fontos, hogy a négyzethálónak megfelelően csomagolták be a megtalált leleteket, amely azt biztosította, hogy a leletek ilyenén nem keveredhettek össze és a jelölésükből pontosan megállapítható volt az előkerülésük pontos elhelyezkedése. A négyzetrácsokat az a. b. c. sorrendjében osztották fel, majd a jelöléseknél is ugyan ezt a szisztémát alkalmazták. A feltárások során lassan kibontakozik a telep részletei, amely a medencében az utókorra maradt. Az ásatások menete olyan formában zajlott, hogy egész Európában felfigyeltek az érdi ásatásokra. Ami újnak számított, hogy ezen a helyen minden régészeti leletnek számított, amellyel a régész találkozott a feltárások során, legyen az szerszám, vagy csontmaradvány, vagy csak a talaj elszíneződése. A megtalált leleteket a kifinomult módszereknek megfelelően lajstromozták, majd fényképek készültek a leletekről és természetesen a rétegekben található elszíneződésekről is. A feltárások során sikerült megtalálni a tűzhelyeket, szerszámokat és nem utolsósorban az elfogyasztott állatok csont maradványait. Azt is megállapították, hogy a területen található maradványok nem természetes úton kerültek a vadásztanyára, hanem az emberek szállították oda. Azt kell hinnem, hogy beszédes kérdés az, hogy a feltáró régész azt írja le az egyik naplójában, hogy a területen legalább 50 000 állatcsont került elő. Ez a mennyiség túlmutat azon, hogy ezt a mennyiségű csontot természetes úton oda lehetett volna mennyiségében halmozni, csak is oda lehetett szállítani. A leg lényegesebb kérdés az volt, hogy a feltárási munkálatok csak is rétegenként történt meg, amelynek az-az előnye, hogy a rétegeket össze lehetett hasonlítani, vajon milyen változások mentek végbe az idő változásai során. Azt is jól lehetett érzékelni, hogy a völgyteknő milyen eltérésekkel volt használatban, mert a rétegek vizsgálata ezt bebizonyította. Talán néhány szót érdemel a telep feltárt területe, amely méretében 112 négyzetméter volt, így még érdekesebb a csontok mennyisége. A megfigyelések azt bizonyítják, hogy a két völgyteknő igen hasonlít egymáshoz, úgy alakjukban is, csak az egyik mélyebb a másiknál, de a mészkőkatlan ennek ellenére ki volt töltve a rétegek anyagaival. Ezek csontok voltak és hulladékok, amelyek szabályos alakúak voltak, így a csontkupacok és a hulladékkupacok, de mellettük ott voltak a tűzhelyek is. A rétegek száma öt, amelyben a leg alsó az első megtelepedés anyagát őrizte. A maradványok helyenként egy méteres átmérőben voltak, kerek halmokban állt a faszén, a tiszta faszénpor, ez úgy nézett ki, mintha tegnap hagyták volna ott a lakók. A tűzhelynek a porából egyértelműen megállapítható volt az akkori időjárási viszonyoknak a szél iránya, mert a tűz porát oldal irányba elcsúsztatta. Az elégett fa pernyéje a szél irányának megfelelően oldalt csapta, amely szinte állandóan északnyugati volt. A tűzhelyben néhány égett kődarabot találtak a feltárások során, amely valószínűleg a hús sütéséhez használatos szerszám volt, mert nem csak a tűzben sütéshez használták, hanem valószínűleg a húsok tárolásához is. A feltárási jegyzőkönyvekből jól látható, hogy a csonthalmok igen sok féle állat maradványiból tevődik össze, de az a feltárások során látszott, hogy nem egyforma az anyaguk, de a felső két rétegben néha előfordult rénszarvas is, vadló (hipparion), gyapjas orrszarvú, az alsó három telepszinten ezek elfogytak, csak rengeteg barlangi medve maradványt lehetett találni. Azt is meg lehetett figyelni, hogy a szerszámok hol helyezkedtek el a telep lakóterületén, a megfigyelések azt rögzítették, hogy a tűzhelyek északkeleti oldalán. A szerszámokat a csonthalmok körül is meg lehetett találni, ugyan úgy, ahogy azt ott hagyták valamikor!

A felület megtisztításával lassan kirajzolódott a telep területén található hulladékhalmok, tűzhelyek és szerszámoknak az elhelyezkedési helyei. Így lehetőség nyílt arra, hogy a szerszám fajtákat szemügyre lehessen venni és meglehessen állapítani a fajtáját és annak a korát, vagyis a talált szerszámok milyen kultúrkörhöz tartoztak. A megfigyelések azt bizonyítják, hogy a telep hulladékait dézsmálták a hiénák, mert a telep külső területén

megtalálták a hiénák csontmaradványait, amelyet a zoológiai vizsgálatok részletesen megcáfoltak. Az alsó és a legfelső rétegek között a halmok nem voltak azonos helyen, ebből arra lehetett következtetni, hogy minden egyes szint esetében egy újabb visszaköltözéssel kell számolni, vagyis a telep időnként elnéptelenedett és egy idő után újra benépesedett. A feltárások során kiderült, hogy a két völgyteknőt nem is azonos célra használták, hanem a nagyobbik és mélyebbet lakóternek használták, addig a másikat részben lakóternek használták, de a mélyedésben lévő gödröt a felhalmozott csontok miatt húsk tárolására használták. Ez a tároló helyiség valójában igen sok barlangi medve csontját tartalmazta, a csontok nem voltak összetörve, hanem azt lehetett megállapítani a jelenségből, hogy a helyiséget a húsk tárolására használták, mert a területen sem a lakóterben, sem a tároló helyiségben szerszámokat nem találtak a feltárók. A természetes gödör valójában a megszerzett húsnak a tárolására szolgált, mert szinte kizárólagosan lapockát és combot és annak csont maradványait lehetett találni. Ha pontos volt a húsk mennyiségének a megállapítása, akkor legalább 7 000 kg. húsk felhalmozása történt meg ezen a helyen. Azt gondolom, hogy ez a kérdés már felvet olyan problémát is, amely magyarázatra szorul, ez nem más, mint az, hogy miért nem romlott meg a húsk. Csak tippelni lehet erre a kérdés felvetésre, amely a valósághoz közelebb vihet bennünket, ez az a technika lehet, amelyet tartósításnak nevezünk. Ez a folyamat pontosan ma még nem mutatható ki, de lehet a füstölés technikája, vagy a pácolás technikája, vagy a szárítás, amely megóvta a húskokat a romlástól és megmaradt fogyaszthatónak. Az bizonyára nem lesz meglepetés, hogy a tároló tetejét földdel borították be, elsősorban a helyiségnek a hűvösen tartása miatt. A két völgyteknő különbségeit is meglehetett figyelni, amely azt láttatta, hogy a különbségek szemmel láthatóan eltértek egymástól, így a nagyobbik völgyteknőben szilánk rakásokat lehetett felfedezni a felső szintben, amely a rétegek lebontása után lefelé haladva a szerszámok egyre nagyobbak lettek, amely a hosszú tartózkodásnak köszönhetően a felső rétegben egyre kisebb és színesebb szerszámok, valamint szebben megmunkáltak voltak, mint az alsó rétegben. A megfigyelések azt bizonyították, hogy a tűzhelyek északkeleti oldalon voltak, az is érthetővé vált, hogy miért ott helyezték el a tűzhelyeket, mert a szélirány ilyen módon kifújta a füstöt a völgyteknőből. A szerszámok elhelyezkedéséből meglehetett állapítani, hogy milyen szerszámokat gyártottak a telephelyen, sőt el lehetett különíteni a szerszám fajtákat is. A hulladékot szintenként más és más helyeken helyezték el, amely szintén magyarázat arra, hogy időnként a telep elnéptelenedett és egy idő után újra birtokba vette a vadásztelepet az ember. A feltárások alatt azt is megfigyelték, hogy a szerszámoknak az alapanyagát honnan szállították a telephelyre, mert a közelben egy „helvét kavicsréteg található”, amely a szerszámok anyagát biztosította, ezt a közettani vizsgálatok meg is erősítették. Általában a szerszámokat kavicsból készítették, amely viszonylag könnyen hasítható volt és így a hordalékköveket is fel tudták használni szerszám készítés céljából. Igaz más területeken sokkal korábban rátalálhatunk a kavicskultúrákra, mint az érdi tábor esetében, de az értékéből nem von le semmit sem, mert az a kultúra sokkal színesebb, mint a korábban meg ismert kavics kultúrák. A telepen megtalálták a feltárók azt a fatömböt, amely részben már elkovásodott és szálasan hasadó volt, amely arra bizonyíték, hogy fával van dolgunk, ezen a helyen találták meg a szerszámok jelentős részét, amely arra bizonyíték, hogy szerszámok gyártása ezen a helyen volt. A fa nem lehetett más, mint ülő alkalmatosság! Azt is meglehetett figyelni, hogy a földön maradt szerszámok egy részénél mészkicsapódást lehetett felfedezni, amely azt jelentette, hogy egy újabb hidegebb időszak következett be és valószínűsíthető, hogy ebben az időszakban nem lakta az ember ezt a völgykatlant, hanem a hideg beköszöntével elhagyta a területet. Sőt azt is meglehetett figyelni, hogy a földön fekvő szerszámokat a fagy megrepesztette, majd az olvadásnak köszönhetően a repedésekbe más anyagok kerültek. Tehát megállapítható, hogy az ember ebben az időszakban egy újabb hideg váltásnak volt a részese, amely az embert védettebb helyre kényszerítette.

Azt meg lehet állapítani, hogy a telep életében a felső réteg lakói a hideg beálltával élték az életüket, mert a csontmaradványok ezt támasszák alá. Az elejtett állatok elsősorban vadló, vadszamár, gyapjas orrszarvú, helyenként sarki róka. Az alsóbb rétegekben észrevehetően nagyszámban található barlangi medve. Ez annak a bizonyítéka, hogy a korai időszakban a hőmérséklet kontinentálisnak nevezhető volt, addig a késői szakaszban kimondottan sarki időjárásról kell beszélni. Az is igaz, hogy ez a jelentős időjárási viszonyváltozás nem az egyik évről a másikra következett be, hanem a korai szakasz kora legalább 60 000 évre tehető, addig a telep utolsó lakói kb. 35 000 évvel ezelőtt hagyták el az érdi telepet. Ennek is megvan az oka, mert a telep korai szakaszában a meleg időszak vége körüli időben élt az ember a telepen, majd egy hatalmas lehülésnek lehetünk a tanúi, amely a telep középső szintjénél már tundrai éghajlat uralkodott ezen a vidéken, ennek bizonyítékát abban lehet látni, hogy egy vékony fehér réteg látható, amely a mész kifagyásának a jele, amely a rétegben található szerszámokon a repedéseket is okozták. A legfelső réteg alatt található mészköves lösz keletkezési idejét kb 38 000 évesre lehet datálni, ez az első hideghullámot követő első felmelegedésnek az anyaga. Érdekes megfigyelni a korábban tárgyalt lösz kialakulása a Kárpát-medencében, így Predmostban, vagy a Bácskai területeken sokkal korábban kialakult, mint a medence belsejében, legalább 40 000 évvel korábban. A leg ismertebb a Karpinai barlang leletanyaga, amely a kialakulását tekintve is kb. 20 000 évvel idősebb, mint az érdi lelet. Erdemes megfigyelni, hogy a Kárpát-medence periferiáin hamarabb kialakultak azok a geológiai tényezők, amelyek igen nagy befolyással bírtak az emberiség alakulására, valamint az Európai rassz, vagyis a fehér rassz végleges kialakulására.

Az érdi telep botanikai vizsgálatai azt mutatják, hogy a telep birtoklásának idején három olyan korszak választható el, amellyel számolnunk kell, ilyen az alsó rétegek kora, ahol a jellemző a lucfenyő, a vörösfenyő, a két felső szinten már eluralkodott a cirbolyafenyő. Ez a fenyőféle mutatja meg leginkább, hogy milyen időjárási viszonyok uralkodtak ezen a vidéken, mert ez a fenyőféle csak is a hideget viseli el, tehát a meleg övön nem életképes. Ha azonban az állatvilágot vesszük figyelembe, szembeűnik, hogy faunalistát harminckét állatfaj képviseli, vagyis ennyi állatfajnak a csontmaradványait találták meg az érdi telepen. Azt megállapíthatjuk, hogy ennyi állatfajt ritkán lehet egy helyen megtalálni, azonban ennek is van érdekessége, mert ezeket az állatokat vadászták itt a telep határai körül, vagyis nem ide szállított leletekről beszélünk, hanem a környezetben élő vadállományról. Rétegenkénti vizsgálatok azt bizonyítják, hogy az alsórétegben előforduló barlangi oroszlán mellett a felső rétegben már a fehér sarki rókát találjuk, ekkor lehet igazán elgondolkodni azon, hogy az eltelt kb. harmincezer év alatt milyen hatalmas időjárás változások mentek végbe. A két felső rétegben nem ritka a rénszarvas, vagy a jégkori vadló, ősz, vagy vadszamár, gyapjas orrszarvú, mammut, ezek a felsorolt állatok korábban nem éltek az érdi fennsíkon, mert a felsorolt állatok mind hidegégővi állatok, amelyek korábban ezen a területen nem éltek. Ebből azt kell levonni, hogy a telep használatának idején igen hosszú idő telt el, így a Würm kezdetétől az utolsó eljegesedés első hideg hullámának kezdetéig éltek itt az érdi telepen az ősök.

A vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a két felső réteg idején érezhető már a lehülés és ennek az a következménye, hogy a nyári középhőmérséklet alig éri el a 16-17 C fokot, amely ezen a szélességi fokon alacsonynak mondható. A mai viszonyokat figyelembe véve azt kell megállapítani, hogy a kor hőmérséklete a mai Ural vidékének a hőmérsékletéhez hasonlítható, tehát az időjárási viszonyok hidegek. Ezt bizonyítja a faunában talált rágcsálók csontmaradványai is, mert a feltárt állatok maradványai alapján, térképen jól lehet ábrázolni a sarki állatok elterjedésének területét.

A felső két rétegben több tűzhely maradványait lehetett felfedezni, de az alsószinten több olyan tűzrakó hely maradványai kerültek elő, amelyek mellett megtalálható volt a faszénrakás is, amely lehetőséget adott a feltárónak az újabb vizsgálatok elvégzésére. Az elvégzett vizsgálatok eredményeit megadom a feltáró véleménye és a vizsgálati eredmények alapján.

Érd alsó réteg: 50 000-év

Érd e. réteg: 44 300-év

Érd d. réteg: 38 100-év

Érd d. réteg: 35 500-év (felső szint)

A vizsgálatok eredményei azt bizonyítják, hogy a botanikai vizsgálatok és a geológiai vizsgálatok adatai alig térnek el egymástól, így megállapítható, hogy a meghatározás valódisága elfogadható. Ha a vizsgálatok adatai valamivel kevesebbet mutatnak, akkor sem lehet idősebb az alsó réteg 60 000 évesnél, csak is fiatalabb, amely azt is feltételezi, hogy az emberi tevékenység olyan szintre emelkedett, hogy az érdi telepen emberi kultúráról beszélhetünk. Azért érdekes ezt megállapítani, mert a szerszámok készítése, az alapanyag megmunkálása semmivel sem marad el a kor környezeti világától. Még akkor sem, ha önálló fejlődésről beszélünk. Ez a kultúra bele illik abba a fejlődési folyamatba, amely meghatározza az emberi fejlődést egész Kárpát-medencében. A felsoroltakból azt is jól lehet látni, hogy az érdi tábort elhagyták a lakói, de idővel visszatértek ugyan erre a helyre, azonban azt is nyilvánvalóvá kell tenni, hogy a visszatérések között időben nagy az eltérés. Azt is meg lehetett figyelni, hogy a telep elhagyása után néhány száz év eltelte után ugyan az a népesség tért vissza a telepre. Azt is kérdezhetnék, hogy mi erre a bizonyíték? A legmegbízhatóbb bizonyíték erre az, hogy a korábbi kultúra embere a nyomát a telepen hagyta, majd egy idő múltával elnéptelenedés bekövetkezik és néhány száz évvel később ugyan az a kultúra költözik vissza, tehát a korábbi lakosok utódai lehettek az új honfoglalók, mert a szerszám kultúrájuk azonos volt a korábbi lakókéval. Az őstörténeti kutatások sok ilyen helyet ismer a Kárpát-medencén belül, így a Balatonfelvidéki területeken, vagy a Ságvári ásatások esetében ismeretesek. A kutatók általában gazdaságossági okokra hivatkoznak, amelyet emberileg elég nehéz megfogni és értelmezni, de a területen azt kell látni, hogy milyen gazdálkodásnak adottak a feltételei és ennek a feltételnek mi felel meg. Így a gyűjtögetés, vagy a halászó, talán a vadászatból élő közösség, amely már egy fejlettebb társadalmi fejlődés útján eljutott odáig, hogy a kultúrája olyan irányba fejlődött, amely által a felhalmozás részben, vagy egészben elérhető volt. Sokan arra gondolnak, hogy a primitív gazdasági lehetőségek nem segítik elő a fejlődést, azt kell látni, hogy hosszú távon nyilván a fejlődés kimutatható. A fejlődés sebessége nem azonos a mai fejlődés sebességével, ezért nehezen veszik észre sokan a fejlődésben megtalálható elemeket, amelyek lassan, de biztosan a jobb szerszámok kialakulása felé halad. Az is megfontolandó, hogy a vadászok évezredek keresztül ugyan azt az utat tették meg a vadászataik során, amelyet generációkon keresztül örökölték az utódok. Ez azt is jelentette, hogy a vadászok időről időre visszatértek ugyan arra a helyre, erre nem hagyomány készítette, hanem a vadállománynak a jelenléte, valamint az érdi telep védettsége az időjárási viszontagságok ellen. Láthatóan mindenkor ugyan az a kultúra tért vissza, vagyis a népesség valószínűleg azonos volt. Az is meglepő volt a Magyar viszonyokban, hogy az érdi telephez hasonlót nem ismerünk, azonban azt nem lehet elvitatni, hogy van némi hasonlóság a déli **Charentienn** kultúrához. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy csak hasonlóságról kell beszélni, mert semmi bizonyíték nincsen arra, hogy a népesség ugyan az lett volna, vagyis a Charentienn kultúrához hasonló itt a Kárpát-medencében is kialakulhatott, ehhez nem kellett a bevándorlás. A kultúrák meghatározását tekintve elsősorban a szerszámokat kell tüzetesen megvizsgálni ahhoz, hogy a kultúrát meg lehessen állapítani. A szerszámok anyagát tekintve megállapítható, hogy a közelben található kvarcitból készült, amely nem más, mint kavics. Ez azt is jelenthetné, hogy egy újabb kavicskultúrával állunk szemben, de ez így nem felel meg a valóságnak, mert a Balatonfelvidéki kultúrában ugyan úgy megtalálható a kavics felhasználása, mint az érdi fennsíkon élő emberek esetében. A kvarcit, mint kőzet könnyen hasítható anyag, amelyből könnyen lehet használati eszközöket készíteni, mert könnyen hasad és formálható, mondhatjuk úgy is, hogy szálás kőzetről van szó. Ebből következően szerszámkészítésre

könnyen felhasználható, ezek a kavicsok hosszúkásan a görgetéstől megkoptak és a megmunkálásuk viszonylagosan egyszerű, mert könnyen formálható, hasítható, pattintható. A változatos megmunkálása ezeknek az anyagoknak nagyon hasonlít egy Itáliai kultúrához (**Pontiniano**), amelyben azt tapasztaljuk a kőzet megmunkálása nagyon hasonló az érdi telep emberének a kőzet megmunkálásához, de csak a hasonlóság a tény, de nem a kultúra embere költözött be az érdi telepre. Ebből azt is meg lehet állapítani, hogy a távol eső kultúrák hasonlósága nem jelenti azt, hogy a kultúra népessége is rokon, azért sem, mert oly nagy a távolság a hasonló kultúrák esetében, hogy a bevándorlás lehetősége szinte kizárt. Azt viszont meg kell állapítani, hogy bár milyen hasonlóságokat is fedezünk fel, ez az érdi kultúra nem lehet más, mint **Mousterien** kultúra, amely egy más fejlettségi és anyagi ágon fejlődött tovább. Ugyan ezt tapasztaltuk a Tatai tábor helyén talált szerszámok esetében, mert ott is elsősorban kavicsok feldolgozásából készültek a szerszámok. Nyilvánvaló, ha ezeket a kavicsokat szerszámmá alakítjuk, akkor nem lehet úgy megmunkálni, hogy keresztbe próbáljuk elhasítani, mert legfeljebb eltörik, de nem hasad. Éppen ezért az ősember is rájött arra, hogy a görgetett kavicsnak jól láthatóak a szálai, amely megmutatja, milyen irányba lehet elhasítani és milyen szerszámot lehet belőle kialakítani, tehát az ember ismerte ezeknek a köveknek a viselkedését és tudta azt is, hogy milyen szerszámokat lehet belőle készíteni. Azt kell gondolni, hogy ezért hasonlóak ezek a szerszámok olyan kultúrák szerszámaival, amelyek a megtalálási helyüktől igen távol találhatóak. Ebben nincsen semmi különös, mert az ember a környezetét tanulmányozta és a föld tárgyait, így a kőfajtákat megismerte az ember és ennek megfelelően választotta ki a szerszám készítés anyagát, hasonlóan, mint ezt ma teszi az ember. A szerszámkészítésnél már nem csak a minőség volt a cél, hanem az esztétika is, vagyis a szerszámok formája mellett a használhatóság is fontos szerepet játszott. Ezért van az, hogy az érdi telepen különféle formájú szerszámok kerültek elő, így háromszög alakú, szív alakú, és egyéb alakokat alkalmaztak annak bizonyítására, hogy már helyenként retusáltak is a szerszámokat a jobb használhatóság miatt. Azt le kell szögezni, hogy nem a véletlen játszott közre az alakok kialakulásában, hanem a tervszerűség, a fejlődés sebességének a felgyorsulása, vagyis a változások rövidebb idő alatt bekövetkeztek be, mint az korábban történt. A település rétegeiben meg maradt leletek jól mutatják, hogy a szerszámkészítés nem véletlenszerű, hanem tudatos megmunkálás eredménye, mert a hulladékból szinte mindent meg lehet állapítani.

A szerszámfélék közül legalább hatvan típust meglehet különböztetni, ezek döntő többségében kaparók, de nem teljesen hasonlítanak a Subalyuk-barlangban talált szerszámokra, de a Tatán talált szerszámoktól is eltér a szerszámok megmunkálása, úgy formailag, mint minőségében. A vágószerszámok éle ívelt és vaskos, de a típusát meglehet állapítani, mert a hasonlóság felfedezhető benne, így **La Quina** típusú szerszámokról kell értekezni. A szerszámkészítést a változatosság jellemezte, mert megtalálható szögletes, ívelt, csúcsos, kettős élű, ami ebben a színes kavalkádban feltűnő, így a szerszámok sorozatszerűek, vagyis ezen a telepen már megállapítható, hogy a szerszámkészítésre szakosodott ember, vagy emberek készítették a szerszámokat. Ez már azt is jelenti, hogy ismét tetten lehet érnit azt, hogy a vadászársadalmon belül már vélhetően elkülönült az a néhány ember, akik már nem a vadászatból éltek elsősorban, hanem a szerszámkészítésből, tehát megjelenik ebben az esetben a szakma kialakulásának a feltétele. Azt is megfigyelték, hogy a kaparók esetében a változatosság a legnagyobb, legalább húsz olyan kaparó típust lehet megkülönböztetni, amely valamilyen formában eltér egymástól. A legtöbb kaparó narancsgerezd formájú és ezeken lehet már látni, hogy a retusálás munkálatait elvégezték rajta, ennek okaként lehetséges az él kialakításának lehetősége és a használhatóság biztosítása. Azt sem lehet véka alá rejteni, hogy ezek a felsorolt szerszámok mind a hús feldolgozására szolgáltak. Az is tény, ha összehasonlítjuk a szerszámok különféle jellegit, akkor látni fogjuk, hogy igen nagy a hasonlóság a franciaországi **Charentien** kultúrával. Felvetődhet az a kérdés, hogy miért is

alakult ez így az érdi telepen? Az egyik ilyen érv az, hogy a környezetben a legjobb él tartó alapanyagot a közvetlen környezetében lehetett találni, vagyis a legmegfelelőbb anyag a kvarcit volt és ezért fordult a figyelem a kavicsok felé, a másik ilyen érv az, hogy a kavicsok feldolgozásának lehetősége a megmunkálás tekintetében sokkal egyszerűbb, mint a mészkőnek, vagy más egyéb alapanyagoknak. A kavics a szálán könnyen hasítható és pattintással könnyen formálhatóvá vált, éppen ezért választották a kavicsot a szerszámkészítés alapjául. A következő ilyen érv a szerszám megmunkálása mellett figyelembe kell venni a kvarcitnak (kavics alapanyaga) a fehér színét, amely már az esztétikai megjelenését is befolyásolja.

Azt is világosan látni kell, hogy az érdi telepen számos más anyagból készült szerszámot is találtak a kutatók, így kovából készült szerszámokat, fűrőket, árapát, bőrlukasztókat, cserzőkéseket, vakarókat, és speciális bőrmegmunkáló eszközöket, amelyeknek az alakítása sokkal egyszerűbb volt, mint a kvarcité. Ezt azért kell figyelembe venni, mert a kavicsanyag (kvarcit) sokkal keményebb, mint a kovakő, tehát a szerszám megfelelő formálása kovából egyszerűbb volt, mint bár mely ismert anyagból elkészíteni. A kova felhasználásának technikáját valahol máshol sajátították el, mert a kova anyagát többségében úgy kellett ide hozni és megmunkálni, de van egy olyan darab, amelyiknek semmi ismert kőzettani köze nincsen az érdi telephez, mert szerkezetében és megmunkálásában is teljesen eltér az ismert megmunkálásoktól, és nincsen semmilyen forgácsa a telepen, tehát a vadásztanyára bizonyára úgy hozták be és itt ezen a helyen találták meg a kutatók. Ez a kaparó szinte teljesen megegyezik a farnciországi **Charentien** kultúra szerszámaival. Azt is tudjuk, hogy hasonlókat nem is találtak még Magyarországon. Látható az érdi telep lakói más helyen más anyagokból talán még szebb szerszámokat tudtak volna készíteni, de az érdi telep közelében található kavicsokból kihozták a maximumot és így is kiváló szerszámokat készítettek. A Charentien kultúra embere minden olyan településen nagyon kedvelte a kvarcitot, mert olyan helyen is ezt az alapanyagot használta szerszámkészítésre, ahol lett volna lehetősége más anyagokat felhasználni a szerszámai előállítására. Nem használta a finomabb anyagokat, még akkor sem, ha a rendelkezésre álló anyagokból jobb és tartósabb szerszámokat lehetett készíteni. Azért is érdekes az érdi telep, mert az egymás felett lévő településrétegek mindenkor ugyan ahhoz a kultúrához tartozott, vagyis megállapítható, hogy a népességet figyelembevéve mindenkor ugyan az a népesség használta, még akkor is, amikor nagy időeltolódások követték egymást. Az is ténymegállapítással bír, hogy a település használatában helyenként évezredek teletek el és azt is meglehet állapítani, hogy a fejlődés fokozatosságát lehet látni.

A vizsgálatok azt mutatják, hogy az öt rétegben legalább 50 000 csontdarabot találtak egymás mellett és egymás felett. Azt kell látni, hogy a telep területén talált csontok mid insitu (bolygatatlan) állapotban voltak, amely azt bizonyítja, hogy a rétegek bolygatatlan állapotban maradtak meg az utókor számára. A feltárások során a függőleges elhelyezést figyelembe véve azt látjuk, hogy a szerszámok alulról felfelé haladva egyre többet találunk az ember használta rétegekben, azonban a legfelső rétegben egyszerűen a szerszámok mennyisége megugrott, vagyis lényegesen több volt, mint a mélyebb rétegekben. Csupán az érthetőség miatt alulról felfelé a szerszámok száma fokozatosan növekedett, ez nem jelenti azt, hogy a fejlődést milyen szinten lehet kimutatni, mert a vizsgálatok megállapították, hogy a lakószinteken a változások folyamatosan kimutathatóak. A szerszámok anyagát figyelembevéve azt látjuk, hogy az alsó három rétegben szinte minden szerszám kvarcitból készült a fejlettebb színesebb szerszámok mind a felső „A” és „B” teleprétegben megnövekszik és a szerszámok megmunkálása viszont finomabb megmunkálást mutat, amit figyelembe kell venni az nem más, mint az idegen anyagokból készült szerszámok aránya, amely jelentősen megnőtt. A szerszámok méretezése is hasonló változásokon ment keresztül, jobb és finomabb a szerszámok megmunkálása a felső réteghez köthető, az tény az alsó rétegekben egyre durvább és nagyobbak a szerszámok és szinte kizárólagosan kvarcitból

készültek. Azt kell gondolnom, hogy fel kell tenni a nagy kérdést, hogy mi okozta ezt a jelentősnek mondható változást a felső rétegben? Szemügyre kell venni a felső réteg állatfajait és már is látjuk az állatok közötti különbséget, vagyis a felső rétegben sokkal több a vadló, orrszavú, mint az alatta lévő rétegekben. Az alsóbb rétegekben alig fordult elő, hogy a fent említett állatok csontjait megtalálták volna, mert a telep korai rétegeiben nem lehetett megtalálni, mert az időjárási viszonyok ezt nem tették lehetővé. A szerszámok alakulásával egyenes arányban áll az, hogy az állatfajok változásával a szerszámoknak is változni kellett, mert a hús feldolgozás megkönnyítése ezt megkövetelte. Észre kell venni, hogy az újfajta állatállomány a szerszámok fejlődését nagyban elősegítette, más szerszám kellett a medve feldolgozásához, mint az orrszavú feldolgozásához. Az ember megjelenése és kultúrája jelentős változásokon ment keresztül az ember fejlődése során, ez igaz a Magyarország területén található ősi leletekre is. Vajon az ember megtelepedése a Kárpát-medencében milyen befolyással bírt a medencében található emberekre azok kultúrájának fejlődésére, szerszámaik minőségének alakulására. Láthattuk a korábbi fejezetekben a megtett utat, amely az ember fejlődését elősegítette, nem utolsósorban az embert „**emberré**” tette. A fejlődés itt az érdi telepen sem elvitatható, mert a fejlődés elemeit szemmel lehet követni, úgy szintenként, vagy a szintek összehasonlításával. Az érdi telep emberének kultúrájával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Berhida közelében található **Szelim-barlangban** talált leletek, amelyek hasonlóak, vagy megegyeznek az érdi leletekkel. Az sem zárható ki, hogy az érdi ember egy másik telepéről beszélünk, mert a Szelim-barlang alsó rétegében talált szerszámok időben megegyeznek az érdi felsőréteg leleteivel, úgy korban, mint minőségben. Közelebről hol is található ez a barlang? Tatabánya felett a turul emlékmű közelében, amelyet jól lehet látni a műútról. Azt is tudni kell erről a barlangról, hogy különböző embercsoportok lakták és a koroknak megfelelő kultúrával rendelkeztek. A munkánk lényege az, hogy az érdi lelet korának megfelelő kor emberéről értekezzünk, amely az ember fejlődésének olyan szakaszát mutatja be, amely a felső paleolitikum utolsó harmadának a hideg szakaszába esik, vagyis az őskor történelemelőtti korának is az utolsó szakaszába tartozik. A hasonlóságokról annyit kell tudni, hogy az érdi telep kultúrájának ma még nem ismerjük azokat a területeit, amelyek ezen a két helytől távolabb esik, mert az is lehet, hogy nincsen több ilyen ősi telep, vagy még nincsen feltárva. Az tény, hogy a határainkon túl vannak olyan helyek, amelyek hasonlóak és azonos kultúrába tartoznak, de ezeket most nem áll módunkba részletesen elemezni! Azon az állásponton vagyok, hogy vitatkoznom kell azokkal a kutatókkal, akik kizárólagosan a **Charentien** kultúra kialakulását úgy tudják elképzelni, hogy az nyugati irányból haladt kelet felé. Ezt viszonylag könnyű megcáfolni, mert a korukat összevetve, vannak idősebbek és természetesen fiatalabbak is úgy keletebbre, és nyugatabbra is, tehát nem egyértelmű az a megállapítás, amellyel vitatkozom, hiszen helyben is kialakulhattak ezek a kultúrák, amelyek más területeken is megtalálhatók. Erre legyen bizonyíték, hogy az állatfajok változásával a szerszámok minősége milyen módon változott és a szerszámok formája is változásokat mutatja. Azt egy percig sem vitatom, hogy a Charentien kultúra eredetileg Franciaország területéről lett ismert Charente – vidékének a leleteiről. Azt is tudjuk, hogy a legfontosabb lelőhelye **La Quina**, mert ezen a helyen található azok a szerszámok, amelyeket La Quina típusoknak nevezünk. Azt viszont senki nem vitathatja el, hogy ez a kultúra szerszámai megtévesztésig hasonlítanak az érdi szerszámokra, talán a koruk is azonos. Franciaország területén számos lelőhelyét ismerjük ennek a műveltségnek, így **Dordogne** területéről, vagy **Combe-Grenal** barlangot említhetem, ahol a szerszámok és egyéb eszközök hasonlósága szinte megegyezik az érdi leletekkel. Azt is megfigyelték a kutatók, hogy a Mousterien és a Charentien kultúra embere váltogatta a telepeit, vagyis időnként lakást cseréltek, amely nem meglepő, tehát váltogatták egymást a barlangokban. Azt azért megjegyzem, hogy a Charentien kultúra számos európai területen megtalálható, amely azt jelenti, hogy elterjedésében igen gazdag a lelőhelyei és a szerszámai

nagyon hasonlóak. Ez azt jelenti, hogy a Földközi-tenger vidékétől egészen az északi területekig megtalálható ez a fejlettségi fok, amely nem egyéb, mint a Mousterien kultúra egy bizonyos fejlettségi foka. Jelentős leletei vannak a mai Spanyolország elsősorban Casztília területén a Casztilló barlang leletei az ismertek, majd a Franciaország területén is megtalálhatók a leletek, amelyek gazdagítják a kultúra változatosságát. A francia terület gazdagsága ebből a tekintetből igen értékes, mert a Riviéra területe és a környezete igen gazdag lelőhelyekkel rendelkezik, igaz a szerszámok minősége egy kicsit megváltozott, amely a fejlődés újabb következménye, de tovább haladva keletnek eljutunk a Grimaldi barlangokhoz, ahol szintén ugyan ezt a kultúrát találjuk egyes rétegekben. Tovább haladva eljutunk a Ligur parton a **Grotta del Fate: Grotta del Arma**: lelőhelyeken szintén a Charentien kultúra anyagát találjuk, vagyis ez a kultúra jelentőset alkotott a fejlődése során. Azt sem kell válasz nélkül hagyni, hogy Olaszország középső és északi területén található az itáliai **Pontiniáno** kultúra, amely ugyan úgy letéteményese a Mousterien kultúrának, vagyis jól követhető, hogy a 40 000 évvel ezelőtt hogyan fejlődött ez a műveltség és ebből lehet következtetni arra, hogy milyen változásokat idézett elő az emberi kultúra fejlődésében. A Po síkság őskori leleteit a folyó változó medre nagymértékben elmosta, de feltételezni kell, hogy a víz melletti kialakult kultúrák nagymértékben a műveltségek fejlődését segítették elő, amely a fejlődés sebességére nagy befolyással volt. Igaz ezen a területen alig vagy egyáltalán nem találunk ilyen leleteket, de az ismereteink alapján joggal feltételezzük ennek a jelenlétét és azt is, hogy a változó folyómeder eltüntette az ősi leleteket. Az idők folyamán észak Olaszország területén is megtaláljuk a Charentien kultúrát, majd a **Berci** dombok és az **Eugeni** hegység barlangjaiban is megtalálható ez a műveltség, de a fejlődés magával hozta a **Tensik-Alpok** déli nyúlványain megjelenő új műveltséget. Azt látni kell, hogy ez a fejlődés magával hozta azt, hogy a kultúrát ezen a területen új névvel illessék, vagyis az új név keleti Charentien kultúra. Az új területen, számos helyen megtalálható, így a **Paccala** barlangban, amely lelőhelyről rénszarvas csontmaradványok is előkerültek, vagyis megállapíthatjuk az utolsó jégkorszaknak az eljegesedése kb ezen a határon ért véget, mert a sarki állatok maradványaival délebbre már nem találkozunk.

Amit nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ez a műveltség keletebbre is megtalálható, így a mai Horvátország területén, elsősorban az Alpok délkeleti nyúlványaira igaz, mert az itt talált szerszámok hasonlósága még inkább hasonlítanak az érdi leletekre. Az egyik leg ismertebb a **Betalov-spodmol** barlang, amely közvetlen Zágráb közelében található, továbbá a Karpinai és a **Veternica** barlangban is kavics kultúra anyagait fedezték fel, azt is megállapították, hogy sokkal jobb minőségű kvarcitot (kavicsot) használtak szerszámok készítésére, mint Érden. Azt is tudnunk kell, hogy az Alpok délkeleti területein, számos helyen felfedezték a Charentien műveltség hagyatékait, de a felsorolt helyek kimagaslóan szerepelnek a kultúra kialakulásában és a továbbélésében. A területen számos ideiglenes tartózkodási helyet fedeztek a fel a kutatók, tehát nevezhetjük ezeket a helyeket alkalmi barlangtanyáknak is.

A kor éghajlati viszonyait vesszük figyelembe megállapítható, hogy az Alpok keleti oldalának az éghajlata és a hóhatár az első időszakban magasabban volt, mint a későbbi korban, tehát ebből is látható az eljegesedés folyamata, mert a rokon kultúrával rendelkező barlangokat egy későbbi időpontban egy másik műveltség embere kezdi el használni. Ilyen barlang volt a **Repolust** barlang, vagy a korábban említett barlangok mindegyike, mert a fauna vizsgálatából megállapítható, hogy a hidegebb időjárási viszonyok beálltával egy másik kultúra népe foglalta el a barlangokat, amely ugyanúgy a **Mousterien** kultúra része, de a fejlődés egy újabb szakaszát jelenti, vagyis a fejlődés folyamatos előrehaladását kell **tayacin-szerű-en** látni ezekben a műveltségekben. Az szemet gyönyörködtető, hogy a két kultúra hagyatékát ilyen módon viszonylag könnyedén el lehet különíteni egymástól, mert a szerszámokat készítő csoport szerszámai jelentősen mások a görgetett köveket (kvarcit kő, vagy kavics) használó csoporttól, vagyis az utolsónak említett kultúra bizonyára Charterien, de vegyük figyelembe a

Grác közelében található **Drachenhöle** barlangot, szinte pontosan ugyan azokat a szerszámokat találjuk benne, mint az érdi fennsíkon használatosak. Ugyan azzal a technikával készültek, mint az érdi leletek és olyan mértékig hasonlítanak egymásra, hogy avatott szemnek kell lenni ahhoz, hogy meg lehessen különböztetni egymástól. A nyersanyagot figyelembevéve láthatjuk, hogy mind a két helyen azonos alapanyagot használtak, de a korábban említett barlangok jelentős részére is igaz ez a megállapítás. A **Repolust** barlang eszközeit az ember a Mura hordalékából gyűjtötte be, amelyet felhasznált szerszámainak az elkészítéséhez. Azt gondolom, nem feltétlenül kell felsorolni minden lelőhelyet ahhoz, hogy megértsük, hogy délnyugati irányban ugyan úgy megtalálható az a kultúra, amely kialakult az érdi telepen is, azonban azzal nem lehet egyet érteni, hogy ez a hasonlóság magába foglalná azt a tényt, hogy az Érdi ember bevándorló lett volna, mert a feltáró régész (Csánk Vera) azt sugallja, hogy a bevándorlás lehetséges volt. Meg kell nézni a mai modernebb eszközökkel, hogy korban milyen lehetőségeink vannak, mert a gén elemzések és a kormeghatározások tekintetében az Érd feltárásának idejéhez viszonyítottan jelentős fejlődés történt. Azt a következtetést levonni, hogy az érdi ember bevándorló volt a Kárpát-medencében az ilyen formában nem állja meg a helyét, mert bizonyítottan a medence lakott volt már jóval korábban, sőt a fejlődés a világ egyik leg korábbi korai ember típusát kimutatták a kutatók, csak ezt sokan nem veszik figyelembe. Ez az ősember nem más, mint a *Rudapithecus hungaricus* (13 millió évvel ezelőtt), vagy a későbbi ember, amelyet Európa egyik leg korábbi embereként ismerünk az nem más, mint a Vértesszőlősi ember (350-400 ezer éves), más néven a Samu. Azt gondolom a „**mediterrán zóna**” elméletet el kell utasítani, mert erre nincsen semmi bizonyíték! Ebből következően az ember fejlődése biztosított volt a Kárpát-medencében, mert erre egy másik bizonyítékot említek, amely nem más, mint a **Herman Ottó** 1898-as Miskolc Papszer utcai lelete, amely legalább 700-000 éves, vagyis a **Crag** kultúrába tartozik, amely nem a véletlen műve, hanem az ember egyik bölcsője a Kárpát-medence.

Nézzük meg mi az, ami érdekessé teszi az érdi leleteket és maga az érdi embereket? A telep jelentősége abban nyilvánul meg, hogy nyílt fennsíkon található, barlangoktól távol és az érdi ember nyílt fegyveres vadászatból élt, amely egy bizonyos állatra lett kimunkálva, és pedig a barlangi medvére specializálódott. Ez a vadászati forma nagyon egyedi, mert nem ismerünk olyan ősemberi telepet, ahol ilyen speciálisan alakult volna a vadászott állatok faja. A fennsík településének az a zártsága, amely többretegű vadásztábornak biztosított helyet, ezen a területen igen nagy számban élő barlangi medvére specializálódott. Azt hiszem, a világon talán nem létezik még egy ilyen hely, ahol ilyen vadászati lehetőség állt volna rendelkezésére az embernek, mint az érdi fennsíkon. Az állatállomány nagyságát a csontok mennyiségéből meg lehetett állapítani, mert ahol 50 000 állatcsontot találnak, ezt nevezhetjük példátlanoknak. Ez akkor is igen sok, ha figyelembe vesszük azt, hogy két völgyteknőről beszélünk, még abban az esetben is, ha öt táborrétegből kerültek elő a csontmaradványok. Ha másért nem, akkor ez a csontállomány a vizsgálatok lehetőségét gazdagították. Az sem a véletlen műve, hogy a telepen 34 állatfajnak a csontjai kerültek elő, ebből legalább 22 fajra vadászott az érdi ember. A vadászott állatok között szerepel farkas, róka, sarki róka, nyest, nyuszt, párdac, barlangi oroszlán, mammut, vadló, vadszamár, gyapjas orrszarvú, rénszarvas, vaddisznó, óriásgim, kőszáli kecske gimszarvas, pézsmatulok, zerge, barnamedve, őstulok, ősböly, stb. azonban azt kell figyelembe venni, hogy a zsákmány kb. 80% -a barlangi medve volt. A megfigyelés azt bizonyítja, hogy a vadászott állatok közül legalább 99% nagyvad volt, amely azt is magában hordozza, hogy a kisállatok száma szinte elhanyagolható. Az élelemre fordított állatok egyértelműen a növényevőkből tevődött össze, elsősorban a barlangi medve, vadló, orrszarvú, és alig fogyasztott hiéna áll az étlapon. Kisebb számban található a böly, gimszarvas, farkas, vadszamár, és általában az egyéb állatok. Azt is megfigyelték a feltárások során, hogy a felső rétegben a vadló aránya igen magas, az orrszarvúé viszont jóval

kevesebb, ebből azt a következtetést lehetett levonni, hogy egy újabb specializációs folyamatnak lehetünk a tanúi, mert a füves pusztai állatok előtérbe kerültek, köztük a vadló, vadszamár, tehát a figyelmet a vadászott állatok irányába kellett fordítani, mert a vadászott állatok állománya megváltozott. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a barlangi medve mindenkor a figyelem középpontjába tartozott, voltak olyan csonthalmok, ahol csak orrszarvú csontok voltak, tehát ez teljesen elkülönült a egyes halmoktól. A barlangi medve aránya mindenkor kiemelkedően nagy számban került elő, tehát a vadásztoknál az első számú vad volt a barlangi medve. Azt is meg lehet állapítani, hogy a vadászat belső fejlődése spontán fejlődött, mert az irányváltást nem lehetett egyértelműen kimutatni. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy **Kretzoi Miklós** a vizsgálatai során megállapította. Az állatok korát meghatározta, a fajtát a mennyiségét, ebből adódóan a hús mennyiségét is meghatározta, amely egy feltárás során nem megszokott dolog. A legérdekesebb dolog az, hogy az érdi telepre a vizsgálatok szerint a húst elsősorban beszállították, vagyis a csontokból megállapításra került, hogy az elejtett vadakat nem egészben szállították be, hanem csak azokat a részeket, amelyek fogyasztásra alkalmasak voltak. Csak az állatok nemesebb részei kerültek be a telepre, amely újabb feldolgozásra várt, amely azt feltételezi, hogy a tartósítása és tárolása után fogyasztották el a megtermelt hús mennyiséget. Ezt az állítást azzal lehet magyarázni, hogy az állatok csontmaradványait csak részben találták meg a feltárások során, ami azt jelenti, hogy a telepre csak is a vad elejtése után csak is a nemesebb részét vitték be és dolgozták fel. Ez a felismerés teszi lehetővé azt, hogy egyértelműen kimondható legyen az, hogy az érdi telepre részleges beszállítás történt. A vizsgálatok során a legteljesebb bizonyítékot nyújtotta a húsveremnek a vizsgálata, mert sokkal több combcsontot találtak, mint más testrész csontjait. Valójában mit is jelenthet ez? Ez azt jelenti, hogy az elejtett vadat a telepen kívül az elejtés helyszínén felboncolták, feldarabolták és a nemesebb húsokat vitték a telepre. Erre a jelenségre felfigyelve megállapíthatjuk, hogy a hússal gazdag részeket vitték be a telepre, amely egyértelművé teszi a hús kiválasztását, mert csak az értékes húsokat tárolták és dolgozták fel. Azt kell gondolni, hogy a vadásztársadalmak fejlődésének olyan szakaszához érkeztünk el, ahol egyértelműen kimutatható, hogy egy új fejlődési szakasszal állunk szemben, amely már egy modernebb társadalom kialakulásának az előszobáját jelentheti. Az a megfigyelés is magyarázatra szorul, hogy miért van az, hogy a barlangi medvéknek valamennyi testrészét bevitték a telephelyre, mert a medvék teljes csontállományát megtalálták a telepen. Ennek kétféle magyarázatát lehet itt figyelembe venni, az egyik az, hogy a barlangi medvék a közelben vadászható állatok voltak, vagy a húsuk olyan energia dús volt, hogy megérte a teljes állatot haza vinni és feldolgozni. Azt gondolom, az első feltételezés áll közelebb az igazsághoz és a vadászat a telep közelében lehetett és ezért van a telepen ennyi barlangi medve csontmaradvány. A felsőbb rétegekben a barlangi medve esetében is tapasztalunk eltéréseket, amelyek gondolkodásra készítenek, mert a felsőbb rétegek csont anyagai már hiányosak, itt is azt tapasztaljuk, hogy a barlangi medve esetében is egyre inkább csak azokat a csontmaradványokat találjuk, amelyek a nemesebb részeket mutatják, így a comb a lapocka stb. tehát szelektált. A csontok az egyedszámukhoz képest hiányosak, ami feltűnik e tekintetben, hogy a koponyacsontok aránya mindig nagyobb annál, mint az egyedileg megtalált csontok, ez azt jelenti, hogy a szelektált állati eledel lehetősége kizárólagosan a nemes húsok irányába tolódott el. A koponyával kapcsolatban megjegyzem, hogy a felhasználása valószínűleg azért történt meg, mert az agyvelőt fogyasztották az érdi emberek. Mi erre a bizonyíték? Az egyetlen olyan bizonyíték áll a rendelkezésünkre, hogy a telepen sem a környezetében nem találunk egész koponyát csupán feltörtet, amely a leg jobb bizonyíték arra, hogy az agyvelőt fogyasztotta az érdi telep embere. Azt is a csontmaradványokból meg lehetett állapítani, hogy a csonthalmokból előkerült csontok nem mindegyike áll arányban a nemes részek arányával, mert a csigolyák és a bordák aránya jelentős eltérést mutat az elejtett állatok számával. Valószínűsíthető, hogy a gerinc, a

mellkas nagy része a vadászmezőkön maradt, tehát nem szállították haza és ezért oly hiányos a csontállomány.

A vadzámár és a vadló csontmaradványaival az a helyzet, hogy pontosan a fordítottja az előzőekben tárgyaltaknak, mert a telepen csak is koponyákat és a végtagokat találtak. Az állatok feldolgozása már a vadászat helyén megkezdődött, mert a húspanban gazdag részeket szállították a telepre, de nem nyúzták meg az elejtés területén, hanem a hússal együtt haza szállították és ott a telepen nyúzták meg és hasznosították a húst. Ebből az következik, hogy a telepen nem található olyan csontmaradvány, mint csigolya, borda, mert azokat a telepen kívül a vad elejtésének helyén már valószínűsíthetően feldolgozták és a húst szállították haza. Azt is meglehet figyelni, hogy a szarvasok esetében is ugyan ezt tapasztaljuk, mert nem található borda sem gerinc, ebben az esetben még a koponya is csak ritka jelenség.

Azt is megfigyelték, hogy a vadászat esetében az orrszarvú elejtése nem jelentett nagyobb feladatot, de az elszállítása már nehézségekbe ütközött. Nem a feldolgozása jelentett gondot, hanem a test felnyitása, mert vastagbőrű állatról van szó és nem utolsósorban a testnek a súlya jelentett gondot. A test súlya és a csontok szállítása is nehézségekbe ütközött, ez meg is látszik a telepen található csontokon, mert csak lábszárcsontokat lehet találni és koponya részeket, nem található egyetlen csigolya sem, vagy borda, de még a combcsontot sem lehet a telepen találni. Azt kell feltételezni, hogy az orrszarvú esetében az elejtés helyén a többi részről a húst lefejtették és csak is a húst szállították be a telepre. Ezért lehetséges az, hogy a Kárpát-medence területén talált mammut és orrszarvú állatok csontjait soha sem a telepen belül találták meg, hanem elszórtan különböző helyeken, ez azt feltételezi, hogy az elejtésnek a helyén megnyúzták az állatokat és a húst lefejtették az állatokról és csak a húst szállították be a telepre.

Meglepő az, hogy a telepen a csonthalmok között igen sok a hiéna és a farkas csontmaradvány, arra is gondolhatnánk, hogy a telep hulladékára jártak ide ezek a ragadozók, de ha megvizsgáljuk, a csontmaradványokat láthatjuk, hogy ezeknek az állatoknak ugyan úgy nem találjuk a csigolyáit, sem a lapockacsontjait, sem combcsontjait. Ez azt jelenti, hogy ezeket az állatokat is vadászták és ugyan úgy, ahogy az előzőekben csak a nemes hússal rendelkező részeit szállították be a telepre. Arra lehet következtetni, hogy a nagy vadak elejtésekor a bőr lenyúzása után a hiénák és a farkasok a könnyű zsákmány reményében a vad megmaradt teteméhez mentek és ebben az esetben könnyen lehetett vadászni a hiénákat és a farkasokat, de ez csak feltételezés, mert nincsen erre semmilyen bizonyítékunk. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a telepen található csontmaradványok úgy is oda kerülhettek, mint valami szuvenír, vagy a prémjüket használták fel ruházat céljából. A feltárási jegyzőkönyvek tanúsága szerint egyetlen olyan csontot sem találtak, amelyen hiénarágásnak a nyomai felfedezhető lett volna. Ugyan azok az ismeretek vonatkoznak más ragadozókra, mint a farkasokra, de nem tudjuk, hogy a bőrük miatt vadászták, vagy a húspan miatt, de még azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a csontjaikat szuvenírként vitték haza. Azt valószínűsíteni lehet, hogy a bőrüket felhasználták ruhakészítésre. A medvék vadászatával kapcsolatban el kell mondani, hogy ebben az esetben is a csontok hiányosak, amelyből arra lehet következtetni, hogy a vad elejtése után a helyszínen a vadat részben feldolgozták és a nemes húspankat vitték a lakóhelyül szolgáló telephelyre. A telep csonthalmaiban csak is a medvéknek az alsó végtagjaikat lehet megtalálni, amelyek a bőrrel együtt maradtak meg az utókor számára.

A vadászott állatok közül nincsen olyan, amely a telepen teljes csontanyagával együtt megtalálható lett volna, mert minden faj esetében azt tapasztaljuk, hogy a csont állománya hiányos. Ebből azt tudjuk leszűrni, hogy a vadászott állatok közül legyen az növényevő, vagy ragadozó, csak is azokat a részeket vitték haza a településre, amelyek nemes húspan voltak ellátva, tehát a comb, lapocka stb. Az viszont elképzelhető, hogy egyes vadaknak a bőrét haza szállították ruhakészítés céljából, mert ebben az időben még nem ismerték a szövést, fonást,

legalább is nem tudunk róla. A ragadozókkal kapcsolatosan meg kell állapítani, hogy a vadászatuk elsősorban azért történt meg, mert a ragadozók éjjel belopakodtak a telepre és az ott felgyülemlett élelmiszereket fosztogattak és ezért a telepen és a környezetében vadásztak a ragadozókra, az is valószínűsíthető, hogy a ragadozóknak a bundáját feldolgozták használati ruházatnak, vagyis ruhát készítettek a bőrből. Azt kell feltételezni, hogy a ragadozók aránya a telep méreteit is figyelembevéve láthatjuk, hogy viszonylag nagy ez annak tudható be, hogy a vadászokat is a ragadozók valószínűsíthetően követték a könnyű zsákmány reményében, de sötétedés után viszonylag könnyen elejthetővé váltak az érdi telep közelében. A felmérések alapján azt állapították meg, hogy az érdi telepen legalább minimálisan is 60 000 kg hús volt felhalmozva, de ez a szám elérheti a 100 000 kg-ot is. Csak barlangi medvéből ezen a telepen 5-600 db barlangi medvét dolgoztak fel. Az összes többi vad száma minimum 150, de a maximum 240-250 db lehetett, ez egyben meg is határozza a telep életmódját, ebből arra lehet következtetni, hogy a legismertebb állatfaj a barlangi medve volt. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a felmérés csak is azokat a csontokat jelenti, amelyek nem voltak feltörve, mert a feltört csontokból nehezen lehetett volna megállapítani az egyedek számát, mert a feltört csontok egyes rétegekben, halmokban álltak. Az összmennyiséghez viszonyítottan a csontok legalább 2/3-a törött volt, amelyek az ilyen jellegű vizsgálatokra alkalmatlanok. Ha a húsfogyasztás mennyiségét vesszük figyelembe, akkor megállapítható, hogy legalább 180-200 000 kg hús fogyasztása történt meg az érdi telepen. Ha csak azt vesszük figyelembe, hogy a vadászott vadállománynak csak bizonyos részei kerültek be a telepre, akkor meg kell állapítani, hogy legalább 250-300 000 kg hús feldolgozása történt meg a telepen. Ez már olyan mennyiség, amelyről részletes elemzést kellett készíteni, azonban azokat a táblázatokat nem veszem igénybe, amelyeken bemutatásra került az, hogy milyen állatból mennyi az annyi. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a vadászatok milyen távolságokra helyeződhetett ki, akkor azt kell megállapítani, hogy a terület kb. 10-20 km távolságon belülre tehető, így a terület vadállományban igen gazdag volt. Azt tudnunk kell, hogy a felső paleolitikumban a vadászat maximum kiterjedése nem érte el a 20 km sugarú kört, tehát nagyon ritka volt az, ha ettől a távolságtól vadászat céljából eltávolodtak a lakóhelyül szolgáló barlangoktól, vagy lakóhelytől. Néhány szót a vadászokról, mert sokan azt gondolják, hogy néhány ember összefogásával történtek a vadászatok, de ez nem így történt ebben a korban, mert a telep nagy családjai összefogtak és közösen 30-35 fős csoportokban indultak vadászni, és a vad húsának a hazaszállításában már a nagyobb gyerekek is besegítettek. A megszerzett húsmennyiséget a családok között szétosztották és közösen feldolgozták, amelyeknek a tárolásáról is közösen gondoskodtak. Sokan azt gondolják, hogy a barlangi medve ragadozó állat és ezzel egyidejűleg húsevő volt. Azt kell tudni, hogy mind azok tévednek, akik ragadozónak könyvelik el a barlangi medvét, mert növényevő állatról beszélünk. Figyelembe kell venni, hogy a ma élő barna medvék ugyan úgy növényevők, mint az őseik, vagyis a barlangi medvék. Az egy más kérdés, hogy a medvéfélék más ételforrásokat igénybe vesznek, így a hal, vagy húsféléket is elfogyasszák, mert a hosszú fejlődésnek köszönhetően fokozatosan mindenevőkké váltak, tehát alapvetően a medvéfélék növényevők, de a fejlődés folyamatában egyes alfajok szinte kivételesen ma már húst fogyasztanak, lásd a jeges medvét.

A vadászati megfigyelések azt bizonyítják, hogy az őskori emberek, így az érdi telep embere is megfigyelte, hogy a vadjárások milyen irányba helyeződnek el a vadászterületükön és ennek megfelelően alakították ki a vadászataiknak az irányát. Ez a megállapítás magával hozza azt, hogy az érdi vadász pontosan tudta a vad járásokat, amely azt jelentette tudatában volt annak, hogy ha ma az x helyen tartózkodott a vad, akkor holnap csak is az y-on, helyen lesz lehetősége a vad elejtésére. Ez magyarázza meg azt, hogy miért volt annyi barlangi medvecsonk az érdi telepen, mert a vadász specializálódása megtörtént, mert tudta a holnapi vad tartózkodási helyét. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az érdi telep domborzata

milyen volt, mert a hosszú völgy, amely tiszta kilátást biztosított az ősi Duna felé, ez biztosította a kilátást és egyben a vad vonulásának a lehetőségét az érdi platón és környékén. A terep viszonyainak figyelembe vételével azt látjuk, hogy a vadnak a vonulása a terepviszonyainak figyelembevételével csak is a platón keresztül történhetett meg, tehát ez az a momentum, amely a vadászatok és a vadvonulások megfigyelésére lehetőséget adott, amelyet bizonyára az érdi telep embere ki is használt és ez vezet el odáig, hogy a vadászott állatok közül kiemelkedik a barlangi medve vadászata. Ez a jelenség mindent megmagyaráz, így a húsmennyiségek okát, a telep lakhatóságát, valamint az érdi ember fejlődésének azt a mozzanatát, amely egy olyan emberi kultúrában tapasztalható fejlődést tud felmutatni, amely a vadászársadalom specializációs folyamatában úgy vesz részt, hogy a lehetőségeket maga az érdi telep embere használja ki és fejleszti tovább. A vadászati másik ága a nagyvadak elejtésére vonatkozik, mert a nagyvadakat, így az orrszavúakat nem lehet úgy elejteni, mint a barlangi medvéket, éppen ezért itt is a specializációs folyamatokat figyelhetjük meg. Ezért is alakulhatott ki egy újfajta települési mód, amely kivételesen szerencsés lehetőségeket tudott biztosítani az érdi telep emberének és ez a lehetőség egy új kultúra kialakulásának is helyet biztosított, ez még mindig a vadászársadalmon belül értendő, amely az újat jelenti, hogy egy fennsíkon egy specializálódott vadászársadalom alakult ki, barlangoktól távol valós természeti környezetben, ilyen minőségében lelőhelyet máshol nem ismerünk. Ez is azt bizonyítja, hogy a fejlődésnek van egy iránya, egy mértéke, és technikai fejlődése, valamint olyan szerszámkészlete, amivel már újat lehet létre hozni. Ez a fejlődés az ottani embereknek nem tűnt fel, mert a fejlődés sebessége ezt nem tette lehetővé, de mi, akik vizsgáljuk, ezeket a lelőhelyeket tisztán látjuk a fejlődést, igaz nem egy emberöltő méreteiben, hanem tízezer években mérhetően, mert a fejlődés nem látványos, de a folyamatossága elvitathatatlan. Azt kell látni, hogy ez a specializálódott forma egy következő fejlődési szakasz előszobája volt és ennek megfelelően a későbbiek során látni fogjuk az ember helyét és szerepét a Kárpát-medencében, mert az a megállapítás, amelyet tett a régészről véleményem szerint nem állja meg a helyét, mert a „*déli irányultságot*” nem lehet igazolni, vagyis a bevándorlás lehetőségét el kell utasítanom, mert erre nincsen semmi bizonyíték. Ha igaz lenne a régészről állítása, akkor nem lennének olyan régészeti leleteink, mint a Rudapithecus-hungaricus, vagy Bodvapithecus-hungaricus, vagy a vértesszőlősi lelet (Samu) stb. a barlangok leletei és lehetne sorolni az ősi leleteket, mert a bizonyíték itt áll előttünk. A felsorolt leletek azt látatják velünk, hogy a Kárpát-medence az ember kialakulásában egy olyan olvasztó tégely volt, ahol a fejlődés biztosított volt, mert erre megvoltak azok a feltételek, amelyek a fejlődéshez elengedhetetlenek voltak, vagyis az életfeltételek adottak voltak, úgy geológiailag, mint élettanilag, geoföldrajzilag, mint biológiailag.

Művészeti leletek kinetikus megidézése

A világ számos pontján találunk olyan barlangokat, amelyekben valamilyen művészeti alkotás található, ezen belül is olyanokat, amelyeket kategorizálni lehet valamilyen irányzat felé. De maradjunk egyelőre annál a kérdésnél, hogy ezek az alkotások miért jöttek létre és mi volt a célja az őskori embernek ezzel kapcsolatosan? Nem kell magyarázni, hogy a cél az üzenet közvetítése, a kapcsolattartás a lakó közösséggel, valamint a hordával, illetve a későbbiek során az üzenet mellett a szépérzék további megjelenítése, az elvonatkoztatott gondolkodás elmélyítése a társadalmon belül. Európa szerte találunk olyan barlangokat, amelyekben a kezdetlegestől egészen a művészileg kidolgozott alkotásokig meglehetősen sokféle található. Különösen érdekes az, hogy a megmaradt alkotások elsősorban Nyugat Európában, ezen belül is a déli felében Franciaország déli tartományjaiban, valamint a mai Spanyolország területén lévő barlangokban találhatók meg. Felvetődött az a kérdés, hogy a keleti területeken, így Magyarország területén nem találunk festett barlangokat. Mi ennek az oka? Azt kell feltételezni, hogy ennek az-az oka, hogy az időjárási viszonyok nem azonosak a Francia, vagy a Spanyol időjárási viszonyokkal. Ugyanis a keleti területek barlangjai nedvesek, vizesek, amelyek nem viselték el a barlangfestés rendszerét, vagyis nem zárható ki a festés meghonosodását, de a természeti viszonyok miatt ezek nagyon hamar tönkre is mentek és ezért nem lehet a Kárpátokon belül ilyen barlangokat találni. Ennek az okát elsősorban ezen a területen kell keresni, mert figurális bekarcolt barlangokkal rendelkezünk, csak ezek nem festett barlangok. Sőt korai időkből már olyan leletekkel is rendelkezünk, amelyek egyértelműen írásjeleknek nevezhetők, de nem ismerjük a hangértékét és még azt sem tudjuk, hogy az ilyen ábrázolás közvetítő szerepet töltött-e be, vagy csak jelzés volt valamire, esetleg a ma ismert ősi írásnak egy kezdetleges formájával van dolgunk. Ezt a leletet Boszniában **Visokóban** a nagypiramisban találták legalább kb. 110 méterre a piramis szélétől a piramis magja irányába. Ezek a jelek megegyeznek az ősi **magyar írás egyes betűinek** alakjával, formájával, csak azt nem tudjuk, hogy milyen hangokat kell hozzá rendelni? A korát is ennek meg lehet határozni, mert a gyámkő közelében egy álboltozatot tartó fosszilis anyagot (hasított fa aláhúzásból) megvizsgáltak, amely 36 ezer évesnek bizonyult, azonban a kontroll vizsgált is minimum 30 ezer évet állapított meg, tehát ebben az esetben az elfogadott idő meghatározás a kettő különbözetéből adódik, így a kora legalább 33 ezer éves.

Magyarországon is van egy hasonló barlang, ahol szintén olyan falbekarcolásokat találunk, amely írásjeleknek tűnik, ez a feltáratlan **Börzsönyben** lévő barlang, amely ma is feltárássra vár. Luczáné Molnár Zsuzsanna szerint, amit ma ismerünk az nem egyéb, mint üzenet a sziklába vésve. A szöveg részbeni megfejtése megtörtént, amelyről azt állapították meg, hogy egy **piktogram**, vagyis egy olyan jelrendszer, amely a jelrendszer kialakulásának azt a szakaszát jelenti, hogy a jeleket már a közvetlen közeli lakók értelmezni tudták. Ugyan ilyen barlangleleteket ismerünk Erdély területéről is, így a **Tuság tető** barlangjaiból is. Az a meglepő, hogy a magyar Akadémiai társaság ezekről egy szót sem közöl a megjelentetett anyagaikban, tehát olyan elhallgatással állunk szemben, amely a tudományok művelőinek szemében csak is bűnként lehet értelmezni.

Röviden szóltam a Kárpát-medencei leletekkel kapcsolatos anomáliákról, azonban csak megemlítem szintjéig jutottunk el a kinetikus ábrázolások megjelenítéséről, nem beszéltünk azok kialakulásáról, valamint a megjelenítéséről. Amit az ember alkotott sok ezer évvel ezelőtt az mind viszonylagos, mert az időjárási viszonyok nagyban behatárolják azt, hogy az alkotás mennyire lesz időtálló, vagy csak múlandó marad, amely azt jelenti, hogy egy idő múlva az alkotás valami miatt megsemmisül. A festett alkotások nagy valószínűséggel a keleti területeken megsemmisültek, mert ezeken a területeken nem találunk festett barlangokat, csupán a jelrendszer legprimitívebb formáját a falba való bekarcolásokat találunk, amelyek az

ábrázolás terén lehetnek primitívek és egyben igen fejlett technikával készültek. Lehetnek ezek festési eljárással készültek és lehetnek faragással készültek, ilyenek a csonteszközök díszítő elemei, ezeket a megmunkálásokat **ornamentikus** elemeknek is nevezzük, vagy a szerszámok megmunkálásának formai változatai, amelyek elősegítették a használhatóság jobbá tételét, de egyben a szemet gyönyörködtető szép megmunkálást is. Esztétikai szempontokat figyelembe véve azt látjuk az **Altamirai** barlangok festményeiből, hogy a művész olyan közvetítő erővel ábrázolja a témáját, hogy már szinte megrázó élményt nyújt a szemlélőnek, mondhatnánk azt, hogy a mai festők tanulhatnának realizmus kifejező értéket az ősművésztől, mert nem csak értjük a vázolt témát, hanem a téma részesei is leszünk a szemlélés közben, tehát elmondja a művész a mondanivalóját a szemlélőnek érthetően és közvetíti a mondandóját. Ugyan ezt elmondhatjuk a **Font de Gaume** barlangok freskóiról is, mert a művészi tökéletességükkel a nézőt el kápráztatják, tehát esztétikai szempontból a falfestészet csúcspontját jelenti, amit ezeken a helyeken az ősember alkotott. Meg kell állapítani, hogy ezek az alkotások nem csak viszonylagosak, hanem méretezésében is és kivitelezésében is pompásak, impresszionisztikus, mozgással teli alkotások és a festői szépségük viszont páratlan. A festmények telve vannak mozgással, eleven realizmussal, mondhatnánk úgy is, hogy egyszerűen elegánsak, ritmikusak, és ornamentálisak, a képek szerkesztéséből előtűnik a ritmika a biztos vonalvezetés, hasonlókat csak is Kelet Ázsiában találunk. Igaz a Kelet Ázsiában hasonlat, csak a keleti művészet sokkal később alakul ki, mint azt megismerhettük Európa nyugati barlangjaiból, ez nem jelenti azt, hogy esetleg keleten ne lett volna meg ugyan ez irányú fejlődés, mert erre nincsenek meg a megfelelő adataink, vagy ismereteink. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a barlangok klímája milyen volt, mert a vizes, párás barlangokban a festés nem maradt meg, mert az hamar tönkre ment.

Röviden áttekintettük a kinetikus művészetek fejlődését, amelynek alapján elindulhatunk a művészet fejlődésének azon az útvonalán, amely a vonalak felhasználásával alakult ki. A vonalas állatábrázolások elsősorban karcolatok, amelyek egy új irányt adtak a művészetek fejlődése terén. Ezek felhasználásával alakultak ki az állatábrázolások, amelyeket részben az Altamirai barlangban is megtalálunk, részben pedig Franciaország területén található meg, úgy barlangokban, mint szikla rajzolatokban. Ez a műveltség valamivel később az **Atlasz** hegységben is megtalálható a Berber (Algéria) területeken. Ami a vonalas állatábrázolások terén figyelemre méltó az nem egyéb, mint álló állatoknak az ábrázolása, amelyet imádkozó állatok elnevezéssel vált ismerté, vagy az emberábrázolások terén a vonalas emberek, vagy táncoló emberek elnevezéssel lett ismert. Ilyen rajzokat Franciaország terén **Abri Mége** sziklafalán találunk, de ugyan ezeket a rajzokat meg lehet találni a Berber területeken is, sőt ott lényegesen több állatfajt mutatnak be, mint a Francia területeken. Az imádkozó állatok megnevezés azt takarja, hogy az állatok emberhez hasonló testtel rendelkeznek, majd a fej kimondottan annak az állatnak a fejét ábrázolja, amelynek emléket kívánt állítani a művész. Ezek az állatfigurák felismerhetetlen alsótesttel rendelkeznek és a testtartásuk az emberhez hasonlóan két lábon állva összetett mellső lábbal újjak összefonásával emberi kézre emlékeztetve állnak a képeken. Az állatábrázolások ilyenén eszünkbe juttatja azt, hogy az állatok imádkoznak, mert a mozdulat arra emlékezteti a szemlélőt. Az emberek esetében hasonló a helyzet, de a mozdulatokat követve úgy látjuk, hogy az emberábrázolásból adódóan a képen az emberek táncolnak, vagyis értelemszerűen mozgást ábrázolt a művész. A **Dorogdonie** (Franciaország) vidékének ábrázolásai nem csak a testtartása miatt, hanem egész alakja emberi, leszámítva a fejeket, amely állati, vagyis egyértelműen állatfejek.

Ha az etnográfiai ismereteinket vesszük alapul, akkor látnunk kell azt, hogy miért is ilyen módon születtek meg azok az imádkozó állatok és a táncoló emberek. Az ősi kultúrából ismerjük azokat az állatalakos maszkokat, amelyekkel igyekeztek az ősemberek az állatvadászatok és az abban rejlő elvonatkoztatott világot ábrázolni. Ezekben a rituálékban az ősember saját magát tette a téma középpontjává, nevezetesen önmaga játszotta el azt a

szerepet, amely kétségbe nem vonhatóan bizonyítékát adja annak, hogy az állatmaszkos műveltség nem más, mint maga az ember a tevékenységével egyetemben. Tudjuk ebben az időben még a vadászársadalomnak egy fejlettebb szakaszához jutott el az ember, amely egyre inkább önmaga részére is felismerhetővé válóan bizonyítékát adja annak, hogy a léte nem más, mint egy olyan kultúra, amelynek a központját az ember a cselekedeteivel adja a műveltséget a közössége számára. Ugyan ezt a rendszert fedezhetjük fel a ma élő primitív népeknél, akik ma is az állatmaszkokat használják a szelleműzések alkalmából, vagy az isteneket ennek segítségével kérik a sikeres vadászatok elérése reményében. Az állatmaszkokat az ősember is általában fából, vagy tökfélékből készítették, esetenként bőrből, tollakból, lásd a mai természeti népeknél ismertek. Azért nem találunk az ősi sírokban ilyen leleteket, mert az évezredek során ezek a fosszilis anyagok tönkrementek, elporladtak, mondhatjuk úgy, hogy elpusztultak, megsemmisültek. Általában az ősemberek egyéb alkotásai is elpusztultak, amelyekre csak következtetni tudunk. Így azokra a tárgyra gondolok, amelyek nem kőből, vagy csontból készültek, így a legmaradandóbb anyag volt a cserép, amely agyagból készült, de csak is a kiégetett formában tudott megmaradni (korai korokban ezt a formáját még az ember nem ismerte). Az emberi élet egyik legkiemelkedőbb dokumentumai közé tartoznak mind azok a festmények, rajzok, karcolatok, amelyek pontosan dokumentálják az ember életét, fejlődését, egyéb tevékenységét. Ez azt bizonyítja, hogy a kultúra az ember életében mindenkor létezett és az emberrel egyetemesen fejlődött, amelynek az írott bizonyítékait látjuk ezekben a feljegyzésekben, még akkor is igaz ez, ha sokan elképzelni nem tudják az ember fejlődésével összefüggő rész elemeket. A kultúra, vagy műveltség egy olyan kényszerűség az ember fejlődésében, amely kérlelhetetlenül az emberrel együtt élt és él ma is, vagyis az ember életével és tevékenységével fejlődik a műveltség az emberrel egyetemben.

A mai primitív népeknél ma is a kinetikus szelem megidézése felismerhető, mert a szellem megidézése egy vizuális és a lefolyása, megidézése kellőképpen ma is rekonstruálható. Az előhívó okok között elsősorban a védelemkeresés valami veszedelem ellen, vagy a másik ilyen dolog a segítségkeresés valamilyen feladat megoldásához, ilyenek lehettek a sikeres vadászatok, vagy sikeres betakarítás. Kezdetben azt látták az ősemberek, hogy vannak olyan állatok, amelyek az erejükkel kitűnnek a többiek közül, ezért ezeknek az erős állatoknak, a lelkének a megjelenéséért könyörögtek, de ezt a feladatot egy későbbi időben már a **varázsló** képviselte a közösség nevében. A maszkoknak pontosan az volt a feladatuk, hogy az állatot idézzék meg, ezért a varázsló az állat bőrébe, vagy a fejének a maszkjába beöltözött és így kérte az állat lelkével való kapcsolat kialakulását. Ehhez kellett egy olyan rituálé, amely a szertartás részévé vált, az állat hangját utánozta a varázsló, ezt azért tette, hogy az állat lelke a varázslóba szálljon, ennek megfelelően az állat mozgását utánozta a varázsló. A természeti népeknél még ma is megtaláljuk az ilyen varázslókat, amelyek a közösségük feladatát látják el a **révüléseikkel**, amely nem más, mint a hang és a tánc olyan közös egyvelege, amely eljuttatja a varázslót egy olyan állapotba, amikor már önmagán kívüli állapotba kerül, és ilyen formába kerül kapcsolatba a megidézett szellemével. Fejükre maszkot tesznek és testüket megfelelő állatbőrökkel beborítják, és ilyen módon igyekeznek a legjobban hasonlítani a megidézendő állathoz. Az önkívületi állapotot nem most neveztük el, mert az ősi iratok alapján, legyen az kép, vagy ékírás az elnevezés megjelenik, amely nem más, mint **révülés** (magyarul transz állapot). A természeti népek első olyan vallásáról kell beszélni, amely a későbbiek során elvezet bennünket a sámánizmus felé, mert kialakul egy olyan szakrális mozgáskultúra, amely csak is a rituálé része lehet, tehát ezeket a mozgásokat nem használják más területen csak is a szertartásaik során. Azok a mozgások, amelyek az állat mozgását utánozzák, az állat hangjával együtt azt szakralizálják és órákon keresztül a legnagyobb odaadással végzik. Legyen erre egy olyan példa, amelyet az egyik legjobb barátom (Lovass Ferenc) készített a Magaroknál Nepálban, mert a sámán minden este megáldotta a

révüléseivel az eltelt nap eseményeit, de ünnepek alkalmából szakrális állatvágást is végeztek, amely a közösségnek a központi ünnepe volt. Azt kell feltételeznem, hogy megértik a kedves olvasóim azt a tényt, hogy a varázsló a szent állat lelkét igyekszik megnyerni a jobb és a szebb élet elérésére, amely egy olyan lépés az első vallás kialakulásának az irányába, amely mellett nem lehet elmenni szó nélkül. A szertartás ereje olyan nagymérvű, hogy a varázsló bele éli magát abba az abnormális világba, amelyben a lelki állapota egyesül a révüléssel párhuzamosan az állat lelkével, hogy végül a lélekidéző azonosnak érzi magát a szent állattal, annak a lelke őt teljesen kitölti. Ez a fejlődés nem csak a vallások kialakulásának az irányába viszi el az ember lelki világát, hanem tömeglélektanilag is nagyon fontos, mert ebben benne lappang az összes többi művészeteknek az eredete is. Azt kell figyelembe venni, hogy az állatok mozgásának utánzása órákon keresztül extatikus állapotot hoz létre, amely élettanilag csak úgy válik lehetségessé, ha egyenletes az ember szív működése és a légzése, mert csak így van biztosítva a sikeres révülés. A fent említett két lehetőség elengedhetetlen követelmény, hogy a mozdulatokban szabályos időközönként bizonyos ismétlődések be következzenek, így születik meg a mozdulat ritmus, amely már a művészetnek egy olyan ága, amely elvezet bennünket a tánc kialakulásához. Az is tény, hogy a tánc kialakulásának az egyik feltétele a ritmika, amely a vadászatok ritmikájából, valamint a révülés technikájából alakult ki. A hangutánzás ritmikája és az egyenletes szív működés, lélegzetvétel követelménye a hangutánzásban az üvöltésben megismétlődő szaggatottságban jön létre, így jön létre a hang ritmus, ezzel egyidejűleg megszületik az ének. Az ének kialakulásának a másik ritmikája a munkavégzésnek a ritmikája, pl. egy nehéz tárgy elmozdításához több ember szükséges, ma is a vezénylő ember adja meg a munka ritmikáját, illetően „hó-rukk, vagy fogd meg, egy - kettő most, stb.” ebből alakult ki az a dalrendszer (munkadal), amely a népek sajátja. A ritmika kialakulásához az is hozzá tartozik, hogy az állatok terelése is egy ritmikához volt kötve, így a hangos beszéd, a terelőbotok összeütögetése, amelynek a ritmikája az állatokat arra készítette, hogy a hang irányától ellentétes irányba vonuljon el. A vadászatok egyik ismerve, hogy a terelés irányába helyezték el a csapdákat, amelybe bele hajtották a nagy vadakat, majd ott végeztek vele és ezek után felboncolták és csak is az értékes húsokat szállították haza a lakóterületeikre tartósítás és tárolás céljából.

Az állatlélek megidézése magával hozta a többiek fokozódó átélését, amely azzal járt, hogy növekvő extázissal, kísérték figyelemmel a ceremóniát. A résztvevőkön reflexszerűen reflex mozdulatok és hangok váltódtak ki, fadarabok összeverésével és tenyerek összeütésével olyan hangok jöttek létre, hogy annak már ritmusa volt. A tenyércsapkodásnak és a kőütögetésnek automatikusan táncmozdulatok kiváltására volt alkalmas, így a ritmus igazodott a hang ritmushoz, tehát a tánc nem egyéb, mint olyan tevékenység, amelynek hallatán ritmikus mozgásba kezd az ember teste és ezt a ritmust mozgással és ritmikával érzük el. Így keletkezik a zene legprimitívebb formája, melynek hangja és ritmikája van. A természeti népeknél ma is megfigyelhetjük, a doboknak az elsődleges szerepét, mert a ritmust adja, valamint a hangja is változtatható. Ilyenek az ősi konga félek, egy oldalon bőrrel bevont dobok. Sokan az ének, zene létrejöttét úgy képzelték el, hogy a hangos beszéd ritmikájából jött létre, de azt kell mondani, hogy a spekulánsok tévedtek, mert ennek egyszerűbb prózaibb okai vannak. Csak megemlítem Charles Darwin úgy gondolta, hogy a zene és a tánc csak is a szerelmi hangváltásokból jött létre, mint az állatvilágba, de azt megállapíthatjuk, hogy Darwin téved! Ha igaza lenne Darwinnak, akkor a zene létrejötté előtt a dallam, vagyis a melódia lenne. Ezzel szemben az etnográfia szerint a melódia csak egy magasabb fejlődési folyamatnak lehet a terméke. Éppen az evolucionista gondolkodás alakjai voltak azok, akik a művészet keletkezési módját nem vették figyelembe, elsősorban a fejlődési szempontokat hagyták ki az elméletükből.

A kutatások bebizonyították, hogy a zene alapját nem a dallam, hanem a ritmus határozza meg, ez minden népre érvényes folyamat, ebből adódóan felvetődött egy olyan folyamat,

amely meghatározza a ritmus milyenségét, amely a közösen végzett munkamozdulatok szakaszos tagozódásából keletkezett. Ezt a magyarázatot könnyű megcáfolni, mert az ének és táncritmust megtaláljuk a primitív népeknél, azoknál is ahol munkáról szó sem lehetett. Ott ahol közös a munka, így pl. az evezés ott énekszó mellett folyik a munka. Van egy másik eset, ahol pont fordított a helyzet, mert a munkafolyamatok végzéséhez használják az énekritmust. Ebből jól látható, hogy ennél sokkal többről van szó, mert az ének és a zeneritmusok előbb keletkeztek, mint a munka ritmusok. Azt gondolom, csak az lehet a magyarázat, hogy a hangutánzás ritmikájából és a munkavégzéshez szükséges ritmikából jöhetett létre a ritmika, ritmikából a tánc, a kettő elegyéből viszont a zenei ritmusok, majd az egyre bonyolultabb zenei hangzások.

Az animisztikus lélekidézés kinetikus módja a táncnak, éneknek és nem utolsósorban létrehozója volt a zenének, e művészet kialakulásának a vizuális megidézési módjának és az ábrázoló művészeteknek. A zeneművészet és a tánc, ének keletkezése nem olyan feladat, amelyet könnyen meg lehet magyarázni, éppen ezért a művészeti ágak keletkezése magyarázatát adják annak is, hogy primitív fokon milyen a kulturális fejlődés, de ugyan ez a legtöbb népnél még kisebb is lehet. Ebből az következik, hogy a zene, a tánc és az ének elválaszthatatlanok egymástól.

Az animisztikus utánzó művészet a lehetséges fejlődésnek a csíráját rejtette magába. Maga a szertartások, úgy ahogy lefolyt az a drámai művészetek ősi formája volt. Azt meg lehet figyelni, hogy a táncdráma minden népnél vallásos elemeket hordoz magában, és meg van töltve liturgikus tartalommal. Ebből az következik, hogy a fő feladatunknak kell tekinteni a művészetek keletkezési és fejlődési vonalának a lehető leg pontosabb irányát. Meg kell értenünk azt, hogy az időbeli drámai művészetek születési titkai kit is rejtenek magukba, mi mutatja a vallási eredetét, még döntőbb, hogy mi támasztja alá a képzőművészetek vallásos, animisztikus eredetének magyarázatát. Azt tisztán kell látni, hogy mindennek van eredője és van következménye, tehát semmi nem jön létre véletlenül és semmi nem jelenik meg ok nélkül. Ebből is láthatóvá vált, hogy milyen fontos az ok és az okozati összefüggések keresése, csak abba kell bele gondolni, hogy ha ragaszkodunk a kitűzött célunkhoz és elhatároljuk magunkat a felvetődő problémáktól, csak az ábrázoló művészetekkel foglalkozunk, akkor az elindulásunk is hibás, mert az a fenti elemzésekből kiderül, hogy maga a koncepció az indulásunkkor hibás volt. A művészi megnyilatkozások lehetnek gondolatiak és lehetnek tárgyiasultak, amelyek az indulás pillanatában eldöntik, hogy a véleményünk megfelel ezen elvárásoknak, vagy sem. Abból kell kiindulni, hogy az ősembernek nem voltak esztétikai ösztönei, ebből következően nem hozták létre az esztétikai tendenciákat, mert az sokkal később fejlődött ki az emberben.

Összefoglalva: A művészetek kialakulása egy olyan fejlődési folyamat az ember életében, amely a mozgások és a ritmikák függvényéből alakult ki, tehát nem tudatos fejlődése az embernek, hanem a fejlődésnek a következménye, mert a mozgás és a ritmika mindenkor drámai erővel bír. Az ember életét szebbé és jobbá teszi, ha az ismereteink alapján felismerjük a fejlődés megfelelő szakaszában, ebből az következik, hogy mindennek van kezdete és van vége, tehát semmi nem történhet magától, mert a következmény meg fog jelenni és már is lehet analizálni.

Mit kell tudni az ember eredetéről?

Nincs is annál fontosabb kérdés, mint azt megtudni, hogy az ember eredete, kialakulása milyen formába jött létre és hogyan fejlődött az évezredek során, a legdöntőbb kérdés az, hogy az ősemberkutatás terén egyetemes értékű válaszokat tudjunk adni mind azokra a kérdésekre, amely az ember fejlődése során milyen utat járt be, milyen értékeket alkotott és ma milyen az fejlettségi szintje. Tudom ez egy olyan hatalmas területet átölelő kérdés, amelyre a válasz sem egyszerű. Éppen ezért csak is a fejlődésnek azokat a szakaszait említem meg, amelyek a műveltséggel összefogható és elemezhető, ilyenek a kultúrák és műveltségek, amelyeket már kategorizálni tudunk. Igaz **Huxley** így fogalmazott: „the question of questions the problem which underlies all other is” magyarul: „*a tudós hívő, művész és költő egyaránt megnyugvást találna, ha kielégítő választ kapna a nagy kérdésre*”

Ne áltassuk magunkat, hogy az ember fejlődéséről mindent megtudhatunk, mert tudásszomjunk az egyik éltető eleme annak, hogy a fejlődés nagy problémáinak részletes ismeretét csak lépésről lépésre lehet megismerni, vagyis a tudomány fejlődésével párhuzamosan haladva újabb és újabb eredmények fényében lehet a felvetődő kérdésekre megadni a válaszokat.

Talán a probléma megoldatlansága adja azt a lehetőséget, hogy a válaszokat folyamatosan a tudományos világban bekövetkezett változásokra és annak az eredményeire tekintettel részben minden eredménnyel közelebb kerülhetünk az igazsághoz. Azt tudjuk, hogy a korai szakaszok történelmét nem ismerhetjük, mert nincsenek meg azok az ismeretanyagaink, amely szerint konkrétan és egzaktan kielemezhető jelenteni, hogy a történelem előtti korokban mik és hogyan történtek. Éppen ezért van arra szükség, hogy az ismereteinket olyan irányba fejlesszük, hogy konzekvenciákat tudjunk levonni azokból a megállapítható jelenségekből, amelyek a rendelkezésünkre állnak, vagyis a kultúra maradványainak az elemzése marad a mérvadó lehetőség. Így is hihetetlen érdekes dolog olyannal foglalkozni, amely csak is az elemzésekben létezik, vagyis nem lehet történelmi eseményekhez kötni, csupán műveltségeket lehet megállapítani. Ez a varázslatos dolog az élettudományok megannyi fároszát adják, amellyel a kutatások évtizedeinek munkájával eljutunk odáig, hogy a vizsgálataink kiterjednek évezredekre, valamint évszázadokat, esetleg évezredek műveltségeit vizsgáljuk eredménnyel, vagy éppen kudarccal.

Sok ősembertípust vizsgáltunk az elmúlt időben, de azt kell megállapítani, hogy a vizsgálatok azt bizonyítják az ember fejlődése folyamatos és a kultúrája fejlődőképes. Az 1900-as évek elején, de még a 70-es években is azt gondolták a kutatók, hogy az ember fejlődése az Európa déli – délnyugati területein, valamint a Közel-Keleti területeken fejlődött ki, de a 60 as 70 –es években **Mary Leakey** és csapata az Olduvai szakadék környékén talált leletek alapján azt állapította meg, hogy az ember származási területe Afrika. Ma már tudjuk, ez a megállapítás nincsen elég tudományos anyaggal alá támasztva, így az a véleményem, hogy az ember kialakulása mind azokon a helyeken kialakulhatott, ahol az időjárási, és a geológiai, valamint az életföldrajzi feltételek biztosítottak, így a világba bár hol kialakulhatott az ember. Nem véletlen az sem, hogy az emberréválás folyamatában azok a fossziliák, amelyeket Rudabányán megtaláltak, így a *Rudapithecus hungaricus*, vagy a *Bodvapithecus hungaricus*, amely az emberréválás folyamatában még ma is a világ leg régebbi olyan fossziliája, amely más területről még nem került elő. Ezek a fossziliák mindegyike Hominida, vagyis az ember fejlődési folyamatába tartozó emberelőd, amelyeknek a kora is tekintélyt parancsoló, mert a Rudi 13 millió éves, addig a *Bodvapithecus* 18 millió éves, tehát a mai ismeretünk alapján ma is a világ leg idősebb olyan fossziliája, amely nyilvánvalóan az ember őse volt. A világban csak keleten, vagyis kelet felé haladva találunk hasonló korú Hominida fossziliákat, csak mindegyik fiatalabb a Kárpát-medencei leletektől. Az Afrika területén talált Olduvai leletként

elhíresült Leakey féle leletek alig érik el a 1,2 maximum 2 millió évet, tehát ebből hogyan lehet arra következtetni, hogy az ember származása nem lehet máshonnan, csak is Afrikai. Leakey maga kijelenti, hogy az Afrikai ember bizonyára 1,5 millió évvel ezelőtt már két lábon járt és az életét és annak feltételét gyűjtögetéssel biztosította. Ennek tudatában azt kell kérnem a kedves kutató társaimtól, hogy a tudomány eredményeihez kell igazítani a nézeteiket, mert az állításaik valahol gellert kapnak, ha ezt nem teszik meg a tudomány irányát oly módon befolyásolják, hogy az eredmények csak is hibásak lehetnek. A másik ilyen feltétele ennek a kérdésnek, hogy a csillagászati számításokat is vegyék már figyelembe, mert a csillagászati és a geológiai változások az egyik legnagyobb befolyásoló tényezője az ember fejlődésének. A túlhaladott elméleteket korrigálni kell, mert Leakey nem ismerhette a Kárpát-medencei leleteket és nem ismerhette a Kínai, Örmény és Török területeken az óta előkerült Pithecosokat. A másik kérdés viszont mindent meg is old ebben a kérdésben, mert ma már tudjuk az Olduvai leletek nem mások, mint Australopithecusok, amelyek a fejlődés azon ágához tartozó emberelőd, amely a tovább fejlődésre már alkalmatlan, tehát kihalásra ítélt egyedről beszélünk. A tovább fejlődésnek a lehetősége ebben az esetben nem az egyenes ági, hanem az oldalági lehetett életképes és tovább fejlődésre alkalmas, de ezt ma még nem tudjuk bizonyítani. Ugyan ezt el lehetne mondani a Cromagnoni és a Neandervölgyi esetében is, mert a kutatók döntő többsége meg van győződve arról, hogy ez a két faj kihalt és egyben megsemmisült. Azonban ez a felfogás is téves, mert a gének alakulása és a kromoszómák kialakulása és az átalakulás ezt a tételt cáfolja, tehát inkább azt kellene elfogadni, hogy a két faj keveredéséből jött létre a **hegyi ember**, vagy más néven az **Alpok** embere, amely szintén keveredett a Kárpát-medencén belül élő **Lösz** emberrel és talán ebből jöhetett létre az Európai fehér rassz. Ezen nagyon el kellene gondolkodni, mert a fejlődés nem azt jelenti, hogy egy faj teljes lánc megszakad, hanem azt jelenti, hogy az életképes tovább fejlődik, addig a másik módosul, vagy kihal, ettől függetlenül a keveredés bekövetkezhet.

Az ismeretek olyan irányt vettek az 1900-as évek első felében, hogy a heidelbergi Palaeanthropus és a piltowni Eoanthropus ismerhettük meg. A Neandervölgyi Homo primigenius ősi fajának, ebből következően a Homo-sepiens négy eddig ismert kihalt faját az Aurignacien, Cro Magnoni, Grimaldi, Forfoozi fajt, de a legújabban említettem a Rhodéziai fajt, amelyről bebizonyosodott, hogy az emberszabásúak rendjébe tartozó Australopithecus volt, amely a fejlődés végpontjához érkezvén és így kihalásra volt ítélve. Az ismereteink alapján elmondhatjuk, hogy a Mary Leakey által felfedezett Olduvai szakadék embere is Australopithecus volt, tehát esélye sem volt arra, hogy az ember elterjedésének lehetőségét biztosítsa, vagyis a Leakey megállapítása abban igaz, hogy legalább 1,5- millió évvel ezelőtt ez az emberelőd már két lábon járt és gyűjtögetéssel szerezte meg a mindennapi betevő falatját. Az is tény, hogy Leakey nem ismerhette a Kárpát-medencében élő korai emberelődöt, így a Rudapithecus hungaricust, vagy a Bodvapithecus hungaricust. Azt gondolom, ez a fejtegetés igen messzire vezetne, ha újra ezeket az ismereteket elemeznénk, mert erről egy kötetnyi anyagot már elkészítettem, tehát mélyebben nem kívánok ezzel a témával foglalkozni.

Annyit azért jó tudni, hogy Európában több mint 40 Neandervölgyit (egész csontvázat) sikerült feltárni, valamint 70 felett van azoknak a postneandertaloid embermaradványnak a mennyisége, amelyet sikerrel tártak fel a régészek.

Sokan ma is azzal érvelnek, hogy ez a mennyiség nagyon kevés, ahhoz, hogy lényegi kérdésekben állást lehessen foglalni! Azt kell gondolnom, hogy a ma ismert anyagok egyre inkább bizonyítékát adják annak a nagy mennyiségű feltárási munkának, amely alapján egyértelműen meg lehet határozni mind azokat az eltéréseket, amelyek felfedezhetők az ember fejlődésében, legyen az területi, vagy fejlődési, vagy kulturális eltérések, ezeket ma már mind el lehet különíteni és ennek megfelelően a fejlődés irányát követni lehet. Ma már a paleoantropológia olyan fejlődésen ment keresztül, hogy a vizsgálatok eredményei jól

mutatják azt a fejlődést, amely az ember fejlődése során végbe ment. Ha szépen akarom megfogalmazni az ember eredetével kapcsolatos kérdéseket, azt kell mondanom, hogy ma már a derűs napnak a fénye világítja meg az ősemberek porhüvelyének csontmaradványait. A hátra hagyott életének mind azokat a maradványait, amely a kutatókat útba igazítja, így a tudomány vándorának lehetősége nyílik újabb kutatásokat végezni az ember fejlődésével kapcsolatban, majd az eredményeit közzé tenni mindazoknak, akik érdeklődnek az ember kialakulásával és életével, az ember emberré válásának azokkal a feltételeivel, amelyek az embert emberré tették.

Az emberiség eredetével általában pontatlanul fogalmazunk, mert a köztudatban meghonosodott a darwini elmélet, amely az embert összekapcsolja az állati eredettel, amelyről már korábban is értekeztünk. Ma már teljesen nyilvánvaló, hogy az ember származása nem lehet az állatvilág olyan fajától, amely az állati eredethez tartozik. Így figyelembe kell venni, hogy az ember valójában az állatvilágból emelkedett fel, de nem a ma ismert állati vonalból (**Homoida**), hanem az emberi vonalból, amely hosszú fejlődés terméke, vagyis **Hominidának** kell tekinteni, amely az ember fejlődési vonalát fedi le. Darwini elméletnek az atyja nem is Darwin, hanem a skót **James Burnett**-től, aki 1773-ban kimondta, hogy az ember származását az állatvilágból kell származtatni, és pedig a majomtól. „Az On the origin of language”- című könyvében ezt a témakört pontosan kifejti, de ez a tétel nem vált ismertté. Burnett a fejlődés eseményeit a majmok életének hasonló útjáról feltételezte, idézem: *„úgy látszik, természeti törvény, hogy semmi nem alakul ki egyszerre, hanem lépcsőről lépcsőre emelkedő fokozat útján”*

Ennek a tételnek a felállítása sokat rontott a megítélésén, mert a neve a tudomány számára szinte teljesen elfelejtődött. Kortársai kigúnyolták és olyan jelzőkkel illették, amely a kutatásaira rossz fényt vetett, a véleményére nem adtak és az ellenfelei a könyveikben ellene foglaltak állást. A tudomány terén Ő volt az egyetlen, aki közös őstől vezette le az ember származását. Kortársa **Monbaddo**, aki ugyan ezt az elméletet választotta. A mai szemmel a felvilágosult kutatóknak a munkájuk hiányosságaira J. G. J. Ballenstedt pabsdorfi lelkész hívta fel a figyelmet, hogy az elmélet hiányos, mert több ágról is lehet a fejlődést biztosítani. Idézem: *„minden földtörténeti kornak megvolt a maga önállóan fejlődött állat és embervilága”*. Azt is látni fogjuk, hogy ez az elmélet alig száz évvel később újra lelkes kutatókra talál, így a német **Dacqué** őskor kutatóra, aki szinte hajthatatlan volt az elmélettel kapcsolatban. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a többágú eredet szinte a napjainkig elkísér, mert ma is ennek a hívei vagyunk, mert a fejlődési vonal kihalásával nem szűnik meg a fejlődés, hanem ebben az esetben az oldalági vonal fejlődése biztosított. Ha a fejlődési ág tovább fejlődésre alkalmatlan, akkor a kihalás be fog következni, erre számtalan példát lehet felsorolni. Egy biztos, hogy a fejlődés nem azon az úton haladt, mint azt korábban elképzelték, hanem a vitás kérdéseket a későbbi korok kutatói igyekeztek kiküszöbölni, de még ma is vannak komoly viták az ember kialakulásával kapcsolatban. Ez a kérdéskör nem tartozik bele abba a kérdéskörbe, amely ma az emberréválás kérdését megoldja, de a származás elmélet bizony számos kiegészítésre szorul. Mary Leakey nem ismerhette az Európai őslénytan kutatásoknak azokat az eredményeit, amelyek az 1970-es évek nagy eredményeihez tartoznak, az igaz, hogy Leakey az Olduvai hasadéknál megtalált egyedek esetében már két lábon járó egyedekről értekezik, de ma már tudjuk, hogy a világ számos pontján sokkal régebbi Hominidákat tártak fel az ősrégészek, mint az Olduvai ősember. Az is tény, hogy az Olduvai egy olyan pithecus, mely kihalásra volt ítélve, mert ez a lény a mai kutatások tükrében australopithecus volt, amely sem egyenes ágon, sem oldalágról nem volt fejlődő képes, ami azt jelenti kihalásra volt ítélve.

Azt is figyelembe kell venni, hogy az ember fejlődése során számos olyan fejlődési szakaszon megy keresztül, amely a fejlődés irányát nagyban befolyásolja, ilyenek a kultúrák eltérő fejlődésének lehetőségei, de az elzártság miatti különbségek is. Az sem egy elhanyagolandó

kérdés, hogy az ember fejlődésének a megítélése milyen irányba fejlődik, mert a XVIII-XIX. ik század fordulóján kialakult az a nézet, hogy az emberiséget három rasszra lehet osztani, amely nem más, mint az európai, afrikai, ázsiai, szakmai megnevezéssel, Homo europeus, africanus, asiaticus, vagyis ezek az osztályozások ma is érvényesek, de úgy gondolom, ezekkel a megkülönböztetésekkel nagyon csínján kell bánni. Nem véletlenül hangoztatjuk, hogy az ember kialakulása a világban bár hol kialakulhatott, ahol a feltételek adottak voltak, úgy geológiailag, életföldrajzilag, mint életbiológiailag, tehát a feltételek voltak a meghatározóak. Ma már azok a téves nézetek magukra maradtak, amelyek azt bizonygatták, hogy az ember származása csak is a majmoktól eredeztethető, ha ez így lenne, nem jelentene gondot az ember gyógyítása terén, mert ebben az esetben az állatok is adhatnának vért az embereknek. De ez nem így van, mert az állatok bár mely esetben a genetikei közelségük esetében sem csereszabatos a vérük, tehát a feltételezés is hamisnak bizonyul, mert ettől sokkal bonyolultabb az emberi szervezet felépítése, amelyet nem lehet ilyenén megváltoztatni. A fentiekből jól láthatóan a fenti állítások is ebből kifolyólag hamisnak bizonyultak. Az újabb kutatások egyre inkább megközelítik azokat a probléma köröket, amelyek a korábbi, de a leg újabb kutatások terén is vitatottak voltak. A XX.-ik század elején is a lehető leg kalandosabb poligenetikus elméletek kerültek napvilágra, így Fridrich Melcher német zoológus dolgozta ki azt az elméletet, amely alapján a negroid rassz az a gorillától, a törpe néger a csimpánztól, az indoeurópai rassz viszont orángutántól, mongolok a gibbontól, tehát azok az emberfajták, akik nem lettek említve valamilyen emberszabású majmok párhuzamából fejlődött ki, mind azok, melyek itt nem kerültek megemlítésre. Ma már tudjuk, hogy ezek az elméletek a keletkezésük idejében is csacsiságnak minősültek, mert azok a kutatók, akik ilyen állítottak, azok maguk sem tudtak igazán bekapcsolódni a kutatások rejtelméibe, de mégis ezek a torz elméletek nagyban visszavetették a kutatások tárgyilagosságának kérdését. Ez az elmélet visszatekintett az európai emberek kialakulásának a kérdéskörére is, mert azt is megfogalmazták, hogy a Neandervölgyi ember származása nem lehet mástól, mint gorillától, a Heidelbergi ember őse a csimpánz, az Aurignacien embert az orángutánnal hasonlították és eredeztették, de a jávai embert (Pithecantropust) a gibbonnal hozták összefüggésbe, amely a tudomány olyan szélsősége, melyre már nincsen magyarázat. Azt gondolom, nem kell tovább elemezni azokat a szélsőséges kutatásokat és elméleteket, amelyek tényleges ősemberkutatást elvitte olyan irányba, amely elfogadhatatlan, a tisztességes kutatók egyszerűen nem érvényesíthették azokat az érveiket, amelyek alapján érveltek azt nem lehetett érvényesíteni, mert a hangadók érdemtelenül megtámadták és elindult ellenük egy lejárató kampány.

A mai kutatások területéről a legtöbb kutató figyelmen kívül hagyja és egyben el is veti a **poligenetikus** eredet elméletet, mert az emberrévalás kérdését olyan irányból közelíti meg, amely az emberi fejlődés genetikai irányainak változásait, valamint az ember testi és kulturális változásait tekinti a fejlődés megfelelő irányának. Azt kell feltételeznie, hogy a **monogenetikus** fejlődés elmélete sem felel meg teljesen az igazságnak, mert az afrikai származás elmélet számos helyen hibásnak bizonyult, így azt sem lehet egyetlen igazságos elméletnek elfogadni, mert a pithecusok (Őskori élet földön) fejlődésének problematikájában ezt az érvelésemet kifejtettem. Ha igaz lenne az afrikai származás elmélet, akkor az emberelődöknek is ezen a földrészen kellene a leg idősebbeknek lenni, de ez nem így van, mert az elmélet kialakítói nem vették figyelembe a csillagászati tényezőket, sem a geológiai, sem a geoföldrajzi viszonyokat, amelyek teljeskörűen behatárolják az ember fejlődésének a folyamatait.

A kutatások ellentmondásait úgy lehet megítélni, hogy a hosszú fejlődés következtében a kutatók egyre jobban odafigyelnek a természeti folyamatokra és a fent említett kutatói magatartást figyelmen kívül hagyják. Az első olyan kutatók közé kell sorolni a belga származású **Hubrecht** professzor, mert első ízben tagadja az ember származáselméletét az

állati eredeztetés vonatkozásában. A kiinduló alap számára az emberi méhlepény alakja, amely eltér a főemlősök bármelyikétől és a magzatburok magatartása alapján a hasonlóság miatt a sünök és a cickányok méhlepényéhez hasonlatos az ember méhlepénye, de ez nem jelenti azt, hogy a rokonság fent is állna. Az is tény, hogy a professzor úr belemegy olyan fejtegetésekbe, amelyek az emberréválásnak olyan buktatóihoz vezet, amelyet itt nem kívánok külön elemezni, de látni kell, hogy a korai időszak kutatói nagyon nehezen vették észre az ember fejlődésében a munka szerepét, valamint a szerszámok és a használati tárgyak szerepét az ember fejlődésében. Ebből is jól látható a kor tudományos fejlődésének azon szintje, amely a leg vadabb elméletekig elvezette a kutatókat. Legyen példa az, hogy voltak olyan kutatók, akik nem nézték tétlenül azt, hogy a fejlődés menete milyen irányt vett az ősember életében. Minden kornak a kutatói, legyen az sikeres, vagy kudarcos út, de az előrehaladás érdekében történtek, ha jók a következtetések, akkor már az eredményességhez hozzá tudott járulni. A nagy kérdés ma is az, hogy a kutatási eredményeinkkel mit tudunk kezdeni? Tudjuk e, hogy a jövő kutatásai milyen eredményeket tud majd a felszínre hozni, a kutatásaink analíziséhez tud e majd csatlakozni, mert ha nem, akkor ez azt jelenti, hogy az analízisünk valószínűleg hibás volt. Az ősember kutatások terén nagyon csínján kell bánni azokkal az adatokkal, amelyek rendelkezésünkre állnak, mert vizsgálati eredmények rosszul értelmezése a kutatásokat is rossz irányba viheti, lásd fenti kutatásokat, mert azok a kutatók sem voltak gyengébben képzetek, mint a maiak, de a kor tudományos eredményei abban az időben nem álltak a rendelkezésükre. Meg kell állapítani, hogy az ősember kutatások terén néhány száz évvel ezelőtt olyan kacskaringók álltak be a kutatások terén, mint a darwini elmélet, amelyet szinte mindenki elfogadta. A csökevényektől nem tudtak megszabadulni és ezért következhetett be az a furcsa út, amelyről szoltam az előző mondataimban, de ma is számtalan olyan elmélet röppen fel, amelynek vannak követői és bizonygatják ezek a kutatók a maguk igazát, de valójában a kutatások egy helyben topognak.

Azt kell gondolni, hogy mennyire képtelen az a felfogás, amely alapján **Haacke** az emberszabásúak végtagjainak fejlődéséből indult el, különösen igaz ez a hüvelykujjak használatára, mert ez alapján határozza meg az ember fejlődését és annak a munkában való részvételét. Tudjuk azt, hogy az ember hüvelyk ujja tenyér felé való befördítésének mekkora szerepe van az ember fejlődésében, de a majmok esetében is ez a fejlődés felfedezhető, amelyet nem szabad összekeverni az ember fejlődésével. Az ember tudatosan cselekszik, addig az állat ösztönösen, tehát a kiindulási elgondolás is hibás. Haacke úgy gondolta, hogy ez képtelenség, hogy az ember fejlett hüvelyk ujja az emberszabású majmok elkorcsosult hüvelyk ujjából fejlődött volna ki, fejlett hüvelykujjakat csak is olyan őstől örökölhették, amelyeknek ugyan csak fejlettek voltak hüvelyk ujjai, tehát itt jelenik meg először az, hogy egyáltalán a fejlődés folyamán mennyire vagyunk kötve a főemlősök valamelyikéhez, vagyis a majmok nagy családjához. Ez a felfogás már az 1800-as évek második felében napvilágra került. A kutatások fejlődésével azt tapasztaljuk, hogy a kutatók egyrésze is ennek a felfogásnak esett áldozatul, mert **Klaatsch** felállította az elméletét a származástan egyik legismertebb és egyben a legszebb elméletét Chirotherium elméletét, amelyet maga Klaatsch a következőkben foglal össze.

„Már a történeti ókorban, a paleozoikumban éltek ősi szabású szárazföldi gerincesek, amelyeknek végtagjai már öt ujjat viseltek: lábuk és kezük első ujja a hüvelyk, vagy örgújj szembe helyezhető a többivel, tehát (opponálható), mint a főemlősökön. Az ősélettudomány irodalmában Chirotherium néven szerepelnek ezek a kőszén, perm és triász kori rétegekből ismert, Amerikában, Európában és Dél-Afrikában egyaránt előforduló lábnyomok. Ebből az ősi csoportból váltak ki fokozatosan a végtagjaik alkotásában úszáshoz és repüléshez sokféle módon alkalmazott alakok. Egy részük továbbra is megmaradt kúszó állatnak és csupán az agyvelejük fejlődött tovább végtagjaik nem módosultak. A geológiai harmadkorban, a terciéridőszakban már az összes emlőscsoportok lehasadtak volt az ősi törzsről, csak az imént

említett kis részük lép elénk változatlan végtagokkal, a főemlősök képében, amelyeknek az agyveleje minden időben felülmúlta a többi, egyoldalúan specializálódott alakét.”

Ezért látja Klaatsch viszonylag magasabb szinten fejlettebb agyú alaknak az embert, mert a **Chritotheriumok** ősi törzsének maradvékát, mert mindig ugyan azon a vonalon fejlődött tovább az agy, tehát anélkül, hogy megtette volna a többi emlős fejlődésének azt az útvonalát, melyet más emlősök megtettek, tehát egy kerülő úton fejlődött tovább. Ebből a szemszögből nézve az ember őseinek a maradványait azt látjuk, hogy nem hiába keresünk specifikus állati hasonlóságot az ember fejlődésében, mert mind ezt az ősember fejlődésében mind felfedezhető. Ebből csak is azt a következtetést vonhatta Klaatsch, hogy az ember nem lehet más, mint a főemlősök oldalági rokonai, nem pedig az ember őse. Azt kell gondolni, hogy ez az elmélet is a korát messze meg előzte, mert ma is a legtöbb kutató biztosra veszi azt, hogy az ember származása nem lehet máshonnan, csak is főemlősök nagy családjából. Ezt el is lehetne fogadni, de azt is tudjuk biológiailag nincsen átjárás az ember és az állatvilág között, mert az ember felépítése sokkal bonyolultabb, mint azt sokan gondolnák. Hasonlóságok léteznek, de ez nem jelenti azt, hogy származása egyenes ági, vagyis az ember egy ugrással a génjeit, kromoszómáit meg tudja változtatni, ilyen az élővilágban nincsen!

Klaatsch több párhuzamos és egymástól független fejlődési elmélettel állt elő. Elsőként a nyugati centrumban, a mai Afrika és Európa területéről származtatott közös őssalaktól Afrika emberszabású majmai, így a gorilla és a csimpánz mellett a Neandervölgyi ősemberre és az Ausztrál őslakókra, így a Távols-Kelet centrumába a gibbon és jávai pithecus fejlődésének eredményeit látta. Azt állította, hogy a négerék az ausztrálók, vagyis az Ausztráliában élő ősemberek a gorilloidok, vagyis a gorillától származók. A sárga bőrű fajok, viszont az orangok leszármazottai, tehát a kiindulási alap az orangután. Azt állította, hogy az utóbbihoz áll közelebb az Európa területén élt ősember, emberrassza Klaatsch szerint részben gorilloid a Neandervölgyi ember és az orangoid ember nem egyéb, mint a lősz ember keveredéséből létre jött ember az Europoid, vagyis a fehér rassz.

Ezek után már nem véletlen az, hogy a Karpinai embert úgy jellemezte, hogy Homo Primigenius és ezt a fajt a lőszember hősi halottjának tekinti. Azt kell látni, hogy az sem véletlen, hogy Klaatsch kutatásai mögöl hamar kihátráltak mind azok a kutatók, akik vele együtt kezdték el a kutatásokat, mert látták, hogy ennek a kutatási iránynak nincsenek megfelelő bizonyítékai, így egyre távolabb kerültek a valós világtól.

Worman Soergel 1925 nyarán Weimarban az őskor kutatási kongresszus asztalára tette le azt a tudományos tanulmányt, amellyel porrá zúzta Klaatsch állításait, különösen a **Chirotherium** lábnyomait elemző tanulmányával. Ennek a monográfiának minden sora cáfolatát adja Klaatsch merész hipotézisének, mert Klaatsch teljesen eltért a tudományos ismeretanyagtól és olyan önálló elméletekben gondolkodott, amelynek csak is az lehetett az eredménye, hogy az egész kutatási anyagot a tudomány szemét dombjára ki kellett dobni! Az első pillantásra is könnyű volt megcáfolni Klaatsch elméletét, mert Soergel olyan érvanyagot tett le az asztalra, amely teljességgel cáfolatát adta az előbb említett elméletnek. Soergel kijelenti, hogy a földtörténeti ókor kihalt hullóinek semmi közük nincsen az ember kialakulásához, tehát rendszertanilag mérhetetlen távolságban állnak az ember kiinduló törzsével.

Meg kell említenem a müncheni ősrégész **Edgar Dacque** elméletét, amely sokkal tovább ment Klaatsch-nál is, mert lebilincselően érdekes írásai abból indulnak ki, hogy minden egyes földtörténeti kor ráütötte a maga bélyegét az egykorú szervezetekre, elsőként megjelennek a szalamandrák és a göteszerű lények, amelyből az élet tovább sarjazik. Írja, a geológiai középkorban keletkeztek a félig egyenesen járó lények, amelyek az újkorban már ragadozók és rágcsálók jellegzetes vonásait viselték. Az időbélyegek alapján az ember Dacque szerint már a földtörténeti ókorban külön törzsé alakult át az ember, már emberszerű jellegekkel bírt, az ujjait még hártyszerű szaru páncél borította. A mai emlősök toboz alakú mirigy az ősi

harmadik szervnek a maradványa, a „*parietális*” (*Mellbimbók stb.*) szervnek a csökevénye. Azt is állítja az elméletében, hogy az emberi forma megjelenése csak is a jégkorszakok kialakulásával alakult ki, először a majom jelleg, majd a fejlődésnek köszönhetően a „*pitheocid*” (emberi forma) ősember, mert ekkor még ez volt az érvényes időbélyeg. Azt kell gondolni, hogy az ilyen elméleteknek nincsen helye a tudomány terén, de ma is felröppennek olyan elméletek, amelyek a mai viszonyokat figyelembe véve agyrémnek nevezhetők. Azt kell feltételezni, hogy az ember emberréválásának a folyamatait logikai sorrend alapján kell vizsgálni, mert nincsen helye ebben a kérdésben sem a darwini elméletnek, sem más mesébe illő olyan elméleteknek, amelyek a kutatásokat olyan irányba terelik, amelyek csak a tudomány hátrányát szolgálják. Azt kell gondolni, hogy a majmoktól való ember eredeztetése a tudomány szemét dombjára való, még akkor is, ha valaki a hasonlóságokat veszi alapul, mert a hasonlóságok nem jelenik a rokonságot. Ebből azt kell levonni, hogy az ember származása csak is egy egyenesági olyan fajtól származhat, amely a fejlődése során az állatvilágból ki tudott emelkedni és önálló cselekvésre készen önállóan tudott dönteni az életéről és sorsát maga tudta irányítani, önálló kultúrával, önálló jelrendszer kifejlesztésre alkalmas volt és ebből alakult ki az ember ősi kultúrája, vagyis nem átvételekről van szó, hanem a saját tapasztalásából haladt előre lépésről, lépésre. A műveltsége, viszont fokozatosan összetettebb lett és a létét úgy tudta biztosítani, hogy a természeti körülményeit nem csak megismerte, hanem már részben, vagy egészben a természet erejét felhasználta a maga javára. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ember mindenkor társas lény volt és az is maradt a fejlődése során.

Fejleményeknek messze nincsen vége, mert 1926 őszén Dacque elméletétől nem messze egy német anthropológus **Max Westenhöfer** a salzburgi vándorgyűlésen fejtette ki nézetét. A berlini egyetem patológusa az ember primitív vonásaiból kiindulva, így a patkóalakú vakbél, a vese lebenyei, a lép és a mellék lépék befűződése, vagy a láb alakjai, nem a legfejlettebb, hanem a legősibb emlőstípust látja az ember elődjének, amely szerinte őse volna minden ember típusnak. Ez egy olyan elmélet, amelyre nem lehet értelmes magyarázatot találni, de a kutatásokat elviszi olyan irányba, hogy az értelmes erő felbomlik és kisiklik abból a kutatási mezőből, amely arra hivatott, hogy az ember történelem előtti fejlődését tudományosan értelmezze és magyarázatot adjon arra a fejlődési folyamatára, amelyet az ember a fejlődése útján bejárt. Az ilyen elméletek többet ártnak a kutatásoknak, mint használnának. A bődli elméletek sok esetben kisiklatták a kutatásokat, nem véletlen az, hogy ma szinte senki nem akar ezzel a nagy területtel foglalkozni, mert az elődök olyan elméletekkel álltak elő, amelyek nem előre vitték a kutatásokat, hanem a fékezés erőivé váltak. A kutatókat nem igazán veszik komolyan az ilyen elméletek miatt, mert a tudomány nevében a félre tájékoztatások kerültek előtérbe, nem az igazi eredmények.

Másik ilyen kutatás, amikor a kutatók félre értelmezik a fejlődés irányát és olyan magyarázatokkal állnak elő, amelyeket egy óvodás gyermek is meg tudna cáfolni, de az állítást egy elismert kutató mondja, akkor azt el lehet hinni. Ugyan ilyen utat járt be **Ranke** és **Kollmann**, akik szintén az embertől eredeztetik a majmok őseit, amely a fejlődés egy olyan lehetetlen vonala, amely önmagának is ellent mond, tehát ezt már én sem kívánom kommentálni, hogy miért is hamis az egész feltételezés.

Azért, mert a tudomány megcsúfolása mind az, amit állítanak ezek a kutatók, de nem is ez a baj ezzel a félre magyarázással, hanem az, hogy a kutatások eredményeit meghamisítják, oly módon, amelyre nincsen magyarázat. Nem szabad ezekkel a kutatókkal felvenni a kapcsolatot, mert az egész munkánkat tehetik tönkre, ez nem a kutatásokat szolgálja, hanem az eredményesség azonnali állításait, amelynek nincsen érdemi eredményei. Fent említett kutatók olyan listákat is felállítottak, hogy mennyi időnek kellett eltelti ahhoz, hogy a majomból ember alakuljon ki, vagy az ember elkorcsosulásából mennyi időnek kellett eltelti ahhoz, hogy újra majommá váljon az ember. Azt gondolom, nem kell tovább elemezni az

emberi butaság színvonalát, aki ilyen dolgokat állít, az nem ismeri a tudomány fejlődésének irányát, valamint azokat az elemeket, amelyek behatárolják azt kutatási területet, amely azt biztosítja, hogy az ember fejlődésében mi az, ami jelentős szerepet játszik, ehhez nem kell filozófusnak lenni a nélkül is láthatjuk mi az, ami a fejlődést előre viszi. A fenti kutatók jelentős lapokban és folyóiratokban publikáltak és azt is megtették, hogy életfákat állítottak elő azért, hogy érthetőbb legyen az állításaik. Ilyen volt Elliot Shmith, vagy H. F. Osborn, akik nem csak életfában gondolkodtak, hanem kialakítottak olyan táblázatokat, amelyek az agykoponya méreteit alkalmazta kizárólagosan az ember fejlődése vonatkozásában. Összehasonlították a gorilla koponyaméretét az emberével és ebből számolták ki, hogy hány évnek kellett eltelni ahhoz, hogy az ember olyan fejlettségi színvonalra jusson, mint a mai ember. Ebből lehet látni, hogy képtelenségek garmadáját hordták össze, nem a rasszok kialakulását vették figyelembe, hanem az egyes területeken élő embertípusokat, amelyek már korábban valamilyen keveredési folyamaton mentek keresztül. A koponya mérete, alakváltozása nem is érdekelte a fenti kutatókat, vagy azok a változások, amelyek a homloklebeny változásival vannak összefüggésben, vagy a homloküreg alakulását teljesen figyelmen kívül hagyták, a fogsorív kialakulását, vagy a csontok változásaira nem fordítottak megfelelő figyelmet és nem azt vizsgálták, hogy a csontok változásainak mi az oka a változások bekövetkezésére és lehetne sorolni azokat a hibás elképzeléseket, amelyek a fent említett kutatóknál felmerült. Csak megjegyzem: ma sem sokkal jobb a helyzet, mert ma is vannak olyan kutatók, akik azt mondják, hogy az ősanját pillanatok alatt meg lehet határozni és el lehet mondani, hogy mikor és hol alakult ki a modernnek nevezett ember. Ne gondoljuk azt, hogy ma nincsenek ilyen emberek és kutatók, mert vannak és lehet, hogy komoly kutatási eredmények párosulnak ezeknek a kutatóknak a neveikhez.

Mit kell tudni az emberiség koráról

Az ember kialakulásával valamennyi őskori kérdéssel foglalkozó elmélet az olvasó közönséget komolyan érdekli, ennek okát abban kell keresni, hogy az ember megjelenése a földön különböző időkben határozza meg a tudomány, így az ember kialakulását és életét a földön. A korai kutatások eredményeit is nagy közönség figyelemmel kísérte, de a mai kutatások eredményei egyre bonyolultabbak, de az is igaz, hogy egyre közelebb jutottunk a kormeghatározásba a valós korhoz, amely az emberréválás olyan időszakával ismerteti meg az olvasót, amely szinte már regénybe illő, de nem ez a baj ezzel, hanem az, hogy az olvasók elé az utóbbi időben egyre kevesebb ilyen olvasmány jut el a kutatások területéről. A kutatók általában a Nature nemzetközi folyóiratban publikálnak, amelyhez nem könnyű Magyarországon hozzáférni, mert legtöbb kötet nem érhető el magyar nyelven, csak angolul, vagy francia nyelven. A legnagyobb baj az, hogy e hazában igen kevesen beszélnek nyelveket és ezért is nehéz az ismereteket tovább adni. A tudományos anyagokat olyan módon lehet közvetíteni, hogy az - az átlagembernek is érthető legyen, erre jut eszembe egy magyar kutató mondása: idézem: „*úgy kell az anyagokat leírni, hogy azt az otthoniak is megértsék*” – mondta ezt Dr László Gyula. Azt gondolom, hogy az érdeklődés kötelezővé teszi azt, hogy külön fejezetet szenteljünk ennek a kérdésnek a tisztázására, mert a geológiai tényezők befolyása ebben a kérdésben igen nagy, éppen ezért a megfontolás tárgyát kell képezni mielőtt évszámokról beszélünk. A földtörténeti korokról már szoltunk, de nem elég hangsúlyozni, hogy a korok földtörténetiek, vagyis a kormeghatározásuk ma sem úgy történik, hogy évszámra meg tudjuk mondani a lehetséges kort, mert a lelet pontos korát évszámra megmondani nem lehet, tehát azt, hogy mikor keletkezett, mert csak mi is korokban tudunk gondolkodni. Kérdezhetné a kedves olvasó, hogy miért is van ez így? Talán azért, mert időben igen távol vagyunk a történelmi időtől! Talán ezt ma lehetetlen megmondani!

Igen ma még nem tartunk ott, hogy erre a kérdésre pontos időt meg lehessen határozni, éppen ezért igyekszik a tudomány egy olyan közeli időt meghatározni, amely nem csak a kort határozza meg, hanem a koron belül az első, vagy a második szakaszába datálható az a lelet, amelyről a megállapítást tesszük. Ezt a meghatározást tudományosan relatív meghatározásnak nevezzük, a megközelítés pontosságát a földtörténeti kor adja, amelyet tőlég elég pontosan meg lehet határozni. Ezeket a meghatározásokat a közzetani vizsgálatok alapján lehetséges, az első ilyen munka, amelyet ismerünk **Wells** állította össze és ezt írja „*a közzeteknek naplója van úgy, mint az egyiptomi történetírásnak*”

Azt is látni fogjuk, hogy az egyes kronológiák szerint jelentős eltéréseket tapasztalunk egyes kutatók esetében, mert nagyon lényeges a geológiai számítások pontosságát kiszámítani, mert őskori szakasz egyik leg elismertebb kutatója **Kövesligethy Radó**, **Kevin** lorddal (Angol) együtt 20 millió évre teszi a föld korát, addig **Geikie** hatszáz millió évre teszi a föld korát, de a 1940-es évek kutatásai már 1500 millió évben határozta meg a föld korát. Ma már tudjuk mind azok a számítások tévesnek bizonyultak, amelyek alapján meghatározták a föld korát, hiszen a tudomány fejlődésével egyenes arányban fejlődött a geológia tudománya is és a rétegtani elemzések egyre jobban kifinomodtak és ma már tudjuk azt, hogy a „*Föld életkora legalább négy milliárd évesnek tekinthető*”.

R. Lotze egy olyan tanulmányt készített, amellyel már lehetett a föld korára megfelelő magyarázattal szolgálni. Ebben a tanulmányában kitért azokra a számítási módszerekre, amelyekkel kilehetett zárni a korábban használt spekulációs lehetőségeket. Először is a geológusok az időszámításukat a rétegek feltöltésének és letarolásának valószínű tartalmának kiszámítására alapozták. Azonban **Chevndier** francia geológus tarka homokkőven tenyésző bükk erdő széntermelésének 63 évi átlagából kiszámította, hogy egy hektárnyi területen 1800

kg. szén képződik. Az erdeink esetében száz esztendő alatt csak ennyi szenet termelnek, ez azt jelenti, hogy csak 16 mm. szénréteg borítaná el az egy hektár területet. Ebből nem is következhet más csak is Saar medence szénrétege 338 láb (egy láb 0,30 méter) vastagsága mellett a szén réteg 672788 év alatt rakódhatott le. Ezt az állítást **Bischof** bonni vegyész ellenőrizte. Megállapította, hogy egy méter kőszén réteg 26 méter vastag farostból préselődik össze, tehát a Saar vidék kőszén rétege legalább 1 004 177 év alatt alakulhatott ki.

A kutatások másik nagy jelentőségű kutatója volt **Schürmann**, ki egy teljes évig mérte Bajor földről érkező Neckar folyó mennyi vizet és hordalékot sodor a Rajnába, ennek elemzése után kiszámította, hogy mennyi oldott és szilárd és lebegő alkotóelemet sodor víz tömege a Rajnába. A nagy türelmet igénylő vizsgálataiból megtudhatjuk, hogy a **Neckar** folyó **Heilbron** alatt egy év leforgás alatt 1 millió 584 ezer tonna szilárd hordalékot szállít a szárazföldről. Megállapította, ha az anyag fajsúlyát vesszük 2,5.-nek vizsgált tömeg 600 000 köbmétert tesz ki, ha ezt a tömeget elosszuk a folyó egész vízfelületére, akkor 12 340 négyzetkilómétert tenne ki, így 1/20 arányú milliméter vastag réteget kapnánk. Ez akkor lenne igaz, ha a folyó egész területén egyenletesen hordaná le a folyam vidékéről a földet, így egy év alatt 1/20 arányban 20 év alatt 1 mm-ert, majd 2 000 év alatt 1 métert tarolna le, ha ezt vesszük figyelembe, akkor 2 000 000 év múlva állna be a 10 méteres szintsüllyedés

A kutatók azt is kiszámolták, hogy az ismertett számítások alapján a föld nagy folyói mennyi idő alatt mennyit tudna elhordani folyó a vízgyűjtő területéről hordalékként a szilárd anyagokat, így a földet, amellyel más területeken a lerakódásokat elősegítené. Kiszámolták, hogy a folyó közvetlen partja közeléből 28-30 000 év alatt tudna elszállítani folyó annyit, hogy a föld magassága 1 métert csökkenne. A kutatók ezen kívül még számos olyan számítást is elvégeztek, amely a radioaktív anyagok bomlását is figyelembe vették, kiszámították a bomlási folyamat sebességét, így a rádium bomlási termékének lebomlását, ez nem más, mint az uránium eleme, amelyből már előállítható a hasadóanyag. Azt gondolom, a kutatások kimunkálása olyan irányt vett a harmincas (1930-as) években, amelyre már a pontosabb számításokat rá lehetett építeni. Ezek a vizsgálatok és az ebből adódó számítások vezettek el odáig, hogy nem csak becslés eszközével élhettek a kutatók, hanem a számítások igen sokat segítettek az ember kialakulásának a meghatározásában. Látni kell azt is, hogy az ember emberréválásának a feltételei milyenek voltak a vizsgálati időszak kezdeti szakaszában, mert a kutatások igazi ismeretanyagának elérése szempontjából nem elhanyagolható a kutatási eredmények pontosabb megismerése. Egyes kutatók olyan táblázatokat készítettek, amellyel azt is meghatározták, hogy a jégkorszakok mikor kezdődtek és meddig tartottak, de ezzel párhuzamosan nem vették figyelembe a geológiai viszonyok adta lehetőségeket, mert akkor nem lehetett volna olyan elméleteket a tudomány asztalára letenni, amelyeknek a használhatósága egy fabatkát sem ért. Különböző elméletekkel tarkított tudományos anyagok kerültek a napvilágra, amelyek nem segítették a tudomány előrehaladását, hanem az eredmények tévútra vitelében járt elől. Az ember kialakulásával kapcsolatban is olyan elméletekkel álltak elő, amelyek egy kizárólagos helyet jelölt meg az ember létrejöttéhez, amely a mai napig sem bizonyított. Éppen ezért a lehetőségek félremagyarázására adnak okot, vagyis a darwinisták mindenáron az afrikai származást szajkózták és ennek köszönhető, hogy az 1960-s években ismételen az afrikai származáselmélet kezdett meggyökeresedni a kutatások terén, amelynek az lett a következménye, hogy a mai napig is ezt a megkövesedett elméletet vallják a kutatók jelentős része. Teszik ezt azért, mert a mai vizsgálatok eredményeit alárendelik a valós és bizonyított eredményeknek. Azt akarják elhitetni, hogy a Mary Leakey Olduvai hasadék őselelei minden bizonyítékot megadja arra a kérdésre, hogy az ember, mint a Föld leg meghatározóbb főemlőse származási helye Afrika és egyben a kultúra eredője is, erről a területről indult el a hosszú és sikeres hódító útjára. Meg kell mondani, hogy az ilyen elméletekkel nem lehet mit kezdeni, mert erre az állításra semmi bizonyíték nem áll a kutatók rendelkezésére, így az elmélet is igen csak necces, hiszen olyat állítani,

amelyre semmi bizonyíték nem áll a kutató társadalom rendelkezésére azt gondolom, bűn és egyben elfogadhatatlan. Találkoztam már olyan tudományos munkával is, amelyben a kutató, vagy a cikk írója azt írja le, hogy az őszanya születésének a pontos dátumát is ki lehet számítani és ezt a cikk szerzője meg is tette, mindössze 200 000 évre teszi az ember kialakulását, de azt írja a pontos számításokkal azt is kilehet számítani, hogy az Ádám és Éva pontosan 60 000 évvel ezelőtt élt. Ezeket a vizsgálatokat **Edia Cara** nevezetű kutató állítása szerint mitochondriális vizsgálatok erre pontos választ adnak. Idézzük fel a cikk szerzője mit is írt erről a bonyolult témáról?

Idézem: „Az emberiség szempontjából is kiszámították már azt az anyai őst, akit népszerű nevén mitochondriális Évának hívunk. Jelenleg a Föld különféle szegleteiben élő emberekből vett mintákat összehasonlítva az derült ki, hogy a mitochondriális Éva (mitÉva), az-az az összes ma élő ember közös őszanya mitegy 150 000 éve élt Afrikában. A változásokat, melyekben keresztülment Éva mitochondriális DNS-e lépésről lépésre lehet visszafelé követni, s ezzel azt is, hogy egy-egy adott változás mikor következett be. Mai Föld egyes régióira jellemző őslakosság körében végzett vizsgálatok alapján pedig a jelenlegi mitochondriális Évától való távolsága mérhető, az-az kilehet következtetni, hogy az adott embercsoport mikor szakadt ki az emberiség nagyobb, őszibb közösségéből, követhetőek a vándorlások, letelepedések, benépesedések.

Ezen tudományos eredmények, s a velük sokban összevágó régészeti leletek mára eléggé pontosan kirajzolják a Föld benépesedésének térképét.

Éva tehát mintegy 150 000 évvel ezelőtt élt valahol Afrikában, Afrika szívében. Évának legközelebbi ma élő rokonai a busmanok és a pigmeusok, ők hagyták el az Etióp vidéket legelsőként, s váltak önálló népekké, elszigetelt életmódjuk volt képes megőrizni ősi eredetüket a mai napig.

Körülbelül 100 000 évvel ezelőtt egy csoportnyi ember elsőként hagyta el Afrikát, hogy az addigra már benépesült ősi otthonuk mellé újat keressen. Ez a néhány valóban kevés, ezt szintén a mitochondriális DNS. vizsgálata bizonyítja - vállalkozó kedvű (kényszer hajtott) ember ezután elindult Ázsia felé, elsőként a Közel-Keletet, majd hamarosan Indiát, Kis-Ázsiát, Közép-Ázsiát, Kínát, és Délkelet-Ázsiát is elérte, Pápua-Új-Gvineát és Ausztráliát benépesítette a jövevény ember, mint egy 60 000 évvel ezelőtt, tehát ezek az emberek ekkor jutottak el a mai élőhelyükre.”

Azt kell gondolnom, hogy ehhez a véleményhez nem sok mindent kell hozzáfűznöm, mert az itt idézett anyag önmagáért beszél. Ha mind ez igaz lenne, ma már nem kellene más tudományágak kutatásainak anyagait felhasználni, mert megoldódott volna az a rejtély, amely ma is gúzsba köti az őskor kutatásait. A pollen vizsgálatok eredményei is sok esetben pontosításokra szorul, mert a rétegtani vizsgálatok ezt megkövetelik. Én sokmindent elhiszek, de azt nem hiszem, hogy az eddigi kutatások egy fabatkát sem érnek, mert az új technika és technológia mindent megold! Ez lehetetlen, mert ennek igen sok a buktatója, legyen erre példa a szénizotópos vizsgálatok első szakasza, amelyre sokan azt mondták, hogy minden olyan lehetőséget megold, amelyre eddig nem volt meg a válasz. Ma már tudjuk, hogy ez nem így van! Ugyan ezt a véleményemet kell megfogalmazni a fenti idézettel kapcsolatban is, mert mi van azokkal az ősi kultúrákkal, amelyek a számításaink szerint legalább 800 és 500 000 évesek, ilyen kultúráról kell beszélni a Crag kultúra esetében. Ezek a kultúrák nem emberi kultúrák voltak? Vagy tényleg az idegenek (ősi idegenek) világa uralkodott ebben az időben! Erre nem kaptunk választ a cikk szerzőjétől!

Azt sem szabad véka alá rejteni, hogy az őskor kutatások megkezdődtek már a XIX század első felében, de Darwin szerint az ember őshazája nem is lehet máshol, csak is Afrika területén. Ez a nagy földrész a kutatóknak igen nagy fejtörést okozott, mert az őslénytani kutatásokban kifejezetten előnyös, mert az időjárási viszonyok az elmúlt néhány ezer évben kedvezőek voltak. Azt sem szabad véka alá rejteni, hogy ősember maradványokban

kimondottan szegény földrészről beszélhetünk, eltekintve azoktól a bizonytalan korú **boskopi** leletektől, melyeket *Tansvaal* (Dél-Afrika) közelében találtak 1921-ben. Talált koponya mérete rendkívül hosszú és a megállapítás szerint **Haughton Cro-magnoni** típusú, így a Fokváros területén talált koponya is, amelyet 1925-ben fedeztek fel az is a **Haughton Cro-magnoni** rasszhoz tartozik, tehát „boskopi” koponyáról beszélünk. Az érdekesség miatt említsük meg az Olduvai (régí írás szerint Olduway) negroid típusú csontvázat, mely még 1914-ben került elő az Ali-Bacha barlangból **Delisle** (ejtsd Delicse) leírta, hogy Cro-magnoni ember típusról van szó. Egy másik leletről is meg kell emlékezni, így a Marokkó területén talált **La Mouillah** szikla fülkéiből került elő, amelyről **Pallary** megállapította, hogy egy negroid koponyáról van szó, amely ugyan csak Cro-magnoni ember volt. A mai szemmel és tudással azt kell megállapítanom, hogy az új felfedezések mellett csak is a Rodézia területéről előkerült leletek gazdagították az ősemberkutatást, mert a 1960-as években előkerült Olduvai leletek nem az ősember korából származtak, hanem a Pithecosok korának leletét sikerült felszínre hozni a Lekey házaspárnak, és pedig Australopithecusokat, amely nem azonos az ősemberrel. Azt is tudni kell, hogy az Australopithecusok a fejlődés azon láncához tartoztak, amelyek már a tovább fejlődésre alkalmatlanok voltak, vagyis már kihalásra voltak ítélve. A kihalásuk bizonyítottan be is következett. Rodéziai lelet nagyon hasonlít a Neandervölgyi ember maradványaira, csak a mai napig senki nem bizonyította be azt, hogy ha a rodéziai Neandervölgyi, akkor hogyan és miként kerülhetett oda, mert a maga korában a bevándorlás elképzelhetetlen volt. Azt is meg kell állapítani, hogy az összes többi ember maradvány sokkal fiatalabb, mint a Rodéziai ember. Az sem véletlen, hogy **Dart** az Australopithecusok felfedezője Afrikából hirdeti, hogy az ember származása csak is Afrika területéről származhat. Ezt a tételt a darwinisták jól megtanulták, mert mai napig is azt állítják, hogy az ember származása afrikai. Egy valamit ezek a kutatók nem vesznek figyelembe, hogy az emberelődök kutatása terén számos olyan lelet áll a rendelkezésünkre, amely az afrikai származás elméletet cáfolják. Ilyenek a Kárpát-medencei *Rudapithecus hungaricus*, amely már bizonyítottan két lábon járt 13 millió évvel ezelőtt (megtalálási helye Rudabánya Masztodon rétegében), de a másik ilyen lelet szintén erről a területről került elő, amely 17 millió évesnek bizonyult, mely *Gigantopithecus*, vagyis a magyar megfelelője *Bodvapathecus hungaricus*. Azt gondolom, lehetne sorolni az elmúlt évek eredményeit az őslénytan kutatások teréről, mert Kína, Örményország, Törökország területéről is előkerültek hasonló leletek, de mindegyik fiatalabb volt a Kárpát-medence területéről előkerült leletektől. Kárpát-medencei leletek az ősember vonatkozásában legalább 400 000 évesek, lásd „*Samu*”, de a Herman Ottó felfedezése is sokkal régebbi, mert a marokkói, amelyet 1898-ban bemutatott az nyilvánvalóan Crag kor kultúrájának a maradványa, vagyis legalább 700 000 éves, tehát ilyen korú leletekkel rendelkezünk Európában, de ehhez hasonlóval még más területről nem ismerünk. Ebből is láthatjuk, hogy milyen mértékben sántít az Afrikai származáselmélet. Csupán csak is azért nem kívánok az emberelődökkel foglalkozni, mert egy teljes kötet anyagot készítettem belőle „*Őskori élet a földön*” címmel.

Smuts tábornok, aki nagyobb segítség volt a kutatások terén, mint a harctéren, mert a kutatásai az emberreválás folyamatában jelentőset alkotott. Az ember kialakulásának lehetőségét keresve eljutott odáig, hogy nem a fekete földrészen kereste az ember kialakulásának folyamatait, hanem Ausztrália őslakosságában. Azt kell tudni, hogy az ősember kutatások terén 1918- 22 között csak egyetlen ősember lelet volt ismert ezen a földrészen, a leletet is még 1884-ben találták, de csak 1918-ban írta le S.A Smith azt. A lelet kora bizonytalan **Boule** kutatásai azt bizonyították, hogy protoausztráliai típusú emberről van szó, vagyis nyilván ebbe az alkkörbe kell sorolni a Jáva szigetén talált **Wdjaki** koponyát, amelyet ugyan azon a szinten a 1890 években találtak meg, de csak **Dubois** ismertette 1922-ben. Az ősi koponyák közül is van egy igen érdekes, amelyet **Colin Mackenzie** Melbörni kutató mutatott be 1926 tavaszán a British Medical Association ülésén, amelyet Murray folyó

völgyében Cohuma falu közelébe találtak, melynek hasonlóságai miatt újabb vizsgálatokat végeztek és megállapították, hogy **Rodéziai pitdowni** leletnél is ősből leletről van szó, de a kritikáját nem ismerték.

Az etnológiai érvek bizonyos tekintetben a **Schoetensack** nézete mellett szólnak, de az ősemberkutatás egyetlen leleténél sem támogatja azt a tudomány, hogy a leleteket olyan módon hasonlítják össze, hogy az emberi csontvázakat a főemlősök csontvázával hasonlítsák össze. Egy olyan bizonyíték sem alapos a kutatások terén, amely nem a megfelelő emberi vonalhoz tartozó csontváz alapján került megállapításra. Nem lehet összehasonlítani a Homoida (állati) csontvázát az ismert Hominidáéval (emberi vonal), mert a fejlődés vonalában nem egy azonos töről fakadnak. Az ember eredetének az ábrándját már megértük egy-néhányszor, de bebizonyítani az emberszármazási helyét még eddig senkinek nem sikerült, még akkor sem, ha ma az elfogadott állítás az, hogy az ember származási helye Afrika. Pontosan az a legnagyobb baj ezzel az állítással, hogy nem veszi figyelembe azokat a kutatási eredményeket, amelyek ezeknek az állításoknak ellent mondanak. Ilyen az afrikai elmélet csak addig lehetett elfogadni, ameddig nem találtak a világon egy olyan pithecut, amely a fejlettségében és az alkatában is az emberi vonal azon képviselője volt, amelyik a fejlődés olyan szakaszát testesítette meg, amely a fejlődés folyamatába pontosan beilleszthető, legyen az Ázsia, vagy Európa területéről előkerült lelet. A kárpát-medencei leletek ilyenek, vagy az Örményország területén, de Kína területéről az óta előkerült leletek az afrikai származás elméletnek ellent mondanak. Látni lehet, hogy a kutatások fejlődése sokmindent felszínre hoz, sok esetben olyat is, mely a kutatási eredmények megszületését gátolják, ilyen a korábban említett mitochondriális vizsgálatok, amellyel már azt is kiszámolták a kutatók, hogy a mito-Éva ősanánk mikor élt és mikor tevékenykedett az ember felemelkedésén. Csak is az érdekesség kedvéért meg kell említeni az amerikai ősemberrel kapcsolatos elméleteket, amelyek elég sok zavart okoztak a kutatók körében, így a floridai leletet, amely csak 1916-ban került feltárássra, de már korábban azt állították a kutatók, hogy az ember származása csak is az új világból származhatott, mert ez a terület az, amelyet a tudományok embere még nem vizsgált meg. Igaz a feltárt első lelet **Verró**-ból a negyedkor emberének a jégkorszakbeli állatokkal való fejlődési szakaszába tartozó, vagyis a kora messze elmarad az Európai, vagy az Ázsiai, de még az Afrikai emberelődök korától is. A 1920-as évek kalandos elméletét **Georg Beidenkapp** állította fel, amely elég hosszú ideig uralta a kutatások irányát, mert az északi sarkkörön belül vélte megtalálni az ember kialakulását. Azt kell gondolni az időbeli távolságot is figyelembe véve, hogy az elmélet nem lehetett egyéb, mint eredetiséget mesébe illő módon való adaptálás, mit sem tudományos elmélet, az eredetiség mellett nem bizonyítható az ember őskori élete ezen a területen ma sem, de a századelőn még egyáltalán nem lehetett erről beszélni. Azt kell tudni, hogy annyi meseszerű elmélet látott már napvilágot, hogy ma egy kutatónak fel kell kötni a fehéreneműét azért, hogy eligazodjon az elméletek rengetegében. Ugyan ezt kell mondani legutolsó afrikai származás elméletre is, mert az Olduvai lelet egy olyan pitheciádé, amely fejlődésre képtelen volt, vagyis egy olyan Australopithecus, amely tovább fejlődésre alkalmatlan volt. Azt nem tudjuk, hogy az említett emberi vonal oldaláról élhetett-e tovább, vagy az egész rassz kihalásra volt ítélve. Meg kell említeni **L. Osborn** és **G. Abel** - kutatásait, amely az ősemberkutatások terén olyan új elemeket vittek be, amely felhasználásával újabb eredményeket lehetett elérni. Ne feledkezzünk meg egy magyar őskorkutatóról, aki a tudományos munkáját olyan szintre fejlesztette, hogy egy intézetet is elneveztek róla, ez nem más, mint **Lenhosék Mihály**, akinek a mai kutatók talán a nevét sem ismerik. Szomorú tény az, hogy az utána következő kutatók neve is lassan feledésbe merül, mert Magyarországon az őskor kutatás egy olyan mélypontra van, elsősorban finansziális okok miatt, amelyből a kilábalás lehetősége sem látszik.

G. Abel abból indult ki, hogy a főemlősök földrajzi elhelyezkedésük alapján milyen a földön, ami azt jelenti, hogy a lakóhelyük egykori otthonuknak ma a periferiájára kerültek. Ennek

bizonyítéka a harmadkori főemlőseink elterjedése is. A mai és a földtörténeti múltban kihalt főemlősök földrajzi elhelyezkedéséből következik, hogy az őstörzs Belső-Ázsia központjában született meg és onnan rajzott szét szerte a világba, kivétel Afrika területe. Ma már láthatóan zord klímával rendelkezik Ázsia, így a főemlősök számára egy-két kivételtől eltekintve a főemlősök nagy része kihalt. A kihalt fajok nem tudták elviselni a túl zord időjárását, mert korábban ezeken a területeken trópusi, sőt volt időszak, amikor szubtrópusi időjárás uralkodott. Igaz erről már értekeztem egy korábbi munkámban, de nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a tényezőket, ami miatt az időjárási viszonyok megváltoztak.

A New-Yorki Természettudományi Intézet nagyszerű mongóliai ásatásokat folytatott az 1920-as években, melynek eredményeként megállapították, hogy az emberiség bölcsője Belső-Ázsia lehetett, nem csak földtörténeti kor tekintetében, de harmadkorban világszerte elterjedt ősgyíkoknak, de az emlősök kifejlődésének is az otthona lehetett. Így az ember fejlődésének is a kialakulása tekintetében jelentős szerep jut, vagyis a földtörténet 50- és 10 millió évvel ezelőtti fejlődése meghatározó volt az emberelőd fejlődése szempontjából, egészen Nyugattól- Keletig a 40.-ik szélességi foktól a 80.-ik fokig, úgy a Déli féltekén, mint az Északi féltekén. Nem szeretnék belemenni a fejtegetésekbe, mert erről egy teljes kötetnyi anyagot írtam már.

Azt nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az emlősök kifejlődésének a centruma nem is lehetett máshol csak is az Északi és a Déli féltekének azon a sávjában, amelyről a fentiekben szóltam. **G. Osborn** a Góbi sivatagban végzett ásatásai és annak a tanulmányozása azt az eredményt hozta, hogy az emberi nem kialakulása Közép-Ázsia magas fennsíkján kellett, hogy kialakuljon, mert a fosszilis maradványok a Hominidák jelenlétére utal. Igaza volt Osbornnak, mert a ma ismert második legismertebb Hominida (emberelőd) erről a területről ismert. Az is tény, hogy az 1970-es évek elején, Magyarországon, Rudabányán a világ legrégibbi Hominidáit találták meg a kutatók, mert a *Bodvapisthecus hungaricus* 18 millió évesnek bizonyult, addig a *Rudapisthecus-hungaricus* 13 millió éves létét ma senki nem vonhatja kétségbe, de meglepetésre mégis ragaszkodnak a konvencióhoz a kutatóink azért, mert ma is azt állítják minden megfelelő bizonyítékok híján, hogy az ember származása Afrikai eredetű. Csak azt nem lehet tudni, mi az a meggyőző erő, amely ezt a Mary Leakey elméletet olyan sérthetlenné tette, mert ma kizárólag csak az afrikai származáselmélet az elfogadott, annak ellenére is, hogy az Olduvai szakadék leleteiről még a feltáró megállapította, hogy bizonyíthatóan legalább 1,5 és 2 millió évvel ezelőtt két lábon járó emberelődről van szó. Ez mind igaz, de tény az, hogy a *Bodvapisthecus* és a *Rudapisthecus-hungaricus* már a meghatározott időben két lábon járt.

Csak bepillantást tettem a mai viszonyokra utalva és még is az elméletek ereje olyan, hogy az újabb felfedezések igen nehezen mennek át a köztudatba.

Osborn megállapításaival nehéz vitába szállni, mert ha igaz az elmélete, akkor igen kemény harcot kellett megvívnia azért, hogy Közép-Ázsia területén a fejlődés sebessége milyen lehetett, vagy az őseink lehúzódtak a melegebb éghajlat közelébe, vagy felvették a harcot az egyre zordabb időjárási viszonyokkal. Feltételezhetjük, hogy a fejlődés nem a legzordabb területeken indult el a fejlődés útján, hanem a melegebb területeken, amely azt feltételezi, hogy az emberelőd fokozatosan a déli területeket vette birtokba és a fejlődésnek a sebessége ennek megfelelően alakulhatott tovább. Erre az egyik leg jobb bizonyíték áll a rendelkezésünkre, mert a kőkor hajnalán az ember az ott uralkodó térszínti viszonyok miatt hosszas gyaloglásra kényszerültek a melegebb vidékek irányába. Ezt az is meg erősíti, hogy a megtalált fossziliák izomtapadási felületein jól kivehetők az izomzat megerősödése és valószínűsíthető az is, hogy az emberek tüdeje viszont meg erősödött, így a tüdő kapacitása meg növekedett, de azt sem zárhatjuk ki, hogy ennek következtében az emberelőd látása viszont egyre élesebb lett.

Nem kívánom Osborn állításait külön vita tárgyává tenni, de meg kell állapítani, hogy nagyon sok mindenben tévedett, de sok olyan elemzése elfogadható, amely az emberréválás kérdésében igen hasznos lehet, ilyen a hallás, az izomzat fejlődése, a látás fejlődése és a déli irányba történő vándorlások lehetősége az Északi féltekén, de ugyan ezt kell látni a Déli féltekén is csak fordítva.

Ősember iparának fejlődése Ázsiában

Az ősember iparának fejlődése és annak tanulságai az 1920-as években csak kettő hiteles csontváz maradvány alapján volt lehetséges. Ma már szinte számlálhatatlan mennyiség áll a kutatók rendelkezésére, úgy a Neandervölgyi, mint Cro-magnoni típusból. Azonban, ha az első rendelkezésre álló leleteket vizsgáljuk, rögtön látható, hogy a Neandervölgyi típusú keresztcsont, melyet a **Matsumoto Ho-nan** löszében fedeztek fel és **Piere Teilhard de Shardin** publikált. A Mongol lelet megállapításai nagy szenzációt keltve a tudományos életbe. A meglepetések nem csak ezzel a lelettel kezdődtek, hanem a **Tonkini** lelet is nagy viszhangot kapott, amely nem egyéb volt, mint Cro-magnoni típusú koponya, melyet **Verneu** kutatásai eredményét tükrözi. Azt meg kell jegyezni, hogy a mai ismeretünk alapján megvizsgálva ezt a koponyát inkább egy fehér ember koponyájára emlékeztet, mint a Cro-magnoni koponyára. Ebből azt kell le szűrni, hogy a sárga rassz képviselője lehetséges, hogy a fehér rasszból jött létre? Nem tudom, de igen megfogott ez a kérdés, mert eddig úgy tudtuk a sárga rassz egy önálló faji képződmény, amely a kromoszómák és a gének tekintetében is eltér a fehér rassz ismertetőjegyeitől.

Azt sem lehet kizárni, hogy a nagy Orosz területeken föltárt Heidelbergi és Neandervölgyi leletek, melyek leírása megegyezik a korábbi leletekkel és így reflektorfényvel világítják meg az Ázsia területének ősember létezésének maradványait. Az is kétséget kizáróan komoly gondot jelent, hogy Ázsia területe roppant méretekkel rendelkezik és kutatások egyre jobban előtérbe kerülő leletei azt bizonyítják, hogy az ember fejlődésében Ázsiának igen is egyre nagyobb jelentősége van. Gondoljunk bele az elmúlt néhány évtized Kíni, Mongol, Uráli, és Szibériai leleteire, amelyek egyre nagyobb számban kerülnek elő. Az elemzések és vizsgálatok olyan részletekre derítenek fényt, amelyről korábban nem volt tudomásunk. Azt gondolom, a sötétség fátylát egyszer a tudomány szellője fellebbenti ezekről a titokzatos leletekről, mert a mai ismereteink csak azt ismerik, hogy az ember származása csak is Afrikai lehet. A baj csak az ezzel az állítással, hogy semmi nincsen bizonyítva, hiszen egy olyan csont kövületről beszélünk, amelyről ma már tudjuk azt, hogy egy kihalásra ítélt fajnak a maradványi alapján került előtérbe, ez a faj nem egyéb, mint az *Australopithecus africanus*.

A New-Yorki Természettudományi Intézet munkatársai sikere sokat mond erről a kutatási eredményről. Azt sem lehet véka alá rejteni, hogy a orosz kutatók milyen eredményeket értek el az ősember kutatások terén, így **M. Kozloff** rendszeres kutatásokat végzett Szibéria területén és elmondhatjuk, hogy sikerrel. Ezen felbuzdulva a kínai kutatók is elkezdtek Kína területén a feltáró munkálatokat, először a külföldiek bevonásával, mely odáig fejlődött, hogy ma már teljesen önállóan végzik a feltáró munkálatokat.

A korai szakaszban, így az 1920 évek elején **Osborn, Ábel, Lull, Metthwe, Oudemans** olyan meggyőző munkálatokat végeztek, hogy megtalálták azokat a telepeket ahol a szerszámok készítésének a központjai voltak, így Dél-Szibéria területén, vagy Észak-Kína területén. Ho-nani területén megtalálták a Neandervölgyi ember maradványait és

természetesen a szerszámaid, amelyet azonosítottak **mousterien** kultúra részét képezi, amely korban helyenként megegyezik az európai kultúrák korával, van olyan terület ahol fiatalabb, de olyanról is tudunk, ahol idősebb kultúrákról beszélhetünk, mint az európai mousterien kultúra. Ebből nem is következhet más csak is az, hogy az ember emberré válása nem egy helyen fejlődhetett ki, hanem a világ számos helyén erre meg volt a lehetőség. Talán még azt is bátran kimondhatjuk, hogy az emberiség bölcsője Eurázsia területén ringott egy bizonyos fejlődési szakaszban, vagyis az ember fejlődése nem volt izolált a világban, mert ebből azt lehet levonni, hogy az emberréválás a föld bár mely területén létre jöhetett. Kultúra fejlődése is rendszeres fejlődést mutat, csak azt nem sikerült meg állapítani, hogy a fejlődés sebessége meghaladta ezen az európai fejlődés sebességét, vagy alul maradt tőle. Igaz **Olbricht** azt is megállapította, „*hogy azokon a területeken, ahol az évi átlag hőmérséklet meghaladja a 18 C fokot ott a bioklimatikai törvények szerint optimális fejlődési lehetőség nyílik az ember és az élőlények fejlődésére, már a harmadkor kezdetétől*”. Ezt a megállapítást a mai napig senkinek nem sikerült megváltoztatni, vagyis új alapokra helyezni, tehát a lehetőségek adottak voltak, mert az északi területeken nem mindenkor volt jeges hideg égőv!

Az ember fejlődésében voltak olyan szakaszok, amelyek a fejlődést elősegítették, illetve a hátrányára volt. A fejlődés homályából egyszer az ember a sztyeppék nyílt mezejére lépett, amely már ekkor két lábon járt és egyenes volt a testtartása. A természeti fejlődésnek köszönhető, hogy az ember testi felépítése és a világról alkotott elképzelése a gondolkodásának horizontjáról az időjárási viszonyok változásával egyidejűleg elindul egy jobb és elfogadhatóbb helyet keresni Belső-Ázsia déli területeire, majd a hideg beálltával a szélrózsa minden irányába kezdett elvándorolni. Ez a vándorlás elsősorban a melegebb vidékek felé volt érvényes, oda ahol az időjárás számára a leg optimálisabb volt. Így lehetett az, hogy Európában is a leg optimálisabb helyet kereste az ősember. Ennek tudható be, hogy Franciaország déli területei és Spanyolország északi területei kiemelkednek az ősember leleteket tekintve, de ne felejtjük el azt sem, hogy a Kárpát-medencén belül egy ugyan ilyen folyamat játszódott le, mert a Löss ember nem véletlenül ezen a területen vetette meg a lábát. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a ma ismert pitheciadek itt találhatóak meg, amelyek a kort tekintve a ma ismert leg idősebbek (Rudi és a Bódva). Az elméleteket tanulmányozva sok kutató ma is úgy véli, hogy az afrikai származáselmélet hibás, mert az Afrika területére az ember bevándorolt, vagy egy fejlődési folyamatnak a terméke az afrikai rassz. Azt kell gondolni, hogy sok igazságot lehet felfedezni ezekben az elméletekben, de egy tény a kutatások tükrében, hogy az ember kialakulása a **Föld számos helyén megtörténhetett**.

Ha a kultúrtörténeti adatokat vizsgáljuk, ekkor láthatjuk azt a tényt, hogy az ember kialakulása és annak a fejlődése számos helyen a kultúrák meghatározásával a fejlődés menetét lehet követni és egyben a megfelelő korban elhelyezni. Nem lehet a vita tárgya az, hogy az ember kialakulása hol és mikor alakult ki, mert ma még nincsenek meg azok a feltételek, amely a kutatásokat olyan irányba vinné, amely a pontos időt és kort meghatározná. Ezért van az, hogy csak azokat a fejlődési központokat tudjuk elkülöníteni, ahol az ember fejlődése megtörtént és hosszú időn keresztül élt és alkotott. Ez alapján el lehet különíteni olyan helyeket, ahol az ember és elődeinek a maradványait megtalálták a kutatók. Ilyenek Belső-Ázsia, Dél-Francia területek, Észak-Spanyol területek, Közel-Kelet, Kárpát-medence, Afrika Olduvai hasadék és környéke. Az utóbbi időben értesülhettünk arról, hogy Örményország és Törökország területén is találtak ősember maradványokat és az emberelődök maradványait is megtalálták. Ezek alapján kell azt mondani, hogy az Afrikai származás elmélet nem valószínű, hogy megfelel annak a követelménynek, amely megalapozná a tudományosságát ennek az elméletnek. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ember fejlődésének az alapszakaszában legalább néhány ezer évnek, de nem zárható ki az sem, hogy néhány százezer évnek kellett eltelti ahhoz, hogy elérje azt a szintet a

fejlődése, hogy a primitív bélyeget levethesse magáról. Azt is figyelembe kell venni, hogy az ember fejlődéséhez hozzátartozik a környezetének a megismerése, a természeti jelenségek megismerése és azoknak a befogadása és egyben a felhasználása. A kultúrák fejlődése különösen az elszigeteltséget is figyelembe véve igen lassú folyamatnak a terméke, mert a természeti viszonyok is eltérőek voltak. A felsorolásból is látható, hogy a fejlődés milyen távolságokban alakult ki egymástól, de ezt ma is csak az ismeretünk alapján tudjuk megfogalmazni, mert olyan nagy a térbeni és időbeni távolság a mai viszonyainkhoz képest, hogy csak következtetni tudunk az eseményekre és a kultúrákra. Amit még figyelembe kell venni, hogy a vándorlásokat sem szabad szem elől téveszteni, mert ez is egy befolyásoló tényező az emberréválás folyamatában.

Ennek a fejlődésnek a bizonyítékai nem mások, mint a rasszok kialakulása és egyben a jellemzői, amelyek úgy genetikailag, mint a kromoszómák rendje szerint is eltérőek, vagyis nem egy fejlődési vonalon alakultak ki, tehát a fejlődésük is eltérő volta nem megkérdőjelezhető. Másik ilyen tényező nem is lehet más, mint egy közösségen belül is az eltérő sajátosságok, amelyek az ember sokszínű fejlődésének a voltát bizonyítják. Ez annak köszönhető, hogy az ember folyamatos keveredésnek van kitéve és ezért alakult ki az emberi faj sokszínűsége. Fejlődés másik ilyen bizonyítéka, hogy a fejlődés eredményét jelzi, hogy az marad fenn, aki erősebb és jobban tud alkalmazkodni a Föld természeti viszonyaihoz, a geoföldrajzi és a geológiai viszonyaihoz. Ezek azok a viszonyok, amelyek behatárolják az ember fejlődését, ismereteit, a fejlődés irányát, valamint az ember helyét közösségen belül. Ma már tudomásul kell venni, hogy az embernél nincsen magasabb rendű lény a földön csak is az ember.

A mai emberfajták élesen elütő sajátosságai a tanúi annak, hogy milyen plasztikusan elütően formálható rugalmas szervezet alakult ki a törzsfejlődés során. Nincsen olyan szervezet a földön, amely legyen az állat, vagy növény, amely földrajzilag és klimatológiailag a fejlődés skáláján belül olyan fejlődésre lenne képes és egyben bonyolultságát is figyelembevéve életképességét tekintve, mint az ember. Mind ezt annak köszönhetjük, hogy az ember a fejlődése során úgy testi és szellemi plaszticitásának eredményeként az éghajlati viszonyokat is figyelembe véve optimálisan tudott alkalmazkodni a természeti körülményekhez. A fejlődés következményeként alakult ki a földön az, hogy az ember fejlődésében korbani eltérések mutathatók ki, így a rasszok kialakulása is ennek köszönhető. Európában a fehér, Ázsiában a sárga, délen a sötét bőrűek, Afrikában a fekete bőrű emberek rassza alakult ki. Meg kell jegyezni, hogy nem csak a bőr szín az, ami érdekes ebben a megkülönböztetésben, hanem a fejlődésnek köszönhetően a kromoszómák elhelyezkedésének a sorrendjében is vannak különbségek. Ez is azt mutatja, hogy a fejlődés nem csak egy és azonos ágon fejlődhetett ki, hanem számos más helyen, a föld területén. Már a középkor végén ismerték a felvilágosult emberek, hogy a fejlődés *„az emberi szervezet folyamatos változása volt az emberek közötti különbségek eredete”* (Rousseau) ejtsd Russzónak.

Az ősember maradványaiból igyekeztem levonni azokat a következtetéseket, amelyek az ember fejlődését elősegítették az ember őünk tevékenységének a megismerését, a közsorszámainak a végtelen során keresztül jutottunk el a modern ember filozófikus gondolkodásáig. Tudomány is ilyen széles skálát futott be, mert ma már olyan eszközök állnak a rendelkezésünkre, amelyekkel nem csak a leletek korát tudjuk megállapítani, hanem nyomon is tudjuk követni az ősember kialakulásának teljes problematikáját. A fejlődés vezette el az ősembert a tudomány ormaira, vagyis a fejlődés útján alakult ki az emberi társadalmak, a fejlődésnek köszönhetjük az ember alkotta kultúránkat és a civilizációnkat. A fejlődés végtelennek tetsző eredményei láttán igazat kell adni Bernát Shaw-nak, aki így fogalmazott *„Egyetlen reményiségünk tehát a fejlődésben van. Föl kell váltanunk az Embert a Felsőbb rendű Emberrel”*. Ez azt jelenti, hogy a fejlődésben fel kell használni mind azt, amely a fejlődést elősegíti, és ebbe bele kell érteni a modern gondolkodást is.

Az emberiség vándorlásai (kultúrák vándorlásai)

Az archeológia tudománya ma már eljutott odáig, hogy az ember vándorlásának útvonalát követni tudja oly módon, hogy a kultúrák fejlődését veszi figyelembe és ennek vizsgálatával látni lehet azt a fejlődést, amely egy bizonyos idő elteltével tapasztalható. Ma már be tudjuk vonni a vizsgálatokba az olyan területeket, mint Ázsia roppant méretű területei, ez azt mutatja, hogy az ősemberkutatás terén ismereteink olyan irányba fejlődtek, hogy a régészeti leleteket el tudjuk különíteni azoktól a leletektől, amelyek az ősi kultúrák részét alkotják. Már Afrikából is számos olyan leletet ismerünk (Dél-Afrika, Olduva és környéke, Észak-Afrika, stb.), amely azt bizonyítja, hogy ezeken a területeken is összefüggő lelőhelyek állnak a rendelkezésre, amely az ősemberkutatást elősegítik.

Azt kell gondolni, hogy a kutatások terén elsőbbséget élvezett Európa, mert az első olyan leleteket itt ezen a területen találták meg a kutatók, amely az emberréválás kérdését részben elindította. Tudunk prehistorikus népvándorlásokról, így a Pirenei (Piréneusi) félsziget ősembereinek a vándorlásairól, amelyet **Henry Firfield Osborn** és **Hugues Obermayer** készített el és könyv formában kiadtak, amely a kutatók figyelmét felkeltették és e könyv előszava az érdekes. Idézem:

A legjellegzetesebb ősemberi ipar, chalesi és cheuli típusú pattintott kőszerszámok keletről nyugtának terjedve Egyiptom földjéről jutottak el Afrika északi részein és a mai spanyolok földjén át Nyugat-Európába. Az ezeknél magasabb kultúrfok Mousterien, amely Osborn szerint kb. Krisztus előtt 40 000 évvel alakult ki a megelőző két ősi kultúrából, ez kíséri a Neandervölgyi típusú embert Spanyolország és Franciaország területén, de Belgium és Németország területén is. A fejlődést lehet követni Jugoszlávián át Csehorszáig és a Közép-Duna medencéig, tehát megtalálható a történelmi Magyarország területén is.

Meg kell jegyezni, hogy sokan úgy gondolják, hogy a neandervölgyi emberfajta ősenek tekinthetjük Heidelbergi ősembert, amelyből az Alpok embere is kialakult, amely viszont a Kárpát-medencében őshonos Löss emberrel keveredett. Azt kell feltételezni, hogy az ősemberfajták keveredése hozta létre modernnek nevezett emberfaját, amely ellenállt minden olyan megpróbáltatásnak, amely a fejlődését és az elterjedését biztosította. Azt sem szabad véka alá rejteni, hogy ez a keveredés hozta létre a mai modernnek nevezett fehér rasszot, amely biológiai fejlődése során bekövetkezett keveredéseknek a terméke, vagyis ez adhatja a sokszínűségét és az ellenálló képességét.

Feltételezések szerint a Spanyol és Francia területek hódító csapatai északról érkeztek a Pireneusok felől nyomultak be a félszigetre, itt élt Cro-magnoni faj, amely művész lelkű volt és érdemes képviselője az Aurignacien, Suletreien, és a Magdaléni pattintott kőkultúrának. Azt gondolom ez az emberfaj, melyik az Altamirai barlang falát oly csodálatos festményekkel és reliefekkel látták el, hogy az ember ma is képzőművészetet tanulhat belőle. Ezeket az alkotásokat meg irigyelné Rafaelló, vagy Leonardó da Vici, de az is tény, hogy Európa jelentős részét ebben az időben ezek az emberek lakták és a kultúrájuk fenn maradt évezredekken keresztül, teljesen elzárva a külvilágtól, csak a XX. századelőn látott napvilágot. Ez a kincs nem található meg a Kárpát-medencében, mert barlangi viszonyok nem tették lehetővé az ilyen csodálatos díszítések megmaradását, mert a nagy páratartalom és vizesedés miatt, ha készültek is mára már tönkre menetek. Ebből is látható, hogy a fejlődés motorja volt az Európai fejlődésben a Pireneusok mellett a Kárpát-medence, különösen a perem területei, mert lösz lerakódás ezeken a területeken rakódott le a leg korábban, ezért van az, hogy a lösz ember maradványait is a periférián találták meg (Carpina, (ejtsd Karpina) Predmost, és az

Alpok alján stb.), mert a lehetőségek ezeken a területeken voltak adottak a kultúra létrehozására.

Ma már tudjuk azt, hogy a harmadik vándorlási invázió egy olyan kirajzással indult el, amely keleti irányba hatott Közel-Keletet érintve Észak-Afrikán irányt váltva nyugatnak terjedt el és elérte a Dél Spanyol területeket, de ez terjedési idő legalább ezer évet vett igénybe, vagy még többet. Leletek korának a meghatározása bizonyítja ezt, mert keletnek egyre fiatalabbak, Közép-kelet után nyugatnak fejlődött kultúra tapasztalható, tehát a fejlődés egy fél kört írt le, mire visszatért Afrikából Európába, a mi Spanyolországba. Ez nem kizárólagosan azt bizonyítja, hogy az emberek is folyamatosan vándoroltak, de a kultúra bizonyára tovább haladt a vizsgált irányba.

A harmadik bevándorlás ismét Afrika felől érkezett és a **Sziriát**-on (mai Gibraltár) keresztülérték el a mai Spanyol területeket. Ezek a bevándorlók magukkal hozták **Cabsi** kultúrát és a szerszámaik jellegzetes formáit, amely az Európai fejlődésnek egy újabb lökést adott. Ez a kultúra a tunisi Gafsa lelőhelyen megismert kultúra, amelyet a kutatók Cabsi névvel illettek. Azt tudni kell, hogy ez a cabsi kultúra megfelelt az Európában ismert Aurignacien kultúrával, annyi a különbség, hogy a cabsi a jellegzetes alakjával tért el az európai kultúrától. Tunis őslakói felhasználták a strucctojás héját görbe pengék készítésére. Ennek a Cabsi kultúrának köszönhetjük, hogy a Cro-magnoni ősművészek realiztikus ábrázolásoktól eltérő emberi és állati születteket készítettek. A Cabsi kultúra elemei a mai Spanyolország déli területén is megtalálható, nyilván az elterjedési területe idővel módosult, így a keleti irányú elterjedése, nyilván ebből azt is megállapíthatjuk, hogy az alacsony és tömzsi mediterrán rassz déli invázióját mutatja. A Cabsi kultúra terjedése északi irányba is jelentős területeket tudott meghódítani, így Franciaország déli területeinek egyik jellegzetes kultúrája alakult ki. Osborn kutatásaiból ismerjük, hogy a miniatűr szerszámok kultúráját **Arige azili** állomásának területén találták meg. A feltárások eredményét bizonyítja, hogy a tovább terjedés biztosítva volt, mert Hollandia és Anglia, Belgium, területén Obermayer-nek sikerült azonosítani. A Spanyol föld emberének terjedését sikerült azonosítani, így a szerszámokat megtalálták, és még emberi csontmaradványokat is. Összefoglalva látható, hogy az Afrika északi népei részben betelepüléssel és a kultúrájuk terjedésével Európa egyik jelentős kultúrájává váltak, elterjedési területük Európában jelentős.

Az Európai fejlődés lassú folyamata elvezet bennünket egészen a kőkor Mezolitikumi kultúráihoz, amely a Kárpát-medence fejlődésében is egy robbanásszerű változást hoz létre, amelyről egy másik kötetben fogok részletesen kitérni és elemezni.

Felső paleolitikum végének kultúrái

Grwty (Gravetti) kultúra: kialakulásának területe Közép-Európa, ezen belül is a Kárpát-medence. Az is tény, hogy a Kelet-Európai területeken vált először ismerté és innen is kapta a nevét. Azt is látni kell, hogy a Kárpát-medencében a Balaton felvidéken korban sokkal korábbi időkből származó leleteket ismerünk, mint a Kelet-Európai területekről. Igaz a kor meghatározása és a kultúraazonosítás lényegesen későbbi, mint a Kelet-Európai területeken, de a kormeghatározásoknak köszönhetően a Kárpátokon belüli területeken talált leletek szinte mindegyike régebbi, mint a világ bár mely területének leletei. Az ismertség okán nézzük meg a Dél-Orosz területeket, ahol megfigyelték azt, hogy egy új kultúrával állnak szemben. Azt gondolom, az a felfogás ma már nehezen értelmezhető, hogy a vándorlások kizárólag keletről nyugati irányba történtek. Nézzük meg azt a kutatási eredményt, amely a kultúrák elterjedésével foglalkozik és látni fogjuk, hogy ezek a kultúrák azokról a területekről terjedtek tovább, ahol a fejlődés olyan központjai voltak, mint amelyről az előző fejezetben tárgyaltunk. Önmagától nem jönnek létre kultúrák, de még műveltségek sem, tehát ebben az esetben azt kell megvizsgálni, hogy a vizsgált műveltség hol található és mely kornak a terméke? Lám ezt ilyen módon igen kevesen vizsgálták, különösen nem magyar kutatók, kivételt képez **Lenhosék Mihály**, aki kifejezetten a kultúrák kialakulására szentelt igen sok időt. A vizsgálatokból tudjuk, hogy a felső paleolitikum gazdasági fejlődésének a terméke a Grwty kultúra, mert legalább 40 000 éves leletekkel rendelkezünk Kárpát-medencén belüli területekről, így a Balaton felvidékéről, de nem lehet figyelmen kívül hagyni az Erdélyi területeket, így a **Pártium** területét, ahonnan számos lelet került elő. Meg kockáztatom azt a véleményemet, hogy ennek a kultúrának lehet, hogy itt ezen a területen volt a központja.

A Dél-Orosz területek Grwty kultúrája korban fiatalabb, mint a Kárpát-medencei, de ezen az útvonalon haladtak azok a népek, amelyek Európa nyugati irányából keletnek tartottak. Ezek a népek voltak a Kárpát-medencét is megjárt népek, amelyek az íjlesztő népek népes családjába tartoztak. Fel lehetne tenni azt a kérdést, hogy ezt mire alapozom. Nos, a vándorlások során számos olyan szerszám, eszköz, temetkezési szokás maradt hátra, amely alapján be lehet azonosítani, hogy mely kultúra népe járt a kérdéses területen. A késői korok vándorlásai részben, vagy egészben megfordult, mert a késői kultúrák embere ugyan csak a sztyeppei részben letelepült vándor életet folytatta, mint korábban, csak nem nyugatról, hanem már keletről nyugati irányba kezdett el vándorolni. Erre már vannak pontosabb adataink, így a kultúrák elemzéséből megállapítható, hogy a népesség nem változott, vagyis ugyan az-az íjlesztő népnek a kultúrájával találkozunk, mint korábban, csak már jóval fejlettebb formában. A Bajkál tó északi és déli területein is megtalálhatók azok a leletek, amely alapján jól érzékelhetők a korbani eltérések, mert a korai egyértelmű, hogy a keleti mozgásnak a kultúráját rejti, addig a fiatalabb a kelet-nyugatimozgásnak a kultúráját hagyta az utókorra. Különösen igaz ez a Bajkál tó nyugati területeire, mert ott egy hosszabb tartózkodásnak lehetünk a tanúi, mert a régészeti leletek mennyisége és minősége ezt bizonyítja. A Grwty kultúra erről a területről kapta a nevét, de ezt a kultúrát sokkal korábban, legalább 40 000 évvel ezelőtt már a Kárpátokon belül ismerték. A Bajkál közelében kialakult kultúrát alig 15, vagy 10 000 évvel ezelőtt ismerték meg, vagyis sokkal fiatalabb, mint a Kárpát-medencei miniatűr szerszámok kultúrája.

A korai korok kultúrájának főbb jellemzői: elsősorban a Kárpát-medencén belül a kezdeti szakaszban a vadászat jellemzői közül ki kell emelni a barlangi medvének a vadászatát, amely a mammut vadászatával egy időben történt. A fejlődésnek köszönhetően a szarvasfélék vadászatát már a keleti irányba való kirajzásnak időszakában ismerte az ember, erre legyen példa a Predmosti ember szálláshelyén talált agancsszerszámok, amelyek már díszítve voltak

és nem utolsósorban a luxszus (nyaklánc, karkötők stb.) cikkek megjelenése, amely egyik jellemzője a Grwty kultúrának.

Azt meg kell állapítani, hogy a keleten kialakult Grwty kultúra, amely sokkal fiatalabb, mint a Kárpátokon belül található kultúra-igen hamar keleten specializálódott, szinte kizárólagosan a mammutra, majd újra a keleti terjeszkedésnek köszönhetően elterjedt a rénszarvas vadászta. Ez a változás erőteljesen kihatott a kor emberének az életformájára. Elsősorban azt kell látnunk, hogy ez a nép elsősorban mindig a síkságokat kedvelte, a folyók völgyiben éltek, de azt már látjuk, hogy kerülte hegyes vidékeket. Ezért is nevezték ezt a népet a sztyeppék népének, nyugatra vándorolva mindenkor kerültek a hegyeket, rendszeresen a folyók mellett telepedtek le, részben már házakban éltek, de még az is előfordult, hogy a szabad ég alatt éltek. Házaikat félig a földbe mélyítették és tetőszerkezetet tettek rá az oldalait rőzse kötegekkel védték meg a vadállatok támadásaitól és természetesen a hidegtől is. Ezt a háztípust nevezi a tudomány veremházaknak, amelynek specializálódása egy későbbi korban meg is történik. Szoktuk ezt a háztípust földkunyhónak is nevezni. Ezek a ház típusok nagyon hasonlítanak az északi természeti népek házaikhoz. Azt is megfigyelték az orosz kutatók, hogy a síkságon nem csak ilyen házakat találunk, hanem hosszú földbe mélyített házakat építettek, ahol több család együttesen lakott, de már elkülönülve egymástól. Erre az a bizonyíték, hogy az épületen belül számos tűzhely található, amely azt jelenti, hogy a családok önállóan éltek az életüket a hosszú házon belül, mert minden tűzhely egy család helyét mutatja. Ezeket a lakásformákat a tudomány lakótelepeknek nevezi, amely nem azonos a mai lakótelepekkel. Azt is megfigyelték, hogy egyes épületeket csak viszonylag rövid ideig lakták, míg másokat hosszú időn keresztül állandó lakhelyként szolgált. Magyarul nem átmeneti szállás volt. Ezen kívül még azt is megfigyelték, hogy ez a nép nem csak részben letelepült volt, hanem a vadászataik részére kiépítették a tároló helyeiket, lásd Érdi telep, de a sztyeppé területén is ugyan ezt megtaláljuk. Ezeken a helyeken a készleteiket felhalmozták, ez már egy felsőbb fokú társadalom kiépítésére vall, a szervezett vadász élet kitermelte a vadászatokhoz szükséges fegyverzetet, így a dárdát, kővágó szerszámokat, esetleg az Íj használatát, amelyre nincsenek meg a pontos ismereteink, de már ez is elképzelhető. Ki kell emelni a legjellemzőbb Grwty szerszám jelenlétét, amely nem más, mint a kő dárdahégy, vagy az apróbb kőhegyek, amely már lehet nyílhegy is, jellemzője a hegyes nyilcsúcs és egyre terjedő csontszerszámok. Ilyenek a vésőfélék, csákányok, bőrmegmunkáló szerszámok, vagy azok nyelei csontból. A szerszámok használatából azt is látjuk, hogy a lakótelepeken történt a húskok feldolgozása a vermekben való tárolása, ezekhez a munkákhoz sokféle szerszámra volt szükség, kaparókra, nyesőkésekre, bőrmegmunkálásra viszont cserző késekre volt szüksége a Grwty kultúra emberének. A kőbalta és a kőbunkó, valamint a szarvasagancsból készített csákány előfutára volt a későbbi lapátnak, a kapának, vagy a kalapácsnak.

A Grwty műveltség emberének vallása első időszakban a Magna-máter, vagyis a Fölanya-istennő, amely az embernek biztosította az életet, a földi világ megismerését. A kor előrehaladtával ez a folyamat oly módon változott, hogy a termékenységet tekintették annak a megvalósulásnak, amely az emberiséget elvezeti a boldogulás felé. Ennek köszönhetjük, hogy az emberiség ebben a műveltségben már a Magna-Máter mellett a sámánisztikus világlátást kezdte előtérbe helyezni. A műveltségen belül előtérbe kerültek olyan műalkotások, amelyek minden magyarázat nélkül a termékenységnek a megtestesítői voltak, ilyenek a vénus szobrocskák, amelyek nem egy másállapotú nőt ábrázol, hanem egyenesen a termékeny NŐT, csupa nagybetűvel. A nő a teremtő és az összetartó erő, a nő a kedvesség, a barátság és a szerető, az anya, a család összetartója, a család melege, a család tűzhelye. A képzőművészet terén nem lehet különbséget tenni nő és nő között, mert a NŐ egyenlő a szaporodással, a fajfenntartás minden egyéb követelményével, a család létével, a családon belül a tisztelettel. A művészi kifejező erővel, amely nem más, mint a másállapotú nővel

egyenlő, mert a Nő örök és érték teremtő. A vénusz szobrok a nevükkel ellentétben kövérek és egyben a másállapotot ábrázolják, valóban automatikusan a termékenységre gondol, aki ezeket a szobrocskákat látja. Ez az ábrázolás olyan szimbolikája a kornak, amely nem csak a kifejező erejével hat, hanem az kor emberének a műveltségét jelzi, az elterjedési területe egész Európát behálózta Kelettől - Nyugatig. Azt is meg kell állapítani, hogy ennek a kultúrának a művészete nem jutott el a barlangi festészetig, azonban a Magdalénien (ejtsd Magdalén) kultúrával való keveredéssel kezdtek barlangi művészetet kialakítani, különösen a Nyugati területeken. Szellemi élet terén biztos nyomaikat megtaláljuk a vadászmágia terén, egyes ábrázolások néprajzi vizsgálata azt bizonyítja, hogy a **sámánizmus** már ebben az időben kezdett kialakulni.

Mint már említettem a késői kor Grwty kultúra embere jellegzetes rénszarvas vadásszá alakult, mely évszakonként követte a szarvas csordákat, tehát vándorló életet élt. Az is tény, hogy állandó lakhellyel rendelkezett, de már kialakult a nyári szálláshelyek birtokba vétele. Ebből az következik, hogy a nyári és a téli szálláshelyeken kultikus szertartásokat rendeztek, ennek az egyik bizonyítéka a lakótelepek létrejötte. Ma is jól láthatóak azok a településhalmok, amelyeket az őskor embere használt, mert igen sok a kultúrtörténeti maradvány a területeken, ilyenek a cserépedények maradványai és helyenként ma is lehet találni kőszerszámok maradványait, vagy szerszámokat. A másik ilyen kultúrtörténeti adalék, hogy a településeken temették el a halottaikat, sok esetben a padozat alá (padló), vagy közvetlenül a település mellé, így a házak közelében történtek meg a temetkezések. Ezt azért tették, mert az ősnak a család közelében kellett maradni, hiszen az ősök tisztelete ezt megkövetelte. Ezért maradt meg az utókorra az a mondás, hogy a bor fogyasztás esetében az épület sarka felé a bort kiloccsantották az ősök tiszteletére, hiszen az ősök a családdal éltek a szó-szoros értelmében, mert a ház padozata alá voltak eltemetve. A temetkezéseknél találunk olyat is, ahol a sírban nem csak emberi maradványokat találunk, hanem mammut, vagy egyéb állatcsontokat is, és olyat is ismerünk, amelyet leöntöttek vörös föld festékekkel (okkerrel). Ez az az időszak, ahol már teljességgel megjelenik a sírokban a sírmelléklet, vagyis a szobrocskák, kagylódíszek, ékszerek, nyaklánc, fibula stb.

Keletről haza talált Grwty népek kultúrájában már jelentős az eltérés az ősihez képest, mert az eszközfajtái mivesebbek, művészetükben megjelenik az állatábrázolás, ló a szarvas, ezeket nevezzük idOLOKNAK, de a csontfaragványok geometrikusak úgy formájában, mint díszítésükben, ez a műveltség eljutott teljesen Nyugat Európába is, ahol a fejlődés egy kis irányváltáson ment keresztül, így a fejlett műveltség beazonosítható. Ez a kultúra idővel a felmelegedésnek köszönhetően északnak felhúzódott, ennek következtében a helyi népek kultúrájával folyamatosan keveredett, lassan kiszorult az európai területekről és csak is az északi területekre koncentrált. A keleti és a nyugati kultúra keveredéséből okkal egy újabb kultúra kezdett kialakulni, amely létrehozta a sokkal fejlettebb barlangi festészetet, különösen igaz ez a dél francia és az észak spanyol területekre. Azt gondolom a művészetek kérdésénél részletesebben kifejtettem ezt a művészetet, amely a kinetikus művészeteket hozta létre. A vallás kialakulásának probléma körét csak megjegyzés szintjén a sámánizmus jellemezte, így a mozgás kultúrák kialakulása, a tánc, az ének és az állatoknak a mozgásának az utánzása.

Magdalénien kultúra: Ez a kultúra főleg Franciaország déli területein, valamint a mai Spanyolország északi területein terjedt el. Fejlődésében hat elkülöníthető korszakot tudunk megkülönböztetni, amelyek az egymást követő korszakok minőségi különbségeiből érzékelhetők. A leletek mennyiségéből és annak a minőségéből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezeken a területeken a lakosság a térséget tekintve sűrűn lakottnak tekinthető. Mi okozza azt, hogy ilyen nyilvánvalóan kimondjuk a sűrűn lakó területek lakóinak számát? Azért, mert a települések száma több ezerre tehető, vagyis ezeken a

területeken nem ritka látvány egy-egy ősi település felfedezése. Nyilvánvaló azért, mert az időjárási viszonyai ebben az időben jobban megfelelt, mint Európa más területein, ilyenek voltak a geoföldrajzi viszonyok, valamint az időjárási viszonyok, amelyek a fejlődést elősegítették. A vadásztársadalom kiépültsége tekintetében elmondhatjuk, hogy már sokrétű volt, mert elsősorban rénszarvasra vadásztak, de már egy másik állat is kezd előtérbe kerülni, ez nem más, mint a bölény. Nem véletlen az, hogy a barlangi művészetben a bölény ilyen nagy szerepet kapott, mert a korközlő festészetének olyan állata jelent meg, amely az erejével és a megjelenésével elbűvölte a kor emberét. A legjelentősebb barlangrajzok és festések az Észak-Spanyolország területéről ismertek, így az Altamirai barlangból, ezek a festmények olyan erős sugárzó művek, amelyek a realitásukkal az embert rabul ejtik. Az említett hat elkülönülő fejlődési szakasz a vadászeszközök változása alapján lehet megkülönböztetni. Ezek az eszközök főleg csontból készültek, általában szarvasagancsból, ilyenek a díszes csákányok, vésők stb. a vadászok kezdetben csont lándzsahegyeket használtak, fokozatosan megjelenik egy új eszköz a szigony, amely a hegyénél fogazva van. A fiatal Magdalén kultúra embere már egy újfajta vadász eszközt kezd el használni a fogazott hosszú dárdákat, amelyek csontból és agancsból készültek. Mi sem mutatja jobban a fejlődés előrehaladtát, mint az, hogy a dárdákon és más eszközökön elterjedt a mintafaragás, elsősorban az állatábrázolás. Az állatábrázolás új elemével találkozunk, mert nem csak belefaragták, hanem domborműveket faragtak az eszközeikbe díszítés gyanánt, amelyek egyre művésziibbakké váltak. A legismertebb műalkotások a csonteszközökbe belekarcolt állatábrázolások, a szarvas motívumok, bölény, később már nem csak bekarcolások jelennek meg, hanem a szerszám nyelének díszítése olyan módon, hogy a szerszám nyele egy szobor, ilyenek a dárda nyele, vagy a szigonynyele. Milyen állatot ábrázoltak legszívesebben, szarvas, bölény, medve, rénszarvas. Azt is megfigyelték, hogy egy olyan állat csontjai is megjelennek, amelyből egyre több a faragás ez nem más, mint a mammut és az elefánt csontjai, de különösen az agyamba való faragások a legértékesebbek. Az eszköztárba olyan eszközök jelennek meg, mint a nyílhegyek, átfűrt csonttűk, csontpálcák, átfűrt agancsszerszámok, az átfűrés okát csak feltételezni tudjuk, így a tárolásuk megkönnyítését tették lehetővé, vagyis felakaszthatóvá tették. A kőszerszámok számos változatát ismerjük ebből a korból, sőt a Magdalén kultúrának számos területét és fejlettségi szintjét ismerjük szerte Európa területéről. Olyan elméletek vannak, hogy a Magdalén kultúra a korai **Grimaldien** kultúrából fejlődött ki és terjedt el Európa területén. A fejlődés lehetősége fenn állt más területeken is, de azt ma megmondani, hogy kizárólagosan hol és mikor fejlődött ki, erről nem vagyok meggyőződve, hogy lenne valaki, aki felelősséggel állíthatná, hogy ezt tudja. Feltételezzük, hogy a Grimaldien kultúrából fejlődhetett tovább, mert a fejlődési vonala ehhez áll a legközelebb. A művészete ennek a fejlődési szakasznak a naturalizmushoz áll a legközelebb, melynek a csúcsa **polichromia**, vagyis a sokszínűség a színek kavalkádja a festékek használatában. Ilyen festéssel találkozunk az Altamirai barlang falain, ahol a művész (művészek) összefüggő állatjeleneteket ábrázolnak. A Magdalén kor közepe táján már egész galériaszerű festészetnek lehetünk a tanúi, még döntően állatokat, de már helyenként az emberábrázolás is megjelenik.

Azt is látnunk kell, hogy még a Magdalén kultúra embere a barlangokat részesítette előnybe az épített lakásokkal szemben, ezért lehet az, hogy a festészetével a lakhelyét díszítette azért, hogy szebbé és otthonosabbá tegye a környezete számára. A másik ilyen feltételezés, hogy a barlangokat nem lakás céljából, hanem kultikus rendezvényekre használták. Azt is láthatjuk, hogy ebben a korban megjelennek az emberábrázolások és vele párhuzamosan a mesterségesen épített kunyhók rajzai is. A művészetben ismét az ember mellett a nő szerepe kiemelt helyet foglalt el, különösen a nő hangsúlyozott alsótesttel, de azt mégsem lehet kihagyni, hogy esetenként szexszuális jelleggel. Az is ténynek látszik, hogy ez nem másért valósult meg, mint a termékenység kultusz megnyilvánulása, vagy nevezzük bizonyítékának.

A Magdalén kultúra temetkezéseit és szokásait számos helyről ismerjük, könnyen felismerhető a csontvázak elhelyezése és a karok behajlított formájából, valamint a tetem felhúzott térdal való temetése, vagyis a kultúra halottait zsugorított formában temették el. Általában a halottat temetésekor földfestékekkel (okker festék) leöntötték, sírmellékletként a halott értékeit a halottra szórták. A Magdalén kultúra egyik ismertetőjegye az, hogy a vadakat már nem csak vadásszák, hanem a vadászatukat tereléssel hajtják végre, telepeiken a tűzhasználata rendszeres, sőt vannak adataink arra, hogy mesterséges tűzzel összekapcsolt vadászatokat rendeztek, ez abban nyilvánul meg, hogy egyre fokozottabb szerepe lesz a rénszarvas vadászatnak. A keletről érkező népességnek hasonló volt a kultúrája a már nyugaton megtelepültekével, ebből az következett, hogy a keveredésük viszonylag könnyen ment végbe. A fejlett vadászat és műveltség, a művészet, szervezettebb társadalmat feltételez, határozottan fejlődőképes a társadalom, ez a társadalom még ősközösségi volt, de már a fejlettebb törzsi formája. A két kultúra fejlődése szinte párhuzamosan fejlődött, így a Grwty és a Magdalén, de a Magdalén a fiatalabb, ezt a fejlődés milyenségéből lehet megállapítani.

A fent említett műveltség már a jégkorszak végének a kultúrájához tartozott, amely kb. 17 és 8 ezer évvel időszámításunk előtt volt az Európa kiemelkedő kultúrája. Erre utalnak az északi területek régészeti leletei, amelyből azt lehet megállapítani, hogy a jégtakaró már visszahúzódóban volt, ezzel újabb területek váltak alkalmassá az emberi élet tovább fejlődésére. A lakhatóság egy olyan új elemével találkozhatunk, amely sátorformája miatt sátras kornak nevezünk. Igen nagy a hasonlóság az amerikai indiánok sátrinak formájához, amelyet a tudomány **wigwamára** néven nevez, a legnagyobb hasonlóság az ázsiai és a tajgai népek jurtáira hasonlított. Azt lehet feltételezni, hogy az ázsiai jurta kultúra legalább 8, vagy 15 ezer évre tekint vissza. Az ismert adatok alapján néprajzi vonatkozásait is figyelembe véve a sáterminták hasonlósága megdöbbentő, hiszen azt a motívumkincset használják ma is, amit néhány ezer évvel ezelőtt is használtak Európában, Amerikában és Ázsiában, tehát ez az anyagi kultúra illetően hasonlít egymáshoz, ez a népcsoport egyike lehet azoknak, akik Észak-Európa fiatalabb korú műveltségének az alapjait lerakták.

Az ismert a számunkra, hogy Európa szerte a csúcsos sáortelepek helyeit részleteiben ismerjük, azt is, hogy milyen lakás felszereléseket használtak, mert a feltárások során a régészek pontosan feldolgozták és egyben dokumentálták. Ennek a kultúrának a gazdasága még inkább a rénszarvashoz kapcsolódott és a történelem egyik olyan gazdasági változásának lehetünk a tanúi, amikor az állatokat olyan módon megszelídítik, hogy a vadászatáról már nem beszélhetünk, hanem már a rideg állattartásról kell szólni. Igaz még ez a kezdeti szakaszt jelenti, de már nem kell olyan technikákat alkalmazni, mint korábban, mert az állatok mozgását követve és terelve sokkal könnyebb elfogni az állatokat, amelyeket a létfenntartásra vágásra éretnek véltek, ezeket könnyebb volt lasszózva befogni és levágni. Talán ez az a műveltség, ahol azzal állunk szemben, hogy kimondható, hogy megkezdődött az állatok demosztikációja, vagyis magyarul a háziasítása. Megállapítható, hogy az ember életében ez a lépés volt az első olyan tevékenység, amely az állattarashoz vezetett.

Azt is megfigyelhetjük, hogy Észak-Európa síkságán egy újabb műveltség kezd kialakulni, különösen igaz ez a **Szwidéri** folyó közeli síkságra, amely megjelenésében hasonló, mint a Magdalén, amely a Grwty kultúrából fejlődött ki. Az említett terület a mai Lengyelország középső területén található. Ennek a műveltségnek a népe lassan északnak vándorolt és nagy szerepet fog betölteni az északi népek kultúrájának alakulásában. Amit meg lehet figyelni, hogy ez a kultúra műveltségét tekintve fejlettebb, mint a Magdalén Nyugat-Európában. Azt is megfigyelhetjük, hogy a Baltikum területén az ember ekkor kezd megjelenni, mert a jégkorszak végének a felmelegedésének a szakaszában vagyunk és északon is a jég szorítása alább hagy. A szwidérien kultúra éppúgy keleti Grwty kultúrából nőtte ki magát, mint a már említett más kultúrák, tehát a paleolitikum végének a kultúrái egyre északabbra terjesztik ki a műveltségüket, ez azzal járt, hogy az Európai lakosság egy része keletnek és északnak, egy

részük viszont délnek kezd elvándorolni. Az északi népek kultúrája nem más, mint a Grwty -ből fejlődött a Magdalén, északnak a Szwidérien, amely egymásnak édes testvérei. Ezzel a fejlődéssel egy időben a Kárpát-medencei kultúra is jelentős utat tett meg a fejlődés útján, mert ugyan azok a fejlődési folyamatok mentek végbe, mint amiről az előzőekben szó volt, de azt is megfigyelhetjük, hogy a mediterrán vidékeken is hasonló változásokat figyelhetünk meg.

A fiatal paleolitikum fejlődése hasonló utat mutat Európán kívül is. Különösen igaz ez Észak Ázsia területeire, azt látjuk, hogy egyes területeken a fejlődés talán lassúbb volt az Európainál, de a feltételek alakulásával azt látjuk, hogy ezeken a területen is intenzívebbé vált a fejlődés, sőt egy idő után felgyorsult és megelőzte az Európai fejlődés ütemét. Az sem véletlen, hogy ezeken a területeken rokon jellegű kultúrák alakultak ki, így Észak Kína Csukutein (keleti Kukuten) kultúrája ekkor már rég eltűnt, de az abból tovább fejlődött új kultúra tovább élt. Ez a kultúra a Sárga folyó nagy kanyarulatának vidékén alakult ki, amelyet Ordos (ejtsd Ordosz) pusztá, vagy sztyeppe vidék néven vált ismerté. Ezeknek a kultúráknak lakótelepeiket csak korlátozottan ismerjük, mert a kínai hatóságok kevés adattal szolgálnak, elsősorban a **Nature** folyóiratból szerezhetünk tudomást az ottani feltárások eredményeiről. A feltárt eszközök azt mutatják, hogy a régi hagyományok igen sokáig fenn maradtak, ismertek még a korai történelmi (**Mezolitikum**) időkből is. Azt megjegyzem, hogy a kultúrnépek örök határát jelentette ez a terület, már a korai szakaszban is kultúrákat választott el egymástól. Belső-Ázsia középső részére Szibéria felől érkeztek a népcsoportok, majd a későbbi korokban a Gobi sivatag felől, amely arra utal, hogy a nyugat-keleti irányú vándorlás elindult és a fejlett kultúrák felé haladt keletnek. Ugyan ezt tapasztalhatjuk a Mezolitikum második felében, amely viszont kelet nyugati mozgást hoz létre. Azt tudni kell, hogy a Gobi területe a felső paleolitikum vége felé nem sivatag volt, hanem burjánzó zöld övezet, az el sivatagosodás az utókornak a következménye. (Erre most nem térek ki, mert a sivatagosodásnak is megvannak a feltételei és okai).

Ha arra gondolunk, hogy a belső ázsiai kultúrák honnan származnak, akkor derül fény arra, hogy a szálak Dél-Szibériába vezetnek, ahol a felső paleolitikum vége felé igen fejlett műveltséggel élő népek éltek. Bajkál tótól nyugatra **Minuszinszki** medencéig számos lakótelepet ismerünk, melynek jellege úgy régészetiileg, mint műveltséget tekintve szinte teljesen azonosak a keleti Grwty kultúra eszközeivel és maga a kultúrával. A kőszerszámaik szinte teljesen azonosak a kelet európai síkság Grwty kultúrájával. Azt is megfigyelhetjük, hogy a csontok felhasználása tekintetében egy fejlett kultúrával állunk szemben. Jellemzőek a szerszámok használhatósága mellett megemlíteni, hogy a szerszámok kidolgozása igen precíz, valamint a szerszámok díszítésére is sokat adtak. Néhány gondolatot a legfontosabb lelőhelyekről, ilyen Maltya, Bureti stb., de nem csak a szerszámok keltették fel a kutatók figyelmét, hanem a lakások formája is. Dél-Szibéria ezen a területén a sírokból szintén női szobrocskák kerültek elő, de nem csak a sírokból, hanem a lakókunyhókból is, melyek nagyon hasonlítanak az Európai termékenységi szimbólumokhoz, az eszközeik viszont a **csukcsok**, vagy az **eszkimók** használati tárgyaihoz. Ezek a szobrocskák nyilvánvalóan ismét termékenységi kultuszt ábrázolnak, de vannak olyan szobrocskák is, amelyek nyilvánvalóan vadászmágia szolgálatában álltak, valljuk be, hogy ezekre az eszközökre úgy tekinthetünk, mint vallási tárgyakra. Ha belegondolunk az Európai kultúrkörben is hasonlókat tapasztaltunk, így a tárgyak hasonlósága nem meglepő. Azt kell gondolni, hogy a kultúrák közötti hasonlóság olyan kérdéseket is felvet, hogy az Európa kultúrája mennyire kapcsolódik az Ázsia területén található kultúrákhoz? Azt kell feltételezni, hogy az európai és az ázsiai kultúrkör összefügg oly módon, hogy a népek mozgása ebben az időben ez által szinte bizonyított, amely a kirajzás elméletével hozható összefüggésbe, vagyis csak az a kérdés, hogy a kultúrának a kora, hol a korai és hol a kései, ha ezt meglehet határozni a kérdésre meg lehet adni a választ. Tekintve azt, hogy az európai miniatűr szerszámok kultúrája sokkal

korábbi, mint az Ázsia területén Grwty - nek nevezett kultúra, így joggal lehet feltételezni az elvándorlással terjedő kultúra kialakulását és azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a fejlődés folyamatossága ebben az esetben is fenn áll. Azt is látni kell, hogy Európában a kort tekintve már egy újabb kultúra alakult ki, addig az ázsiai Grwty kultúra csak fejlődőképes. Az is bizonyított, hogy ezek az új műveltségek elsősorban északi irányba húzódtak, csak egy kis részük vált fejlődőképpé Európa más területein. Azt is meg lehet állapítani, hogy Szibériában a fejlődés kétirányú volt, egyrészt a **Mezolitikumban** tovább élt a Grwty kultúra, de a helyben kialakult új kultúrák is élni tudtak, majd a Mezolitikumban jött el egy olyan gyors fejlődés, amely az ősi kultúrák befolyását megváltoztatják. A Belső-Ázsia tajgavidéke a kultúrák találkozó helye volt, igaz ez az európai népvándorlás korára is, ebből következően a helyi kultúrák igen hosszú ideig fenn tudtak maradni, az életforma hasonló utat járt be, mint a természeti népeknél általában. Az Ázsiai termelési mód nem véletlenül került be a tudományos világba, különösen igaz ez a gazdaságra, hiszen a gazdaság igen lassan tudott változni és így igen hosszú ideig az ősi kultúra fenn tudott maradni és uralta a gazdaságot. A szibériai kultúra más szempontból is fontos a mi esetünkben, mert a Dél-Szibériai műveltségből alakult ki az északra vonult kis népcsoportok kultúrája, a Mezolitikum elején indulhatott el az amerikai kontinens lassú betelepődése.

Az Elő-Ázsiai viszonyok az előzőektől eltérő volt, mert az északon stagnáló gazdasághoz mérten gyorsabb és elevebb fejlődés ment végbe Elő-Ázsiában, de Észak-Afrika viszonylatában még inkább igaz ez. E kor egyik leg ismertebb műveltsége a **Capsien** műveltség, melynek során több területi csoportját ismerjük, így Nyugat-Afrikából az **Oraninen** műveltséget. Ennek a műveltségnek az embere ugyan olyan vadász tevékenységet folytatott, mint az európai területek vadász társadalmi. A Capsien kultúra jellegzetes szerszáma a penge alakú kőszerszámok megmunkálása, az eszközei között megtalálhatóak a javított szerszámok, kőpengék bőr kikészítő eszközök (cserzőkések). A kultúrájukból levezethető az, hogy az Észak-Afrika területén talált sziklarajzok az „Ő” kezük munkáját dicséri. A barlangfestészet terjedése ehhez a kultúrához kapcsolódik, mert ez a nép kultúrája kerül át a Sziriáton (Gibraltár) túlra a mai Spanyol területekre, amely olyan fejlődésen megy keresztül, mint arról egy korábbi fejezetben szoltam. Az is tény ma már, hogy a Földközi tenger Keleti partvidékén szintén olyan pengeiparok fejlődtek ki, amelyek a paleolitikum végének a kultúráját erősítették, majd a mezolitikum kultúrájának fejlődésében döntő szerepet vallanak. Az is megfigyelhető, hogy a Közel és Közép-Keleten ez a típusú kultúra olyan műveltségeket hozott létre, ahol korábban a Neandervölgyi ember élt és alkotott. Európában kimutatható, hogy a legrégebbi növénytermesztő kultúrák ebből a fejlődésből jöttek létre és a fejlődtek tovább az emberiség javát szolgálva.

Felső paleolitikum szellemi élete.

Mielőtt a felső paleolitikum szellemi életével foglalkoznánk, emlékezzünk vissza a kultúrák alakulására. Mielőtt a népek kultúrájának fejlődését követnénk, vissza kell térni a korszak szellemi életéhez. Leginkább a korszak legismertebb megnyilvánulásához, így a művészetekhez menjünk vissza. A felső paleolitikum művészete a kor végefelé kezd kialakulni, amely olyan magas fokot ért el, hogy ma is a csodájára járunk. Ez mind lehetséges volt az ősközösségi társadalom viszonyai között, a vadász életmód mellett az ember magas fokú művészetet fejlesztett ki, amely ma is igen csak közel áll az európai kultúrához. A **naturalizmustól a realizmusig** az étellel teli barlangi festészet után évezredekig nem jutott el a művészet olyan magas szintre, mint ebben a korban. A művészet fejlődése megszakadt az új gazdálkodási forma (mód), vagyis az állattenyésztésre való átállás rendszerének bevezetésével. Megszakadt az a fejlődés, amely fokozatosan alakult ki, különösen igaz ez a földművelés kialakulására és annak új szellemi arcúlatára. Azt gondolom, hogy a korszakváltás a felső paleolitikum végén a művészetében elsősorban a korszakváltás jellemzői között a vallási képzeteire kell odafigyelni, mert az ábrázolásoknak, plasztikáknak, festészetnek semmi köze nincs a vagylagos „L’art pour-l’art” művészethez. Ez nem azt jelenti, hogy a felső paleolitikum embere nem szerette volna díszíteni a szerszámaikat, vagy a használati eszközeit, azt gondolom, ennek az ellent, hogy az ékszerek elterjedése valami változást mutat, önmagában az emberdíszítő hajlama nem változott meg, csak más irányba terelődött oly módon, hogy a termelés változásával nem a díszesség vált előnnyé, hanem a használhatóság. Ebben a korban tudjuk, hogy a testfestés nagymértékben elterjedt, de a művészet elsősorban a primitív vallásokat segítette és ennek állt a szolgálatába. Ebben a korban a díszes csonteszközök, fegyverek öncélúságot mutatnak, de ennek az elemei a vadászmágiához vezetnek vissza. Látnunk kell, hogy a barlangok falára készült festmények nem a lakások falát díszítették, így a hozzáférhetőség csak is a kiváltságosok lehetősége volt, így a barlangok falára festett festmények egy idő után feledésbe merültek. Ennek egyik oka a termelésimód váltás, a másik ok viszont a mágikus vallások kezdeti szakaszának a kialakulása, a harmadik a barlangok látogatásának a lehetősége, előfordult számos helyen, hogy a barlang bejárata beszakadt és a barlang megközelíthetetlen lett. Sőt arra is bizonyítékaink vannak, hogy a barlangok bejáratait elzárták a közönség elől, mert ezek a helyek kultikus szerepet kaptak az új vallási irányzatban. A festett barlang falakon többségében állatábrázolásokat láthatunk, helyenként haldokló, vagy sebzett állatok láthatók. A késői korokban már emberábrázolásokkal is találkozunk, ezek inkább **antropomorf** alakok. Ezek egy primitív vallásnak a személyei, az új termelésimód hozta létre, így az egyik oldalról jelentős a változás, de a művészet terén pont az ellenkezőjét érték el.

A művészet megelevenítése elsősorban az állatok szaporodásának sikere miatt, valamint az ember szaporodásának érdekében az életminőségének jobbításáért történt, ezért lehet találni női másállapotú szobrocskákat a települések helyein, valamint a sírokban. Könnyen meg lehet fogalmazni a szobrocskák szerepét, mert a termékenységet a varázslatos kultusz szolgálatába állította az ember. A barlangokban található festmények is varázslatos világ képét vetítik előre, mert nagy a valószínűsége annak, hogy a férfivé avatás szertartás helyei voltak a barlangok. A vadászmágiák termékenységi varázslata a totemizmus irányába hat, ezért van az, hogy az állat ősök, melyeket a törzsnek tiszteletben kellett tartani. Helyenként a barlangokban sámánábrázolásokat is találunk, amely elvezet bennünket olyan területre, amelyből bőségesen megismerjük az ősvallásnak azokat a területeit, amelyet a néprajztudósok még csak nem régen fejtettek meg. Ebből is láthatjuk, hogy a kutatások eredményességéhez nem elég az archeológiát figyelembe venni, hanem szükség van a társ tudományok eredményeire is. A vadásztársadalmak mágia kultusza megegyezik a termékenységi

kultusszal, mert ez a kőkori ember szellemi életének két olyan megnyilvánulása, amely a néprajzban a mai napig kimutatható. Az előbbiekhöz inkább a barlangi festészet, a másikhoz viszont a szobrocskák tartoznak, de az is kétségtelen, hogy az ősvallásnak ez a két eleme össze is fonódhat. Valószínűleg ez a vadászmágia körében alakulhatott ilyen módon ki, így a totemizmus, míg a másik a sámánizmus. A termékenység kultusz az őszanya tiszteletéhez kapcsolódik, a későbbi korokban már a Magna - Mátér (Földanya istennő) fogalmához vezet a gondolat. Az egyik munkám fő kérdését „**Szellem kialakulásától a vallásokig**” a vallások kialakulása adja, ezért nem térek ki ennek az elemzésére.

Az ősvallások primitív megnyilvánulásaira most nem térek ki, mert erre nincs megfelelő idő az értelmezésre. Azonban figyelembe kell venni a művészet felől azokat az analógiákat, amelyek a művészeti jelenetek néprajzi analógiáinak jellegét, értelmét megfoghatóbbá teszik. Az első olyan festészet ahol az ember megjelenik és állatfigurákat rajzolt a szikla falára az Afrika, annak is az Atlasz hegység magasán fekvő sziklaszirtjei, amely a vadásztársadalmak népcsoportjainál még nem is olyan régen megtalálható volt. Ez alatt a vadászmágiát kell érteni. A XX. század egyik legismertebb néprajz kutatója (**L. Frobenius**) említi egyet, amely azt vetíti előre, hogy a vadászok férfi tagjai kora hajnalban indultak a vadászatra. Leírása szerint lementek egy csendes vízpartra és egy elsimított homok felületen lerajzolták a vadászatra kiszemelt állatot, mikor a napkorongját meglátták egyszerre kilótták a nyilakat az elejtendő vad képe felé. Ezzel biztosították a vad elejtésének a lehetőségét, mert a vadászmágia ezt sugallta. A **Niaux** barlang falán található bölényábrázolás fordított viszonyt mutatja, mert a vad oldalában jól látható a bele lőtt nyíl, vagyis a nyilak. Hasonlót tapasztalunk az Észak-Ázsia területéről előkerülő szobrocskákról, amelyek szintén a felső paleolitikumból származnak. Ezek a szobrocskák általában a lakó kunyhókban voltak felakasztva, sőt a nagyobb kunyhókban külön erre a célra szolgáló helyiségben (mágikus, vagy kultikus helyek). Ezeket a szobrocskákat általában „**csangli**” névvel illették, vadászat előtt faggyúval bekenték, ezzel is demonstrálva azt, hogy az állatot megetették és kérték a mágikus erőket, hogy az állatszaporulat nagy legyen. A másik feladata volt a csanglinak, hogy vigyázza a kunyhót, amíg távol vannak a vadászok, mert ebben az esetben eredményes lesz a vadászat. Ha komolyan gondoljuk azt, hogy mi az oka annak, hogy a **putrik** belső helyiségeiből kerülnek elő ezek a szobrocskák, ekkor láthatjuk a magyarázatot is, mert ezek **védő** és **eredményt** hozó eszközök voltak a vadász társadalom primitív vallásának az elő szakaszban. Ha megfigyeljük a barlangokban a falfestményeket és már is láthatjuk, hogy a barlangok ugyan úgy nem lehettek mások, mint **kultikus** helyek.

A barlangi művészetnek két kiemelkedő földrajzi csoportját ismerjük, így a Dél-Franciaország és Észak-Spanyolország (**franco-contabria** csoport), a másik a Kelet-Spanyolország területén található. Ezen a két helyen a rajzok és festmények a barlangokban eltérőek, így a festmények az utóbbi területen a szabadban találhatóak. Az előbb említett kultúra az Aurignacien és a Magdalen kultúra hagyatéka, az akkori emberek produktuma. Az utóbbi valószínűsíthetően **Capsien** kultúrához kapcsolódik, ilyenek az Észak-Afrika (Atlasz hegységben) területén található sziklarajzok. A franco-cantabria területén az ábrázolás módjában és stílusában is eltér és érdekes fejlődés figyelhető meg, az állatokat először sematikus módon ábrázolták, vagyis csak az állat körvonalait karcollják a szikla falába. Első időszakban az ábrázolás teljességgel merev, később az állat lábai mozgást ábrázolnak, tehát a lépés kényszerét ábrázolja a művész. Megjegyzem, hogy a művész ekkor már bizonyos térlátással rendelkezik, amelyet a képbe bele is komponálja. Ettől a kép élet hűbb és részletesebb lesz. A fejlődésnek köszönhetően a belső kontúr és rajz is megjelenik, amely a fejlődés eredményeként a sokszínű világot nyitja meg a művész előtt, majd a paleolitikum vége felé ismét a színek elhalványulnak és egyszínűvé válnak. A leghíresebb barlangokat csak felsorolásként említem meg, mert az emberi alkotások kiemelkedő festményeit ezekben lehet megtalálni. Így a **Laussel, Niaux, Fonte de Gaumme, Trois-Freres, Les**

Combarelles, Bernifal, Altamira stb. Ezek a felsorolt barlangok rendkívül színes és élethű festményeket birtokolnak, maga az alkotások megállják a helyüket a festészet terén, mert a monumentalitásuk mellett olyan közvetítő erővel rendelkeznek, amelyekkel a mai festők nem minden esetben tudnak lépést tartani. Ezek a barlangok a festményeket tekintve képgalériák is egyben, mert nem csak egy kép található bennük, hanem szinte megszámlálhatatlan mennyiség, a képek realitásával egyetemben. Az is tény, hogy ezekben a barlangokban az emberábrázolás igen ritka, az is valamilyen kompozíció formában jelenik meg. A Trois-Freres barlang emberábrázolását megfigyeljük, akkor azt látjuk, hogy a varázsló állatbőrbe bújva, állatfarokkal, emberi lábakkal és kezekkel, állatmaszkkal és agancsokkal láthatjuk. Rögtön megértjük azt, hogy az ember művészetének a kultikus tartalma nem más, mint a vallásban rejlő tartalom.

A **Kelet - Spanyol** területeken a művészeti csoport festészeti stílusa látszatra alig fejlődik. Minden esetben a felületi festészetet alkalmazza, ez ellentétben áll a barlangi festészettel, azonban az ember áll a festészet középpontjában. Ebben a festészeti műfajban mindig az ember áll a középpontban, általában vadászjeleneteket láthatunk, a festés technikája a foltfestés, amely egyszerűségével és az elnagyolással is mindig mozgalmasságot jelenít meg. Az **Alpera** szikla és **Cuguli** festményin ijázó vadász jeleneteket láthatunk, amely szarvas vadászatot, mézgyűjtést, vagy rohanó állatokat, íjat feszítő vadászt ábrázolnak. Ezeknek a festményeknek a stílusa szinte megszólaságig hasonló az Afrika északi területeinek a szikla rajzaihoz, ezeket a műveket a **parietális** művészetet egészítik ki, főleg igaz ez a Franciaországban talált csontfaragványokra. Azt sem feledhetjük el, hogy a Kárpátokon belül ugyan úgy megtaláljuk azokat a faragványokat, amelyek a művészetek faragot jellegét oly szépséggel ítélnék meg, mert a Pedmosti lösz ember művészete jóval korábban (kb. 30 000-évvvel) megelőzi a fent említetteket, a kultúrák ismertetése során ismertettem, ezért nem elemzem. Ami a legérdekesebb a barlangi művészetekben az, hogy a barlangokban reliefeket is találtak a kutatók, ezek közül a legismertebb a **Lauselli** barlang nő ábrázolása, amely kezében szarvat tart, ez már más területe a keleti kapcsolatoknak, ez már a Grwty kultúrára utal. Ebben a korban jelennek meg a medve figurák, amelynek a feje levehető, a megtalálási helyén emberi lábnyomokat találtak, ezért valószínűsíthetjük, hogy kultikus célokat szolgálhatott a keleti Grwty műveltség elterjedésében. Nevezzük egyöntetűen ezt a szobrocskás kort Grwty kultúrának a Nyugat Európa területén való elterjedésének a korát jelzi.

Közép és Kelet Európában elterjedt szobrocskák nagyon hasonlítanak a Dél-Szibériában talált kisméretű női szobrocskákhoz, amely a lakóhelyekről kerültek elő. Ezeknek a szobrocskáknak alig eltérő a koruk, amely azt feltételezi, hogy a kialakulásuk is talán egykorú lehet. A szobrocskák naturalizmusa igen eltérő, helyenként hangsúlyozott a nemi jellege, ezek mészkőből, csontból, és agyagból készültek. Néprajzi analógiák szerint az állatok úrnőjét ábrázolják, a vadászatokat segítő szándékát, majd a törzs ősanját kifejezve, vagyis a termékenység szimbólumát fejezi ki. Meg kell állapítani, hogy a legtöbb ilyen szobrocskák a Dél-Szibériai területekről került elő, majd a Dél - Orosz területek követik, így a **Kosztyenki, Gagarino, Maltya, Bureti** követi. Azt mondják a kutatók, hogy a kelet-nyugati irányú vándorlásokkal került át Európába a Grwty kultúra. Ezt megcáfolva, korban sokkal korábban létezett a Kárpátokon belül ez a kultúra, legalább 35-40 ezer évvel korábban, csak a kutatóink nem vették észre, hogy egy új kultúrával állunk szembe, az első megtalálási helye az ismereteink szerint a Balaton-felvidéke, majd később kiderült, hogy az elterjedése az Erdélyhez tartozó **Pártium** területén van, amely sokkal korábbi, mint a Bajkál környékén talált Grwty kultúra, amelyről a nevét is kapta. A nyugati terjeszkedésnek az egyik okát abban kell látni, hogy a morva területeken talált, így a **Predmost**, Ausztria területén a **Willendorfi** leletek mind az **Aurignacien** kultúra hagyatékai. A késői hagyatékok tartoznak a Magdalén kultúrába, vagyis a korokat nem szabad össze keverni, mert minden eredmény hibás megállapítást kap. Ha pontosan akarunk beazonosítani leleteket, akkor figyelembe kell

venni a néprajzi szempontokat, amely rendezzi a korokat és a Felső - Paleolitikum művészetének különböző ismérveit, így a déli, keleti, északi elemeket lehet megfigyelni. Ennek precedens példája a kézábrázolások, vagy az ember és az állatok együtt ábrázolása, vagy a varázsló képei, a keleti jellegű nő ábrázolások, sematikus helykitöltő jegyek, északi jelleg a geometrikus ornamentika alkalmazása, mammut ábrázolások, medve kultuszok ábrázolásai. Stb. Ezek egyes formáit tapasztaljuk az Észak Ázsiai területeken, vagy Észak-Amerika területén. Azt is megfigyelték, hogy a kultúrák észrevehető fejlődése mindenkor ott fejlődött ki, ahol a népsűrűség nagyobb volt, ilyen területek a Kárpát-medence, Francia és Észak Spanyol területek, **Szvidéri** folyó völgye és a síkság. Miért is lehetséges ez? Azért, mert a munkamegosztás is nagyobb ezeken a területeken, így a gazdálkodás is jelentősebb fejlődésen ment keresztül. Ebből adódóan a művészet is gyorsabban fejlődött, úgy a festészet, mint a szobrászat, vagy az ornamentikus csontfaragások, amelyek szinte a korai korra jellemző a Kárpát-medencében. Azt is megfigyelték, hogy a szakmák fejlődésében is ezeken a sűrűn lakott területeken van nagyobb esély, mert az elkülönülést már a Felső paleolitikum közepe felé megfigyelhettük, hogy a tatai tábor területén a szerszámkészítés már csak egy erre specializálódott személy, vagy személyek feladata elkészíteni mind azt, ami a vadászatokhoz szükséges, tehát már megfigyelhető a szerszámkészítés külön válása az egyszerű vadászatoktól, amely már egy elkülönülést is jelent a vadászhoz képest.

Összefoglalva megállapítható, hogy ez a folyamat folytonos az ember fejlődésének előrehaladtával, tehát nem beszélhetünk arról, hogy Európa területére csak a bevándorolt kultúra és műveltség volt a jellemző, de tény az, hogy a vándorlásokkal színesebbé és minőségileg jobbá váló szerszámok fejlődésében előnyt jelentett a keleti bevándorlás, de az is, hogy a kultúrák valahol az egymásra épültsége is megfigyelhető, legyen az keleti, vagy Európai.

Felhasznált irodalom

- Abel O. Die samme der Wirbeltiere, Vereinigung wiss. Verleger, Berlin, Leipzig 1919. Die vorzeitlichen Saugeliere G. Fischer, Jena 1914
Lebens bilder aus der Tiervelt der Vorzeit. G. Fischer, Jena, 1922.
- Adovasio J. M. O. Soffer. B. Klima. Felső paleolitikori szövés technológia: szövetek a Csehországbeli Pavlov I-ből, mintegy 26 000 évvel ezelőttről. Praha Antigiani 1996.
- Alverdes Fridrch Tiersoziologie. Hirsfeld, Leipzig 1925.
- Balla Lajos. Hillelbarand Jenő: Az őskor embere és kultúrája, különös tekintettel hazánkra. Panteon kiadó Budapest. 1921.
- Barta Béla. Éber László. A művészet története. Dante kiadás. Budapest. 1934.
- Felvinci Takács Zoltán.
- Bóna István. Gábori Miklós. Ókor története. Egyetemi jegyzetek, ELTE. Bölcsészettudományi kar. 2004 Budapest.
- Bumüller J. Die Urzeit des Menschen 4. Aufl Benno Filser Augsburg 1925.
- Csánk Vera Az ősemlék Magyarországon. Gondolat Budapest 1980.
- Clark G World Prehistory. 1960 London.
- Clark Le Gros Man-apes or Ape-men? The Story of Discoveries in Africa. London 1965.
- Clément J. Das Volk der Zigeuner. Wien. 1974.
- Darwin Ch. The Descent of Man. London 1871.
- Hevesy Iván Ősművészet, Ősművészet és primitív népek művészete. Kiadó: Hevesy Iván magánkiadása. Budapest. 1932.
- Henrich Diesmans Der Mensch der Urzeit. Strecker és Schröder. Stuttgart. 1923.
- Hauzer Otto Ins Paradies des Urmenschen, Hoffmann und Campe, Berlin 1922.
Der Mensch vor 100 000 Jahren, Thüringer Verlaganst, Jena, 1924.
Die grosse zentraleuropäische Urrasse. J. Beltz, Langensalza 1925.
Vom Urmenschen und seiner Welt zum Menschen der Gegenwart. Leipzig 1926.
- Kadic' Ottokár A Szeleta barlang kutatásának eredményei. Földtani Intézet Évkönyve. 1915. Budapest.
- Kormos Tivadar Az ősemlék világa. Budapest. 1919.
- Kormos Tivadar és Lambrecht Kálmán. A pilisszántói kőfülke. Tanulmányok a pleisztocén-kor geológiájáról, ősiparáról és faunájáról. Földtani Intézet évkönyve 1915. Budapest.
- Koenigswald G. H. R. Die Geschichte des Menschen Berlin. 1960.
- Kiszely István Sírok, csontok, emberek. Gondolat. Budapest 1976.
- Kiszely István. A föld népei. Gondolat kiadó. Budapest. 1979.
- Lambrecht Kálmán – Kormos Tivadar. Az Ősemlék. Dante Budapest 1926.
- Lenhosék Mihály Az ember helye a természetben. Franklin kiadó Kultúra és Tudomány Budapest. 1915.
- Lenhosék Mihály Tanulmányok az ősemlék kultúrájáról. Földtani Intézet, Budapest. 1924.
- Lipták Péter Embertan és emberszármazás. Tankönyvkiadó Bp. 1969.
- Lotze Richard Jahreszahl der Erdgeschichte. Franckh Stuttgart 1922.
- Mazák V. Jakvznikl clovek. (Abstammungsgeschichte des Menschen) Praha 1977. (A két anyag eltér egymástól)

- Mazák V. – Burian Z. Ósemler és elődei. Gondolat Budapest. 1990.
Mayer E. Animal Specimens and Evolution. Cambridge 1965.
Morgan J. Prehistoric man. General outline of Prehistory, Kegan Paul. London 1924.
- Mc Dowell B. Nat. Geogr. Szociaty. Gypsies 1970
Osborn. H. F. The age of Mammals in Europa, Asia und North America. New York. Macmillan. 1910.
- Obermaier H. Der Mensch der Vorzelt. (Der Mensch allzer Zeiten I. kötete Alg. Valrags – Ges. Berlin. München, Wien, 1912/13.
- Roska Márton Az ősrégészet kézikönyve. I. régebbi kőkor Cluj – Kolozsvár 1926.
- Schmidt P. W. Die Stellung der Pygmaenvölker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen. Srecker és Schröder Stuttgart 1910.
- Schmidt R. R. Die Kunst der Eiszeit. Bono Filser. Augsburg- Stuttgart. 1923.
Selenka Eduárd und L. Sonnige Welten. Ostasiatische Reiseskizen. Kreidel, Berlin 1925.
Simons E. L. Primate Evolution. New York 1972.
Williems B. J. Evolution and Human Origins. New York 1973.
- Rudgley Richard A kőkor elveszett civilizációi. 1998 London. Budapest Gold Book Kft. 2002.
- Rabert Bauval és G. Hancock. A Quest for the Hidden Legacy of Mankind. (Szfínx üzenete: Kutatás az emberiség rejtett öröksége után) Heinemann, London 1996.